

Relații Interetnice în Transilvania

Militaria Mediaevalia în Europa centrală și de sud-est

Relații Interetnice în Transilvania
Militaria Mediaevalia în Europa centrală și de sud-est

Relații Interetnice în Transilvania

Militaria Mediaevalia în Europa centrală și de sud-est

Lucrări prezentate în conferințele internaționale
Relații Interetnice în Transilvania
Sibiu, 2015-2017

Editat de / Edited by
Zeno Karl PINTER, Anca NIȚOI și Claudia URDUZIA

Editura ASTRA MUSEUM
Sibiu • 2018

Acțiune cofinanțată de Consiliul Județean Sibiu.
Se distribuie gratuit.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

PINTER, ZENO KARL

Relații interetnice în Transilvania : Militaria Medievală în Europa Centrală și de Sud-Vest / Zeno Karl Pinter, Anca Nițoi, Claudia Urduzia. - Sibiu : Astra Museum, 2018

ISBN 978-606-733-267-4

I. Nițoi, Anca

II. Urduzia, Claudia

94

Front cover: Pictură murală din biserica evanghelică din Mălâncrav – detaliu.

Copyright © Editorii și autorii, 2018

Orice corespondență referitoare la această publicație rugăm a se adresa la:

ancanitoi@yahoo.com, claudiaurduzia@yahoo.com

Autorii își vor asuma întreaga responsabilitate pentru informația de specialitate din materialele trimise.

Please send any mail or messages regarding this publication at:

ancanitoi@yahoo.com, claudiaurduzia@yahoo.com

The entire responsibility for the specialized information of the articles' content is to be assumed by the author.

Adress: Editura ASTRA MUSEUM
Piața Mică, nr.11, cod poștal 550182, Sibiu, Romania
Tel.: 0269 202 426, 0269 202 402
E-mail: revistatransilvania@muzeulastra.com

TABLE OF CONTENTS / CUPRINS

Cuvânt înainte	7
Foreword	9
*	
Stanislav BOYANOV	
<i>The Roman Defense Strategy on the Danube Limes in Late Antiquity, according to Historical Sources of Antiquity</i>	11
Evgenii SHINAKOV, Andrey FEDOSOV	
<i>Weapons and Armour of Germanic and Nomadic origin in the Middle Desna region (the end of the fourth - the sixth centuries)</i>	17
Stoyan POPOV	
<i>"Bulgarian Type" Sabers from Vatevi Collection in the City of Plovdiv, Bulgaria</i>	33
Evgenii SHINAKOV, Alexander YEROKHIN	
<i>War as a Factor of State Formation in Anglo-Saxon England and Ancient Rus</i>	41
Adrian IONIȚĂ	
<i>Locuirea din secolele XII-XIII din punctul Necropolă de la Sighișoara Dealul Viilor</i>	53
Alexandru MADGEARU	
<i>Siege Techniques Applied by the Army of Johannitsa the Emperor of Romanians and Bulgarians, between 1201 and 1207</i>	95
Cosmin IGNAT	
<i>The Saxon Clergy, Warfare, and Military Obligation in Twelfth-Thirteenth Century Transylvania</i>	103
Anca NIȚOI, Rozalinda POSEA	
<i>Spade de execuție ale orașului Brașov în perioadele medievală și modernă</i>	113
Dimitar DIMITROV, Stoyan POPOV	
<i>The fortification system in the Rhodope Mountains and its role in the regional military conflicts during the Middle Ages</i>	127
Wolodymyr HUCUL	
<i>The Mounted Shock Combat with Couched Lance amongst Polish – Lithuanian Hussars in 16th Century</i>	141
Stoyan POPOV	
<i>Collection of Maces from the National Institute of Archaeology with Museum in Sofia, Bulgaria</i>	153
Livia MAGINA	
<i>Rezerve de alimente în cetățile Principatului Transilvaniei</i>	179
Răzvan Codruț POP, Zeno Karl PINTER, Claudia URDUZIA	
<i>Considerații privind fortificarea unui oraș medieval din Transilvania. Bălțile Sibiului ca parte a sistemului de apărare</i>	187
Andrei NACU	
<i>A Siege Plan of Mediaș made during Francis II Rákóczi's War of Independence (1705)</i>	217
*	
Programele Conferințelor Internaționale "Interethnic Relations in Transylvania", Sibiu, 2015-2017	233
Conferința în imagini	243

CUVÂNT ÎNAINTE

De-a lungul istoriei, între indivizi, între grupurile umane sau între structurile sociale și politice dezvoltate de acestea, s-au stabilit relații din cele mai variate și uneori dintre cele mai complicate, relații ce stau în fond la baza conviețuirii între oameni, între comunități etnice, religioase sau social politice.

Aspectul interetnic, relațiile dintre grupuri umane ce se autodefinesc sau sunt percepute drept comunități individuale pe baza unor trăsături legate de proveniența etnică, de limbă, de tradiții culturale sau convingeri religioase, este probabil unul dintre cele mai fascinante fenomene dezvoltate de-a lungul istoriei. Poate că astfel de realități sunt neimportante în unele arii geografice ale planetei, însă pe vechiul continent european ele sunt esențiale în înțelegerea evoluției social politice, a creionării hărții politice, a granițelor spirituale și mentale, a trecutului, a prezentului și poate a viitorului nostru comun. Fenomene precum refugiarea unor grupuri umane din calea unor vicisitudini de orice fel, migrația acestora pe spații din ce în ce mai ample, conflictele inerente, realități atât de discutate în prezent, nu sunt decât reluarea pe altă scară istorică a unor bine cunoscute fenomene din trecut. Trecutul ar putea fi deci din nou „învățătoarea vieții” așa cum deja gânditorii antichității au sesizat, iar studierea trecutului o bună investiție în viitor. Iată deci motivul pentru care, cu sprijinul Secretariatului General al Guvernului României prin Departamentului pentru Relații Interetnice, încă din 2005 s-a lansat seria de conferințe internaționale *Relații Interetnice în Transilvania / Interethnic Relations in Transylvania* ce a reunit de-a lungul anilor specialiști cu notorietate în domeniul cercetării istoriei, arheologiei, antropologiei. Unul dintre aspectele mai puțin plăcute și destul de incomode ale relațiilor interetnice, interumane în general, respectiv relațiile conflictuale, războiul, organizarea militară, au stat de mai multe ori în centrul atenției conferințelor organizate de-a lungul timpului, iar asta datorită fermei convingeri că trecerea sub tăcere a faptelor ce nu convin, atât din istorie cât și din contemporaneitate, nu fac ca acestea să dispară. Ba poate chiar cunoașterea mai bună a unor atrocități generate de situații conflictuale, modul în care în trecut erau gestionate conflictele, fenomenul înarmării și al descurajării militare, organizarea defensivă a diferitelor structuri statale sau regionale de-a lungul timpului, să arate modul în care poate fi rezolvată o astfel de problemă sau poate modul în care în nici un caz ea nu trebuie abordată.

Adesea cercetările și studiile oamenilor de știință rămân însă din păcate cunoscute doar unui număr extrem de redus de specialiști. De cele mai multe ori, specialiștii participanți la conferințele *Relații Interetnice în Transilvania / Interethnic Relations in Transylvania* și-au prezentat rezultatele cercetărilor în fața colegilor de breaslă, a invitaților și a publicului participant, sub forma unor comunicări bazate adesea și pe material ilustrativ, continuate de discuții și schimburi de opinii, extrem de importante în circulația ideilor științifice. De asemenea unele cercetări prezentate în cadrul conferinței noastre au fost făcute publice în cadrul unor volume tematice precum cel din 2005, în cadrul unor grupări de studii sau a unor studii individuale apărute de-a lungul anilor în periodicele de specialitate ale instituțiilor de cercetare sibiene precum Universitatea ”Lucian Blaga”, Institutul de Cercetări Socio-Umane, Muzeul Național Brukenthal și Complexul Național Muzeal ”Astra”, iar în anul 2015, a fost reunit un grupaj de studii într-un volum apărut pe suport digital.

În acest an a existat însă șansa, datorită sprijinului Consiliul Județean Sibiu, să se reunească o parte a comunicărilor prezentate în ultimii ani între copertile acestui volum, o cale foarte bună de a face cunoscute cercetările și opiniile oamenilor de știință participanți și în afara conferinței internaționale *Interethnic Relations in Transylvania*. Cu certitudine prezentul volum va contribui la creșterea prestigiului acestei reuniuni științifice și cu certitudine va atrage și alți cercetători interesați de problematica propusă dezbaterii. Chiar dacă în prezent există mijloace de comunicare variate, comode, rapide și ușor accesibile, cuvântul scris și tipărit pe hârtie, rămâne pentru mulți, în continuare, forma cea mai înaltă și palpabilă a transmiterii informației în rândul celor interesați, iar cartea - încununarea unei munci științifice remarcabile și adesea un mesaj peste timp și peste generații. Din aceste motive, îndrăznim să sperăm că acest volum va reprezenta nu doar o emblemă a reuniunilor științifice organizate la Sibiu, ci se va constitui în argument și imbold pentru cei ce s-au alăturat proiectului nostru și vor continua să fie alături acestui demers.

FOREWORD

Throughout history, between individuals, between human groups or between social and political structures developed by them the most various and sometimes complicated relations were settled. These relations are essentially the base of human and ethnic, religious or socio-politic communities' cohabitation.

The interethnic aspect, the relations between human groups which self-define or are perceived as individual communities based on traits such as ethnic origin, language, cultural traditions or religious beliefs is probably one of the most fascinating phenomenons developed throughout history. Perhaps such realities are unimportant in some geographical areas of the planet, but here, in the old European continent they are essential for understanding social-political evolution, the contours of the political map, spiritual and mental boundaries, the past, the present and maybe our common future. Phenomenons like human groups' refuge when faced with various tides, their migration on areas more and more ample, the inherent conflicts – realities much debated at the present time – are nothing but the rerun, on a different historical scale, of well known phenomenons of the past. Past might be once more the "teacher of life", as Antiquity's philosophers have already noticed and studying the past might become a good investment for the future. This is the reason why since 2005 The General Secretariat of the Government of Romania – Department for Interethnic Relations initiated the series of international conferences *Relații Interetnice în Transilvania / Interethnic Relations in Transylvania*. Over the years they brought together well known specialists from the field of historical, archaeological and anthropological research. One of the less pleasant and uncomfortable aspects of interethnic relations, of interpersonal relations at large, namely conflicted relations, war, military organisation, have been many times the centre of these conferences. This came from our firm conviction that keeping silent when facing unpleasant facts, both from history or contemporary times, does not make these facts disappear. Or we can even say that better knowledge of some atrocities generated by conflict situation, of the manner in which conflicts were managed in the past, of phenomenons of arming and military discouragement, of defensive organization of various state or regional structures in time, might bring to light a manner to solve such a problem or a manner which should always be avoided.

It is unfortunately often when researches and studies of scientists remain known only by an extremely small group of specialists. This is why very often the specialists participating in the conferences *Interethnic Relations in Transylvania* have presented the results of their research in front of similar employed colleagues, in front of guests and of participating public, often in the form of a presentation accompanied by illustrating materials. Such presentations are usually followed by discussions and dialogs, very important in circulating scientific ideas. Some of the researches presented during these conferences were published as part of themed volumes, like the one in 2005, as grouped or individual studies included in specialised periodics of Sibiu's research institutions like "Lucian Blaga" University, The Institute of Socio-Human Research, Brukenthal National Museum and Astra National Museum Complex. Some were grouped in a digital volume of studies in 2015.

Due to the support of Sibiu County Council an opportunity emerged this year to reunite some of the papers presented during the last years' conferences in the covers of this volume. It is also an opportunity to bring to public knowledge the researches and opinions of the participating specialists at *Interethnic Relations in Transylvania*. For certain the present volume will contribute to an increase prestige of this scientific reunion and will attract other researchers interested in the themes proposed here. Even though today there are various, comfortable, quick and accessible means of communicating, written and printed words remain still the highest and most tangible form of passing information to those who are interested. The book still remains the crowning of remarkable scientific work and often a message through time and generations. For these reasons we dare to hope that this volume will become both a symbol of the scientific reunions in Sibiu and an argument and impulse for those who joined our project and will continue to stay by our side.

**THE ROMAN DEFENSE STRATEGY ON THE DANUBE LIMES IN LATE ANTIQUITY,
ACCORDING TO HISTORICAL SOURCES OF ANTIQUITY**

Stanislav Nikolov BOYANOV*

Abstract: *The paper will focus first on the situation on the Roman frontiers after the rule of Diocletian until the death of Theodosius. They will note the measures of the Roman authorities to deal with the increased pressure on the Danube border of the Empire. It will be traced entirely to the ancient authors how to change the location of the Roman legions guarding the border, and the reasons for changing their location. Finally, conclusions will be drawn on the results of Roman countermeasures against barbarian invasions through the Danube limes.*

Keywords: *Danube Lime, Late Romanic Empire, Barbarian invasions, Balkan Peninsula.*

Rezumat: *Lucrarea are în prim plan situația frontierelor romane după domnia lui Diocletian și până la moartea lui Theodosius. Ea menționează măsurile autorităților romane pentru a face față presiunii crescute asupra frontierei dunărene a Imperiului. Pe baza autorilor antici se urmărește mișcarea legiunilor romane de la frontieră și motivele schimbărilor. În final se vor forma concluzii pe baza rezultatelor contra-măsurilor romane împotriva atacurilor barbare prin limesul dunărean.*

Cuvinte-cheie: *limesul dunărean, Imperiul Roman târziu, invazii barbare, Peninsula Balcanică.*

The evolution of the Roman military in the Late Antiquity parallels the political, economical, and social changes that occurred in the Empire during this period. In the early fourth century A.D., the Roman military was a public institution, a force of soldiers and sailors recruited, trained, supplied, and paid by the Roman state through a large and expensive bureaucracy. The Empire in the fourth century and in the early fifth centuries was a 'non-militarized' society. That is, a society in which there is a well-defined distinction between "soldier" and "civilian". All of this was also true of the Roman military of the Principate (27 B.C. - A.D. 235), but much had changed since (синце) the time of Augustus, Trajan, and Hadrian. The armies of late antiquity were no longer the well-disciplined infantry legions of the first centuries B.C. That military had 'died' during the political and military chaos (кеос) of the Third Century Crisis (A.D. 235-284).¹

Although, there was some continuity especially in military terminology, the armies of the Late Roman Empire were organized, recruited, deployed, trained, and armed differently from

those of the Principate. From the reign of Constantine (306-337), the Roman army was organized into two groups with distinct functions, which, according to some historians, were elements of an overall defense-in-depth strategy.

Frontier troops (limitanei) were stationed in a system of fortifications along the borders, while mobile field forces (comitatenses) were billeted in the cities and towns of regions deemed most vulnerable to attack. The frontier troops were designed to deal with and discourage low intensity threats, such as raiding across the border, and to impede the progress of major incursions to allow sufficient time for the mobile field forces to respond and intercept invaders within Roman territory. Frontier and field forces included both infantry and cavalry contingents that were organized into units and characterized by specified специфайд ranks with defined command structures that culminated, at least in theory, in the emperor.²

Cavalry, which in the late Republic and early Empire had been supplied, for the most part, by foreign allies (auxiliaries), was now fully

* University of Plovdiv "Paisii Hilendarski", Plovdiv, Bulgaria; stanislav_boyanov@yahoo.com.

¹ Elton, H. *Frontiers of the Roman Empire*. London, 1996, p. 45.

² Gudea, N. *The Defensive System of Roman Dacia*. – *Britannia*, 10, 1979, 63.

integrated into the Roman military; its importance and prestige grew during the fifth and sixth centuries, in part because of the need for greater strategic and tactical mobility that horses provided, and, in part, because of encounters with nomadic horsed people such as the Huns. Rome's armies were complemented by a standing navy, with fleets based in ports along the frontier's rivers (most notably the Danube and Rhine) and in the port cities of Italy.

The First Line of Defense - The Limes

Limes was a border defense or delimiting system that marked the boundaries of the Roman Empire. The Latin noun *limes*, in plural - *limites*. The word *limes* was utilized by Latin writers to denote a marked or fortified frontier. This sense has been adapted and extended by modern historians concerned with the frontiers of the Roman Empire: e.g. Hadrian's Wall in the north of England is sometimes styled the *Limes Britannicus*, the frontier of the Roman province of Arabia facing the desert is called the *Limes Arabicus*, and so forth.

It would be a misunderstanding that there ever was one *limes* system of defense. There was a difference between the solid *limes* of Britain ("Hadrian's Wall"), and the more open system of forts in Syria. Still, there are some similarities.

The grand strategy of the empire was, in extreme defensive. The Sahara, Euphrates, Danube, and Rhine were natural frontiers, and it was exceptional when the Romans launched new campaigns of conquest. If territory was added, it was to shorten the frontier, or to improve a vulnerable part of the frontier. The exception that proves the rule is Trajan's conquest of Dacia.

The basic principle of defense was deterrence: wherever the enemy attacked, he would always find a professional, heavily armed Roman force that often outnumbered him. Except for the desert frontier, the *limes* usually consisted of a clear line where the enemy had to stay away from (e.g., Hadrian's Wall or the river Danube).³

However, sometimes the line was attacked. The soldiers in the watchtowers signaled the

invasion to the nearby forts. The watchtowers themselves were lost, but the invaders would immediately have to face with Roman forces from nearby forts.

Almost always, this was sufficient to deal with the situation. If the attackers were able to reach and loot a city, they would be massacred on their way home. The final act of every attempt to attack the empire was Roman retaliation against the native population.

A combination of force and diplomacy was used to control the border.

The Danube Limes was not a solid wall defending the Empire's frontier. Rather it was a series of fortified cities, small forts and watchtowers. The Limes was porous with assorted invading Slavs, Huns or Avars pouring through on raids dedicated to looting or conquest. In theory the Roman / Byzantine strong points would slow down invaders allowing for troops stationed close by to push the enemy back over the border.

The Danube Limes

The frontier of the Roman Empire, from the Danube to the Black Sea, played a crucial role in making and breaking emperors and protecting Roman society along its course.

Along the Danube from Bavaria to the Black Sea there is a frontier system with fortresses and *fortes* built by the Roman army such as Carnuntum (Austria), Aquincum (Budapest, Hungary), Cappidava, Viminacium (near Belgrade, Serbia) or Novae (Svistov, Bulgaria). Together with hundreds of watchtowers and large urban settlements they are part of an impressive military machine.

The river itself was the most dominant element of the frontier system, used as a demarcation line against the Barbarian world to the north and as a fortified transport corridor.

The forts, situated mostly on the right side of the river, acted as check-points to control traffic in and out of the empire. Their ruins, above and below ground, visible or non-visible, are often in remarkable shape and well integrated in the landscape.

The final structuring of the Danube Limes continued for the most part of the I century BC. The start of the process of its creation begins with the triumphs of Mark Litzinii Kras, governor of the province of Macedonia, against

³ Luttwak, E. The Grand Strategy of the Roman Empire from the First century AD to the Third. Baltimore, 1976, p. 33.

the bastarns 28-27 BC. During these trips, the Roman troops reached the lower reaches on the Danube, where they create two fortified areas with centers, the future cities of Eskus and Ratsiaria. In the period of 86 to 89, Emperor Domitian divided the province of Moesia of Upper Moesia and Lower Mussia. In the year 103 Emperor Mark Ullpius Trajan divided the province of Pannonia in Upper Pannonia and Lower Pannonia. In 107 years after the The Dacian defeat of Trajan forms the Dacia province north of the Danube. It exists until 272, when Emperor Aurelian drew the province's population south of the river and again returns the Roman border along the Danube.⁴

Initially, eight legions were located there. The conquest of the Dacians by Emperor Mark Ullpius Traian increases the total length of the limes and further complicates its defense. In the II century on the Danube limes have already dislocated 10 legions, and in the middle of the century their number has grown to 12. By comparison, the number of legions located in the Ephratite Limes and in Egypt, which appears a strategic part of it ranges from 6 to 8, only in exceptional cases during wartime increases to 10 or more.

This large number of defense troops proves the very important importance of the Danube Limes for the control and protection of the Roman Empire. This trend is a function of the strategic importance of the Danube Limes for the survival of the Empire. Legions, located along the Danube River, strategically defend the most important and neuralgic point for defense of the empire. They are responsible for the defense of the Balkan Peninsula and the Straits, which is in fact the connection between the West and the East of the State. Located in center of imperial defense infrastructure, they may, if necessary, as quickly as possible to the legions protecting the Rhine or the Euphrates. At the same time through the area they defended crosses the strategic military route via Militaris, also known as via Diagonalis, which allows the legions from the Rhine to be transferred as quickly as possible Ephrat Limes and back.⁵

The information arriving at us from the antiquity

referring to the Danube limes has a certain fragmentation. The ancient authors mention (somewhat logically) the role and importance of limes only when it does or does not serve its purpose - to protect the Roman border.

This is a list of ancient authors who, in their historiographical writings, mention the Danube limes and the military conflicts that occur in its range.

ANCIENT SOURCES:

1. **Cassius Dio** or **Dio Cassius**. In his "Roman history," Dion Cassius reports on the establishment of the Limes on the Danube after the successful war against the Dacians. In the book LXVIII he describes in detail the resistance of Dacian king Detsebal against Emperor Trajan and the use of the Danube as a defensive barrier against the Romans. It is described the construction of perhaps the first bridge over the river - a work of Rome - which was used by Trajan to successfully transfer the legions through the Danube.

2. **History of the Roman Emperors (Historia Augusta)** covers the biographies of Roman emperors, heroes, usurpers, and contenders, from Adrian to Numerian, that is, from 117 to 284. The editors of this story are six: Elie Spartan, Julius Capitolin, Vulcatian Galician and Trebelli Polion, who worked during the days of Diocletian, Elie Lampridius and Flavius Vospisk, who worked during the days of Constantine Chlor and Konstantin I. In this work with collective authorship, one can clearly see how civil wars lead to this limes (not only the Danube) weakening its protective functions and even ceasing to fulfill its basic functions - to defend Pax Romana.

3. **Lactantius**. In his famous work *De mortibus persecutorum* ("For the death of persecutors"), he confirms the thesis that it was the wars between the contenders for the imperial throne Maximian and Licinius to bring troops out of limes to participate in civil wars.

4. **Sext Aurelius Viktor** was born in Africa, probably at the beginning of the 4th century. His book *Liber de Caesaribus* is a continuation of the history of Titus Livius and exhibits the events of Emperor Augustus to Emperor Constantine II (360). In it, among others, information is given about the history of Thrace and the Danube limes in the III and IV A.D.

⁴ Elton, H. *Frontiers of the Roman ...* p. 78.

⁵ For more information Wilkes, J. *Roman Legions and their Fortresses in the Danube Lands (First to Third Centuries)*. – In: Brewer, R. (ed.). *Roman Fortresses and their Legions*. London-Cardiff, 2000.

5. Under the title **Panegyrici Latini**, a collection of 12 commendable speeches has come to us about different emperors: from Trajan to Theodosius I. The authorship of the speeches is very controversial. Some authors know: Mamertin, Pacat, Ewmeni, Naxari, but for them the data is scarce. The abovementioned authors, in their commendations about the various emperors during the 3-4 centuries, refer to the actions of the Lords' leaders. though exaggerated, their actions show that border protection remains an important activity for Roman rulers.

6. **Rufin**. Presbyter and church writer in the 4th century, Rufin has left considerable literary heritage mainly from translated literature. He was born between 340 and 345 in Concordia, near the town of Aquileia in northern Italy. In Rufin's works, there is an increasing pressure from the Gothic tribes on the Danube Limes and the difficulties encountered by Rome in protecting its river border.

7. **Public Herrenius Dexip** is the most remarkable Greek historian from the second half of the 3rd century AD. From the scant evidence of his life, he saw that he played an important role in the public life of his hometown of Athens during the time of Emperors Valerian, Gallien, Claudius II and Aurelian, between 253 and 275. It is assumed that he was born about 210 years old. In Athens, Dexipus was a priest and occupied various prominent positions. In recent years, management of Emperor Gallien, probably in 267, Dexip repulsed the assault of the German tribal Heruli against Athens with a hasty army of 2,000. His most famous works are "Chronicle" and "Skitika". His testimonies are proof of the failure of "the defense system in depth", because barbarians undisturbed reach all the way to Athens, where they are repelled by the city army and not by the regular army.

8. The Roman historian **Eutropius**, whose life we know very little, lived in the 4th century. He died after 370. He held important administrative positions. Only a small historical work is preserved from his works "Brief history of the founding of Rome". It presents a brief account of all Roman history from the founding of Rome to the death of Emperor Yovian (364). His work describes the abandonment of the Dacian province conquered by Trajan by Emperor Gallien. The Danube becomes a natural boundary of the Empire.

9. **Zosim** has written a historical piece of books, under the title "A New Story", in which he intended to expose the history of Roman Emperors from the time of August to his own days. He managed to bring his exposition to 410. Zosim describes in detail the Gothic invasions of the Balkan Peninsula and the struggles of the Roman Emperors, Decius, Claudius II, Constantine I and Licinius, to repel the barbarians. At the same time, Zosim also tells about the attempts of some of the emperors to attract the barbarian tribes as mercenaries in their armies.

10. **Rufii Fest**. In 369 a brief account of the most important facts of Roman history, dedicated to Emperor Valente, was drawn up. The manuscripts as his author point to Rufius Fest, who seems to have held important posts in the Roman administration at Valente. The most important moments of Fest's work are information about the creation of two new profiles called Down and Upper Dacia, which should create the illusion that the old Dakia province continues to exist even though it was abandoned to Gallien. He also reports that border troops of the Danube Limes were taken by Caesar Maximian to fight on the Persian border, which shows the deficiency of troops in the Empire.

11. **Eusebius** is believed to be the author of the excerpt describing the siege of Salonika by the Goths. The author of this excerpt to us has not reached any other evidence than that reported by Evagrius, namely that he wrote a "History", where he exposed the events from the time of August to the death of an imp. Karr in 283. In view of this, it can be concluded that Eusebius would have lived during Emperor Diocletian, meaning between 284 and 305.

12. **Ammianus Marcellinus** is the most significant Roman historian after Tacitus. He was born in Antioch about 330 years ago and came from a prominent Greek family. He was still young in the army, where he was one of Ursicin's closest conceiences, Constance II's famous commander. At Julian, he took part in his march against the Alamans and later against the Persians. After Julian's death (363), he returned to his hometown, and soon after 378 he moved to Rome. He is believed to have died at 400. In book thirty-one, Amian exposed Roman history from the reign of Emperor Nerva (96) as far as the Tacitus Stories, until the death of Valente (378). However, only the

second part of the work is preserved, XIV to n. XXXI, in which the Amian Contemporary Events from 353 to 378 are told. Marcellin's accounts of the Danube Limes are especially valuable because he talks about the events that took place on the border as direct witnesses or learning from direct eyewitnesses. He is the author who points out without hesitation the cause of the collapse of the Roman defense system - the civil wars and that Valens allows the numerous Gothic tribes to cross the Danube limes without resistance from the Romans.

13. **Isidore Young from Seville**, was born in Cartagena (Spain) in 560. In 601 he became Bishop of Sevilla and died in 636. Of his numerous works for us are important his "History of the Goths, the Vandals and the Swords", complemented by the so-called "Spanish sequel", written in the 8th century by an unknown author afterwards. Isidore follows the path of the Barbarian tribe to the limbs and their (often successful) attempts to overcome it.

14. **Jordanes** is a 6th-century Ostrogothic historian who lived in Moesia. His book, later called "Getica" / De origine actibusque Getarum - About the origins and deeds of the Goths (Goths), written around 551 and based on the lost history of Cassiodorus, is a major source for the Early History of the Goths. The maternal line comes from the genus of King Theodoric. In his work, he sets forth the Gothic story in detail, starting from a description of their native island - Skandza Island (presumably due to the sound resemblance that it is today's Scandinavia). Then he describes their resettlements to the Black Sea and their defeat. It also describes the creation of the Ostrogothic Kingdom in Italy. He also gives valuable insights on the Slavs.

15. **Evnapius** - a poet and historian - was born in Sardis about 345 years ago. He spent most of his life in his hometown and died at 420. Two essays are known from Evnapius: The Life of the Sophists, preserved in full, and "Historical Remembrance" in 14 books, to which we belong only sampling. Evnapius describes how the population of Moesia gradually replaces its ethnic composition and how the barbarians displace the indigenous peoples and settle in the lands between the Danube and the Balkan Mountains.

16. **Claudius Claudian** is the last significant representative of ancient poetry. He wrote both

in Greek and in Latin. The latest information about his life is up to 404 years. We owe it to him the interesting fact that a former Roman legion - the Greutungi - made up of barbarian soldiers and formed along the Danube, deserts the ranks of the Roman army and ravages Minor Asia.

17. **Malh** was a Byzantine historian in the late 5th century, probably from Philadelphia in the Roman province of Arabia. He writes in Ancient Greek the history "Byzantiaka" for the time of Emperor Constantine I the Great to 473- 480, from which only fragments are preserved. Malh described the period of total disorganization of the Roman defense system along the Danube, and the withdrawal of the Roman defensive lines around Constantinople and the abandonment of the Barbarian invaders in the Balkans.

18. **Prisk Panianski** (also known as Prisk Thracian) is a late Byzantine sophist and historian who lived in the 5th century. In 448 he accompanied Maximin, Ambassador of Theodosius II to Attila's court. Later, he made trips to Rome, Damascus and Alexandria, accompanying Byzantine official visits. During the reign of Marcian (450-457) he took part in missions in Arabia and Egypt. Prisk was the author of historical work (Byzantine history), probably covering the period of Attila's coming to Zeno's (433-474). Prisk describes the Huns' hegemony over the Eastern Roman Empire and the lack of sympathetic force in its rulers. Interesting is his statement that the Danube continues to play the role of a psychological boundary between the Roman and Barbarian worlds. This is evidenced by the fact that the ambassadors of Rome are welcomed on the banks of the great river and from there are escorted to Attila. At that time the limes did not perform defensive functions and the barbarians passed it without problems.

19. **Publius Flavius VEGETIUS Renatus**, De re militari (383-450). Most influential handbook on warfare and military organization throughout the Middle Ages. Vegetius produced a summa on Roman warfare by culling earlier Roman sources for what they have to say about training, recruitment, strategy, tactics, siege warfare. The purpose of the manual was, literally, to reform the Roman army by returning it to what it had once been: a highly disciplined and drilled professional

force. Point: military victory comes from training and drill; the best armies are those with integrated tactical arms.

20. **Notitia dignitatum et administrationum omnium tam civilium quam militarium in partibus Orientis et Occidentis** – Administrative list of Roman civilian and military officials in the east and the west in the early fifth century. From the titles of military

officials we can reconstruct a rough idea of the size and disposition of Late Roman forces. Extremely detailed descriptions of military units, the rank of their commanders, and the location of military units allow for important conclusions to be drawn on the strategy of late Roman generals to protect the Danube limes.

REFERENCES / BIBLIOGRAFIE

- Elton, H. *Frontiers of the Roman Empire*. London, 1996, p. 45.
Gudea, N. *The Defensive System of Roman Dacia*. – *Britannia*, 10, 1979, 63.
Luttwak, E. *The Grand Strategy of the Roman Empire from the First century AD to the Third*. Baltimore, 1976, p. 33.
Wilkes, J. *Roman Legions and their Fortresses in the Danube Lands (First to Third Centuries)*. – In: Brewer, R. (ed.). *Roman Fortresses and their Legions*. London-Cardiff, 2000.

**WEAPONS AND ARMOURS OF GERMANIC AND NOMADIC ORIGIN
IN THE MIDDLE DESNA REGION (THE END OF THE FOURTH - THE SIXTH
CENTURIES)**

Evgenii A. SHINAKOV, Andrey V. FEDOSOV*

Abstract: During the times of the Great Migrations the Middle Desna region (Bryansk and Novgorod-Seversky basically, as its upper part is Smolensk and lower - Chernigov) was the bridge between nomadic and semi-nomadic zone in modern day Ukraine and forest cultures of the north on the Oka and the Volga. Until the end of the fourth - the middle of the fifth centuries the Desna region was a part of Kiev archaeological culture, a bit later – of Kolochin one. The majority of the modern archaeologists, both Russian and Ukrainian and Byelorussian, connect these cultures with the Veneti, mentioned by Tacitus in the work "Germania" and other Roman authors of the first - sixth centuries. The investigated archaeological complex was discovered near Klimovo on the cross of the Russian, Ukrainian and Byelorussian borders. It consists of fragments of Spangenhelm and horse equipment (bar bit and psalium) decorated with bird heads and horse. The bar bit has a traditional shape for the Scytho-Sarmatian and Medieval world. As for the psalium, it is an octagonal core, with a bent varmint head on its end. Such decorations of varmints, eagles primarily, are typical for Germanic tribes of the fifth-sixth centuries, especially for the Franks, Ostrogoths, Gepides, though they are situated mostly on the belt buckles or fibulas. As for the horse, two regions could possibly influence this part of Klimovo psalium decoration - Western Pannonia of the fifth century alongside with Lombard Italy of the sixth century and south-east Ural region (Turbaslin and Bachmutin archaeological cultures). The Bachmutin culture was a local Finno-Ugric one, influenced by the nomads. We can identify psalium with the Pannonian variant, which was a result of synthesis of the Hunnic psalium shape and the Germanic animal style and can date it to the beginning of the sixth century. The Frankish influence is also proved by another thing from the Klimovo complex - the axe-shape appendage to the harness belt. This plated appendage has its analogues in Kachin on Volhynia, and the Kachin complex has analogues in Untersiebenbrunn. Comparing these and other findings (from Poland) of the harness elements, a conclusion was made, that the technique originated from the late provincial Roman hallmarks, which was used in the Rheine and North Gaul workshops. Now the total number of findings is above 35, and these helmets are found everywhere in Europe from Scandinavia and Great Britain to Bulgaria and Macedonia and from North Africa to Klimovo region of Bryansk oblast in Russia. They are dated on the base of only several samples. The helmet from Heraclea contains Christian symbols - Christ, blessing two people, Greek inscriptions - the pray to God for health and safe of the owner. According to some Macedonian scientists this helmet was made in Constantinople especially for the Ostrogothian king Theodoric between 494-523. This helmet also has a quite rare four-part partition of crown. The same partition has another Spangenhelm, found in Torichella Peligna on the battle place between the Ostrogoths and the Byzantines, which took place in 537. The Spangenhelm from Klimovo complex also has four-part partition. The T-shaped edges have pole-axe or lentoid shape bottom, and from it a band of gilded copper (15 cm) goes up. The helmet corresponds strongly with the Spangenhelm from Torichella Peligna (decorations), and, partly, with the helmet from Dolny Semerovicy (rosaces and arcs). The surface of the Klimovo helmet T-shaped edges is gilded and decorated with the tubular hallmarks of different diameter. The hallmarks of greater diameter form the triangles and the lesser ones - Greek crosses. The helmet also contains either an image of a bow with a strained string or clumsily made and overlaid Greek letters "ΤΦ", that is ΤΕΟΦΑΝΙΑ - "the God comes", which can indicate Christianization of some Germanic tribes. There are no precise analogues to the lower part decorations of the Klimovo helmet, because there are no two helmets, having precisely the same semantics, style of decoration. It seems these decorations were just an imitation of the probably Byzantine original. To sum it up it is evident that the Klimovo helmet is an early four-part Spangenhelm of Baldenheim type, probably of Byzantine production and of East Germanic (Pannonian, Transylvanian or Illirian) origin. It might have been made in the end of the fifth - in the beginning of the sixth century and could have belonged to an Ostrogothic, Gepidian or Herulic chieftain.

As for the time and circumstances of the Klimovo complex appearance, there can be two variants:

1) the return motion of the Huns and their Germanic and Alan vassals and allies from Pannonia to East Europe after their defeat at the Nedao river (453) and the decay of the Hunnic Empire. The Hunnic and Germanic artefacts are found on the Upper Don and North Caucasus (the end of the fifth - the beginning of the sixth centuries). Their route could have possibly lay through the Desna region and a part of these migrants could have go upstream the Lower Desna to the Klimovo region and settle there, among the Veneti of the Kolochin archaeological culture.

2) the second variant is the most adequate from the point of view of chronology (the first half of the sixth century), but vague from the point of view of written and archaeological sources. It is connected with the supposed military campaign of the Pannonian Gepides against the Veneti eastwards from the Carpathians.

Keywords: Great Migrations, the Germans, nomads, weapons, armour, archaeology.

During the times of the Great Migrations the Middle Desna region (Bryansk and Novgorod-Seversky basically, as its upper part is Smolensk and lower - Chernigov) was the bridge between nomadic and semi-nomadic zone in modern day Ukraine and forest cultures of the north on the Oka and the Volga. The Kursk Seym region had the same significance, but the Seym is the afflux of the Desna between Bryansk and Chernigov.

I am not a focused specialist in the Great Migrations period, but as a specialist in the Ancient Rus history and archaeology and politogenesis, I can say that the Desna region was a part of Eastern Europe since Early Iron Age till Late Middle Ages. That is why, when several Germanic and nomadic military artefacts of the Great Migrations period were found, as previously were found some enamel works of the third - fourth centuries and some Antes artefacts of the sixth - eighth centuries, I naturally took interest. As one of my post-graduate students A. Fedosov was preparing a thesis, connected with the Great Migrations in Eastern and Central Europe, we conducted a joint analysis of the whole situation in archaeological and historical aspects.

Till the end of the fourth - the middle of the fifth centuries the Desna region was a part of Kiev archaeological culture. The majority of the modern archaeologists, both Russian and Ukrainian and Byelorussian, connect this culture with the Veneti, mentioned by Tacitus in the work "Germania" and other Roman authors of the first - sixth centuries. Apart from the poor settlements, this culture on the final stage of its existence is represented by the decorated multicoloured enamel jewellery, which is usually found outside the settlement sites.

The earliest archaeological complex of findings of the Germano-nomadic origins was

discovered on the left bank of the Navlya river (site "Kolomina"). It consists of only two things - a narrow-bladed axe (Photo 1) and a straight sword blade without a hilt of spatha type (Photo 2). The length of the axe is 16 centimetres, of the sword - 72 cm (without metal part of hilt). The width is 1,3-4 cm and 3,6-4,2 respectively. Such type of axes had two areas of circulation in Eastern Europe - East Lithuania and West Belarus, where they were used in the fifth - seventh centuries¹, and the banks of the Upper and Middle Oka, on the territory of the so-called Mostchin culture (the end of the fourth - the first half of the fifth centuries). This type of axes was later adopted from the Mostchin culture to the Ryazan-Oka culture². That is why we can say that this axe has Baltic origin. Typologically the axe from the Middle Desna region is closer to the one of the Mostchin culture (type 3A1).

The short length of spatha (65/75 cm) and the character of its blade can be attributed to the early Germanic types (before the sixth century). That's why the whole Kolomina complex can be dated to the end of the fourth - the first half of the fifth century. Since the end of the fourth - the first half of the fifth century the swords of spatha type had one or two "rips" on blades in different regions of Europe, from Anglo-Saxon England³ to the North Caucasus⁴.

* Bryansk State University, Bryansk, Russia; shinakov@mail.ru, fedosov-andrey@yandex.ru.

¹ Kazakyavichus V. Oruzhie baltских племен II-VIII веков на территории Литвы (Vilnius, 1988), p. 79-80.

² Akhmedov I.R., Vorontsov A.M. Uzkoletziinye topory Rimskogo vremeni i epochi Velikogo pereseleniya narodov c territorii verkhnego i srednego Pooch'ya (paper presented at the conference in Tula Lesnaya i lesostepnaya zony Vostochnoi Evropy v epochi rimskikh vliyaniy i Velikogo pereseleniya narodov, 2012): p.13.

³ Wilson D.M. Anglosaksky. Pokoriteli keltskoi Britanii (Moscow 2004), p. 122-125.

⁴ Voronov Y.N., Shenkao N.K. Vooruzhenie voynov Abkhazii IV-VII vv., Drevnosti epochi Velikogo pereseleniya narodov

So, the Kolomina complex consists of the two evidently different parts: the Germanic spatha and the Baltic or even Finno-Ugrian axe. This can be explained by four reasons: 1) modern accident; 2) the struggle of the two cultural and national forces - the Goths and the Veneti during the invasion of Ermanaric in the middle of the fourth century or the war between the Antes and Amal Vinitharius in the end of the fourth century; 3) joint migration of the Germanic and Baltic tribes from the South-West Baltic Sea region in the end of the fifth century; 4) peaceful infiltration of separate Germanic military artifacts on the territory of the Kiev and Mostchin cultures (the Veneti or Eastern Balts).

The second archaeological complex was discovered near Klimovo on the cross of the Russian, Ukrainian and Byelorussian borders. It consists of fragments of Spangenhelm and horse equipment (bar bit and psalium), decorated with bird heads and horse. The bar bit has a traditional for the Scytho-Sarmatian and Medieval world shape. As for the psalium, it is an octagonal core, with a bent varmint head on its end.

Such decorations of varmints, eagles primarily, are typical for Germanic tribes of the fifth-sixth centuries, especially for the Franks, Ostrogoths, Gepides, though they are situated mostly on the belt buckles or fibulas. And the first to use them were the Gepides, and the Goths, Crimean at least, adopted eagle-shaped buckles only in the fifth-sixth centuries.

As for the horse, two regions could possibly influence this part of Klimovo psalium decoration - Western Pannonia of the fifth century alongside with Lombard Italy of the sixth century and south-east Ural region (Turbaslin and Bachmutin archaeological cultures).

Western Pannonia of the fifth and Italy of the sixth centuries were populated by the Germans - the Ostrogoths and the Lombards respectively. As for the Turbaslin culture, it belonged, on the one hand, to the heirs of the Iranian nomads - the Sarmatians and the Saka and, on the other hand, to the population of the partly Germanic Imenkovskaya culture. The Bachmutin culture was a local Finno-Ugric one, influenced by the nomads.

All this means that the horse-shaped decorations could originate either from Pannonia, or East

Europe. But taking into consideration the varmint-shaped decorations of the psalium, we can identify it with the Pannonian variant, which was a result of synthesis of the Hunnic psalium shape and the Germanic animal style. It should be also taken into consideration that the shape and semantics of the Klimovo psalium could be influenced by the Franks, as the psalium with ornitomorphic decorations, dated to the second half - the end of the fifth century, was found in north-east France (Charleville-Mézières). It means that we can date the Klimovo psalium to the beginning of the sixth century. The Frankish influence is also proved by another thing from the Klimovo complex - the axe-shape appendage to the harness belt. This plated appendage has its analogues in Kachin on Volhynia, and the Kachin complex has analogues in Untersiebenbrunn.

Comparing these and other findings (from Poland) of the harness elements, a conclusion was made, that the technique originated from the late provincial Roman hallmarks, which was used in the Rheine and North Gaul workshops. This explains the Frankish influence, because this tribe took control over the Rheine region and North Gaul in the fifth century. It is possible that the Roman workshops began to work for the new barbarian kings, but their production was spread not only among the Franks, but also among other Germanic tribes, like the Rugii, the Goths and the Gepides.

Another part of the Klimovo complex is the parts of Spangenhelm of the Badenheim type. This type of helmets has a vague background. It is only clear that it is connected with the late Roman helmets, but it is neither Roman, nor Byzantine. Perhaps, it was produced in the ex-Roman workshops, but on the order of the Germanic warchiefs and kings.

There is still no classification of the Badenheim type Spangenhelms, though there are several maps of their dispersion. Now the total number of findings is 32-33, and these helmets are found everywhere in Europe from Scandinavia and Great Britain to Bulgaria and Macedonia and from North Africa to Klimovo region of Bryansk oblast in Russia.

All the Spangenhelms have 5 characteristics, which separate them from the Iranian and Byzantine helmets and also from Vendenhelms: 1) Four or six-part cupola of the helmet,

consisting of the interchange T-shaped edges. They fasten and partly cover four or six iron triangle or almond-shaped plates.

2) The lower ends of the edges of helmet is fastened by gilded copper band with stamped ridged decoration.

3) The upper ends of the edges are tightened with a round boss with a tubula for a plume.

4) The boss and its edges are decorated with the hallmark or stamped ornament.

5) No noseband or face mask.

Only few helmets lack some of these characteristics, but even they are usually found together with the classical Spangenhelms. For example, a helmet from Dolny Semerovitsy in Slovakia has no boss and the fastening band. It is also decorated with a scaly ornament alongside with crosses and rhombs. This helmet can be attributed to the Suebi or the Heruli. Perhaps it was a work of a barbarian, though a Christian, master, hence its simplicity. A helmet from Sentesh-Berekhat has no ornament on its fastening band.

More than half of Spangenhelms has cheek-plates, some have, mail as neck protection. Some spangenhelms include eye protection in a shape that resembles modern eyeglass frames. The Ostrogothic helmets from Montepagano in Italy and Bitol (Heraclea Licentis) in Macedonia have unusual rich decoration. The helmet from Heraclea contains Christian symbols - Christ, blessing two people, Greek inscriptions - the pray to God for health and safe of the owner. According to some Macedonian scientists this helmet was made in Constantinople especially for the Ostrogothian king Theodoric between 494-523. This helmet also has a quite rare four-part partition of crown. The same partition has another Spangenhelm, found in Torichella Peligna on the battle place between the Ostrogoths and the Byzantines, which took place in 537.

If we can suggest the Hunnic or Late Roman background for the psalium and bar bit, the Spangenhelm is likely to be of Byzantine or Ostrogothic origin. The crossline is again Pannonia and North Italy, the lands of the Gepides and Ostrogoths.

The Spangenhelm from Klimovo complex also has four-part partition. The T-shaped edges have pole-ax or lentoid shape bottom, and from it a band of the gilded copper (15 cm) goes up. The helmet corresponds strongly with the Spangenhelm from Torichella Peligna

(decorations), and, partly, with the helmet from Dolny Semerovitsy (rosaces and arcs). The surface of the Klimovo helmet T-shaped edges is gilded and decorated with the tubular hallmarks of different diameter. The hallmarks of greater diameter form the triangles and the lesser ones - Greek crosses. The helmet also contains either an image of a bow with a strained string or clumsily made and overlaid Greek letters "ТФ", that is ТЕОФАНІЯ - "the God comes", which can indicate Christianization of some Germanic tribes.

The gilded copper band in the lower part of the helmet contains separate decorations of trees like fir-trees and cypresses and two-part arcs with rosaces with five petals each and fishes and birds between them. According to the apertures in the iron bottom of the helmet, it contained cheek-plates and a camail.

There are no precise analogues to the lower part decorations of the Klimovo helmet, because there are no two helmets, having precisely the same semantics, style of decorations etc. (except the helmets from Stossen and Planig).

As for the motives and techniques of engraving on the edges of helmets, the triangles are presented on almost all known Spangenhelms. It is hardly possible to identify them with the Divine Eye or a Trinity symbol. It is unlikely that this image bears any sacred symbolic meaning. It seems, these decorations were just an imitation of the probably Byzantine original.

The crosses, which decorate half of the known helmets, is a different case. Sometimes there are several crosses, sometimes it is only one, but of complex form; they can be situated on different sides of the helmet and sometimes the crosses are entered into rhombs (Stossen, Planig and Dolny Semerovitsy helmets).

Christian symbols, crosses especially, can be understood as a talisman in battle. But they could also serve as a "trophy", like Sarmatians tamgas: "The Germans started to use the tamgas of the defeated Sarmatians". "After the defeat of the Spali the [the second century] the Goths and Vandals put their symbols on their own weapons, not just to use them, but also to demonstrate them as trophies"⁵. In this case the

⁵ Voronyatov S.V., Machinsky D.A. О времени, обсто́ятел'ствѣх і смьслѣ по́явленіѣх сарматскихъ тамгъ на германскихъ коп'ѣяхъ, *Germani-Sarmatia. II. Kaliningrad; Kursk* (2010): p. 57-75.

crosses could symbolize the victory of the Germans over the Christians, but this explanation seems highly unlikely, because the Badenheim type Spangenhelms appeared only in about the end of the fifth century, and by this time almost all Germanic tribes, except the Anglo-Saxons and Scandinavians had already converted to Christianity.

As for the tamga-shaped symbol TΦ is probably really the Greek letters, because there are analogues to it among the nomadic - both Iranian and Turk - tamgas. On the other hand, there is one more image on the Klimovo helmet, which can be connected with the Sarmatians - an image of a tree with ten branches. This symbol corresponds to another symbol on the Germanic weapons⁶. The difference is that the image of tree on Klimovo helmet has spheres on the end of the branches, absent on the Sarmatian tamga, but the tamga tree, on the other hand stands on the Π-shaped support, absent on the helmet. The Sarmatian element is prime and it seems that two signs are just different variations of the popular tree of life symbol.

To sum up, it is evident that the Klimovo helmet is an early four-part Spangenhelm of Badenheim type, probably of the Byzantine production and of a East Germanic (Pannonian, Transylvanian or Illirian) origin. It could be made in the end of the fifth - in the beginning of the sixth century and belong to an Ostrogothic, Gepidian or Herulic chieftain.

As for the time and circumstances of the Klimovo complex appearance, there can be three variants:

1) the aftermath of the Gothic migrations in East Europe, when after the collapse of the Ostrogothic kingdom in the end of the fourth century a part of the Goths moved to the Oka and the Middle Volga region, where the Ryazan-Oka and Imenkovskaya archaeological culture emerged later on. The weak point here is the time gap between the migrations (the end of the fourth - the first half of the fifth centuries) and the date of the Klimovo complex.

2) the return motion of the Huns and their Germanic and Alan vassals and allies from Pannonia to East Europe after their defeat at the Nedao river (453) and the decay of the Hunnic Empire. The Hunnic and Germanic artifacts are found on the Upper Don and North Caucasus

(the end of the fifth - the beginning of the sixth centuries). Their route there could possibly lay through the Desna region and a part of these migrants could go upstream the Lower Desna to the Klimovo region and settle there, among the Veneti of the Kolochin archaeological culture.

3) the last variant is the most adequate from the point of view of chronology (the first half of the sixth century), but vague from the point of view of written and archaeological sources. It is connected with the supposed military campaign of the Pannonian Gepides against the Veneti eastwards from the Carpathians.

The third group of the Germanic military artefacts is represented by the dims and buckles of the warrior's belt. They were discovered in two places: near the settlement of Potsuditchy (a little fragment of a dim) and Somov in the upstream of the Navlya river, on the border of the Bryansk and Orel oblasts (a full bell set). The set consists of ten things, which can be grouped into five types. The first type is represented by three details of the rectangle framed buckle of a sword belt with a S-shaped ornament and also of tetrahedral pyramids. Two details both have birds heads, turned one to another with their beaks.

The second type features two cover plates, consisted of rectangles with the ornament of tetrahedral pyramids and branching rifled arcuate necks of animals, turned to one another with their nebs with protruded and conjoint tongues.

The third type is represented by two variants. Two dims in the form of the Russian letter Ж. In the centre of the trapezoidal or rectangle field, the ornament of the tetrahedral pyramids is situated. Four rifled curls branches out this field.

The fourth type features only one dim in the form of Russian letter Ж, but without a geometrical field in the centre. This dim is covered by rifle and hallmark ornament.

The fifth type of the belt is very simple. It is represented by the oval - rectangle plates without any ornament.

The little piece of rectangle framed buckle with an ornament of tetrahedral pyramids was found in Posuditchy by P. Tretiakov. Besides, two belt clips with the varmint's heads, occasionally found in Bryansk oblast (the exact place is unclear), were passed to the State Historical Museum in Moscow.

The analogues to the Desna region findings

⁶ Ibidem, Pic.5:7.

can be traced in different regions of East Europe:

1) Pannonia (the Gepides or the Lombards): a harness cover plate in the shape of Russian letter Ж and an ornament for the sheath of the sword were found in the Lombard cemetery Vesken⁷.

2) Ryazan-Oka cemeteries (the Finno-Ugrian culture with the Baltic and Germanic influence): bird heads-shaped buckles and Ж-shaped cover plates were found in Nikitino, Shatritsy, Borky, Zarechie-4, Kasimov region of Ryazan oblast or Ryazan oblast on the whole (occasional findings)⁸.

3) The Kursk region: Lukashovka-4⁹, Zherebtsovo¹⁰. Rectangle framed buckle with an ornament of tetrahedral pyramids were found in both places.

4) The Middle Dnieper (Kiev) region: Tchapaevka - rectangle framed buckle with a S-shaped ornament and two varmint heads, turned to one another¹¹. Hmelna - buckles of different forms, but with the same ornament - the varmint head; the Ж-shaped cover plate¹².

5) The Upper Dnieper (Smolensk) region: two buckles, one of them has the rectangle form with birds heads, but more stylized and with the different ornament. The second has different form, but with the same S-shaped ornament and of the tetrahedral pyramids (Demidovka)¹³.

A sample of the rectangle framed buckle from the Smolensk region, excavated by Sizov in the nineteenth century, can be seen as a transitional type between the rectangle framed buckles and buckles with the predators heads from Somovo, demonstrating the further development and mixture of elements, as on this sample the heads of the animals are completely grown together, while on the Somovo sample - only partly.

6) The Byelorussian Dnieper region is

represented by the artefacts from Hotistcha and a "collection of Ruf". There are two cover plates, the first in the form of Russian letter Ж and the second is an oval rifled one with a head of a bird¹⁴.

Everywhere, except the Ryazan-Oka region these finds were of occasional and separate character. In the Ryazan-Oka region this complex is represented in about ten cemeteries with different artefacts, which represent simpler and rougher variants. The complex can be dated to the end of the fifth - the first half of the sixth century, and its origins can be traced from the golden encrusted artefacts from the Roman provinces, such as the Bosporan Kingdom, and in Untersiebenbrunn (the first half of the fifth century). The main source of "our" type situated in Central Europe, in Pannonia or, probably, in Transylvania (the Gepides?). Then, on the edge of the fifth and sixth centuries, the details of this complex reached the Dnieper, the Desna and the Psel river and then were transferred to the Middle Oka, where there were created rather rough copies.

Probably, the way from the Central Europe was to the Byelorussian Dnieper region and there it separated: to the north - to Smolensk, to the south - to Kiev, to the east - to Kursk and the Psel river. "Our" way could lay from south-east Belarus to Posuditchy, then along the Navlya river to Somovo and then - to the Oka. The small Germanic groups were incorporating to the Tushemlya, Kolotchin and Penkov cultures, until they reached the Middle Oka. What tribe could it be? To clarify this is the aim of the report.

The latest military findings of probably Germanic origin in the Middle Desna (Bryansk) region features two spear heads, excavated on the banks of the Desna river and its tributaries - Kvietun and the Red Yards¹⁵. The first one - from the Red Yards - is 32 cm long its nearest analogues can be found in Truhtenfingen, in the former lands of the Alemanni. It is dated to the seventh century¹⁶. The second can be connected to the spears from Bergamo in Italy, dated to the second half of the sixth century.

⁷ Archeologiya Vengrii. Pod red. V.S. Titova, I. Erdeli(Moscow, 1986), Fig. 121:11; 122.

⁸ Akhmedov I.R.. Nekotorye indikatory kul'turnykh vzaimodeistvii v drevnostyakh ryazano-okskikh finnov vtoroi poloviny V - nachala VI vv., *Problemy vzaimodeistviya naseleniya Vostochnoi Evropy v epochu Velikogo pereseleniya narodov. Ranneslavyanskii mir* 15. (2014), Fig. 5;6:1;7.

⁹ Ibidem, Fig. 4:2.

¹⁰ Zorin A.V. "Temnye veka" rannikh slavyan, *Kurskii kray skvoz' veka. Kursk* (2014), p. 99.

¹¹ Akhmedov I.R.. Nekotorye indikatory kul'turnykh vzaimodeistvii v drevnostyakh ryazano-okskikh finnov vtoroi poloviny V - nachala VI vv., *Problemy vzaimodeistviya naseleniya Vostochnoi Evropy v epochu Velikogo pereseleniya narodov. Ranneslavyanskii mir* 15. (2014), Fig.8:4.

¹² Ibidem, Fig.8:7,2.

¹³ Ibidem, p. Fig.8:10,7.

¹⁴ Ibidem, Fig.8:2,5.

¹⁵ Shinakov E.A., Minenko V.V., Grachev C.Y., Piskunov V.O., Sobolev A.V., Chubur A.A. Srednevekovye kop'ya Srednego Podesen'ya (VI - XV vv.), *Russkii sbornik. Vol.5. Trudy kafedry otechestvennoi istorii drevnosti i srednevekov'ya Bryanskogo gosudarstvennogo universiteta im. akad. I.G. Petrovskogo*, vol.12. Bryansk: "Kursiv" (2009), p. 86-87,91. Fig.2:2;3:6.

¹⁶ Epocha Merovingov. Evropa bez granits. Archeologiya i istoriya V - VIII vv. (2007), p. 180-181, 447. Tab.8.2.

REFERENCES / BIBLIOGRAFIE

- Akhmedov I.R.. Nekotorye indikatory kul'turnykh vzaimodeistvii v drevnostyakh ryazano-okskikh finnov vtoroi poloviny V - nachala VI vv., *Problemy vzaimodeistviya naseleniya Vostochnoi Evropy v epokhu Velikogo pereseleniya narodov. Ranneslavyanskii mir* 15. (2014): 138-177.
- Akhmedov I.R., Vorontsov A.M. Uzkolezviinye topory Rimskogo vremeni i epokhi Velikogo pereseleniya narodov s territorii verkhnego i srednego Pooch'ya (paper presented at the conference in Tula *Lesnaya i lesostepnaya zony Vostochnoi Evropy v epokhi rimskikh vliyanii i Velikogo pereseleniya narodov*, 2012): 9-36.
- Archeologiya Vengrii. Pod red. V.S. Titova, I. Erdeli (Moscow, 1986).
- Epokha Merovingov. Evropa bez granits. Archeologiya i istoriya V - VIII vv. (2007): 180-181, 447. Tabl. 8.2
- Kazakyavichus V. Oruzhie baltsskikh plemen II-VIII vekov na territorii Litvy (Vilnius, 1988).
- Shinakov E.A., Minenko V.V., Grachev C.Y., Piskunov V.O., Sobolev A.V., Chubur A.A. Srednevekovye kop'ya Srednego Podesen'ya (VI - XV vv.), *Russkiy sbornik. Vol.5. Trudy kafedry otechestvennoi istorii drevnosti i srednevekov'ya Bryanskogo gosudarstvennogo universiteta im. akad. I.G. Petrovskogo, vol.12. Bryansk: "Kursiv"* (2009): 84-97.
- Voronov Y.N., Shenkao N.K. Vooruzhenie voynov Abkhazii IV-VII vv., *Drevnosti epokhi Velikogo pereseleniya narodov V-VIII vv. Sovetsko-vengerskii sbornik. M.: "Nauka"* (1982): 121-165.
- Voronyatov S.V., Machinsky D.A. O vremeni, obstoyatel'stvakh i smysle poyavleniya sarmatskikh tamg na germanskikh kop'yakh, *Germani-Sarmatia. II. Kaliningrad; Kursk* (2010): 57-77.
- Wilson D.M. Anglosaksy. Pokoriteli keltskoi Britanii (Moscow 2004) 190 p.
- Zorin A.V. "Temnye veka" rannikh slavyan, *Kurskii kray skvoz' veka. Kursk* (2014).

LIST OF ILLUSTRATIONS / LISTA ILUSTRĂȚIILOR

- Fig.1. Map of Europe on the epoch of the Great Migrations (the fifth century CE). Map key: I – Probable limits of Hunns cultural – political influence; II – Areas of Bird and Horse post-Hunns Styles (after the fifth century CE); III – Areas of warrior or horse Belts Buckles with Ornitomorph (Bird) ornament in the Eastern Europe on the end of the fifth – the beginning of the sixth century CE and a bit later; IV – Shpangenhelms of the end the fifth – the first half of the sixth century CE.
- Fig.2. The axe from the Kolomina river.
- Fig.3. The spatha from the Kolomina river.
- Fig.4. The enamel fibulae from the Kolomina region (the Navlia river region) (till the beginning of the fifth century CE).
- Fig.5. Details of the bridle from Klimovo.
- Fig.6. Analogies of Klimovo Bridle (Pogar region; the Franks; the Gots or the Gepides; Northern Caucasus).
- Fig.7. The details of Shpangenhelm from Klimovo.
- Fig.8. The forehead plate with cross or Greek letters “T” and “Φ”.
- Fig.9. Probable analogies marks (signs) from Shtossen, Pliska and Murfatlar (under Turchaninov, 1971).
- Fig.10. The cheek plate from the river Navlia region.
- Fig.11. Analogies of the Klimovo helmet from Gepidic (Hungary), Ost(ro)gothic (Italy), Suebian or Herulian (after 508)(Slovakia), Turingian (Germany) areas.
- Fig.12. Silver plates and buckles of warrior or horse belts with bird – animal ornament from Somovo in the Upper Navlia river region.
- Fig.13. The “ornitomorph” plates from Pannonia (the Lombards) – Vesken cemetery.
- Fig.14. The “ornitomorph” plates and buckles from the Ryazan –Oka group.
- Fig.15. The “ornitomorph” and “animal” details of belts from other regions of Eastern Europe.
- Fig.16. The heads of spears from: 1 – Kwetun, 2 – Krasnie Dworiki.
- Fig.17. “Finger fibulae” from Osinovaya Gorka (since the end of the sixth century CE).
- Fig.18. Map of the Bryansk (Middle Desna) Region during Late Roman and Great Migrations periods. Map key: I – Enamel things; II – Military artifacts of the fifth – the sixth century CE; III – “Antiquities of Ants” of the seventh century CE; IV – the Middle Desna part of the fifth – the sixth century way from the Dnieper to the Oka area; V – the Kiev culture; VI – the Moshchinskaya culture; VII – the Tushchemlya culture.

Relații Interetnice în Transilvania. Militaria Mediaevalia în Europa centrală și de sud-est
Weapons and Armours of Germanic and Nomadic Origin in the Middle Desna Region
(the End of the Fourth - the Sixth Centuries)

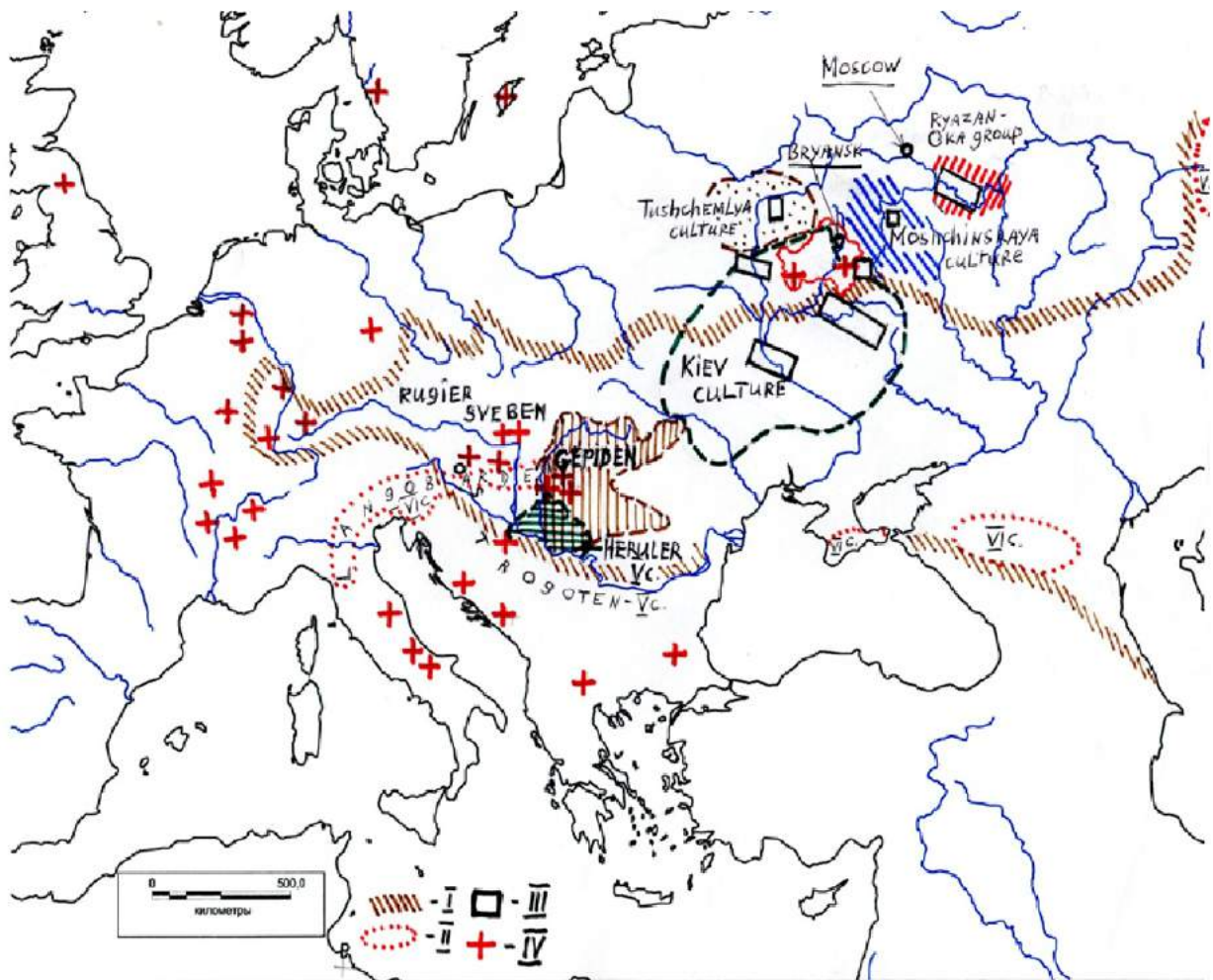

Fig. 1

Fig. 2

Fig. 4

Fig. 3

Fig. 5

Fig. 6

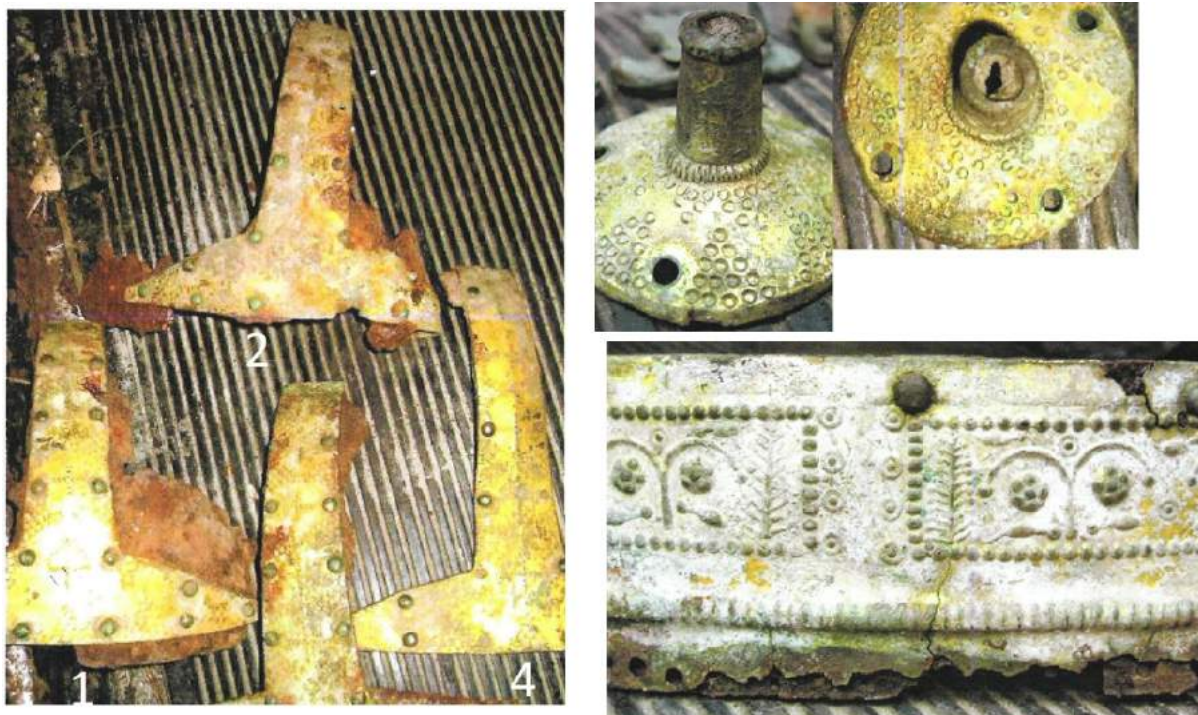

Fig. 7

Fig. 8

Fig. 10

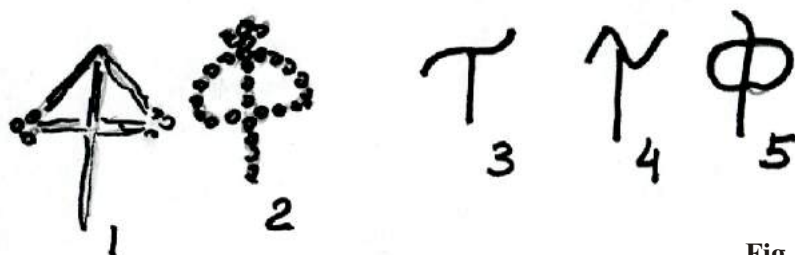

Fig. 9

Fig. 11

Fig. 12

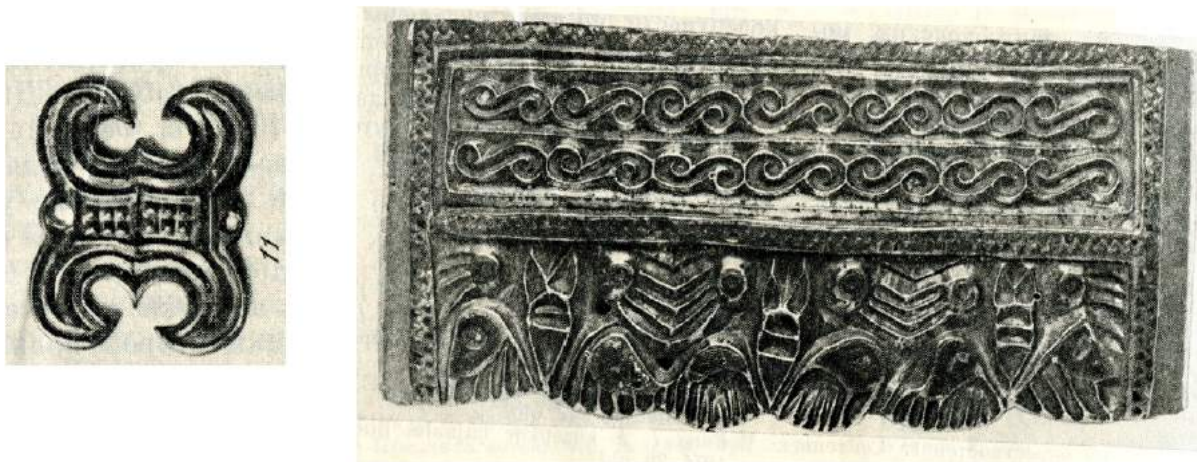

Fig. 13

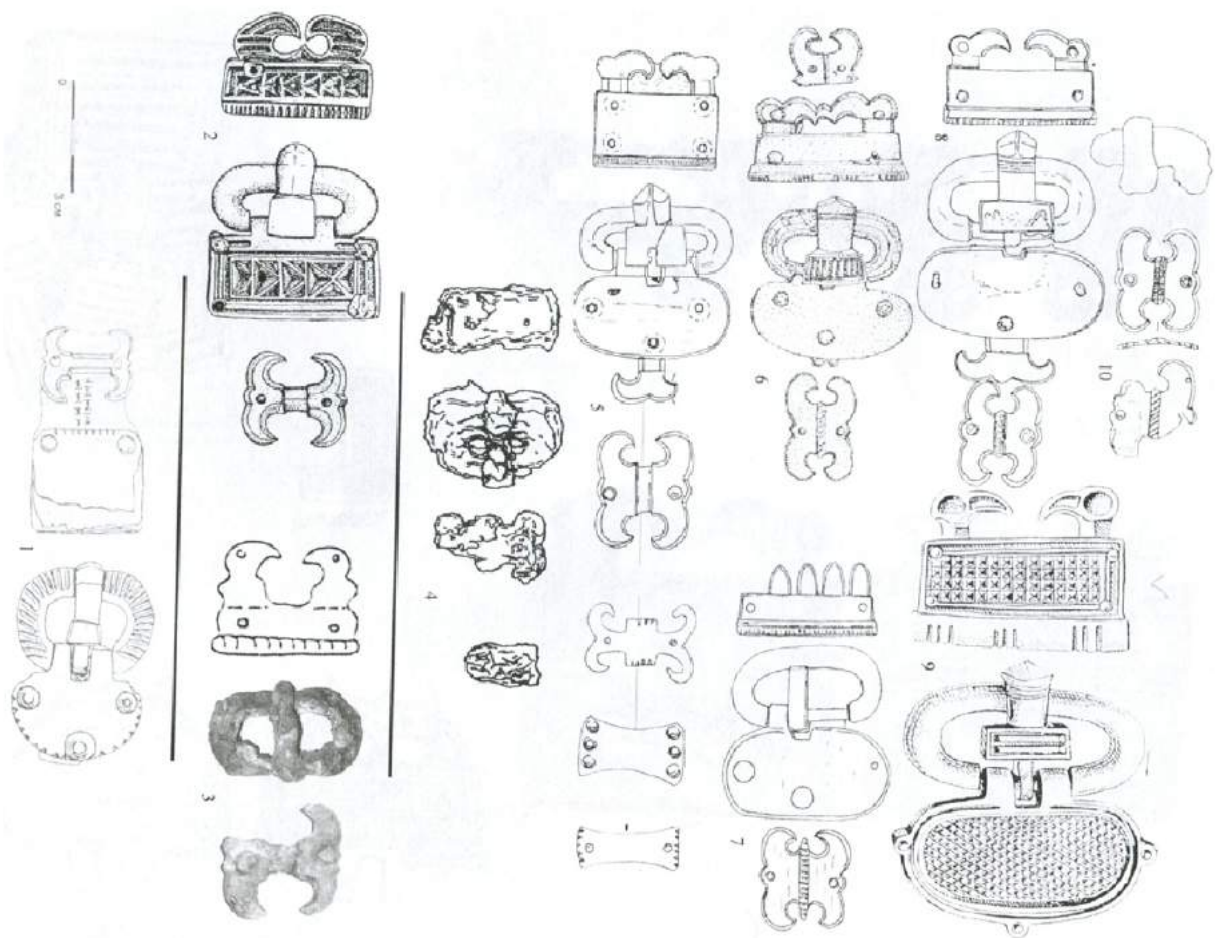

Fig. 14

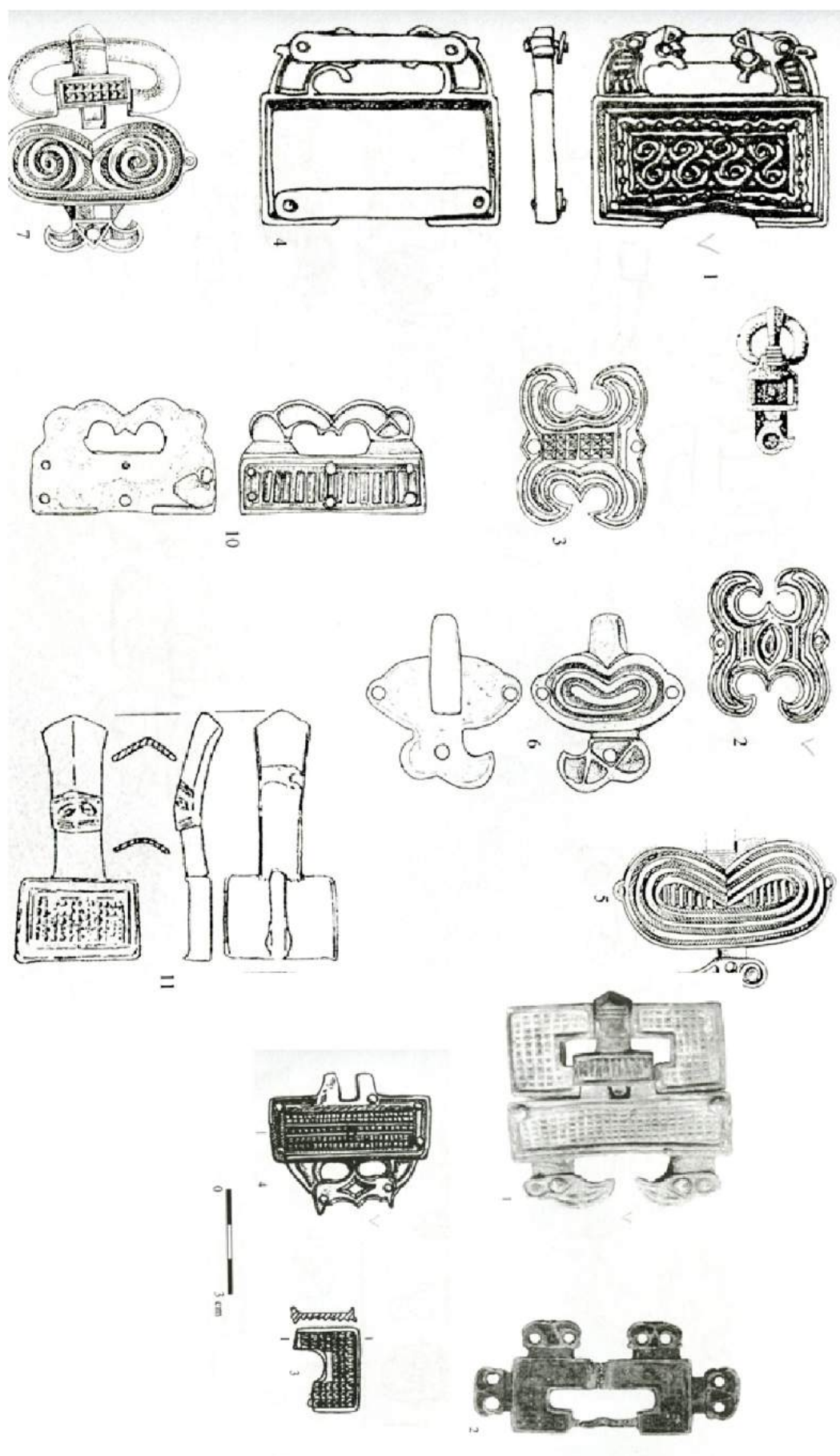

Fig. 15

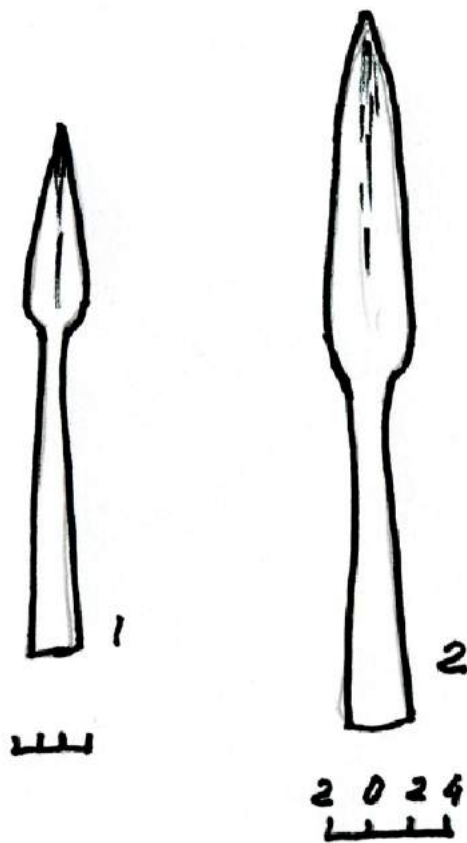

Fig. 16

Fig. 17

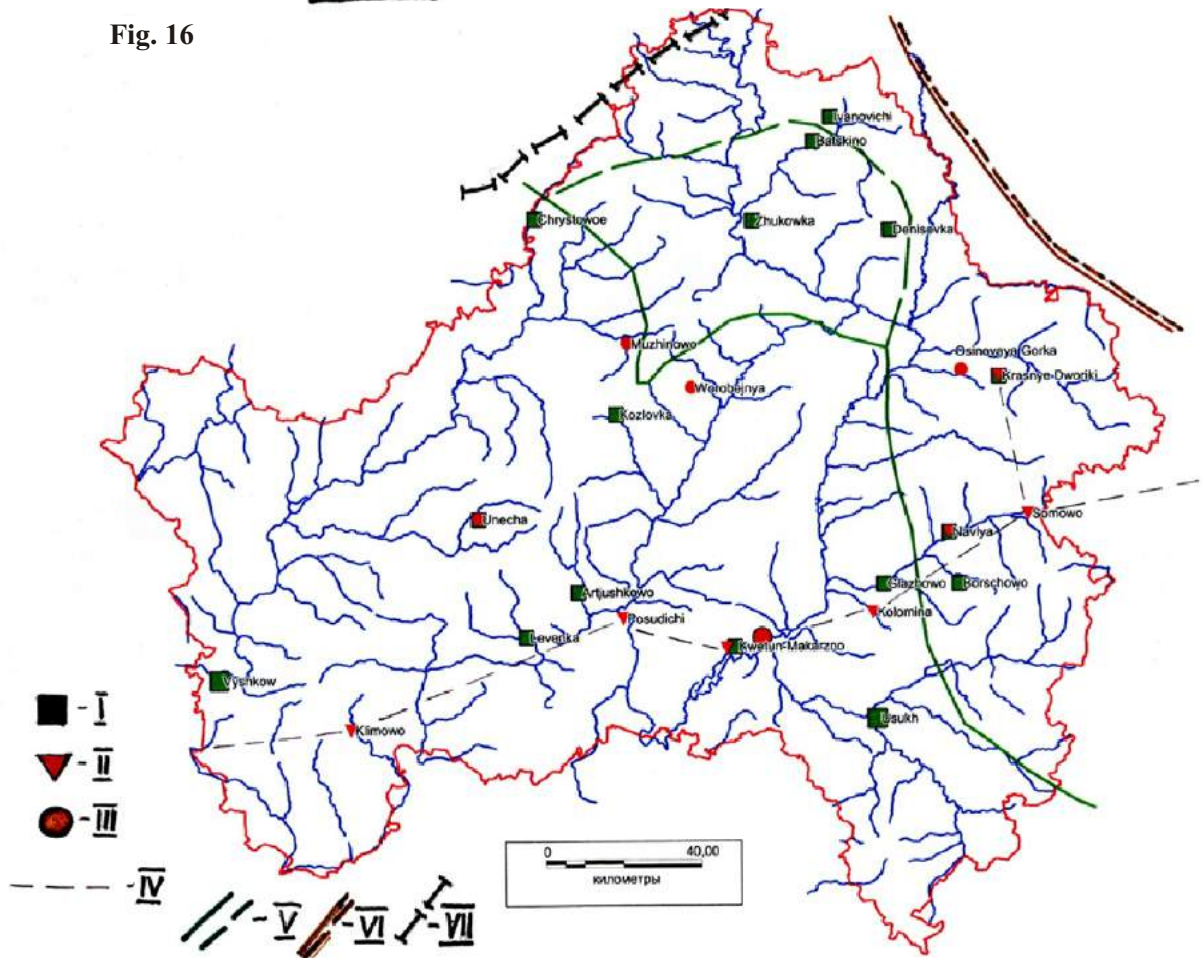

Fig. 18

“BULGARIAN TYPE” SABERS
FROM VATEVI COLLECTION IN THE CITY OF PLOVDIV, BULGARIA*

Stoyan POPOV**

Résumé: Les sujets du présent travail sont quatre sabres de la collection Vatevi, située dans la ville bulgare de Plovdiv. Les localisations de trouver exactes des objets ne sont pas connues, on sait seulement qu'elles proviennent des terres bulgares du nord-est d'aujourd'hui. Les quatre armes appartiennent au même type connu comme "bulgare".

L'auteur du présent document partage l'opinion de V. Yotov, N. Hrisimov et M. Petrov sur l'origine bulgare de ce type d'épées. Cependant, S. Popov estime que les hypothèses d'influence byzantine et l'origine des ateliers byzantins de ces armes ne sont pas suffisamment étayées. Selon lui, la liaison de ces épées avec le terme *παραιήριον* utilisé dans les sources nécessite également des preuves plus fiables.

Mots-clés: sabres de type "bulgare"; haut médiévale armes.

Rezumat: Subiectul prezentei lucrări sunt patru săbii din colecția Vatevi, aflată în orașul bulgar Plovdiv. Locurile exacte de origine ale obiectelor nu sunt cunoscute; știm doar că provin de pe teritoriul Bulgariei de nord-est de astăzi. Cele patru arme aparțin aceluiași tip, cunoscut ca "bulgar". Autorul prezentei lucrări împărtășește opinia lui V. Yotov, N. Hrisimov și M. Petrov, privind originea bulgară a acestui tip de săbii. S. Popov estimează că ipoteza influenței bizantine și originea atelierelor bizantine a acestor arme nu sunt suficient argumentate. În opinia lui, legătura acestor săbii cu termenul *παραιήριον* utilizat în surse necesită de asemenea dovezi mai solide.

Cuvinte cheie: săbii de tip "bulgar"; arme ale evului mediu timpuriu.

The subjects of the present work are four sabers (Ill. 1 – 4) from Vatevi collection, located in the Bulgarian city of Plovdiv.¹ The exact finding locations of the objects are not known, it is only known that they originate from today's northeastern Bulgarian lands.

The four weapons belong to the same type. It has the following features:

Grip: The tang is straight and only to the end is slightly curved to the edged part of the blade. Attaching the handle to the tang was done in the following ways: rivets were used in the first one (in some of the weapons they are preserved, while in others only the holes in the tang have left); in the second way, the handle was held in place by means of the cylindrical sleeves of the cap on one and the guard on the other side. Here, attention should be paid to the presence of

a single small hole in the cylindrical sleeve of the guard of a saber examined here, which in my opinion serves to hold the handle. The fact that such openings reciprocating in the tang and the other side of the guard's cylindrical sleeve are missing allows me to express my opinion that the handle in question was monolithic and was placed on the tang by burning. I think it is very possible with this technology the handles of the other sabers whose tangs have no trace of rivets have been constructed. The grip ends with a cylindrical cap, closed with a round, slightly protruding plate. **Guard:** Iron made turned-T-shaped guard with a flat-cylindrical sleeve to the handle. On the side of the blade there is an arched projection. The quillons in most cases are flat with round or rounded shape. The guard surrounds the bottom of the tang and the shoulders and the top of the blade. **The blade** has almost parallel sides. For most of its length, the blade is single-edged, with almost all specimens at its end having an elman – a double-edged section.² As metric parameters

* Статията е част от изследванията по проект ДН 10/2, финансиран от Фонд „Научни изследвания“ към Министерството на образованието и науката на Република България.

** Plovdiv university “Paisii Hilendarski”, Plovdiv, Bulgaria; mythos_sp2002@yahoo.com..

¹ See the Catalog!

² The term elman has entered the Bulgarian language from Russian. It is assumed that the term has entered the Russian

based on data available to me, the following characteristics can be distinguished: the total length of these sabers is within 75-86 cm; the length of the blades is 60.6-74.6 cm; The elman is between 13 and 20 cm long; Handle length 9-15 cm.

According to the described features, the weapons presented herein refer to one type of saber, which has become known as "Bulgarian". The thesis of the Bulgarian origin of these weapons and their dating was first proposed and substantiated by V. Yotov.³ This type of sabers is examined by N. Hrisimov and M. Petrov. They also agree with the hypothesis about the Balkan and in particular the Bulgarian origin of these weapons, but taking into account the shape of the guard and its participation in the construction of the handle, suggests a strong Byzantine influence. They also express the assumption that in the Byzantine literary sources these sabers are denoted by the term *παραμήριον*.⁴ In two of his works, Russian scientist G. Baranov deals with such sabers and elements of them.⁵ He perceived the hypothesis of M. Petrov and N. Hrisimov for the Byzantine name of the weapon under consideration, but rejected the three Bulgarian scientists' opinion for the Bulgarian origin of these sabers, considering them as a product of the Byzantine arms industry. According to him, this type of weaponry has come into the Bulgarian territories as a military prey, and their

appearance in the South-Russian steppes is connected with the pechenegs.⁶

I agree with the opinion of G. Baranov that the term *παραμήριον* refers not to sabers, but to single edged cutting weapons⁷ and to that of M. Petrov and N. Hrisimov, that they are palashes, i.e., straight weapons with single edged blades.⁸ I cannot agree with the arguments of the two Bulgarian scientists regarding their opinion that the sabers have also been marked with *παραμήριον*. I believe that P. Grotowski is right in his claim that special attention should be paid to linking the *παραμήριον* with sabers, as military treatises do not provide information about the presence of a bend of the blade or its depth.⁹ Its description in the treatises as a long knife (Mahaira) does not bring clarity to the matter. An indirect argument in favor of this assumption is that the first appearance of the Greek term was in the middle of the 6th century AD when the palash was more widely spread.¹⁰ The treatises of the 10th century also speak of *παραμήριον*, emphasizing here too on the presence of a single edged blade. It should be borne in mind that the sabers of this century already have the Elman, that is, there is a two-sided sharpening, albeit a part of the blade. This feature is available on all specimens of the type, denoted as Bulgarian!

Along with what has been said so far, considering that the *παραμήριον* can also be translated as "around a thigh", it should not be ruled out the possibility that it was generally referred to as a personal weapon worn hanging on the belt at the thigh, which according to G. Baranov was put into use in case of loss or damage to the weapon of the first collision - the swords and the maces, worn hanged on the saddle (I would add here the spears too!).¹¹

According to G. Baranov, the specific type of weapon in question is of Byzantine rather than Bulgarian origin. As an argument, he presents

from Chagatayan language (see Фасмер М., *Этимологический словарь русского языка. Том 2.* Москва, 1986, p. 16.). It is used to denote the enlargement and the double sharpening to the tip of the saber blade.

³ Йотов В., *За един тип сабя от ранното българско средновековие*. – В: *Българите в Северното Причерноморие*, 4. Велико Търново, 1995, p. 97-102. Йотов В., *Въоръжението и снаряжението от българското средновековие (VII – XI век)*. Варна, 2004, pp. 63-65. Йотов В., *Ранниесабли (VIII – X вв.) на нижнем Дунае*. – В: *Култури Евразийских степей второй половины I тысячелетия н. э.* Самара, 2010, pp. 217-225.

⁴ Петров, М., Н. Хрисимов, *Едноострите клинови оръжия от територията на България и византийската военна традиция*. – *Добруджа*, 30, 2015, pp. 344-351.

⁵ Баранов Г., *Болгаро-византийское навершие рукояти сабли с территории Северо-Восточного Причерноморья*. – Материалы по археологии и истории античного и средневекового Крыма, вып. 6, 2014, pp. 84-92. Баранов, Г., *Находки раннесредневековых сабель „болгарского типа“ в бассейневерхнего и среднего течения Днестра (к вопросу византийской воинской традиции в Восточной Европе)*. – Материалы по археологии и истории античного и средневекового Крыма, вып. 8, 2016, pp. 76-92.

⁶ Баранов, Г., *Находки раннесредневековых сабель „болгарского типа“*..., pp. 79-82.

⁷ Баранов, Г. *Болгаро-византийское навершие*..., p. 87.

⁸ Петров, М., Н. Хрисимов. *Едноострите клинови оръжия*..., p. 351.

⁹ Grotowski, P. *Arms and Armour of the Warrior Saints*. Leiden-Boston, 2010, p. 359.

¹⁰ Мерперт, Н. Я. *Из истории оружия племен Восточной Европы в раннем средневековье*. – Советская археология, XXIII, 1955, p. 160. Петров, М., Н. Хрисимов. *Едноострите клинови оръжия*..., pp. 337-341.

¹¹ Баранов, Г. *Находки раннесредневековых сабель „болгарского типа“*..., p. 80.

the discovery at the Krasnodar region of a saber with a handle cap of the type of caps, which are characteristic to the Bulgarian type sabers. He rightly notes that in the 9th – 10th centuries these lands were in possession of Khazaria, which is under the powerful influence of Byzantium. The Russian author, however, misses the fact that large groups of Bulgarians live in the territory of the Khazar Khaganate. The other find of a Bulgarian type saber, which is remote from the core of the Bulgarian lands, is that of Olomouc in the Czech Republic. Already at the beginning and in almost the whole first half of the 9th century, the western borders of the Bulgarian state passed through the basin of the river Tisza. At the end of the 8th century the Avaric Khaganate was entangled in a desperate struggle for survival with the Frankish State in the West, and in those regions with Bulgaria. In the 9th century the Avars were in close contact with Danubian Bulgarians, even participating in Khan Krum's wars with Byzantium as a part of his army.¹² Given the high mobility of the weaponry, it is not impossible the saber to reach from the Tisza border area to the place of city of Olomouc.

It is not particularly strong for me is the argument of G. Baranov that since the type of sabers in question have no performance with high artistic characteristics, this obligatory makes them works of Byzantine factories in form of mass production. The Russian author automatically assumes that the Medieval Bulgarian state could not organize a serial weapons manufacture whose production, due to the series being characterized by some “rudeness” of appearance. As a counter argument it can be said that there is evidence of serial production in the weapons manufacture from the history of the First Bulgarian State, from the beginning of the 9th century. Then such was organized by Khan Krum (802 – 814) in his campaigns against Byzantium. The first example is the equipping of an army of 30,000 iron-covered strong, which in the winter of 813-814 devastated the lands of Eastern Thrace, reaching the town of Arcadiopolis.¹³ It does not seem plausible for this “iron-covered” army to

be equipped without a targeted state policy on armaments, including the organization of arms production. It does not seem to me plausible and the possible assumption of commercial supply! Trading with whom? With the Avar Khaganate, who is at war with Franks and Bulgarians? With Khazaria – the ally of Byzantium? There can be no question of arms trade with Byzantium as well! It is equally unbelievable for me to have the Bulgarian army equipped only with a trophy weapons. Despite the fact that there is written evidence of capturing trophy weapons, it is impossible for Bulgaria to rely only on this way to supply its army. It serves rather to complete, not as a major source of weapons. Another example of mass, state-organized arms production is the well-known preparation of a new campaign of Khan Krum against Byzantium in 814. The Bulgarian ruler organized the production of various siege machines and their parts in such quantity that for their transport during the military campaign, 5000 cars towed by 10,000 oxen were prepared.¹⁴

Evidence of organized state policy on armaments is also the stone inventory inscriptions - seven in number, which describe the quantities of armaments assigned to different military officers.¹⁵ If we accept the unification as a mark for the massification of production, archaeological data could be pointed referring the unification of weapons production, whose works originate in the lands of the Bulgarian state and date back to the 9th–10th centuries. As example the type I mace after the mace typology of S. Popov, can be brought.¹⁶ At the same time, no finds of Bulgarian sabers are known from the territories of the Byzantine state. Moreover, the number of these weapons found on the territory of Bulgaria is several dozen,¹⁷ many times more than those outside the core of the Bulgarian lands, which is another argument in favor of defining the weapons with the characteristics presented here as Bulgarian!

¹² Гюзелев, В., И. Божилов. *История на средновековна България VII – XIV век*. С., 1999, pp. 126-127; p. 129; p. 138.

¹³ Златарски, В. *История на средновековната българска държава през средните векове*, т. 1, ч. 1. С., 2002, p. 279. Гюзелев, В., И. Божилов. *История на средновековна България...*, p. 137. *Гръцки извори за българската история*, том IV, p. 23. *Scriptor incertus*, p. 346.

¹⁴ Златарски, В. *История на средновековната българска държава...*, pp. 278-280. Гюзелев, В., И. Божилов. *История на средновековна България...*, p. 137.

¹⁵ Бешевлиев, В. *Първобългарски надписи*. С., 1992, pp. 193-205.

¹⁶ Попов, S. *The Maces from the Present Bulgarian Lands (10th – 17th c. AD) Vatevi Collection*. Sofia, 2015, pp. 26-27.

¹⁷ Йотов, В. *Ранниесабли (VIII – X вв.)...*, p. 218.

CATALOG

1. Inv. № 2697 Saber. For most of its length, the blade is single-edged, at 20 cm from the point of the blade starts elman. The tang is slightly curved to the edged part of the blade. Iron-turned-T-shaped guard with a flat-cylindrical sleeve to the handle. The guard's shoulders have a circular, flattened widening at the end. The guard covers the shoulders, the lower part of the tang and the top part of the blade. The blade has almost parallel sides. At the elman, its pointed part is curved upwards to a sharp point.

Total length 83,5 cm; length handle to the guard shoulders 9 cm; tang width x thick 1,6x0,4cm above the guard and 1,2x0,3cm at the end. Guard width x height 7,7x3,4cm; d cylindrical sleeve 1,8x3,2cm; length x height x thick shoulders 2,2x1,1x1,1cm; d x thick circular widenings of the shoulders 1,2-1,4x0,3cm. Blade length below the guard x width up and at the beginning of the elman 72,5x2,7x2,7cm

Weight 478 gr

Date 9th-10th c. AD

Ill. 1.

2. Inv. № 2781 Saber. For most of its length, the blade is single-edged, at 13,4 cm from the point of the blade starts elman. Cylindrical cap. Sandwich type handle made of 2 bone plates inserted under the guard and cap; with a curve to the edged part of the blade. The bone plates of the handle are attached to the tang by means of two iron rivets. Iron turned-T-shaped guard with a flat-cylindrical sleeve to the handle. The guard shoulders have one rounded flattened widening at the end. The blade has almost parallel sides. Ends with a rounded tip.

Total length 83 cm; cap length x d (top-bottom) 3,3x3,6-2,9 cm; length handle to the guard shoulders 14,5 cm; bone handle d 2,3x2,9 cm. Guard width x height 9,1x4,4 cm; d cylindrical sleeve 2,2x3,1 cm; length x height x thick shoulders 3,2x1,2x0,5 cm; d x circular widenings of the shoulders 1,8x0,3 cm. Blade length below the guard x width up and at the beginning of the elman 67x3,3x2,4 cm

Weight 684 gr

Date 9th-10th c. AD

Ill. 2.

3. Inv. № 787 Saber. For most of its length, the blade is single-edged, at 17,5cm from the point of the blade starts elman. The tang is very slightly curved to the edged part of the blade. There are 2 rivets at a distance of 2.7 cm apart.

The rivets have rectangular heads on one side and at the other elliptical. Iron turned-T-shaped guard with a flat-cylindrical sleeve to the handle. There is an arched projection at the blade side. The guard's shoulders have one triangular opening at the base of the cylindrical sleeve. The guard covers the shoulders, the lower part of the tang and the upper side of the blade. The blade has almost parallel sides. At the elman, its edged part is curved upwards to a sharp tip. On the surface of the guard there are light-green crusts of bronze (copper?) corrosion. A small part of the blade tip is missing.

Total length 86,1 cm; length handle to the guard shoulders 10,1 cm; tang width 1,6x0,7 cm above the guard and at the end, thick 0,5 cm and 0,1 cm. Rivets d 0,4 cm, heads rectangular from the tang's end to the guard 1,2x0,6 cm and 1,1x0,5 cm; elliptical 1,6x0,9 cm and 1,4x1,1 cm. Guard width x height 8,6x3,6 cm; d cylindrical sleeve 1,8x2,6 cm; length x height x thick shoulders 2,7x1,4x0,6cm. Blade length below the guard x width up and at the beginning of the elman 74,6x3,2x2,7 cm

Weight 478 gr

Date 8th-9th c. AD

Ill. 3.

4. Inv. № 788 Saber. For most of its length, the blade is single-edged, at 17,5 cm from the point of the blade starts elman. The tang is slightly curved to the edged part of the blade, with rectangular section. At its end, a quadrangular tile is riveted. Iron turned-T-shaped guard with a flat-cylindrical sleeve to the handle. There is an arched projection from the blade. The side segments of the guard are T-shaped. The guard covers the shoulders, the lower part of the tang and the upper part of the blade. The blade is slightly curved. At the elman, its edged part is curved smoothly up to a sharp tip.

Total length 81 cm; length handle to the guard shoulders 11,5 cm; tang width 1,4x0,6 cm above the guard and at the end, thick 0,5 cm and 0,3 cm, a quadrangular tile at its end 1,4x1,6 cm. Guard width x height 7,7x4,9 cm; d cylindrical sleeve 3,3x2,7 cm; length x height (at the base/at the end) x thick shoulders 2,2x2-2,3/1,3-1,4x0,4 cm. Blade length below the guard x width up and at the beginning of the elman 66,5x3,4x3,2 cm

Weight 538 gr

Date 8th-9th c. AD

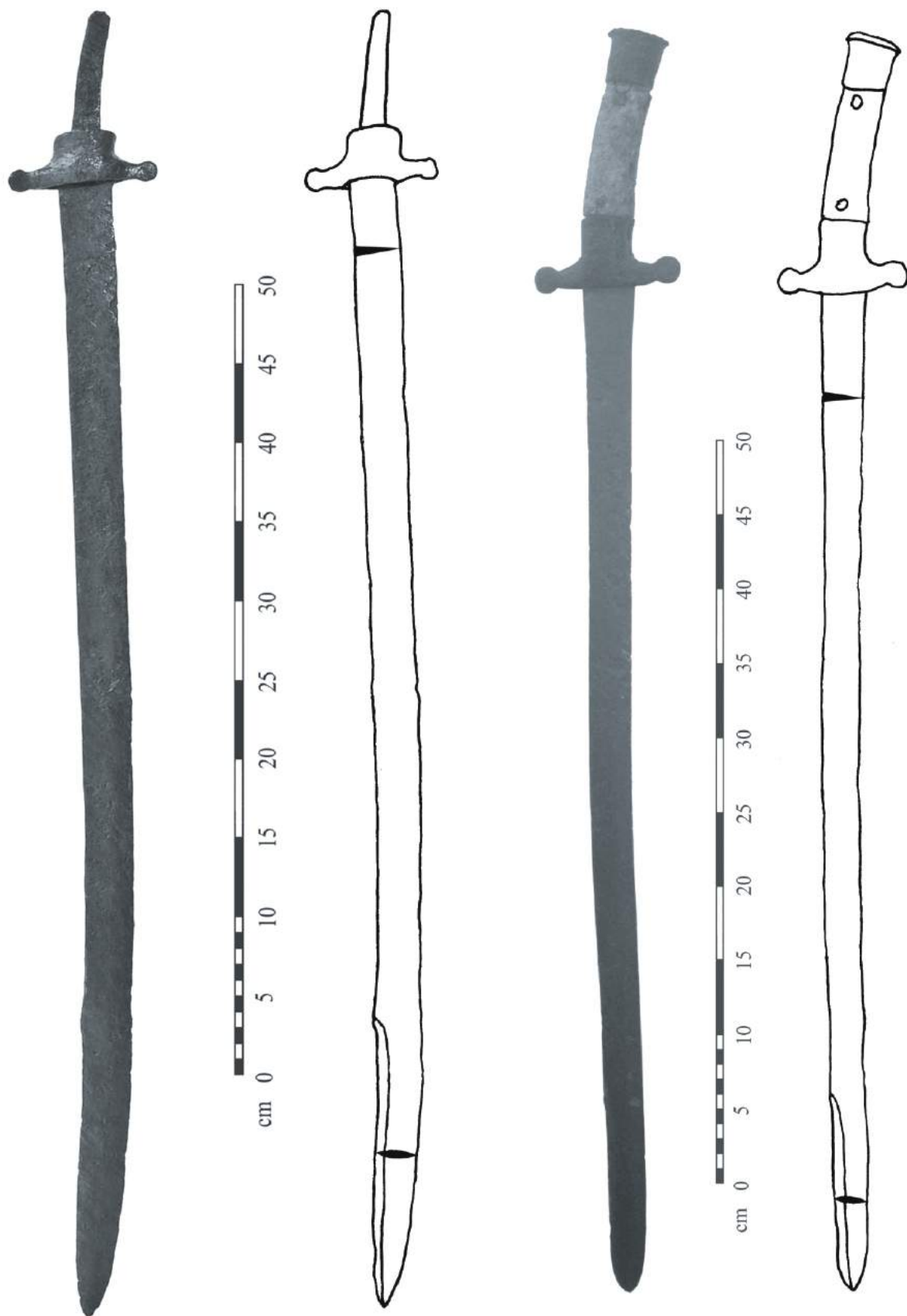
Ill. 4.

REFERENCES / BIBLIOGRAFIE

- Grotowski P., *Arms and Armour of the Warrior Saints*, Leiden-Boston, 2010.
- Popov S., *The Maces from the Present Bulgarian Lands (10th – 17th c. AD) Vatevi Collection*. Sofia, 2015.
- Scriptor incertus, p. 346.
- Баранов, Г., *Болгаро-византийское навершие рукояти сабли с территории Северо-Восточного Причерноморья*. – *Материалы по археологии и истории античного и средневекового Крыма*, вып. 6, 2014, 84-92.
- Баранов, Г., *Находки раннесредневековых сабель „болгарского типа“ в бассейне верхнего и среднего течения Днестра (к вопросу византийской воинской традиции в Восточной Европе)*. – *Материалы по археологии и истории античного и средневекового Крыма*, вып. 8, 2016, 76-92.
- Бешевлиев, В., *Първобългарски надписи*. С., 1992.
- Гюзелев, В., И. Божилов., *История на средновековна България VII – XIV век*. С., 1999, с. 137.
- Гръцки, извори за българската история, том IV.
- Златарски, В., *История на средновековната българска държава през средните векове, т. 1, ч. I*. С., 2002, с. 279.
- Йотов, В., *Въоръжението и снаряжението от българското средновековие (VII – XI век)*. Варна, 2004, 63-65.
- Йотов, В., *За един тип сабя от ранното българско средновековие*. – В: *Българите в Северното Причерноморие*, 4. Велико Търново, 1995, с. 97-102.
- Йотов, В., *Ранние сабли (VIII – X вв.) на нижнем Дунае*. – В: *Культуры Евразийских степей второй половины I тысячелетия н. э.* Самара, 2010, 217-225.
- Мерперт, Н. Я., *Из истории оружия племен Восточной Европы в раннем средневековье*. – *Советская археология*, XXIII, 1955, 131-168.
- Петров, М., Н. Хрисимов. *Едноострите клинови оръжия от територията на България и византийската военна традиция*. – *Добруджа*, 30, 2015, 337-358.

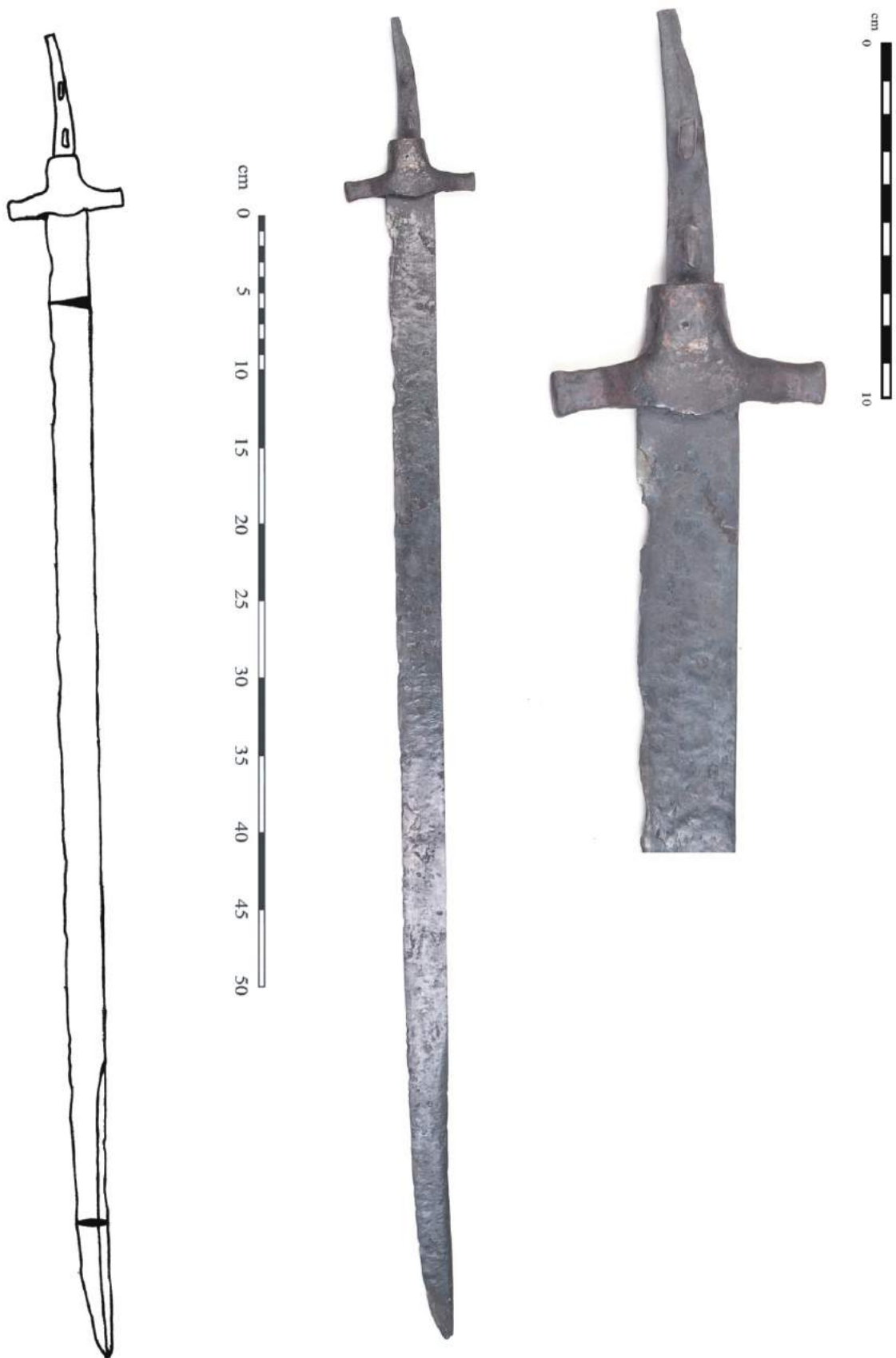
LIST OF ILLUSTRATIONS / LISTA ILUSTRĂȚIILOR

- Ill. 1. Saber from the Vatevi collection. Inv. № 2697. Catalog number 1.
- Ill. 2. Saber from the Vatevi collection. Inv. № 2781. Catalog number 2.
- Ill. 3. Saber from the Vatevi collection. Inv. № 787. Catalog number 3.
- Ill. 4. Saber from the Vatevi collection. Inv. № 788. Catalog number 4.

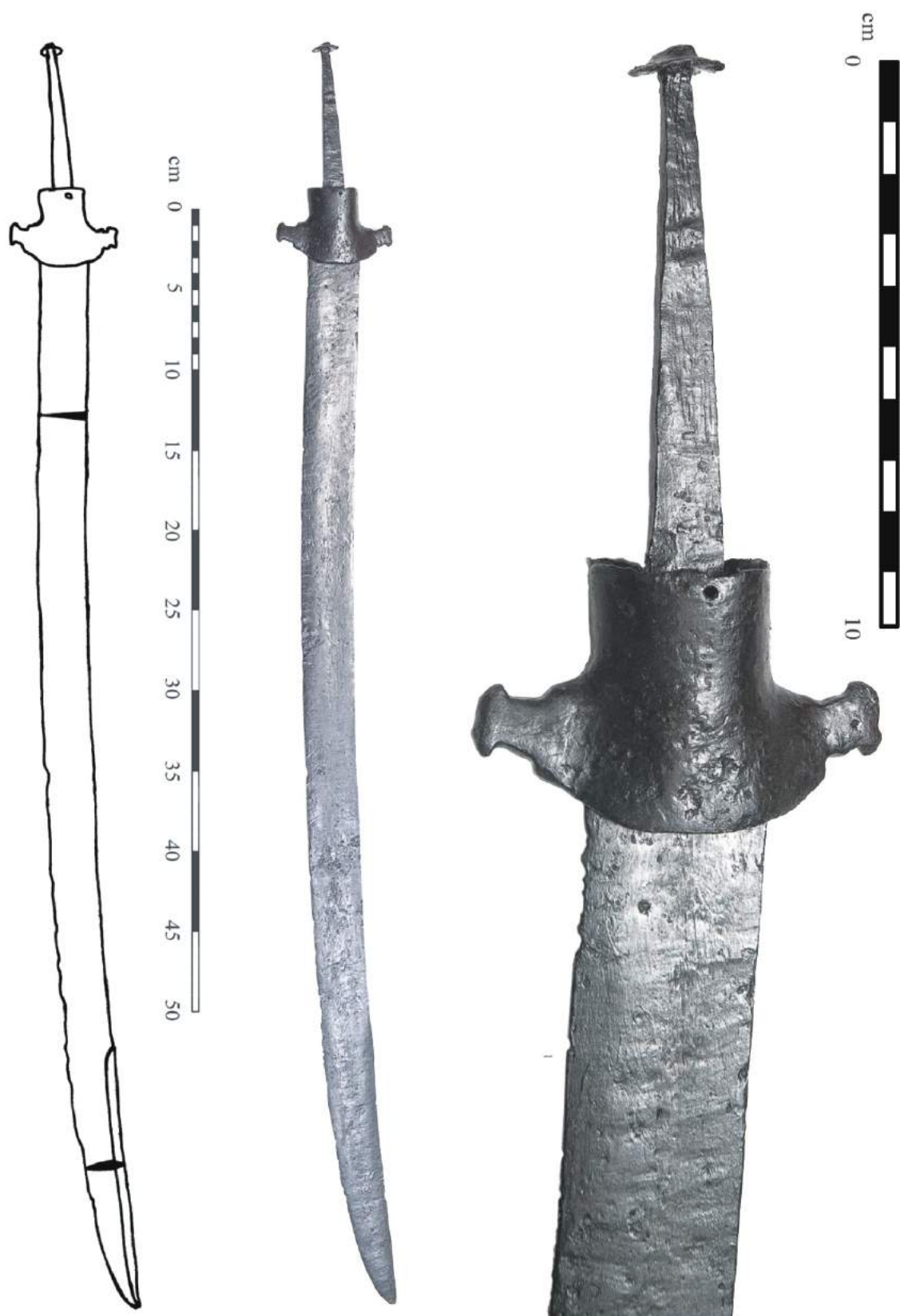

III. 1

III. 2

III. 3

III. 4

WAR AS A FACTOR OF STATE FORMATION
IN ANGLO-SAXON ENGLAND AND ANCIENT RUS

Evgenii SHINAKOV *
Alexander YEROKHIN**

Abstract: *This article is devoted to the examination of how war and colonization mechanisms influenced the state formation process in Anglo-Saxon England and Ancient Rus. The research is based on comparative methods allowing to make parallels between the societies at the same stage of state formation. It was war that proved to be the core factor to shape the system of governance at the initial stages of state formation in Anglo-Saxon England and Ancient Rus. The three previously identified periods of state genesis — that of “separate polities”, “consolidation period” and “unification period” — turned out to be similar for both the cases. This made it possible to analyze the impact of war and colonization on the state formation.*

Keywords: *war, state formation, Britain, Russia, Middle Ages*

This article is incited by the debate that had unfolded upon the discussion of the new paper by Carneiro, the main contemporary proponent of so called “war state formation theory”, and that was reflected in a regular collected articles “Social Evolution and History”¹. One of the authors of this article also took part in the above-mentioned discussion², of which the results were not as much summarized but analyzed in the article by L. Grinin and A. Korotayev entitled “Emergence of Chiefdoms and States: A Spectrum of Opinions” (2012). We totally share some of the conclusions made by those scholars, in particular, the one stating that acceptance of evolution as multilinear can immediately turn the discussion into a seminal direction; the one stating that there are (both objectively and subjectively) several models of state formation; as well as the one stating that there are a lot of ways (we call them *p a t t e r n s*) for the emergence of complicated and super complicated chiefdoms, where the role of exactly war factor has been underestimated significantly up to now³.

At the same time one should not overestimate or, more than that, absolutize the war factor⁴, when supporting the opinion that it is not a single factor (including the war one) but a unique combination of them that are important in state formation⁵.

There should be an induction and generalization of more and more recent concrete historical researches. “More research is needed in order to make our understanding of the role of the military factor in the state formation processes more profound”⁶. And we conduct this research based on a comparative analysis of the role of war patterns in state formation in Anglo-Saxon England and Ancient Rus. This article is a continuation of a series of our published works both on comparative and particular analysis of various mechanisms of state formation in Rus and Anglo-Saxon and other realms on the one hand, and investigation of war, war and demographic, war and political as well as war and ideological mechanisms in the process of Ancient Rus formation⁷. Besides the authors’

* Bryansk State University, Bryansk, Russian Federation, shinakov@mail.ru.

** Bryansk State University, Bryansk, Russian Federation, alexander_yerokhin@yahoo.com.

¹ Carneiro, R. L., *The Circumscription Theory: A Clarification, Amplification, and Reformulation*, Social Evolution & History 11, 2012.

² Shinakov, Ganzha, *Was the War Caused by the Circumscription the Only Way to the State?* Social Evolution & History 11 (2), 2012.

³ Ibidem, 193-194.

⁴ Guidi, A. *Carneiro and the Archaeology of War: A Comment from a Prehistorian*. Social Evolution & History 11 (2), 2012, p.57.

⁵ Grinin, L.E., A. V. Korotayev, *The Epoch of the Initial Politogenesis*. Social Evolution & History 8/1, 2009, pp. 70-74

⁶ Grinin, L. E., A. V. Korotayev, *Emergence of Chiefdoms and States: A Spectrum of Opinions*. Social Evolution & History 11 (2), 2012, p. 202.

⁷ Shinakov, E. A., *The Druzhina (Prince Retinue) State in Poland and in Russia*. In Melnikova, E. A. et al. (eds.),

scientific interest in the subjects, the choice of exactly Rus and England is determined by the location of those two on the opposite outskirts of the European Christian civilization – north-western and eastern ones.

Due to the fact that no war theoretic, concrete historical and political and anthropological studies describe any classification of military ways of power institutionalization that could be used in the comparative analysis, the authors considered the one suggested by one of them in his doctoral thesis in 2000 and published later ⁸

The Eastern Europe in Antiquity and the Middle Ages. Readings in Memory of V. T. Pashuto. Moscow, 1998; E.A. Shinakov, *About family Marital mechanisms of Slavic power institutionalization*. In The Problems of Slavic studies, Vol. 2 Bryansk, 2000, p. 5–12.; E.A. Shinakov, *Immigration Policy in the Context of the Kievan Princes of State Formation*, In Studies on Russian History and Culture. Col. of Articles in Honor of the 70th Anniversary of Professor I. J. Froyanov, Moscow, 2006, pp. 122–147; E.A. Shinakov, *Mechanisms of Hierarchy Formation and Power Legitimation in Ancient Rus. Hierarchy and Power in the History of Civilisations*. Fourth International Conference Moscow, 2006, p. 115–116.

E.A. Shinakov, *The Mechanisms of the Old Russian State Genesis*. Social Evolution & History 6 (2), 2007, p. 121–150.

E.A. Shinakov, *Ideological mechanisms of legitimation of power of the Eastern Slavs. Russian - Belarussian-Ukrainian Border: Problems of Formation of Social and Cultural Space - History and Prospects*. Bryansk 2008.; E.A. Shinakov, *The Old Russian State Formation: Comparative Historical Aspect*. 2nd ed. Moscow: 2009.; E.A. Shinakov, *General principles of classification of military mechanisms. Military history of the Bryansk region (from antiquity to the inclusion in the ancient Russian state)*, Bryansk, 2012, p. 4–14.

E.A. Shinakov, *Dining military type of institutionalization of power at different stages of ancient state formation. Eastern Europe in Antiquity and the Middle Ages. Disputable problems in history*, 24th Readings in Memory of V. T. Pashuto, Moscow, 2012, p. 53–55; E.A. Shinakov, S.G. Polyakova, *Comparative Analysis of the Process of Initial State Genesis in Rus' and Bulgaria*. Social Evolution & History 10 (2), 2011, p. 121–137; A.S. Yerokhin, E.A. Shinakov, *Reforms of Vladimir and Alfred: an essay in comparative analysis*. Vestnik VGU. History. Political Science. Sociology 2, 2012, p. 87–89; A.S. Yerokhin, E.A. Shinakov, *The Process of Politogenesis in Anglo-Saxon England and Rus': A Comparative Aspect*. Social Evolution & History 12 (2), 2013, p. 102–119.

⁸ Shinakov, E.A., *General principles of classification of military mechanisms. Military history of the Bryansk region (from antiquity to the inclusion in the ancient Russian state)*, Bryansk, 2012, p. 4–14.

The types of the military patterns of power institutionalization in politogenesis may be united into three subtypes:

1. Plunder of other tribes, peoples, states as a permanent source of the goods. This may feed either the whole polity being a subject of plunder or its ruling upper circles. In this case there is no need in a total annexation (or at least, a total incorporation) or a total destruction of the object of plunder.

It is possible to mark out the following ways of plunder:

1. - Permanent raids aimed at the acquisition of a certain loot (including slaves or the population to be relocated).
2. - «Deterrent» campaigns aimed at getting the tribute — farming (as a kind of tribute — establishing of trade terms advantageous for the subject of plunder).
3. - One-time or a yearly tribute — a contribution.

Wars of conquest can be divided according to their nature and objectives. It is possible to mark out the following classification of them based on taxonomic units subject to functional relationship.

(Table 1)

Defensive wars may be divided into two conventional groups: successful and unsuccessful ones⁹.

A. In terms of politogenesis successful wars can be subdivided according to their results into four types:

- a) a temporary alliance concluded for defensive purposes or an administrative institution are abolished after a defensive war is ended;
- b) after a victory a permanent equal right alliance of tribes, a confederation of principalities or chiefdoms remain so;
- c) the tribe or the chiefdom that led the resistance and made the crucial contribution to its success, sets up a permanent unequal and hierarchical union, initiating wars against those disobedient, that in turn induce retaliatory defensive wars;
- d) the temporary structures, posts, authorities established for the wartime, remain in place, become consolidated and gain strength,

⁹ Shinakov, E.A., *Dining military type of institutionalization of power at different stages of ancient state formation. Eastern Europe in Antiquity and the Middle Ages. Disputable problems in history*, 24th Readings in Memory of V. T. Pashuto, Moscow, 2012, p. 53–55.

transforming the nature and pace of politogenesis and in some cases even changing the way of development.

B. Unsuccessful defensive wars may be ended with:

a) a total destruction of the defeated;

b) converting of the defeated into slaves or migrants along with the total collapse of existing governance structures and destruction of ethnic community (as it happen in case of the Inca state, “the Babylonian captivity” of Jews etc.)

c) enslavement of the local population then and there along with the collapsing of governance structures, appointment of deputies (the similar were the cases of the Helots, the Penestae in Greece, Mayeques of Ancient Mexico, Sudras in India);

d) incorporation of the defeated as part of the winning state while preserving the place of their residence and their individual liberty, but totally eliminating their own governance structures;

e) preservation of the governance structures of the defeated, but their subordination or accountability to the authorities of the winners; in case of a honorable victory over an enemy superior in the level of development owing to the marriages between ruling dynasties. It sometimes may accelerate, even artificially, the politogenesis of the defeated through establishing by the winners of governing structures for fiscal and control purposes, while those structures had been absent or just not as “influential” (example – artificial maintenance by the Tatars of the title of “grand prince of Vladimir”);

f) assimilation or expulsion of conquerors while preserving of the governmental institutions introduced by them (the Dukes of Saxony and Bavaria, who took the place of the Frank Carolings on the post of the king of Germany established by the latters);

g) total incorporation of the conquered population into the conquering state (provided that the development level of the latter is higher), integration of the ruling elite of those conquered into the ruling classes of the conquerors, and the advancement of social status of the formers among “themselves” as a compensation for the loss of political independence (for instance, an immediate transformation of Pomors-Slavic and Polabian-Slavic tribal alliances, “chiefdoms”, “complicated chiefdoms”, composite structures

(or even early states) into well-established feudal substate duchies with a partial preservation of the local elites and dynasties).

It should be noted that at the early stages of politogenesis (“pre-chieftain” and partly “chieftain”) there were also other reasons for war. First of all, military and psychological reasons (“we” are better than “they” are), that are often followed by age initiations and marriages.

As frequent were the wars where there was a woman behind, including systemic family and marital wars. At the early stages there are also the wars aimed at gaining not fortunes or lands, but the population. To be mentioned particularly are such kinds of war reasons as sacral, demographic (“scantiness of vital resources”), personal and demagogic as well as accidental ones.

It should be noted that at the later stages of state formation these factors appear again but only as the pretexts declared and not as the real reasons for wars.

Now let us consider how this classification may be applied to the comparative analysis of state formation factors in Anglo-Saxon England and Ancient Rus.

We already mentioned the similarity of politogenesis of the two societies at the first three stages – that of “separate polities”, “consolidation stage” and “unification stage”¹⁰. As for the first stage of state formation the following features both the societies.

Eastern sources mention some predatory military clashes at the stage of separate polities in Ancient Rus (“the Rus” take the slaves from “the Slavs” to sell them in the East). This is the way the eastern authors of the old school describe the patterns in the Rus’ implying that their wars were as much of “raids” and “forays” and so can be classified as annexationist ones. But “the Rus” acquired not lands but slaves destroying the rest of the population¹¹.

The Slavs always seem to act on the defensive, and not only against the Rus’, but also against other peoples, namely, the Arabian army of Marwan in the middle of the 30-s of the 8th

¹⁰ Vascheykin, A.E., A.S. Yerohin, E.A. Shinakov, *Formation of Ancient Russia in terms of political anthropology*, “Electronic Scientific-educational journal “History” 5 (13), 2012, p. 9-29.

¹¹ ***, *Anthropology. Ancient Rus’ in the light of foreign sources. Eastern sources*, Ed. T.M. Kalinina, I.G. Kononov, V.Y. Petruhin, Moscow, 2009, p. 49.

century¹².

The same patterns can be traced in Anglo-Saxon conquest of Britain.

Germanic peoples which took part in the invasion were a part of their ethnopolitical environment and carried the elements of their political tradition. The Saxons belonged to the tribal communities which had not have the institution of royal power for a long time¹³.

At the same time in the Angles, the Warnabi, the Jutes and possibly, in the Frisians state and political institutions emerged quite early and the role of military tribal chief was increasing. A special role of a tribal chief turned out to be a stimulating factor of Anglo-Saxon state formation.

R. Carneiro offers an interesting finding about the very initial stage of state formation suggesting the formation of chiefdoms being the result of rural alliances (groups of villages) originally with a military leader of one of those alliances in the lead (according to R. Carneiro this was UtherPendragon¹⁴) This may be applied not only to Anglo-Saxons but also to Rus. Particularly, it was the defense against Anglo-Saxons that was the reason for the alliance led by Pendragon.

As for Rus, the mechanisms of formation of simple chiefdoms in this case are not mentioned in the sources, but the formation of a complicated chiefdom due to military circumstances is well described. This is the famous utterance about "clan rising against clan" or "town rising against town" and earlier anti-Varangians insurrection of certain Slavic and Finno-Ugric chiefdoms.

Initially in Anglo-Saxon society the three main governing bodies coexisted: popular assembly, nobility council and military leader, it being known that the position of military leader was not a permanent institution of power within a tribe and was based on a traditional authority of election by the people.

In the course of social evolution and with a significant external influence (military and migration tension), the power of military leader became stronger and relied not as much on the authority of tradition, but on actual

social potency (wealth accumulated, a powerful *druzhina* (TN: armed force), emergence of the subordinates and so on). Gradually the institution of permanently acting military leader is formed, and now the military leader becomes a king who restricts the powers of authority of the two other tribal bodies of power – the popular assembly and nobility council¹⁵.

The similar processes take place at the first stage of politogenesis in Ancient Rus as well. Some polities form their own institutions of power, more often for military or sacral purposes. This very tendency is traceable in the legend about calling of the Varangians. There is a direct reference to the presence of governing structures in the Slavs and the need of external force for solving of managerial tasks. Arrival of the Varangians to the territory of the future Old Russian state is also characterized a pronounced military feature. It is the military functions of the first rulers that are mentioned in the chronicles.

Another kind of defensive wars is a major military confrontation being the source of the second phase of state formation: a successful armed revolt against the "strangers" (the Varangians) has economic grounds – "not to pay them the tribute"¹⁶.

There were also such variants of "aggressive" wars as struggle for supremacy of the best "clans" or "towns"¹⁷ between certain Slavic and Finno-Ugric potestary unions.

It is necessary to make a reservation that both in Anglo-Saxon England and Ancient Rus the state formation was driven not by a merely war but by the war and colonialist factor though the scales are different. In case of Rus the very the ruling stratum had been replaced that eventually generated the forming of the clannish sovereignty of the Rurik dynasty, while in Britain all the strata of the people were resettled. Along with that at the beginning, similarly to Rus, a certain military operation by limited troops took place.

Devoid of the support of Rome and protection by roman legions Britain turned out to be plunged into internecine wars of Britons chiefs

¹² Ibidem, p. 40.

¹³ Fisher, D. J. V., *The Anglo-Saxon Age, c. 400–1042*. 2nd ed., London, 1993.

¹⁴ Carneiro, R.L., *The Circumscription Theory: A Clarification, Amplification, and Reformulation*, Social Evolution & History 11, 2012, p. 17

¹⁵ A.I. Selitskiy, *On the genesis of royal power among the ancient Germans// Scandinavian reading 1998: The ethnographic and cultural-historical aspects*, St. Petersburg, 1999.

¹⁶ ***, *Complete Collection of Russian Chronicles. T. 2. Ipatiev Chronicle*, Moscow, 1908, p. 8.

¹⁷ Ibidem

and proved totally defenseless before the new invasions by Barbarians (conspicuous is the parallel with the legend on the Call for Varangians).

In these circumstances a certain Vortigern (who was either a military head of Britons or their king) allowed Hengist and Horsa, who had landed on the Isle of Thanet leading the Saxon army, to settle in the southeast of the country. Those two committed themselves to fight for Britons against the Picts and the Scoti, getting in return the land for settlement, a certain reward and subsistence.

Soon another invasion by the “northern barbarians” followed, and latters were defeated by the Saxons. But after a while the question of provisions supply for the Saxons caused a conflict between them and their “employer”, and this confrontation promptly grew into an armed rebellion.

The arriving groups of Anglo-Saxons did not have any common leadership which would send them to conquer any concrete territories of Britain, therefore the conquer seems to be totally spontaneous. Anglo-Saxons conquered the lands suitable for living and created there their communities based now not so much on blood relationship, but on accidental vicinity (such communities could comprise the representatives of different Germanic tribes).

In the same manner the Varangians arriving to Rus initially were uncoordinated groups independent on a common center. The evidence of this is the governing of Askold and Dir in Kiev.

At this stage (dating formally between 862-885) the consolidation patterns prevail (though, as the chronicles say, not always military, but rather military and demonstration or deterrent ones). Among all the peoples and lands conquered by Riurik, Askold and Dir, and Oleg, the chronicler describes a purely military way only for the Drevlians and the Severians, which were “tamed” and “defeated” by Oleg¹⁸, and also adds Smolensk to this list. There were undoubtedly economic goals and not only a scant tribute (not more than that in the Khazars) but a direct control not only over the routes to the East, but also over the trade route from the Varangians to the Greeks. The forerunner of the new type of war patterns —

an intense (though one-time) exoexploitation of a wealthy neighbor though plunder, tribute or farming (revenue leasing) and deliberate creating of disadvantageous for the neighbor conditions of trade — was the campaign (or campaigns?) by Askold and Dir (if to put aside the question about the extent to which those really existed) of 860/866.

The things change at the “consolidation stage”. In Ancient Rus the origination, flourishing and crisis of this stage are featured with early sets of war patterns.

It was this type of conquest or plunder war patterns with a pronounced “trade” tint that was the main in the barbarian state of Oleg and Igor at its zenith (formally dating between 886-941). It is interesting to point out that, unlike the previous phase, at the stage when “the complex chiefdoms” were rising the Slavs and the Rus' were not the opposing forces anymore in terms of war and even were not in wars of any kind but acted together, and there were no conflicts between them but those on the division of the plunder. This is described brightly in the Primary Chronicle, when the chronicler relates about an unsuccessful campaign of Igor.

Alongside with that Igor is called the leader of the campaign only in one of the Russian sources - Tale of Bygone Years and in one Byzantine source¹⁹. There are also other versions. In any case this defeat in a predatory war together with an unsuccessful campaign of 944 caused not only the ruin of Igor and, in essence, a temporary collapse of his “multilevel state”, but also generated formerly unusual for the Rus' (but not for the Vikings) type of war of conquest. What is at issue is “one-time conquest, caused by extraordinary reasons... of another populated territory and a complete resettlement to that territory”, that is the Rus's possession of Barda during a year and leaving only under the threat of epidemic and Mussulmen²⁰.

Consolidation processes and, in consequence, the wars aimed at the expansion of the territories under control take place at this stage in Anglo-Saxon England as well.

About the year 600 the outlines of political division of the lands conquered by Anglo-

¹⁸ ***, *Complete Collection of Russian Chronicles. T. 2. Ipatiev Chronicle*, Moscow, 1908, p. 10; ***, *First Novgorod Chronicle*. Moscow, Leningrad, 1950, p. 29.

¹⁹ Deacon, L., *History*, Moscow, 1988, p. 57.

²⁰ ***, *Anthropology. Ancient Rus' in the light of foreign sources. Eastern sources*, Ed. T.M. Kalinina, I.G. Konovalov, V.Y. Petruhin, Moscow, 2009, p. 51, 104.

Saxons start to become more clear. Since that period the sources start to mention the existence of at least twelve Anglo-Saxon state-like entities. Their instability, absence of secure and clear borders, irregularity of power and the whole system of both central and local government which only started to shape at that stage make it impossible to treat those entities as well-established states. Those were so-called "Germanic kingships" which were typical for the epoch of the transition from tribal to state structures²¹.

Ten of the above-mentioned state-like entities were located in the southern England that is to the south from the river of Humber. On the eastern coast of the island there were: the Kingdom of Lindsey comprising mountainous part of the present-day county of Lincolnshire; the Kingdom of East Anglia which comprised the present counties of Norfolk and Suffolk; the Kingdom of Essex which used to comprise not only the present-day county with the same name but also a significant part of Hertfordshire, Middlesex and Surrey; and, finally, the Kingdom of Kent. On the southern coast there was the Kingdom of Sussex. In the north of the central part of Britain there were Mercia and Middle England.

Barely emerged, the above-mentioned state-like entities began a continuous struggle for hegemony that lasted until the thirties of the ninth century.

This stage is characterized by manifold wars. Those were predatory for certain polities, and defensive for others. In fact at this stage almost all of the afore-named types of wars can be seen there.

This stage was featured by the "imperial experiment". This is to define a short period of building (or inclusion into) a large multipolity of "imperial" type.

"Imperial" wars of Svyatoslav (he started with consolidation and partly trade campaigns – those of 964-965 – but quickly he developed a taste for "imperial" ones) are characterized with the following feature: "reunification of lands into a single structure with equal status of its components and establishment of a new capital usually at the borders of lands or even in the new lands". Svyatoslav himself, his voivodes (TN: army commanders), warriors,

allies and new subjects obviously pursued their own objects in those wars and state building of Rus or expansion of lands dependent on Kiev were hardly among those. M. Pogodin described it in the most graphic way: "Svyatoslav did not care where to take a "seed" — Rus, and he carried it to Bulgaria leaving Rus itself an unsown field".

On the whole, in terms of stages the "imperial experiment" of Svyatoslav falls on the transition from the stage of "complicated chiefdoms" to the early state (or its alternative of the same stage). Intrinsically this experiment interrupts the steady movement towards a genuine statehood that Olga began in the territories still limited by "barbarian fields" by implementing reforms to end the demonstrative, retaliatory and mystically-deterrent but still internal war.

In Britain a similar stage occurs a little bit later – with the inclusion into the state of Cnut the Great, and among the reasons of that should be named a long consolidation period with lots of centers of consolidation (the Heptarchy).

Both in Ancient Rus and Anglo-Saxon England the "unification stage" was featured by the development of the leader's *druzhina*. This is characterized by the completion of consolidation of lands, but war is used as the means of subjugation of rebellious polities as well as for repulsing external aggression. Along with that there is a general reduction of the quantity of military conflicts.

Three periods and types of wars conclude the final phase of the transitional period and start the phase of early state formation in Rus. Those are internal wars of the three Svyatoslavichi for the power, lands and tribute (975–980). Reunifying wars of Vladimir now were aimed at a lasting integration of the territories into a state along with the liquidation of the local governing structures (980-986). Defensive wars against the Pechenegs played a crucial role in the eventual reshaping of "complicated chiefdom" into an early state, although in its first phase (993 – beginning of the XI century).

It was this very type of a "successful" variant that provided the power with the ideological grounds for implementing of military and organizational, technical, demographic, consolidation and political arrangements that were necessary for the transformation of a "complicated chiefdom" into a state, though an

²¹ Kolesnitsky, N.F., *Ethnic communities and political education among the Germans in I-V centuries. Middle Ages*. Vol. 48. Moscow, 1985.

early one.

In England this stage happened to be connected with the ruling of Alfred the Great, where an external threat and the need of fleet building catalyzed the actions on power consolidation and led to the shaping of the state.

As for the political and anthropological stages in combination with the extent to which the war patterns, war types and variants were realized, there are the following similarities for Anglo-Saxons and Rus.

In both cases, the decisive and conclusive factor for the formation of early states were defensive wars (as well as wars of liberation) where Alfred defeated the Vikings and in Rus that was the struggle with the Pechenegs by Vladimir the Saint. In Britain as well as in Rus the Vikings (Varangians) were the external enemy, but in Rus the struggle with them was at the origins of state formation, while in Anglo-Saxons it fell on the final stage of this process. Some of the Russian lands were conquered by the Varangians at the stage of separate simple chiefdoms, and it was the necessity to fight them that generated the first complicated chiefdom – “the Northern confederation”. Later the Varangians acted either as princes “by agreement” or as military mercenaries. The Vikings occupied some of Anglo-Saxon complicated chiefdoms, and later they conquered the whole Britain at the early stage of state formation. Wars of conquest and unification were common.

As for the differences – in Anglo-Saxons the war was at the beginning of the formation of their state – the conquest by certain “chieftains” of the Britons’ lands and establishment of “kingdoms” – complicated chiefdoms there. In Rus the war patterns can be observed only at the stage of complicated chiefdoms. More than that, in Anglo-Saxons the main type of wars during 200 years had been wars of conquest between “kingdoms” – complicated chiefdoms, while in Rus such wars are mentioned only in Scandinavian sagas and only with reference to the military conflicts between certain Northman konungs in the North of Rus.

In Rus there were two types of wars absolutely non-typical for Anglo-Saxons. One of them is a systemic plunder of wealthier neighbors (Byzantine Empire, Muslim East), which Britain merely did not have (the Vikings’ forays in Britain not counted). The other type –

“trade wars” for conquest, control and “cleaning” of trade routes, securing of advantageous and preferential conditions of trade with Byzantine Empire. Unlike Rus, external commerce was not as important for Britain to be at war for it. While as for the importance of external trade and war and the correlation of thereof Rus was quite similar to “the large states/empires of the threshold of the New Age” and “those of Early New Age”²².

“Imperial wars” are inherent both for Britain and Rus. But for Britain they were unsuccessful and defensive (establishment of Britain and Dutch empire of Sweyn I Forkbeard and Cnut the Great), for Rus they were aggressive, though, eventually (defeat of Svyatoslav by the Byzantine Empire) also unsuccessful.

And the same time “Russian” and “Anglo-Saxon” war specifics together do not disprove but confirm the generality of one of the main statements of R. Carneiro about “the pressure of population”²³ as the main cause of wars of conquest which “in some areas ended with the emergence of state”²⁴. In Rus there was no shortage of lands, on the contrary, here we can observe the type of war for capturing and resettlement of the defeated population to the lands already belonging to Rus. In Britain, as it was already mentioned, there were the conquests of lands suitable to create communities there.

The materials of this article generalized in combination with the results of the discussion on Carneiro’s article allows to confirm with concrete facts the conclusions made earlier (in 2007) by L. Grinin saying that “in comparison with other factors war is more intense in making societies and elites mobilize their forces and resources, strain themselves and become more active” and that “war is the quickest way of integration and the shortest way to solve manifold problems”²⁵.

A clear evidence of this were successful and quickly implemented comprehensive reforms by Alfred the Great and Vladimir the Saint

²² Korotayev, A. V., *Trade and Warfare in Cross-Cultural Perspective*. Social Evolution & History 7 (2), 2008, p. 40, 47-48

²³ Carneiro, R.L., *The Circumscription Theory: A Clarification, Amplification, and Reformulation*, Social Evolution & History 11, 2012, p. 27

²⁴ Ibidem

²⁵ Grinin, L.E., *The State and Historical Process. The State Formation Period*, 2007, p. 219.

undertaken during and partly because of the aggressive wars of the Vikings and the Pechenegs²⁶.

Another conclusion by Grinin is of a more concrete and war and ideological nature: “as soon as the war becomes prevailing and honorable, the process begins to feed and intensify itself ... war generates war”²⁷. Indeed, for external conquests and plunder of the neighboring peoples a growing armed force was needed. To keep this armed force when an early state has just started to develop the internal taxes were not sufficient (since those are yet unusual for the population), therefore, there should be some external sources for the provision of the armed force, in other words – exploitation. And this, in turn, entails more wars²⁸. A Russian chronicler of the end of 11th century depicted the image of an ideal

sovereign keeping his armed force in this very way: “...with his družina provided from making war on other lands»²⁹. It was in an early state (which this research confirms) that war becomes a permanent factor both external and internal (which was quite rare and even exceptional earlier).

The comparison of the materials of this article with the findings of earlier works of the authors on the mechanisms of Ancient Rus and Anglo-Saxon state formation lets us make state the following conclusion. Two more theses by L. Grinin find their validation. The first one – war factor is almost always present in state formation process. The other one – “sometimes it turns to be the crucial one for state formation, sometimes – only one of them, and sometimes – a concomitant one»³⁰.

²⁶ Yerokhin, A.S., E.A. Shinakov, *Reforms of Vladimir and Alfred: an essay in comparative analysis*. Vestnik VGU. History.Political Science. Sociology 2, 2012, p. 87-89.

²⁷ Grinin, L.E., *The State and Historical Process. The State Formation Period*, 2007, p. 219.

²⁸ Gorsky, A.A., *Old Russians and their State in Poland and in Russia*. In Melnikova, E. A. et al. (eds.), *The Eastern Europe in Antiquity and the Middle Ages. Readings in Memory of V. T. Pashuto*. Moscow, 1998; E.A. Shinakov, *About family Marital mechanisms of Slavic power institutionalization*. In *The Problems of Slavic studies*, Vol. 2 Bryansk, 2000, p. 5–12.

²⁹ ***, *First Novgorod Chronicle*. Moscow, Leningrad, 1950, p. 104.

³⁰ Grinin, L.E., *The State and Historical Process. The State Formation Period*, 2007, p. 218.

Tabel 1

In terms of the nature “A”	In terms of the objective “B”
1. Permanent conquest of lands implying various patterns of treating of those conquered – from the total extermination of them to their total incorporation. Quite often every following “acquisition” of a new motherland means the next stage of politogenesis. The former territories are totally abandoned.	1. Gaining lands without population. Typical for nomadic cattle-breeders interested in new grasslands and being at the first stage of nomadic way of living [Pletneva, 1982].
2. One-time conquering by a settled people of another populated territory caused by some extraordinary reasons and implying a total resettlement and establishing of a higher-level structure.	2. Saving the people from enslavement or destruction by relocating them to the new lands.
3. Conquering of new lands while preserving the old ones. In this case there are three varieties: a) the center remains within the former core territory, the new lands retain the existing governmental structures; b) reunification of the territories into a single entity comprising the territories with an equal status. A new capital usually is founded on the borders of lands or within the new lands; c) the center remains within the former core territory, the former structures of government within the new lands are destroyed, the deputies from the center are nominated. The population of the former core territory still enjoys some privileges for a certain period of time.	3. Gaining of the population mainly to impose duties on; the lands and their internal arrangement are not as much of interest to the conquerors.
	4. Gaining of lands which though can be considered neither the property of the conquering people nor, of course, that of the conquered people, but belong only to the ruling upper circles or only the ruler of the conquering people (or state) himself. The aim of the foregoing is to obtain independence of the tribal structures and to manage the economic base of the new authority.
	5. Control over the trade routes surrounding the territories. Till a certain point the main focus is the security of those routes and the maintenance of thereof.

REFERENCES / BIBLIOGRAFIE

- ***, *Complete Collection of Russian Chronicles. T. 2. Ipatiev Chronicle*, Moscow, 1908.
- ***, *First Novgorod Chronicle*. Moscow, Leningrad, 1950.
- ***, *Anthropology. Ancient Rus' in the light of foreign sources. Eastern sources*, Ed. T.M. Kalinina, I.G. Konovalov, V.Y. Petruhin, Moscow, 2009.
- R. L.Carneiro, *The Circumscription Theory: A Clarification, Amplification, and Reformulation*, Social Evolution & History 11 (2012): 5-30.
- L. Deacon, *History*, Moscow, 1988.
- D. J. V. Fisher, *The Anglo-Saxon Age, c. 400–1042*. 2nd ed., London, 1993.
- A. A. Gorsky, *Old Russians quad*, Moscow, 1989.
- L. E. Grinin, *The State and Historical Process. The State Formation Period*, 2007.
- L. E., Grinin, A. V. Korotayev, *The Epoch of the Initial Politogenesis*. Social Evolution & History 8(1), 2009, p. 70-74.
- L. E., Grinin, A. V. Korotayev, *Emergence of Chiefdoms and States: A Spectrum of Opinions*. Social Evolution & History 11 (2), 2012, p. 191-204.
- Guidi, A. *Carneiro and the Archaeology of War: A Comment from a Prehistorian*. Social Evolution & History 11 (2), 2012, p. 56-57.
- N. F. Kolesnitsky, *Ethnic communities and political education among the Germans in I-V centuries. Middle Ages*. Vol. 48. Moscow, 1985.
- A. V. Korotayev, *Trade and Warfare in Cross-Cultural Perspective*. Social Evolution & History 7 (2), 2008, p. 40-45.
- S. A. Pletneva, *Nomads of the Middle Ages. The search for historical laws*. Moscow, 1982.
- A. I. Selitskiy, *On the genesis of royal power among the ancient Germans// Scandinavian reading 1998: The ethnographic and cultural-historical aspects*, St. Petersburg, 1999.
- E. A. Shinakov, *The Druzhina (Prince Retinue) State in Poland and in Russia*. In Melnikova, E. A. et al. (eds.), *The Eastern Europe in Antiquity and the Middle Ages. Readings in Memory of V. T. Pashuto*. Moscow, 1998.
- E. A. Shinakov, *About family Marital mechanisms of Slavic power institutionalization*. In *The Problems of Slavic studies*, Vol. 2 Bryansk, 2000, p. 5–12.
- E. A. Shinakov, *Immigration Policy in the Context of the Kievan Princes of State Formation*, In *Studies on Russian History and Culture. Col. of Articles in Honor of the 70th Anniversary of Professor I. J. Froyanov*, Moscow, 2006, pp. 122–147
- E. A. Shinakov, *Mechanisms of Hierarchy Formation and Power Legitimation in Ancient Rus. Hierarchy and Power in the History of Civilisations*. Fourth International Conference Moscow, 2006, p. 115–116.
- E. A. Shinakov, *The Mechanisms of the Old Russian State Genesis*. Social Evolution & History 6 (2), 2007, p. 121-150.
- E. A. Shinakov, *Ideological mechanisms of legitimation of power of the Eastern Slavs. Russian - Belarussian- Ukrainian Border: Problems of Formation of Social and Cultural Space - History and Prospects*. Bryansk 2008.
- E. A. Shinakov, *The Old Russian State Formation: Comparative Historical Aspect*. 2nd ed. Moscow: 2009.
- E. A. Shinakov, *General principles of classification of military mechanisms. Military history of the Bryansk region (from antiquity to the inclusion in the ancient Russian state)*, Bryansk, 2012, p. 4-14.

- E. A. Shinakov, *Dining military type of institutionalization of power at different stages of ancient state formation. Eastern Europe in Antiquity and the Middle Ages. Disputable problems in history*, 24th Readings in Memory of V. T. Pashuto, Moscow, 2012, p. 53-55.
- E. A. Shinakov, A. Ganzha, *Was the War Caused by the Circumscription the Only Way to the State?* Social Evolution & History 11 (2), 2012, p. 48-50.
- E. A. Shinakov, S.G. Polyakova, *Comparative Analysis of the Process of Initial State Genesis in Rus' and Bulgaria*. Social Evolution & History 10 (2), 2011, p. 121-137.
- A. S. Yerokhin, E.A Shinakov, *Reforms of Vladimir and Alfred: an essay in comparative analysis*. Vestnik VGU. History.Political Science. Sociology 2, 2012, p. 87-89.
- The Process of Politogenesis in Anglo-Saxon England and Rus': A Comparative Aspect*. Social Evolution & History 12 (2), 2013, p. 102-119.
- A. E. Vascheykin, A.S. Yerohin, E.A. Shinakov, *Formation of Ancient Russia in terms of political anthropology*, "Electronic Scientific-educational journal "History" 5 (13), 2012, p. 9-29.

**LOCUIREA DIN SECOLELE XII-XIII DIN PUNCTUL NECROPOLĂ DE LA
SIGHIȘOARA DEALUL VIILOR**

Adrian IONIȚĂ *

Abstract: *The Dealu Viilor site is situated 5 km north-east of the Sighișoara centre on the right bank of the Târnava. It has become known in the specialist literature due to the discovery of important remains from the 1st Millennium. The archaeological site began roughly 500 m east of the modern quarter and extended along the right bank of the Târnava approximately for 1 km, on a terrace with a width of 400-600 m. From 1976 the team headed by Radu Harhoiu, undertook archaeological studies almost without interruption until present. Archaeological research took place in two sites called – “Settlement” and “Necropolis” – located on the same terrace of Târnava River, about 300-400 m one site relative to each other. The main results of the research are: various settlements from the 3rd to the 12th Centuries, 4 cemeteries from the 3rd Century; 4th Century; 6th Century and 12th Century.*

In the area of Necropolis were discovered also a number of complexes and materials related to the habitation horizon of 12th – 13th centuries. The stratigraphy of the site is fairly simple, generally including three main deposits: 1. vegetal or agricultural layer of light brown colour and 35-40 cm thickness; 2. a 30-40 cm thick layer of chestnut colour; 3. yellow clayey or sandy soil.

Here 12 complexes have been included and analysed, consisting of houses, annexes, fireplaces, pits of various function, and some situations whose former scope could not be determined. These findings come as an addition to another 15 features: 7 dwellings, 6 pits, an oven and a fire place, that were researched in the area of the site Așezare (Settlement), thus completing the 12th – 13th century living horizon from the right shore of the river Târnava in the area of Dealul Viilor.

The most important criterion for interpreting a complex as a house is the presence of a heating installation, in addition to the dimensions and the usually regular shape. In this site two principal types of heating installations exist – fireplaces and ovens. Altogether five complexes have heating installations but in my opinion only two of them offered conditions for permanent living.

The two houses (Cpl. 274; Cpl. 394 = 065) belong to the category of shallow pit-houses, approximately rectangular, with more or less rounded corners, with preserved depths of 0.60-0.90 m. The surfaces of the houses are around 14-16 m², which corresponds generally to contemporary houses from Central Europe. The walls of the dwellings were made of wood, most probably from woven twigs or posts and not from large tree-trunks, while the roof was borne by posts in different ways. In both cases the heating installations consist in fireplaces located in one of the corners of the house. The entrances to the dwellings could not be identified. In our opinion five situations (Cpl. 334; 365; 377; 381-382; 386) can not be considered as housing, even if three of these complexes have the installation for fire (Cpl. 365; 381-382; 386), but rather can be classified as household annexes.

Besides the complexes mentioned above another five pits of various function were discovered in the frame of the settlement, contained diverse materials, mostly pottery and/or animal bones, but also metal objects. The following shapes were documented for the pits: oval (3 – Cpl. 118; Cpl. 236; Cpl. 372); circular (1 – Cpl. 397); trapezoidal (1 – Cpl. 366). As to the function most frequent are rubbish pits, but also a pit from which the potter excavated clay.

The analysed and illustrated material consists of: 129 objects, of which 116 are pottery fragments belonging to vessels and 13 are diverse objects coming from a total of 7 complexes and passim.

The analysis of ceramics methodological point of view took into consideration establishing the type of vessel, manner of producing, the categories of clay, burning and decoration. The following vessel types can be identified, in respect to shape, in the medieval settlement at Dealu Viilor site Necropolis: I. pots (115 examples); II. clay cauldrons (1 example). Most of the vessels from the settlement of Dealu Viilor Necropolis were produced on the slowly rotating wheel: 85 pots (73.27%), and 31 pots (26.73%) on the rapid wheel. Three main categories of clay used for vessel production were classified, in function of the quantity and grain-size of the sand in the composition: I. clay with much sand – 28 (24.13%); II. clay with not so fine sand – 84 (72.42%); III. clay with finer sand – 4 (3.45%). The firing

was oxidising in 111 cases (95.69%). For 5 examples the firing was reducing (4.31%). The half part of the pottery from the Dealu Viilor site Necropolis, show traces of secondary firing. Incised decoration with a small stick was observed for 52 vessels (44%). We identified 8 types of motifs and 6 combinations. Type I. one or more wavy lines (13 cases, 25%) – 1. a wavy line (12 cases), 2. two wavy lines; Type II. double wavy line (1.92%); Type III. one or more bands of wavy lines (2 cases, 3.85%) – 1. a band of wavy lines; 2. three band of wavy lines; Type IV. one or more straight lines (9 cases; 17.30%) – 1. two straight lines (2 cases), 2. three straight lines (3 cases), 3. five straight lines (2 cases), 4. six straight lines; 5. seven straight lines; Type V. a band of horizontal lines (1.92%); Type VI. grooves (1.92%); Type VII. one or more rows of successive pricks (13 cases, 25%) – 1. a row of successive pricks (9 cases), 2. two rows of successive pricks (4 cases); Type VIII. short oblique lines (4 cases; 7.70%). We observed also 6 types of combinations: a. a wavy line with several horizontal lines; b. three wavy lines, a horizontal line, two wavy lines; c. a wavy line with a row of successive pricks; d. two wavy lines with two rows of successive pricks; e. groove overlapped by oblique short lines; f. a horizontal line, a row of successive pricks (2 cases). On 29 bases of pots, a total of 3 carried signs (10%) in relief and 5 have a profiled ring around the edge.

The immense majority of pottery from Dealu Viilor site Necropolis was produced in the settlement, as indicated by the large quantity and the fairly uniform characteristics. Technically it is similar to ceramics used in a large part of Europe, where the slowly rotating wheel dominates in the 12th Century, being gradually replaced only during the following century by the rapid wheel.

Besides the pottery other object categories were also found: tools and instruments – iron hoe (Cpl. 366), bronze needle (Cpl. 236), piercing the bone (3 exemplars) (Cpl. 274); weapons – arrowhead (passim), diverse other objects – key (Cpl. 366), nail (Cpl. 236), whetstone (Cpl. 274), and some others, whose function could not be determined.

The general characteristics of the settlement at Sighișoara Dealu Viilor do not differ from other sites in Central Europe, especially in the Carpathian Basin, even though slight variations are specific of each place. The traces left on the site seem to indicate farmers with military duties of guarding the frontier of the kingdom. They practiced a complex economy of agriculture, stock-breeding, hunting and handicrafts. Here, as in several other cases from south-eastern Transylvania, we are probably faced with those groups, out of which the Szekler community formed in the following century. Chronologically the settlement at Dealu Viilor site Necropolis began sometime in the second part of the 12th Century and continued for at least two generations until began 13th Century. In the settlement no traces were found which might indicate a violent destruction, indicating that the site was left deliberately, probably followed by a relocation, on the kings order, towards the basins of the Eastern Carpathians. In conclusion, with all reservations imposed by the stage of research, the settlement at Sighișoara Dealu Viilor may be placed among the monuments of the Szekler people, against the general and fairly uniform background of the material culture in Transylvania, a uniformity caused by the gradual political domination of the entire Carpathian Basin by the Hungarian Kingdom.

Key words: dwellings, pits, pottery, metal objects, 12th – 13th century

Introducere

Situl Dealu Viilor se află pe malul drept al râului Târnava Mare, la aproximativ 5 Km nord-est de centrul orașului Sighișoara. A devenit cunoscut în literatura de specialitate prin descoperirea unor importante vestigii aparținând în special mileniului I. Situl arheologic începe la circa 500 m est de cartierul cu același nume și se întinde în amonte de-a lungul terasei râului Târnava aproximativ 1 Km. Începând cu anul 1976 echipa condusă de Radu Harhoiu, de la Institutul de Arheologie din București, a desfășurat cercetări arheologice cu unele întreruperi până în prezent. Săpăturile au avut loc în două puncte numite convențional

„Așezare” și „Necropolă” situate pe aceeași terasă a Târnavii, la circa 300-400 unul de celălalt. Au fost scoase la iveală în urma cercetărilor diverse așezări începând cu secolul al III-lea și până în secolele XII-XIII și patru cimitire datând din secolele III, IV, VI și XII.

*

I. Analiza complexelor

Pe cuprinsul punctului *Necropolă* s-au descoperit și o serie de complexe și materiale care țin de orizontul de locuire al secolelor XII-XIII¹. De-a lungul celor aproximativ 15

* Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, București
România; aionita67@yahoo.com

ani de cercetări arheologice, au fost identificate aici 12 complexe (locuințe, vetre, gropi, o aglomerare de pietre, cărbune și bucăți de chirpici)². Majoritatea au fost scoase la iveală ca urmare a practicării unor sondaje în zona exterioară ariei funerare (Pl. 1).

Locuințe și anexe gospodărești.

La categoria locuințe au fost încadrate cu certitudine două complexe (Cpl. 274; Cpl. 394 = 065), ambele locuințe fiind semiadâncite în pământ, cu adâncimi păstrate și surprinse de circa 0,20 m. Amândouă sunt de formă rectangulară, cu dimensiuni apropiate (4,00 x 4,00 m și 3,50 x 4,00 m), având în interior câte o vatră plasată în apropierea unui colț. Ca amenajări interioare (exceptând vetrele) pe fundul primei locuințe, în partea centrală se afla o platformă de pietriș și pietre de dimensiuni mici și mijlocii. Cea de a doua avea pe fund cinci gropi – una centrală (Cpl. 397), trei grupate către latura nordică și una în apropierea mijlocului laturii estice.

Acestor două locuințe li s-ar mai putea adăuga alte trei complexe cercetate parțial, din care au fost surprinse în principal doar instalațiile de încălzire. Cpl. 365 constă într-o aglomerare de chirpici și o vatră-cuptor a cărei cupolă nu a mai putut fi sesizată. Cpl. 386 este reprezentat de o vatră de formă ovală, despre care s-a presupus că aparține unei locuințe ale cărei limite nu au putut fi precizate. Al treilea complex (Cpl. 381-382), tăiat parțial de Cpl. 366, este de formă ovală și conținea o vatră-cuptor.

Un al patrulea complex (Cpl. 377), constând într-o depunere bogată de chirpici, a fost cercetat de asemenea doar parțial; din această cauză nu putem preciza conturul și dacă a existat sau nu o instalație de făcut focul.

În cazul ultimelor patru complexe se pune problema dacă sunt locuințe propriu-zise sau anexe gospodărești.

Criteriul cel mai important pentru a considera un complex drept locuință este prezența instalației de încălzire³, coroborată cu dimensiunile și de regulă, cu o formă regulată a acestuia. Desigur, nu orice spațiu conținând o vatră poate fi considerat automat locuință, exemplul cel mai bun fiind cuptoarele gospodărești, întâlnite în mai multe așezări contemporane.

Prezența unor instalații pentru foc, de uz gospodăresc, separate de locuințele propriu-zise, cum ar putea fi și cazul complexelor 365; 381-382; 386, nu constituie un fenomen izolat. Asemenea vetre sau cuptoare în aer liber fiind întâlnite adesea în Ungaria arpadiană⁴, unde se apreciază că apar mai frecvent în așezările în care distanța dintre locuințe este mare⁵. În bazinul carpatic există asemenea cuptoare, de dimensiuni și forme diferite, unele având două sau chiar trei vetre, servind în principal la gătit, coptul pâinii, dar și la uscatul fructelor⁶. În Transilvania asemenea instalații s-au mai găsit chiar în punctul Așezare de la Sighișoara Dealul Viilor⁷, la Bratei⁸, Morești⁹ și la

³ Există însă și cazuri în care autorii denumesc ca locuințe anumite complexe lipsite de instalații de făcut focul. Credem totuși, având în vedere condițiile climatice ale Transilvaniei în veacurile XII-XIII, că încăperea de locuit pe timp de iarnă trebuia încălzită, pentru a nu mai aminti și de necesitatea focului la prepararea hranei.

⁴ Kengyel (J. Laszlovszky, *Einzelhofsiedlungen in der Arpadenzeit (Arpadenzeitliche Siedlung auf der Mark von Kengyel) In memoriam I. Bolla*, Acta Arch. Acad. Scien. Hungaricae 38, 1986, p. 229, Fig. 4/6; p. 232-233, Fig. 6; 8-9/2, 5-7; p. 235, 238, Fig. 18-21); Kardoskut-Hatablak (I. Méri, *Az árkok szerepe árpád-kori falvainkban*, Arch. Ért. 89, 1962, p. 212); Kána (Budapesta) (G. Terei, *Előzetes jelentés a Köerberek-Továros-lakopark területén folio Árpád-kori falu feltárásáról*, Rég. kut. Magyarországon / Arch. Invest. Hungary, 2004 (2005), p. 67, Fig. 8-9); Szentes (I. Paszternák, *Village and Cemetery from the Arpadian Age on the Szentilona-Hill at Szentes (Csongrád C.)*, Antaeus 24, 1997-1998, p. 383-384, 742-744, Fig. 4/1-3; 5/1; 6/1); Nyíregyháza (K. Kurucz, *Árpád-kori településnyomok Nyíregyháza határában*, Mora Ferenc Muz. Evk. 9, 2003, p. 353, 357, Fig. 2); Sopron (J. Gömöri, *Castrum Supron, Sopron vára és környéke az Árpád-korban*, Sopron, 2002, p. 148, Fig. 112; p. 180, 182, Fig. 148).

⁵ J. Laszlovszky, *op.cit.*, p. 241.

⁶ M. Ruttkay, *Pece na ramnostredovekyh sidliskách juhozápadného Slovenska*, Arch. Hist. 15, 1990, p. 343, Fig. 6.

⁷ R. Harhoiu, G. Baltag, *Sighișoara „Dealul Viilor” Monografie arheologică, Vol. 2 Catalog-Planșe*, Bistrița/Cluj-Napoca, 2007, p.74, 132, Fig. 1104/67.

¹ Aceste descoperiri se adaugă altor 15 complexe (7 locuințe, 6 gropi, un cuptor, o vatră) cercetate la Sighișoara Dealul Viilor în anii 1976-1987 în punctul Așezare – situat pe aceeași terasă a Târnavei, în aval la circa 300 m față de punctul Necropolă (R. Harhoiu, G. Baltag, *Sighișoara „Dealul Viilor” Monografie arheologică, Vol. 1* (Cu contribuții de N. Boroffka și R. Boroffka), Bistrița/Cluj-Napoca, 2006, p. 19-40).

² O altă aglomerare de fragmente ceramice a fost notată ca fiind un complex (Cpl. 335), de fapt constituind nu un complex propriu-zis ci o descoperire izolată (di 10).

Miercurea Băi – Cunța MS I¹⁰.

Există două tipuri principale de instalații de încălzire, care constau în vetre și cuptoare (considerând că vetrele din complexe 365 și 381-382 aparțineau unor cuptoare din locuințe). Nici una dintre vetre nu era amenajată cu pietre de jur împrejur în adevăratul sens, doar vatra din Cpl. 394 avea câteva mici pietre pe margine.

Vetrele sunt cele mai simple instalații de foc, utilizate din preistorie și până în Evul Mediu târziu, atât pentru preparatul hranei, cât și pentru încălzitul locuinței. În perioada de care ne ocupăm ele se regăsesc, împreună cu alte tipuri de instalații în cadrul aceluiași așezări din: Transilvania¹¹, Ungaria¹², Slovacia¹³, Cehia¹⁴ etc.

Pereții locuințelor au fost de lemn, cel mai probabil nulele împletite sau pari și nu trunchiuri mari de copaci, acoperișul fiind sprijinit pe stâlpi în moduri diferite. Resturi de lemn de la pereți nu s-au găsit, nefiind exclusă însă nici existența unor pereți de chirpici. Gropi de stâlpi sau de pari, care pot fi

identificate sigur cu această funcție s-au găsit doar în Cpl. 394.

O problemă o constituie intrarea în locuințe, aceasta neputând fi observată, poate și ca urmare a faptului că partea superioară a gropilor locuințelor a fost distrusă odată cu trecerea timpului. Indiferent pe care latură ar fi fost poziționată, intrarea în locuință se făcea printr-o ușoară coborâre, fiind necesare, în funcție de adâncime, una sau mai multe trepte. Acestea puteau fi din lut cruțat ori lemn, în nici o variantă însă, nu s-a păstrat vreo urmă care să dovedească existența lor.

În fine un ultim complex (334) constând într-o aglomerare de pietre, cărbune, fragmente de crustă de vatră, chirpici, oase de animale și fragmente ceramice se întindea pe o suprafață aproximativ circulară cu diametrul de aproximativ 0,50 m. Aici nu avem de-a face cu o locuință, ci în cel mai bun caz cu o vatră în aer liber utilizată scurt timp. Par mai degrabă niște resturi îngrămădite decât urmele unei amenajări funcționale.

Toate complexe cu funcția clară (Cpl. 274, 394) sau posibilă (Cpl. 365, 377, 381-382, 386) de locuință, conțineau un inventar mai mult sau mai puțin bogat. Acesta consta în ceramică, variind cantitativ de la un complex la altul, în Cpl. 274 găsindu-se pe lângă fragmentele de vase și diverse alte obiecte de os sau piatră.

Cantitatea mai redusă de materiale în unele complexe susceptibile de a fi locuințe, ne îndeamnă să le privim și din acest punct de vedere, mai degrabă ca anexe gospodărești, decât ca locuințe propriu-zise. Este știut faptul că de regulă spațiile în care s-a locuit un anumit interval de timp livrează cantități destul de mari de materiale.

Gropi cu diverse funcții.

Alături de complexe analizate mai sus, pe cuprinsul punctului *Necropolă* s-au găsit alte cinci complexe, constând în gropi cu diverse forme, dimensiuni și funcții.

Ca formă gropile sunt: ovale în trei cazuri (Cpl. 118; Cpl. 236; Cpl. 372), una circulară (Cpl. 397) și una aproximativ trapezoidală cu colțurile puternic rotunjite (Cpl. 366).

Cpl. 118. avea dimensiuni mici (0,30-0,70; Ad: 0,58 m) și conținea câteva fragmente ceramice. Este mult prea mică pentru a fi fost o groapă menajeră în adevăratul sens al cuvântului.

⁸ A. Ioniță, *Așezarea din secolele XII-XIII de la Bratei*, (Bibliotheca Brukenthal 32), Sibiu/Alba Iulia, 2009, p. 15-16; C.1/1985, C.2/1989 – Pl. 189; B.83/1985 – Pl. 211.

⁹ K. Horedt, *Morești, Bd. 2. Grabungen in einer mittelalterlichen Siedlung in Siebenbürgen*, Bonn, 1984, p. 14, Fig. 3/3; p. 34.

¹⁰ Z. K. Pinter, C. Urduzia, ...*Custodes confinium, vulgo ewrii...* Cercetări arheologice în așezarea medievală de la Miercurea Băi – Cunța, București, 2015, p. 29, unde au fost descoperite 35 astfel de complexe.

¹¹ Sighișoara Dealul Viilor punctul Așezare (R. Harhoiu, G. Baltag, *op.cit.*, Vol. 1, p. 23-24); Morești (K. Horedt, *op.cit.*, Bd. 2, p. 21-22); Bratei (A. Ioniță, *op.cit.*, p. 12); Miercurea Băi – Cunța MS I (Z. K. Pinter, C. Urduzia, *op.cit.*, p. 26-27).

¹² Doboz (J. Kovalovszki, *Előzetes jelentés a Dobozi árpád kori faluásatásról 1962-1974.*, Arch. Ért. 102, 1975, Fig. 2; p. 223); Kengyel (J. Laszlovszky, *op.cit.*, p. 233-234, Fig. 9/8-9; 12; p. 237, Fig. 16-17); Tiszaeszlár-Bashalmon (J. Kovalovszki, *Településásatások Tiszaeszlár-Bashalmon (Bronzkor, III-IV. és XI-XIII. század)*, Budapest, 1980, p. 31, Fig. 20).

¹³ Chl'aba (M. Hanuliak, *Rozdiely v stavebnej podobe objektov na sídlisku 9-12. storočia v Chl'abe a ich význam*, Arch. Hist. 17, 1992, p. 338-341).

¹⁴ Mstěnice (R. Nekuda, *Obytné objekty ve světle archeologických výzkumu raně středověkých vesnických sídlišť na Moravě*, Arch. Hist. 19, 1994, p. 354-356; V. Nekuda, *L'étude des villages désertés au Moyen Age en Moravie (Tchécoslovaquie)*, Acta Mus. Moraviae 74, 1989, 1-2, p. 169).

Doar în Cpl. 236, având dimensiunile de (1,50-1,65 m; Ad. 1,60 m) pe lângă fragmentele ceramice s-au găsit și obiecte de metal și os. Acest complex, judecând după dimensiuni și inventar, a jucat rol de groapă menajeră.

Cpl. 372 surprins doar parțial (2,00-2,50 m; Ad. 0,25 m) se prezenta mai mult sub forma unei adâncituri cu o umplutură de pământ negru care conținea câteva fragmente ceramice. După formă, dar mai ales adâncime nu pare să fie o groapă propriu-zisă, de aceea este dificil de precizat ce funcție avea.

Groapa de formă circulară (Cpl. 397) și cu dimensiuni relativ mici (0,40 m; Ad. 0,60 m), având o treaptă în interior, ar putea fi considerată ca groapă de par/stâlp. Dată fiind plasarea ei aproximativ în mijlocul unei locuințe (Cpl. 394), nu este exclus să facă parte din structura acesteia (stâlpul central). Conținea în umplutură câteva fragmente ceramice.

Atrage atenția în mod deosebit Cpl. 366, atât prin dimensiunile foarte mari, cât și prin materialele conținute. La partea superioară forma este ușor trapezoidală cu colțurile puternic rotunjite, cu latura mare și înălțimea de 5,00 m, iar la partea inferioară este aproximativ circulară cu diametrul de 2,50 m. La -2,50 m formează o treaptă, după care se adâncește cu pereții ușor oblici până la -4,00 m. Pe lângă o mare cantitate de ceramică și câteva obiecte de metal, din groapă au mai fost recoltate oase de animale, dar chiar și câteva resturi de oase umane. Acestea din urmă proveneau, foarte probabil, dintr-un mormânt (a cărui epocă nu poate fi precizată) distrus întâmplător de vre-unul din complexele de locuire de pe cuprinsul punctului *Necropolă*.

Cel mai probabil această groapă a fost săpată pentru extragerea lutului întrebuintat la olărie. Afirmția se bazează pe existența acelei trepte necesară accesului mai facil și repetat în groapă, și pe descoperirea unei săpăligi „uitată” pe fundul complexului. Prezența acestei gropi constituie o dovadă indirectă a existenței în zonă a unui cuptor de olar și implicit a unei producții ceramice necesară uzului cotidian. În etapa finală a locuirii groapa a servit la aruncarea resturilor de tot felul – aici fiind găsite în fond cele mai multe dintre materialele aparținând locuirii secolelor XII-XIII din punctul *Necropolă*.

Gropile variind ca număr, dimensiuni și funcții

sunt întâlnite constant alături de locuințe, vetre și cuptoare în toate așezările contemporane. Cele mai frecvente sunt gropile menajere, de stocare a proviziilor și cele din care olarii scoteau lutul necesar modelării vaselor. Asemenea gropi s-au găsit în așezări din Transilvania¹⁵, Ungaria¹⁶, Serbia¹⁷, Slovacia¹⁸, Cehia¹⁹, Germania²⁰ etc.

Mai trebuie amintit faptul că nu s-au observat în teren urme de distrugere ori incendiu care să fi afectat în vechime în vre-un fel complexele prezentate, aceeași situație înregistrându-se și în punctul *Așezare*.

Din punctul de vedere al dispunerii spațiale constatăm o anumită grupare a complexelor după cum urmează: 1. locuința (Cpl. 274) cu două gropi (Cpl. 236, 118); 2. locuința (Cpl. 394) cu aglomerarea (Cpl. 334); 3. locuințe/anexe/vetre, gropi (Cpl. 381-382, 377, 372, 366 – cu mențiunea că acesta din urmă a funcționat după dezafectarea Cpl. 381-382 deoarece îl taie parțial); 4. locuințe/vetre (Cpl. 365, 386). Primul grup se află la aproximativ 60 m sud față de cel de-al doilea, în vreme ce următoarele se întind aproximativ pe un ax lung de maxim 100 m de la sud-vest către nord-est astfel: cel de-al 3-lea grup la circa 30-40 m față de grupul 2, iar grupul 4 la 20-25 m față de grupul 3. Ultimele două am putea să le considerăm într-un sens mai larg ca alcătuind o singură grupare formată din șase complexe

¹⁵ Sighișoara *Dealul Viilor* punctul *Așezare* (R. Harhoiu, G. Baltag, *op.cit.*, Vol. I, p. 26-28); Bratei (A. Ioniță, *op.cit.*, p. 18-21); Miercurea Băi – Cunța *MS I* (Z. K. Pinter, C. Urdusia, *op.cit.*, p. 31-32).

¹⁶ Doboz (J. Kovalovszki, *Előzetes jelentés a Doboz központjának feltárási munkájáról 1962-1974.*, Arch. Ért. 102, 1975, Fig. 2); Kána (Budapest) (G. Terei, *op.cit.*, p. 43); Sopron (J. Gömöri, *op.cit.*, p. 178-183, Fig. 141, 144, 146-147); Szentes (I. Paszternák, *op.cit.*, p. 384; 742, 744, Fig. 4/4-5; 6/2).

¹⁷ Bečej-Botra, Bečej-Perlek, Vrbas, Srbobran, Čortanovci (N. Stanojev, *Srednovekovna seoska nasela od 5 do 15 veka u Vojvodini / Mittelalterliche dörfliche Siedlungen vom 5. bis zum 15. Jh. In der Wojwodina*, Novi Sad, 1996, p. 39-41, 66-70, 81, 84, 129, 131, 154).

¹⁸ Špančice, Nitriansky Hrádok, Koš (D. Čaplovič, *Život v dedinském prostredí stredovekého Uhorska*, Arch. Hist. 24, 1999, p. 47, Fig. 3/1-6).

¹⁹ Mstěnice (R. Nekuda, *op.cit.*, p. 59-129); V. Nekuda, *op.cit.*, p. 169-170.

²⁰ Glesien, Lissa (D. Lange, *Frühmittelalter in Nordwestsachsen, Siedlungsgrabungen in Delitzsch, Lissa und Glesien*, Dresden, 2003, p. 232, Fig. 52; p. 251, Fig. 71).

înșirate pe 30 m.

Din punct de vedere cronologic, conform inventarelor, primul grup pare să fie cel mai timpuriu, nefiind exclus să aparțină chiar secolului VIII²¹. Judecând după singura suprapunere de complexe existentă (366 peste 381-382, reamintind totodată că 366 a avut două etape de funcționare – groapă de scos lut și apoi groapă menajeră), locuirea din punctul *Necropolă* pare să fi durat doar câteva decenii. De altfel dispunerea spațială a complexelor (atât unele față de altele, cât și în raport cu cimitirul din secolul al XII-lea), incertitudinea care planează asupra multora dintre ele privind funcționalitatea, sugerează (cu rezervele impuse de stadiul actual al cercetării zonei) o locuire cu un caracter mai puțin organizat (ocazională/sezonieră?) și nu un cătun ca atare. Nu este exclus însă ca locuirea să continue pe terasa Târnavei pe direcția nord-est, sau sud-vest spre punctul *Așezare* – situație în care am putea avea de a face cu aceeași așezare ce își mută vatra în decurs de câteva generații dinspre aval spre amonte. Sau ne aflăm în fața unei alte forme de locuire, ale cărei complexe, mai mult sau mai puțin contemporane, se înșiră pe malul Târnavei aproximativ de la vest la est. La această chestiune doar săpăturile ulterioare, în măsura în care vor mai putea fi posibile, ar putea să răspundă.

*

II. Analiza materialelor

Au fost analizate și ilustrate 129 de obiecte, dintre care 116 fragmente ceramice aparținând unor vase²² și 13 diverse alte piese, provenind din 7 complexe²³, dar și *passim*. Cele 13

obiecte (7 de metal, 5 de os și o gresie) servesc unor scopuri variate – unelte, ustensile, arme, diverse alte întrebuințări sau nu au o funcție pe care să o putem descifra deocamdată.

1. Ceramica

În aproape toate epocile istorice ceramica a reprezentat unul dintre elementele definitorii ale culturii materiale. Acest fapt este valabil și pentru întreg Evul Mediu dar mai ales pentru partea timpurie, de până la apariția și dezvoltarea producției ceramice urbane, a cărei răspândire va duce la o uniformizare a tipurilor ceramice pe spații întinse. Producția ceramică de piață face aproape imposibilă încercarea de a surprinde particularitățile locale ale evoluției comunităților umane pe baza speciilor ceramice.

Analiza ceramicii din punct de vedere metodologic²⁴ a avut în vedere stabilirea tipului de vas, a tipului de execuție, felul pastei, arderea și decorul.

Modul în care a fost lucrat vasul, dacă s-a utilizat o roată cu turație rapidă, una cu turație înceată, sau a fost modelat cu mâna și doar puțin fasonat la roată, s-a făcut prin observarea pe fragmentele ceramice a câtorva elemente. În cazul fundurilor de vase există două elemente importante, prezența semnelor în relief (mărci, ștampile) ca indiciu pentru roata înceată și urmele desprinderii cu ajutorul unui șnur în cazul roții rapide. Ca indicatori ai roții cu turație rapidă menționăm: simetria vasului, grosimea pereților acestuia, cei subțiri rezultând de regulă ca urmare a utilizării unei

²¹ Vezi mai jos în Analiza materialelor, observațiile referitoare la ceramică și străpungătoarele de os din Cpl. 236 și 274. De altfel în punctul *Necropolă* au mai fost descoperite alte patru complexe (două gropi – Cpl. 146, 280, o locuință – Cpl. 359, un cuptor de olar – Cpl. 405) aparținând secolului al VIII-lea. (D. Spănu, E. Gáll, *Cuptorul de olar din secolul al VIII-lea p.Chr. de la Sighișoara – Dealul Viilor*, Mat. și Cerc. Arh. S.N. 12, 2016, p. 177-203). Reamintim că în punctul *Așezare* se află o consistentă locuire din secolul al VIII-lea (R. Harhoiu, G. Baltag, *op.cit.*, Vol. I, p. 19-40).

²² Au fost selecționate toate buzele, fundurile și acele fragmente de burtă cu decor, desigur încercându-se în prealabil întregirea lor. În principiu, s-a urmărit ca aproape fiecare fragment selecționat să reprezinte un vas, dar foarte probabil unele funduri, burți și buze pot fi inevitabil părți ale aceluiași vas.

²³ Din păcate în timpul transportului materialele din Cpl. 118, 334, 365, 372, 377, 386 s-au rătăcit, astfel încât nu au putut fi introduse în analiza propriu-zisă.

²⁴ Vezi în acest sens: B. Thier, *Die spätmittelalterliche und neuzeitliche Keramik des Elbe-Weser Mündungsgebietes. Ein Beitrag zur Kulturgeschichte der Keramik*, Probleme Küstenforsch. süd. Nordseegebiet 20, 1993, p. 11-19; G. Schneider (Red.), *Naturwissenschaftliche Kriterien und Verfahren zur Beschreibung von Keramik. Diskussionsergebnisse der Projektgruppe Keramik im Arbeitskreis Archäometrie in der Fachgruppe Analytische Chemie der Gesellschaft Deutscher Chemiker* (mit Beiträgen von A. Burmester, C. Goedicke, H. W. Hennicke, B. Kleinmann, H. Knoll, M. Maggetti, R. Rottländer, G. Schneider), Acta Praehist. et Arch. 21, 1989, p. 7-39; R. Schreg, *Keramik aus Südwestdeutschland. Eine Hilfe zur Beschreibung, Bestimmung und Datierung archäologischer Funde vom Neolithikum bis zur Neuzeit*, Tübingen, 1998; W. Erdmann, H. J. Kühn, H. Lüdke, E. Ring, W. Wessel, *Rahmenterminologie zur mittelalterlichen Keramik in Norddeutschland*, Arch. Korrb. 14, 1984, p. 417-436; H. Balfet, M.F. Fauvet Berthelot, S. Monzon, *Lexique et typologie des potiers. Pour la normalization de la description des potiers*, Paris, 1989.

astfel de roți, precum și urmele degetelor olarului, așa numitele „coaste” orizontale de pe interiorul vasului. În opoziție cu acești factori, asimetria vasului, pereții mai groși, absența urmelor pe orizontală datorate degetelor olarului, prezența urmelor degetelor olarului pe verticală, sau netezirea ulterioară a vasului cu ajutorul unei spatule de lemn, constituie indicatori ai utilizării roții încete. Cu excepția semnelor de pe fund, celelalte elemente nu pot fi absolutizate, ca urmare în demersul nostru, acolo unde nu am putut preciza cert tipul de roată, am marcat ca fiind lucrate la roata înceată ? sau roata rapidă ? acele vase, care întrunesc unele elemente dintre cele menționate, pentru a putea fi considerate lucrate mai degrabă la roata înceată respectiv rapidă, dar cu un anumit grad de probabilitate.

În ceea ce privește pasta s-au analizat vizual, nu și din punct de vedere chimic: compoziția lutului, felul degresantului, cantitatea acestuia, tratarea suprafeței și aspectul rezultat.

Procedeul prin care s-a făcut arderea vaselor, gradul de ardere, culoarea rezultată, precum și urmele de ardere secundară, au constituit un alt punct al analizei noastre.

Analiza decorului a urmărit în principal trei aspecte și anume: stabilirea modului și manierei de execuție, a instrumentelor de lucru necesare realizării acestuia și identificarea motivelor ornamentale.

În final, acolo unde este cazul, se mai adaugă observații tehnice, cum sunt cele de netezire ulterioară a vasului.

În complexele de locuire descoperite la Sighișoara Dealul Viilor pe cuprinsul punctului necropolă a fost identificat practic un singur tip de vas din punct de vedere al formei și anume – *vasul borcan* (115 exemplare). Vasul borcan sau oala este cel mai utilizat tip ceramic în aproape toată perioada Evului Mediu pe spații foarte largi.

Într-una din suprafețele cercetate, în nivelul secolelor XII-XIII, s-a găsit însă și un fragment de *căldare de lut* – ceea ce constituie al doilea tip de vas (cunoscut și sub numele de cazan de lut), al orizontului aflat în discuție. Căldările de lut sunt răspândite pe un teritoriu foarte întins, din aria culturii Saltovo-Majack unde se pare că se află și originea acestei categorii ceramice, după părerea celor mai mulți

specialiști²⁵ și până în bazinul carpatic²⁶. În teritoriul extracarpatic, o privire sintetică asupra răspândirii căldărilor de lut reflectând stadiul cercetărilor de acum aproximativ trei decenii, a relevat mai multe concentrări în: Moldova – în interfluviile Siret-Prut și Prut-Nistru²⁷, Dobrogea – mai cu seamă de-a lungul Dunării, și în regiunea Porților de Fier²⁸. În Muntenia, exceptând Dridu Metereze – unde există o cantitate impresionantă de căldări de lut, acest tip ceramic este aproape inexistent²⁹. Perioada de maximă utilizare a acestei categorii ceramice este cuprinsă în intervalul secolelor X-XII, asemenea vase fiind întâlnite mai rar însă și în veacul al XIII-lea.

Vase borcan. Au fost identificate 65 de buze, 29 de funduri, întregi sau fragmentare și 22 fragmente de burți. Dacă scoatem din calcul fundurile și burțile, care, cel puțin teoretic, o parte dintre ele, dacă nu în totalitate, ar putea face parte din aceleași vase de la care se păstrează și buzele, ar rezulta un număr minim de 64 vase borcan și o căldare de lut.

Cea mai mare parte a vaselor a fost lucrată la roata înceată – 81 exemplare; cu probabilitate la roata înceată – 4 exemplare; la roata rapidă – 18 exemplare; cu probabilitate la roata rapidă – 13 exemplare. Însușind, ar rezulta: roata înceată – 85 exemplare, adică 73,27 % și roata rapidă – 31 exemplare, adică 26,73 %. În șase cazuri s-a observat o netezire ulterioară a vasului cu ajutorul unei spatule de lemn.

S-a constatat existența a trei mari categorii de pastă utilizată la modelarea vaselor, în funcție de cantitatea și gradul de finețe a nisipului din compoziție: I. pastă cu mult nisip – 28 exemplare (24,13 %); II. pastă cu nisip nu

²⁵ Cs. Bálint (Hrsg.), *Die Keramik der Saltovo-Majaki Kultur und ihrer Varianten*, (VAH 3), Budapest, 1990.

²⁶ M. Takács, *Die Arpadenzeitlichen Tonkessel in Karpatenbecken*, (VAH), Budapest, 1986; A. Lukács, *Observații privind răspândirea căldărilor de lut pe teritoriul României*, Stud. și Cerc. Ist. Veche 35, 1984, 4, p. 320-330.

²⁷ V. Spinei, *Die Tonkessel aus dem Karpaten-Dnestr-Raum*, Die Keramik der Saltovo-Majaki Kultur und ihrer Varianten (Hrsg.: Cs. Bálint), (VAH 3), Budapest, 1990, p. 329.

²⁸ A. Lukács, *op.cit.*, p. 322; C. Cosma, *Ceramica prefeudală și feudală timpurie de la Orșova*, Ephem. Nap. 2, 1992, p. 231-235.

²⁹ A. Ioniță, *Spațiul dintre Carpații Meridionali și Dunărea Inferioară în secolele XI-XIII*, București, 2005, p. 70-73.

foarte fin – 84 exemplare (72,42%); III. pastă cu nisip fin – 4 exemplare (3,45 %). Desigur pasta utilizată este în funcție de destinația vaselor, astfel vasele care urmau să fie supuse unui contact cotidian cu focul sunt confecționate dintr-o pastă în componența căreia se afla mai mult nisip. Doar un anumit dozaj de nisip și omogenitate a pastei permitea acea dilatare a pereților vaselor, care se petrece la contactul îndelungat și repetat cu focul, asigurând astfel oalelor de gătit o întrebuințare mai lungă.

De regulă pasta cu mult nisip este zgrunțuroasă, uneori și sfărâmicioasă, celelalte categorii de pastă având în proporție mult mai mică aceste atribute. Unele vase au suprafața netedă la exterior, dar zgrunțuroasă la interior.

Arderea s-a făcut oxidant incomplet în 111 cazuri (95,69 %) și doar în cinci cazuri arderea s-a făcut reducător (4,31 %).

Aproximativ jumătate din ceramica de la Sighișoara *Dealul Viilor* și anume 59 de vase, poartă urme de ardere secundară. S-au observat însă două categorii, una de vase arse la exterior, ca urmare a folosirii lor cotidiene, și alta, mai puțin numeroasă, de vase arse și la interior, indicând o ardere după scoaterea lor din uz în stadiul fragmentar.

La nici unul dintre vase nu i s-a putut reconstitui profilul complet pe baza fragmentelor găsite, în consecință nici înălțimea exactă nu poate fi precizată. Cu aceste precizări, pe care le considerăm necesare, am încercat să încadrăm buzele după forma lor în diverse tipuri și variante. Au fost înregistrate opt categorii mari de forme ale buzilor³⁰ (Pl. 16).

I. în formă de „S” (12 exemplare; 18,75 %), are cinci variante: 1. (Cpl. 366/21, 32; Cpl. 394/5; Sd. 1/2005-2); 2. (Cpl. 366/12, 17, 38); 3. (Cpl. 366/30; Sd. 1/2005-1, 3); 4. (Cpl. 274/1); 5. (Cpl. 366/20).

II. drepte cu un unghi de circa 90° la îmbinarea cu peretele vasului (9 exemplare; 14 %), are trei variante: 1. (Cpl. 366/7, 41; Cpl. 335/1); 2. (Cpl. 366/13, 34); 3. (Cpl. 366/1, 15; Cpl. 394/1, 8).

III. lățite în formă de evantai (7 exemplare; 10,94 %), are patru variante: 1. (Cpl. 366/29);

2. (Cpl. 366/36); 3. (Cpl. 366/19, 25; Sd. 1/2005-4); 4. (Cpl. 236/8; Cpl. 366/36).

IV. cu „cioc” în jos (13 exemplare; 20,31 %), are cinci variante: 1. (Cpl. 366/28); 2. (Cpl. 366/6, 16, 23); 3. (Cpl. 366/5); 4. (Cpl. 366/8, 10; Sd. 4/2004-1, 3); 5. (Cpl. 366/3, 9, 45; Cpl. 381-382/2).

V. cu „cioc” în sus (7 exemplare; 10,94 %), are trei variante: 1. (Cpl. 366/18, 24, 27, 44, 47); 2. (Sd. 4/2004-2); 3. (Cpl. 366/11).

VI. cu șanțuire la partea superioară (2 exemplare; 3,12 %) (Cpl. 381-382/1; Cpl. 366/22).

VII. drepte puțin răsfrânte în exterior (10 exemplare; 15,63 %), are patru variante: 1. (Cpl. 236/2, 3, 9; Cpl. 274/2; Cpl. 394/6); 2. (Cpl. 274/7; Cpl. 366/4); 3. (Cpl. 236/1); 4. (Cpl. 366/2, 33).

VIII. diverse (3 exemplare; 4,69 %) (Cpl. 366/14, 31; Cpl. 394/11).

Din cauza stării de conservare o buză nu a putut fi încadrată (Cpl. 394/7). Din categoria VIII fac parte trei buze singulare pe care le putem considera excepții sau „accidente” de fabricație. Cea din Cpl. 394/11 deși este foarte asemănătoare unei buze de căldare, aparține totuși unui vas borcan. Excepționând această categorie (VIII) și VI – cu două exemplare, toate celelalte categorii au între trei și cinci variante în care se regăsește o largă paletă de profiluri de buze ale vaselor borcan. Variantele sunt date atât de forma muchiei buzei – rotunjite, rectangulare, ascuțite, tăiate oblic, cu o ușoară șanțuire chiar pe muchie – cât și de înclinarea acesteia și gradul de arcuire la îmbinarea cu „gâtul” sau corpul vasului.

Cele mai numeroase și variate ca dimensiuni sunt buzele din categoria I și IV (împreună însumând circa 40 %), ambele având câte cinci variante (Pl. 18).

Fundurile pot fi clasificate în funcție de unghiul exterior pe care-l face cu peretele și de formă. Deosebim trei categorii, condiționate desigur, ca și în cazul celorlalte elemente analizate, de starea fragmentară (Pl. 18).

I. cu pereții oblici, cu variații de unghi (18 exemplare; 62 %) (Cpl. 274/5, 9, 10, 11; Cpl. 366/56, 59, 61, 62, 63, 64, 65; Cpl. 394/9, 10, 12, 13, 14, 15; Cpl. 397/1).

II. cu o mică proeminență laterală care marchează pornirea peretelui (4 exemplare;

³⁰ Date fiind dimensiunile reduse ale unor fragmente de buze, este discutabilă încadrarea lor într-o categorie sau alta.

13,80 %) (Cpl. 236/10; Cpl. 274/4; Cpl. 366/60; Cpl. 381-382/3).

III: cu un inel profilat pe marginea fundului (5 exemplare; 17,24 %) (Cpl. 366/55, 57, 58, 66; Sd. 1/2005-5).

Din cauza stării de conservare două funduri nu au putut fi încadrate (6,90 %) (Cpl. 335/2; Cpl. 366/67).

Din 29 de funduri, trei au semne în relief, reprezentând procentual circa 10 %. Primul este un cerc simplu (Cpl. 366/67), celelalte două sunt fragmentare, dintr-unul păstrându-se: un arc de cerc cu o rază depășind circumferința arcului (Cpl. 366/66), iar din ultimul doar o rază (Cpl. 366/64). Primul fund cu semn, din cauza stării fragmentare, nu a putut fi încadrat vreunei categorii, cel de-al doilea aparține categoriei III, iar ultimul categoriei I.

Toate aceste semne în relief pot fi interpretate ca mărci de olar³¹. Cercul simplu în relief, cu dimensiuni variabile, este un semn destul de des întâlnit pe diverse vase descoperite în România³² și nu numai³³. În Transilvania vase având pe fund o asemenea marcă s-au mai găsit la Bratei³⁴ și Alba Iulia³⁵. Starea mult prea fragmentară a celorlalte două funduri de vas cu semne nu ne permite însă să facem considerații mai exacte privind tipul mărcii. Menționăm doar că razele simple (variind numeric) și cercul/roata cu spițe fac parte dintre motivele cele mai des folosite de olari ca semne de marcă. Indiferent de apartenența la un tip sau altul, ele se înscriu în practica și

motivele epocii³⁶.

În ceea ce privește decorul, 52 de vase, reprezentând 44,83 %, au fost decorate prin incizie: cu bețișorul, cu pieptenele, sau prin canelură. Decorul este aplicat de obicei pe corp și sub buză, iar în trei cazuri pe interiorul buzei. Desigur cifrele respective sunt relative, ele indicând un minim al vaselor decorate, foarte probabil în multe cazuri decorul aflându-se pe porțiuni ale vaselor care nu s-au păstrat.

La ornamentarea vaselor au fost utilizate opt tipuri de motive, precum și șase tipuri de combinații ale acestora³⁷ (Pl. 17). Cele opt tipuri principale de motive decorative sunt:

Tipul I. una sau mai multe linii în val (13 cazuri; 25 %) – 1. o linie în val (12 cazuri – Cpl. 335/3; Cpl. 366/2, 3, 15, 19, 26, 35, 46, 49, 51; Cpl. 381-382/2; Cpl. 394/2), 2. două linii în val (Cpl. 366/45).

Tipul II. linia dublă în val (1,92 %) (Cpl. 366/41).

Tipul III. una sau mai multe benzi de linii în val (2 cazuri; 3,85 %) – 1. o bandă de linii în val (Cpl. 366/50); 2. trei benzi de linii în val (Cpl. 366/52).

Tipul IV. una sau mai multe linii orizontale (9 cazuri; 17,30 %) – 1. două linii orizontale (2 cazuri – Cpl. 274/8; Cpl. 335/2), 2. trei linii orizontale (3 cazuri – Cpl. 366/23; Cpl. 394/3; Sd. 1/2005-1), 3. cinci linii orizontale (2 cazuri – Cpl. 366/27, 47), 4. șase linii orizontale (Cpl. 274/3); 5. șapte linii orizontale (Cpl. 335/1).

Tipul V. o bandă de linii orizontale (1,92 %) (Cpl. 274/6).

Tipul VI. canelura (1,92 %) (Cpl. 274/2).

Tipul VII. unul sau mai multe șiruri de împunsături succesive (13 cazuri; 25 %) – 1. un șir de împunsături succesive (9 cazuri – Cpl. 366/1, 17, 20, 36, 38, 42; Cpl. 381-382/1; Cpl. 394/1, 7), 2. două șiruri de împunsături succesive (4 cazuri – Cpl. 366/34, 37, 54; Sd. 1/2004-2).

Tipul VIII. linii scurte oblice (4 cazuri; 7,70 %) (Cpl. 236/8, 9; Cpl. 394/5, 8).

³¹ A. Ioniță, *Așezarea din secolele XII-XIII de la Bratei*, (Bibliotheca Brukenthal 32), Sibiu/Alba Iulia, 2009, p. 30.

³² Dobrogea – Capidava, Castelu, Dinogetia, Nufăru, Tulcea (C. Paraschiv Talmaschi, *Mărci de olar (secolele VII-XVI) Considerații și catalog pentru teritoriul carpato-danubiano-pontic*, București, 2006, p. 92, 99, 105-106, 123, 152, 178, 182, 191), Muntenia – Bucov, București, Dridu, Sultana (*Ibidem*, p. 195, 197, 201, 206, 211, 227), Oltenia – Obârșia Nouă (*Ibidem*, p. 233), Moldova – Baia, Bârlălești, Budești, Epurenii, Răducăneni, Șuletea (*Ibidem*, p. 271-273, 279-280, 287, 289).

³³ V. Nekuda, K. Reichertová, *Středověká keramika v Čechách a na Moravě*, Brno, 1968, p. 97, fig. 25/6.

³⁴ A. Ioniță, *op.cit.*, Tipul 7 (B.61/1979 – nr. 18; B.70/1981 – nr. 145; B.83/1985 – nr. 11), p. 28, Pl. 267/7.

³⁵ K. Horedt, *Ceramica slavă din Transilvania*, Stud. și Cerc. Ist. Veche 2, 1951, 2, p. 191, pl. V/7.

³⁶ Vezi asupra simbolisticii și a tipurilor de mărci de pe teritoriul României: C. Paraschiv Talmaschi, *op.cit.*

³⁷ Starea fragmentară a majorității vaselor face adesea ca decorurile să fie incomplete astfel încât numărul motivelor decorative observat de noi pe fiecare vas în parte să nu fie întotdeauna cel real.

În șapte cazuri (13,46 %) motivele respective apar în șase feluri de combinații, după cum urmează:

- a. o linie în val cu mai multe linii orizontale (Cpl. 366/39);
- b. trei linii în val, o linie orizontală, două linii în val (Cpl. 394/4);
- c. o linie în val cu un șir de împunsături succesive (Cpl. 366/13);
- d. două linii în val cu două șiruri de linii alungite succesive (Cpl. 366/53);
- e. canelură suprapusă de linii scurte oblice (Cpl. 366/40);
- f. o linie orizontală și un șir de împunsături succesive (Cpl. 366/43, 48).

Pe partea superioară a buzei spre interiorul vasului în trei cazuri au fost practicate mici creștături (Cpl. 236/3, 8-9).

Motivele decorative nu sunt aplicate standardizat pe vase, în cadrul fiecăruia dintre cele opt tipuri existând o mare diversitate de redare a acestora. Liniile în val au dimensiuni diferite, fiind executate în maniere diverse: cu ondulări ample sau ca o linie ușor tremurată, cu o parte a valului rotunjită și cealaltă mai ascuțită – în sus sau în jos etc. Liniile orizontale sunt mai groase ori mai subțiri, mai apropiate sau mai depărtate, uneori, ca de altfel și la liniile în val, capetele acestora nefiind unite perfect și chiar deloc. Există posibilitatea, cel puțin teoretic, ca unele linii considerate de noi orizontale să fi fost trasate sub formă de spirală, dar starea fragmentară a materialelor nu permite afirmarea cu certitudine a acestui fapt. Liniile scurte oblice, diferă ca înclinare, lungime și grosime de la caz la caz. Împunsăturile succesive de asemenea pot fi mai mari sau mai mici, mai alungite oblic sau orizontal, rotunjite, sub forma unei virgule etc. Spațiile dintre împunsături diferă; uneori sunt mai apropiate, unele chiar se ating, alteori fiind mai depărtate. În unele cazuri elementele de decor sunt neglijent și foarte șters redade.

Cele mai frecvente tipuri de decor sunt I și VII, întâlnite pe jumătate din ceramica decorată. Dacă mai adăugăm și cazurile în care apar în combinație, între ele sau cu alte motive, constatăm că procentul vaselor la decorarea cărora s-au utilizat aceste două tipuri urcă spre 60 %.

În punctul *Așezare* cele mai utilizate tipuri de decor sunt I și IV, iar combinațiile de motive apar doar în două cazuri. Nu considerăm însă aceasta o mare deosebire, tipul VII ocupând în

Așezare locul trei, același cu al tipului IV în punctul *Necropolă* – ambele foarte aproape numeric de poziția a doua. Categoriile de pastă și forme ale profilelor vaselor borcan descoperite în cele două puncte cercetate la Sighișoara *Dealul Viilor* sunt asemănătoare.

Din cauza stării fragmentare nu s-a putut stabili exact o înălțime a vaselor. O medie probabilă s-ar situa în jurul a 18-20 cm, existând desigur, după cum indică unele fragmente, atât vase cu dimensiuni mai mici, cât și mai mari.

Celălalt tip ceramic – *căldarea de lut* – prezent printr-un singur exemplar³⁸, găsit în nivel (Sd. 3/2004-1) a fost lucrat cu mâna și mai apoi fasonat la roata înceată, dintr-o pastă cu nisip nu foarte fin și pietricele, arderea făcându-se oxidant incomplet. Fragmentul care ni s-a păstrat este o buză simplă, foarte puțin proeminentă în exterior, dar lățită spre interiorul recipientului. Date fiind dimensiunile mici ale fragmentului păstrat nu se poate preciza varianta de formă, mărimea căldării și nici dacă a avut decor.

Vasele prezentate se încadrează în ceea ce privește forma, maniera de execuție și decorul în ceramica secolului al XII-lea și prima jumătate a secolului al XIII-lea³⁹ din Transilvania. Acestea se caracterizează în proporție de aproximativ trei sferturi, prin faptul că au fost lucrate la roată cu turație înceată, dintr-o pastă având în compoziție nisip nu foarte fin, arderea făcându-se însă aproape

³⁸ Din păcate ceramica din Cpl. 386, unde se menționează și existența unui fragment de la o căldare de lut, s-a răstăcit în timpul transportului și nu a mai putut fi documentată exact. Conform desenului din jurnalul de săpătură, am observat însă că buza schițată aici este aproape identică cu cea găsită în nivel în Sd. 3/2004-1. Ținând seama de această asemănare, dar și de faptul că amintitul Cpl. 386 se afla tot în Sd. 3 (început în 2003 și terminat în 2004), foarte probabil cele două fragmente provin de la aceeași căldare.

³⁹ Foarte probabil excepție fac vasele din Cpl. 236 și 274, care prezintă o serie de caracteristici comune ceramicii din veacul VIII. Analiza a relevat că după profil acestea se grupează majoritar în categoria VII variantele 1-3 și doar câte un exemplar aparține altor categorii – I.4 și III.4. Și în ceea ce privește decorul observăm, de asemenea, că tipul V – banda de linii orizontale – motiv frecvent întâlnit în secolul VIII, apare doar pe un fragment ceramic din Cpl. 274. Pentru secolul al XII-lea ar pleda tipul VIII de decor – linii scurte oblice – realizate însă într-o manieră asemănătoare împunsăturilor succesive. Aceste trăsături „amestecate” au făcut să păstrăm o anumită rezervă în atribuirea fermă unei perioade sau alta, menținând ambiguitate asupra datării exacte.

în totalitate oxidant incomplet. Motivele ornamentale cele mai frecvent utilizate, singular sau în diverse combinații, însumând circa 70 % sunt: liniile în val, împunsăturile succesive și liniile orizontale. Spre deosebire de alte descoperiri contemporane, pe vasele de la Sighișoara *Dealul Viilor* nu se întâlnește însă decorul realizat cu roțița dințată.

Surprinde puțin absența căldărilor de lut din complexele cercetate, mai ales în raport cu materialele găsite în punctul *Așezare*, unde această categorie ceramică este mai bine reprezentată⁴⁰. Aceasta constituie și deosebirea majoră privind ceramica descoperită în cele două puncte, restul caracteristicilor vaselor fiind asemănătoare. Reamintim că punctul respectiv se află situat pe aceeași terasă a Târnavei, în aval la circa 300 m față de punctul *Necropolă*. De altfel căldările de lut, în procente diverse în raport cu vasele borcan⁴¹, sunt des întâlnite în descoperirile aparținând acestei perioade în bazinul Târnavelor și nu numai⁴². O explicație posibilă ar consta în faptul că între cele două puncte pare să existe un ușor decalaj cronologic, în orizontul mai târziu căldările de lut fiind produse și întrebuințate mai rar.

2. Obiecte de metal.

a. Unelte și ustensile

Săpăligă de fier. Piesa respectivă este o unealtă puternică, de dimensiuni mari (lungimea 26,5 cm și lățimea lamei 8 cm), având o greutate considerabilă (2,24 Kg) comparativ cu săpăligile de grădinarit. Din acest motiv nu pare să fi fost întrebuințată cotidian la lucrările agricole, ci mai degrabă servea la săpat în adâncime (asemănător unui târnăcop). De altfel condițiile de descoperire – pe fundul Cpl. 366/(70) – o groapă adâncă de dimensiuni mari, din care cel mai probabil se scotea lut pentru olărie – ne îndeamnă să o considerăm astfel. Exemplare asemănătoare au mai fost găsite în Cehia⁴³, dateate însă în secolele XIII-

XIV.

Ac de bronz. Din categoria micilor ustensile mai face parte un ac de bronz cu corpul îndoit (secundar) aproximativ la 90°, găsit în Cpl. 236/6. Confectionate din diverse materiale, acele de cusut sunt piese care se utilizează aproape în toate epocile istorice, de aceea orice comentariu privind cronologia și răspândirea lor este de prisos.

b. Arme

Vârf de săgeată. (di. 05) Unica piesă din această categorie nu are un context clar legat de vre-un complex, provenind dintr-o descoperire izolată. Face parte din tipul foliform alungit (elipsoidal în secțiune), având spinul de fixare (circular în secțiune) bine demarcat la îmbinarea cu partea activă. Acest tip de vârf de săgeată este utilizat pe o arie largă în scopuri militare dar și la vânătoare. Asemenea vârfuri sunt destul de des întâlnite în diverse medii culturale în secolele IX–XIII, atât în Europa Centrală cât și Răsăriteană și de sud-est⁴⁴. Exemplarul de la Sighișoara *Dealul Viilor*, cel mai probabil, se leagă de perioada secolului al XIII-lea.

c. Diverse

Cheie. Aceasta este unul dintre cele mai interesante artefacte de la Sighișoara *Dealul Viilor*, nu atât prin prisma tipologiei, cât prin implicațiile pe care ar putea să le aibă prezența sa în acel punct. Este o cheie de broască, de dimensiuni relativ mari (17,50 cm), care face parte din tipul cu ansă în formă de romb, întrebuințat relativ frecvent în epocă. A fost găsită în Cpl. 366/(69) – groapă pentru scoaterea lutului, transformată apoi în groapă de aruncat diverse resturi. În mod normal o broască pentru o asemenea cheie se afla montată pe o ușă masivă, de felul celor care există în castele și la biserici. Se poate oare

⁴⁰ Căldări de lut s-au găsit în patru complexe (R. Harhoiu, G. Baltag, *op.cit.*, Vol. 2, p. 239-240, pl. 27-28/1-2; p. 368, pl. 154/1-2, 4-6; p. 375, pl. 161/3).

⁴¹ De pildă la Miercurea Băi – Cunța *MS I* procentul este de circa 21%, fiind poate cel mai mare din Transilvania (Z. K. Pinter, C. Urduzia, *op.cit.*, p. 33, 36-37), în vreme ce la Bratei procentul este de aproximativ 10% (A. Ioniță, *op.cit.*, p. 32).

⁴² Vezi tipurile, cronologia și răspândirea căldărilor de lut în bazinul carpatic, reflectând stadiul cercetărilor de acum aproximativ 30 de ani, la: M. Takács, *op.cit.*; A. Lukács, *op.cit.*, p. 320-330.

⁴³ Semonice (J. Hošek, *Metalografie železných předmětů*

ze semonické tvrze ve svetle studovaných vykovku ze středověkých tvrzí vesnic a měst, Pam. Arch. XCVII, 2006, p. 283). Staré Hory (P. Hruby, Z. Jaroš, P. Kočár, K. Maly, J. Mihályiová, J. Militky, D. Zimola, *Středověká hornická aglomerace na Horách u Jihlavy*, Pam. Arch. XCVII, 2006, p. 218).

⁴⁴ A. Ruttkay, *Waffen und Reiterausrüstung des 9. Bis zur ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts in der Slowakei (II)*, Slovenská Arch. 24, 1976, p. 327, fig. 54, grupa B, tip 1b, p. 329-330; A. Kirpičnikov, *Russische Waffen des 9.-15. Jahrhunderts*, Waffen -u. Kostümde. 28, 1986, 2, p. 100, Tab. 13/tip. IV; V. Jotov, *Văorăzenieto i snarjaženieto ot bălgarskoto srednovekovie (VII–XI vek)*, Varna, 2004, p. 25-27, fig. 3/tip 1.2.

presupune pe baza ei existența unei biserici în jurul căreia se afla necropola? sau provine de la o altă biserică (ori clădire) din cetatea Sighișoara? Cum și în ce moment a ajuns în groapa respectivă? Sunt tot atâtea întrebări la care nu putem să răspundem exact. Desigur se pot face multe presupuneri și speculații asupra cărora nu voi insista însă.

Chei, de diverse dimensiuni, cu ansa în formă de romb s-au găsit în mai multe situri din Ungaria, datând cu începuturile din a doua jumătate a secolului XII dar mai cu seamă în veacul al XIII-lea⁴⁵. Exemplarele de la castelul Sitno (Banská Štiavnica) din Slovacia au fost considerate ca aparținând epocii gotice⁴⁶. La Novgorod⁴⁷ asemenea chei au fost datate începând cu secolul al XII-lea și până la mijlocul veacului al XIV-lea. După cum se observă, cheile cu ansă în formă de romb se pare că au perioada de utilizare cea mai frecventă în veacul al XIII-lea. Cel mai probabil și piesa de la Sighișoara *Dealul Viilor* aparține tot acestui secol.

Cui. La această rubrică mai menționăm un cui de fier relativ scurt, având capătul lătit neregulat, care s-a găsit într-o groapă de dimensiuni relativ mari (Cpl. 236/5). Ajuns cel mai probabil secundar în groapa menționată, putea să fi avut întrebuințări multiple, de aceea nu facem nici un comentariu.

Obiecte de fier a căror funcție nu o putem descifra. Primul obiect de acest fel aparține Cpl. 366/(68), din care provin majoritatea materialelor analizate aici. Este de formă alungită, ascuțit la capete, pe una dintre laturi aproximativ la mijloc, având sudate două bucăți mici și ascuțite de metal, alcătuind un fel de U. Cel de-al doilea obiect a fost găsit în zona cercetată în 2004 *passim*, într-o stare de conservare precară. Piesa se prezintă sub forma unei lame în secțiune triunghiulară, la unul

dintre capete având marginile ușor îndoite. Nu cunoaștem analogii pentru aceste obiecte, de aceea ne este dificil să precizăm ce fel de întrebuințări au avut.

3. Obiecte de os.

Străpungătoare de os. Sunt confecționate din oase de animale prin ascuțirea și șlefuirea unui capăt. Din această categorie de ustensile s-au găsit trei piese (Cpl. 274/14-16). Ele se adaugă altor patru străpungătoare care provin din punctul *Așezare*⁴⁸. Două exemplare s-au descoperit la Morești⁴⁹ și de asemenea la Bratei *Așezarea 2*, complexul respectiv aparținând probabil însă unei perioade mai timpurii⁵⁰. Ustensile asemănătoare au fost întrebuințate în diverse epoci pe spații întinse. În secolele X-XII s-au găsit în numeroase locuri în: Serbia⁵¹, Ungaria⁵², Cehia⁵³, Germania⁵⁴ și nu numai. Deși există analogii în secolul al XII-lea, din punct de vedere cantitativ străpungătoarele de os sunt întâlnite mult mai frecvent în contexte arheologice anterioare acestui veac. În cazul nostru piesele aparțin unui complex datat foarte probabil în secolul VIII.

Pe lângă cele trei străpungătoare cu rol de ustensile bine determinat, mai există încă două obiecte de os, aparent, fără o funcție anume. Primul, provenind din același complex (Cpl. 274/13) cu străpungătoarele, este de formă dreptunghiulară, cu capetele rupte, fiind șlefuit pe ambele părți, asemănător cu lama unui cuțit. Al doilea se prezintă sub forma unui os alungit, aproximativ triunghiular în secțiune și cu un orificiu la un capăt (Cpl. 236/7).

Gresie. Într-un complex s-a găsit o bucată de

⁴⁸ R. Harhoiu, G. Baltag, *op.cit.*, Vol. 2, p. 241, Pl. 29/A/4; p. 251, Pl. 39/5-7.

⁴⁹ K. Horedt, *Morești, Bd. 2. Grabungen in einer mittelalterlichen Siedlung in Siebenbürgen*, Bonn, 1984, p. 17, Fig. 6/6-7.

⁵⁰ A. Ioniță, *op.cit.*, p. 38; B.10/1973 – nr. 2 (pl. 114).

⁵¹ Rudine (M. Popović, V. Ivanisević, *Grad Braničevo u srednjem veku*, Starinar NS 39, 1988, p. 142, fig. 14/1-2).

⁵² Doboz (J. Kovalovszki, *op.cit.*, p. 213, Fig. 10/10-16).

⁵³ Stará Kouřim (M. Šolle, *Stará Kouřim a projevy velkomoravské hmotné kultury v Čechách*, Praha, 1966, p. 207).

⁵⁴ Groitzsch (H.-J. Vogt, *Die Wiprechtsburg Groitzsch Eine mittelalterliche Befestigung in Westsachsen*, Berlin, 1987, p. 38, Fig. 20); Mecklenburg (P. Donat, *Die Mecklenburg – eine Hauptburg der Obodriten* (mit Beiträgen von: S. Gustavs, M. Jählig, E. Lange, H.-H. Müller, N. Benecke), Berlin, 1984, p.67-69, Fig. 34/12-28; 35/1-5).

⁴⁵ F. Temesváry, *Kulcstípusok és zár-mechanismusok fejlődése a XII-XV. századig*, Folia Arch. 12, 1960, p. 195, 197, 201, 203; p. fig. 50/2; 51/1, 4-5; 52/8; 55/3. G. Terei, *Az Arpad-kori Kána falu*, A Középkor és a Kora Újkor régészete Magyarországon / Archaeology of the Middle Ages and the Early Modern Period in Hungary I (Hrsg: E. Benkő, G. Kovacs), Budapest, 2010, p. 101, fig. 1-3, 6.

⁴⁶ J. Labuda, *Pozoruhodné nálezy z hradu na Sitne pri Banskej Štiavnici*, Arch. Hist. 24, 1999, p. 224, fig. 5/3-2; p. 226, fig. 7/5.

⁴⁷ B. A. Kolčin, V. L. Janin, *Novgorodskij sbornik, 50 let raskopok Novgoroda*, Moskva, 1982, p. 162, fig. 3.

gresie fină de culoare brun-roșcat, de formă neregulată, având pe o parte trei șanțuri rezultate în urma folosirii (Cpl. 274/12). De asemenea în punctul *Așezare* există o ustensilă asemănătoare⁵⁵. Un număr de 12 exemplare cu urme de folosire intensă, lustruite sau având șanțuri cauzate de frecarea unor obiecte de metal, sau găsit la Bratei *Așezarea* 2⁵⁶. Gresiile cu binecunoscutul rol de ascuțit, precizarea fiind necesară deoarece există și plăci de gresie care au servit altor scopuri, sunt ustensile comune mai multor epoci și se întâlnesc frecvent în așezări⁵⁷, fortificații⁵⁸, chiar și în morminte⁵⁹, din diverse medii culturale.

Imaginea de ansamblu care se desprinde în urma analizei materialelor este de relativă sărăcie, chiar și ceramica, deși cea mai bine reprezentată categorie, este redusă cantitativ, celelalte obiecte fiind puțin numeroase și de factură modestă.

*

III. Scurte considerații istorico-arheologice

După cum am menționat și la începutul capitoului, aceste descoperiri se adaugă altor 15 complexe (7 locuințe⁶⁰, 6 gropi, un cuptor, o vatră) cercetate anterior în punctul *Așezare*, completând în acest fel orizontul locuirii secolelor XII-XIII pe malul drept al Târnavei în punctul *Dealul Viilor*. Așadar locuirea din

veacurile XII-XIII însumează 27 de complexe – maximum 13 locuințe (dacă cele patru complexe – 365, 386, 381-382, 377 – sunt locuințe propriu-zise și nu anexe, precum și dacă Cpl. 274 aparține secolului XII și nu VIII), o vatră, un cuptor și maxim 11 gropi (cu rezervele exprimate privind unele complexe).

Deși nu dispunem de elemente de cronologie absolută, complexele din punctul *Așezare* prin materialele conținute⁶¹ tind să se încadreze cu precădere în secolul al XII-lea, în vreme ce locuirea din punctul *Necropolă* pare să debuteze mai degrabă către sfârșitul acestui veac și la începutul celui următor. Acest fapt este sugerat pe de o parte de absența aproape totală a căldărilor de lut și chiar a pintenilor cu spin⁶², și pe de altă parte, de prezența în Cpl. 366 a săpăligii și mai ales a cheii – obiecte care se datează cu predilecție în secolul al XIII-lea.

Chiar dacă există mici deosebiri între complexele și materialele din *Așezare*⁶³ și cele din *Necropolă*, din punct de vedere istoric însă, locuirea din ambele puncte de la *Dealul Viilor*, cel mai probabil, aparține aceluiași orizont cultural. Ea se înscrie într-un șir de descoperiri cu caracter asemănător⁶⁴, ale căror urme, mai

⁵⁵ R. Harhoiu, G. Baltag, *op.cit.*, Vol. 2, p. 98, 409, Pl. 194/16.

⁵⁶ A. Ioniță, *op.cit.*, p. 38; Gr.28 – nr. 30 (Pl. 5); Gr. 180 – nr. 11 (Pl. 53); B.5/1973 – nr. 45-47 (Pl. 107); B.10/1973 – nr. 3 (Pl. 114); B.70/1981 – două exemplare neilustrate; B.72/1981 – două exemplare neilustrate; B.81/1985 – nr. 43 (Pl. 208); B.89/1988 – neilustrat; B.91/1988-89 – nr. 142 (Pl. 251).

⁵⁷ Ungaria: Doboz (J. Kovalovszki, *op.cit.*, p. 213, Fig. 10/1-7).

⁵⁸ Germania: Groitzsch (H.-J. Vogt, *op.cit.*, p. 40, Fig. 22; p. 110, Fig. 92/5); România: Grădeț (jud. Mehedinți) (A. Ioniță, *Spațiul dintre Carpații Meridionali și Dunărea Inferioară în secolele XI-XIII*, București, 2005, p. 100).

⁵⁹ Lișcoteanca *Movila Olarului* (jud. Brăila) (*Ibidem*, p. 100).

⁶⁰ Două locuințe au fost cercetate doar parțial, celelalte cinci încadrându-se în patru tipuri: rectangular cu cuptor din lespezi de piatră în formă de potcoavă, fără gropi de stâlpi; rectangular cu vatră cu gardină de pietre, cu două gropi de stâlpi; oval neregulat cu cuptor de lut scobit în peretele bordeiului, fără gropi de stâlpi (două locuințe); circular fără instalație de foc, cu două gropi de stâlpi. Locuințele se adâncesc în pământ cu 30-50 cm și au dimensiuni variabile (R. Harhoiu, G. Baltag, *op.cit.*, Vol. 2, p. 20-21, 42, 80, 91-92).

⁶¹ Ca inventare ceramica ocupă primul loc, fiind reprezentată de două mari categorii: vase borcan, trei dintre ele având semne pe fund și căldări de lut; s-au mai găsit: doi pinteni de fier cu spin piramidal, un vârf de lamă de fier (probabil de la o spadă), un fragment de cheie, un nasture de os decorat cu cercuri concentrice, o mărgea fațetată din pastă de sticlă de culoare neagră și fusaiole (*Ibidem*, p. 16-17, 21, 30, 42-43, 53, 74, 80, 91-92, 110, 238-240, 243, 269, 285-287, 306-307, 367-368, 375, 398).

⁶² Deși tipologic sunt piese de echipament militar care se folosesc și la începutul veacului al XIII-lea, se întâlnesc în număr mare cu precădere în așezările rurale din această parte a Transilvaniei mai ales în secolul XII.

⁶³ De pildă în punctul *Așezare* există locuințe cu cuptoare de tip „pietrar” sau cu cuptorul „cotlonit” într-un perete (*Ibidem*, p. 20-21, 74).

⁶⁴ Dintre acestea amintim *Așezarea* 2 de la Bratei (A. Ioniță, *Așezarea din secolele XII-XIII de la Bratei*, (Bibliotheca Brukenthal 32), Sibiu/Alba Iulia, 2009; Idem, *Archäologische Forschungen und jüngere historische (Neu-)Interpretationen zu den Szeklern im 11.-13. Jahrhundert*, Die Szekler in Siebenbürgen. Von der privilegierten Sondergemeinschaft zur ethnischen Gruppe. (Unter Mitarbeit von P. Niedermaier und G. Olasz, Hrsg.: H. Roth), Köln/Weimar/Wien, 2009 (Siebenbürgisches Archiv 40), 44-60, cu citarea altor descoperiri și opiniile privind caracterul acestor așezări), alte două așezări din zona Miercurea Sibiului (jud. Sibiu) (Z. K. Pinter, C. Urduzia, *op.cit.*; C. Urduzia, *The Medieval Spurs Discovered at Miercurea Băi – Cunța (MS I) During the Researches Carried Out on the*

mult sau mai puțin consistente, lăsate pe teren par să oglindească prezența unor țărani cu îndatoriri militare de pază a frontierelor regatului, practicând o economie de subzistență ca agricultori, crescători de vite, vânători și uneori chiar meșteșugari. Fără îndoială aceasta era modalitatea, poate nu cea mai eficientă, dar ieftină de apărare, sau mai degrabă de supraveghere a unor teritorii de margine, într-o vreme în care regatul își deplasa granițele treptat spre est⁶⁵. Aici, ca și în mai multe alte cazuri din sud-estul Transilvaniei, probabil, avem de-a face cu acele colectivități din care se va forma treptat comunitatea secuiască⁶⁶.

Această atribuire nu este indicată de materialele în sine, care nu sunt altceva decât artefacte comune unor spații mult mai largi, după cum s-a văzut și în analiza noastră, putându-se vorbi de o anumită uniformitate a culturii materiale în bazinul carpatic vizibilă în veacul al XII-lea. În aceste condiții imaginea care ni se conturează este dată de tipul obiectelor, cantitatea⁶⁷ și asocierea lor în cadrul unor așezări rurale *quasi* contemporane cu o durată de viață de doar câteva generații. Pentru un interval de timp, pe care nu-l putem preciza foarte exact, locuirea de la Dealul Viilor a funcționat în paralel cu cea stabilită pe dealul cetății (devenită ulterior cetatea/orașul Sighișoara), ca urmare a instalării oaspeților occidentali – cunoscuți generic sub numele de sași. Fără îndoială cele două comunități au interacționat între ele, fenomen mai greu de observat însă la nivelul culturii materiale.

Mai menționăm că, la fel ca în cazul locuirii de

la Sighișoara Dealul Viilor, în nici una dintre așezările aparținând orizontului respectiv nu s-au observat urme de distrugere, ci părăsirea s-a făcut în mod organizat, aproximativ în același interval de timp. Momentul coincide în linii mari cu stabilirea secuilor în depresiunile Carpaților Orientali, de aceea ar fi logic să legăm încetarea acestor așezări de deplasarea lor către Răsărit, dar fără a absolutiza, oricare așezare putând fi un caz particular în funcție de interesele coroanei maghiare. Colonizările din această perioadă se fac preponderent în legătură cu nevoile de apărare ale frontierelor regatului, dar în același timp grupurile de „populații ajutătoare”⁶⁸ sunt așezate întotdeauna doar pe pământul regal disponibil la momentul istoric respectiv. Informațiile de care dispunem nu îngăduie, din păcate însă, descifrarea destinației fiecărei comunități în parte, după părăsirea aliniamentelor primare, în cazul nostru al văii Târnavei Mari.

Cu prudența impusă întotdeauna de stadiul cercetărilor, în final mai adăugăm că întregul context istoric, tradiția cronică, o serie de toponime⁶⁹ și puținele documente existente favorizează de asemenea aserțiunea prezentată în acest subcapitol.

*

Catalogul descoperirilor

Complex 118 – groapă ovală în plan; suprapune parțial Cpl. 68 (mormânt); surprinsă la -0,50 m; dimensiuni: 0,70 x 0,30 m; ad: -0,58 m; orientată aproximativ N-S (neilustrat).

Inventar: fragmente ceramice la roată rapidă (neilustrat).

Complex 236 – groapă ovală în plan; surprinsă la -0,20/0,30 m; dimensiuni: 1,65 x 1,50 m; ad: 1,60 m. Umplutura de culoare neagră, alcătuită dintr-un strat de chirpici, cărbune și ceramică în partea superioară, care suprapune un strat de cenușă de cca. 10 cm, sub care se află un strat în care cărbunele este predominant (Pl. 3).

Inventar: 1. vas borcan; buză; roata înceată; pastă cu mult nisip; ars oxidant incomplet; ars secundar; negru (Pl. 7).

2. vas borcan; buză; roata înceată; pastă cu mult nisip; ars oxidant incomplet; brun cărămiziu exterior; negru interior (Pl. 7).

3. vas borcan; buză; roata înceată; pastă cu

Highway Orăștie – Sibiu, Acta Mus. Brukenthal IX, 1, 2014, p. 85-94; S. Corneanu, G. V. Natea, A. Luca, *Prick Spurs and a Bronze Bracelet from the Medieval Settlement of Miercurea Sibiului IV. Premises for a Chronological Framing*, Acta Mus. Brukenthal IX, 1, 2014, p. 73-84), precum și de lângă Șibot (jud. Alba) (A. Samson, *Fântânile medievale din așezarea de la Șibot (jud. Alba)*, Mat. și Cerc. Arh. 11, 2015, p. 228).

⁶⁵ Vezi despre sistemul de pază a granițelor regatului în această perioadă la: K. Horedt, *Siebenbürgen im Frühen Mittelalter*, Bonn, 1986, 158-169.

⁶⁶ Foarte probabil această comunitate secuiască, pe care izvoarele ne-o înfățișează structurată ca atare în secolul al XIII-lea, dar mai ales al XIV-lea, s-a constituit în timp prin includerea mai multor colectivități având la origine etnii diferite (chazari, chalizi, cabari, pecenegi, slavi, maghiari, etc.).

⁶⁷ Revin asupra prezenței pintenilor cu spin în număr neobișnuit de mare în așezările din această parte a Transilvaniei în secolul XII, subliniind că în așezările rurale (unele chiar mai intens cercetate și cu o durată de viață mai lungă) din restul regatului asemenea piese sunt mai puțin numeroase, sau chiar lipsesc.

⁶⁸ H. Göckenjan, *Hilfsvölker und Grenzwächter im mittelalterlichen Ungarn*, Wiesbaden, 1972, p. 114-139.

⁶⁹ K. Horedt, *Contribuții la istoria Transilvaniei în sec. IV-XIII*, București, 1958, p. 114, fig. 21; p. 119-123.

mult nisip; ars oxidant incomplet; ars secundar; negru; decor incizat: creștături fine pe ambele margini ale buzei (Pl. 7).

4. vas borcan; burtă; roata înceată; pastă cu mult nisip; ars oxidant incomplet; brun cu pete cenușii exterior; negru interior; urme de netezire la exterior (Pl. 7).

5. cui de fier, cu capăt lătit (Pl. 7).

6. ac de bronz îndoit (Pl. 7).

7. piesă de os alungită, aproximativ triunghiulară în secțiune; cu un orificiu la un capăt (Pl. 7).

8. vas borcan; buză; roata înceată; pastă cu mult nisip; ars oxidant incomplet; brun cu pete cenușii la exterior; negru interior; decor incizat cu bețișorul: linii fine oblice și creștături pe partea superioară a buzei (Pl. 7).

9. vas borcan; buză; roata înceată; pastă cu mult nisip și pietricele; ars oxidant incomplet; brun cenușiu; decor incizat cu bețișorul: linii fine oblice (Pl. 7).

10. vas borcan; fund; roata înceată; pastă cu mult nisip; ars oxidant incomplet; brun cu pete cenușii exterior; negru interior (Pl. 7).

Complex 274 – locuință; plan rectangular, surprinsă la -0,35/0,42 m; dimensiuni: cca. 4,00 x 4,00 m; ad: cca 0,20 m. În partea centrală se afla o platformă de pietriș din pietre de dimensiuni mijloci și mici. În colțul de NE era plasată o vatră care se adâncește până la -0,80 m (Pl. 2).

Inventar: 1. vas borcan; buză; roata înceată; pastă cu mult nisip; ars oxidant incomplet; gri (Pl. 8).

2. vas borcan; buză; roata rapidă; pastă cu nisip nu foarte fin; ars oxidant incomplet; gri brun; decor canelură foarte fină (Pl. 8).

3. vas borcan; burtă; roata rapidă; pastă cu nisip nu foarte fin; ars oxidant incomplet; brun; decor incizat cu bețișorul: șase linii aproximativ orizontale împerecheate câte două (Pl. 8).

4. vas borcan; fund; roata înceată; pastă cu mult nisip sfărâmicioasă; ars oxidant incomplet; roșu brun deschis (Pl. 8).

5. vas borcan; fund; roata rapidă; pastă cu nisip nu foarte fin; ars oxidant incomplet; brun gri (Pl. 8).

6. vas borcan; burtă; roata rapidă; pastă cu nisip nu foarte fin; ars oxidant incomplet; brun deschis; decor incizat cu pieptenele sau bețișorul: bandă de linii fine orizontale (Pl. 8).

7. vas borcan; buză; roata înceată ?; pastă cu nisip nu foarte fin; ars reducător; gri închis (Pl. 8).

8. vas borcan; burtă; roata rapidă; pastă cu nisip fin; ars reducător; gri lustruit; decor incizat cu bețișorul: două linii fine orizontale (Pl. 8).

9. vas borcan; fund; roata rapidă; pastă cu nisip nu foarte fin; ars reducător gri (Pl. 8).

10. vas borcan; fund; roata rapidă; pastă cu nisip nu foarte fin; ars oxidant incomplet; brun deschis (Pl. 8).

11. vas borcan; fund; roata înceată; pastă cu nisip nu foarte fin; ars oxidant incomplet; brun roșcat (Pl. 8).

12. gresie fină de ascuțit; de formă neregulată; culoare brun-roșcat; cu trei șanțuri pe o parte (Pl. 8).

13. piesă de os dreptunghiulară, cu capetele rupte, șlefuită pe ambele părți, asemănătoare lamei unui cuțit (Pl. 8).

14. străpungător de os (Pl. 8).

15. străpungător de os (Pl. 8).

16. străpungător de os (Pl. 8).

Complex 334 – aglomerare; surprinsă la -0,40 m; compusă din pietre, cărbune, fragmente de chirpici, oase de animale, fragmente dintr-o gresie, fragmente de crustă de vatră, o pereche de coarne de animal, fragmente ceramice (Pl. 2).

Complex 335 (= di 10) – aglomerare de fragmente ceramice (Pl. 2).

Inventar: 1. vas borcan; buză; roata rapidă; pastă cu nisip nu foarte fin; ars oxidant incomplet; brun; decor incizat cu bețișorul: șapte linii orizontale (Pl. 9).

2. vas borcan; fund; roata rapidă; pastă cu nisip nu foarte fin; ars oxidant incomplet; brun deschis; decor incizat cu bețișorul: două linii orizontale (Pl. 9).

3. vas borcan; burtă; roata rapidă; pastă cu mult nisip; ars oxidant incomplet; gri deschis și cărămiziu; decor incizat cu bețișorul: o linie în val (Pl. 9).

Complex 365 – vatră-cuptor a cărei cupolă nu a mai putut fi sesizată; surprinsă la -0,60 m sub forma unei aglomerări de chirpici și fragmente ceramice; la -0,70 m se afla vatra propriu-zisă cu o grosime de 8 cm, mai îngroșată înspre nord (Pl. 3).

Inventar: ceramică din pastă nisipoasă, modelată la roata rapidă (neilustrat).

Complex 366 – suprapune parțial cpl. 381-382; groapă aproximativ circulară în plan; dimensiuni: la gură 5,00 x 5,00 m; la fund 2,50 m. Pereții verticali până la -2,50 m unde

formează o treaptă. Ad: -4,00 m. Umplutura: pământ negru cu resturi de chirpici, fragmente de lemn carbonizat, oase de animale, oase umane (Pl. 4).

Inventar: 1. vas borcan; buză; roata rapidă; pastă cu nisip nu foarte fin; ars oxidant incomplet; ars secundar: cărămiziu deschis cu pete gri; decor incizat cu bețișorul: împunsături succesive (Pl. 9).

2. vas borcan; buză; roata înceată; pastă cu mult nisip; ars oxidant incomplet: cărămiziu gălbui gri exterior, gri cărămiziu interior; decor incizat cu bețișorul: o linie în val (Pl. 9).

3. vas borcan; buză; roata rapidă ?; pastă cu nisip nu foarte fin; ars oxidant incomplet; ars secundar: cărămiziu roșcat cu pete gri; decor incizat cu bețișorul: o linie în val (Pl. 9).

4. vas borcan; buză; roata înceată; pastă cu nisip nu foarte fin; ars oxidant incomplet: cărămiziu (Pl. 9).

5. vas borcan; buză; roata înceată; pastă cu nisip nu foarte fin; ars oxidant incomplet; ars secundar: gri închis (Pl. 9).

6. vas borcan; buză; roata înceată; pastă cu nisip nu foarte fin; ars oxidant incomplet; ars secundar: cărămiziu brun cu gri închis (Pl. 9).

7. vas borcan; buză; roata înceată; pastă cu mult nisip zgrunțuros; ars oxidant incomplet; ars secundar: cărămiziu deschis interior cu pete gri, gri închis exterior (Pl. 9).

8. vas borcan; buză; roata înceată; pastă cu nisip nu foarte fin; ars oxidant incomplet: cărămiziu deschis (Pl. 9).

9. vas borcan; buză; roata înceată; pastă cu nisip nu foarte fin; ars oxidant incomplet; ars secundar: cărămiziu gălbui interior, gri închis exterior; urme de netezire cu scândurica (Pl. 9).

10. vas borcan; buză; roata înceată ?; pastă cu nisip nu foarte fin; ars oxidant incomplet; ars secundar: cărămiziu interior, gri exterior (Pl. 9).

11. vas borcan; buză; roata înceată; pastă cu mult nisip zgrunțuros; ars oxidant incomplet; ars secundar: cărămiziu interior; gri exterior; suprafața este exfoliată (Pl. 10).

12. vas borcan; buză; roata înceată; pastă cu nisip nu foarte fin; ars oxidant incomplet; ars secundar: cărămiziu gălbui cu pete gri (Pl. 10).

13. vas borcan; buză; roata înceată; pastă cu nisip nu foarte fin dar în cantitate mai mare; ars oxidant incomplet; ars secundar puternic: cărămiziu deschis cu pete gri închis; decor incizat cu bețișorul: împunsături alungite succesive, dedesubt o linie în val (Pl. 10).

14. vas borcan; buză; roata înceată; pastă cu nisip nu foarte fin; ars oxidant incomplet; ars secundar: cărămiziu cafeniu cu pete gri închis (Pl. 10).

15. vas borcan; buză; roata înceată ?; pastă cu nisip nu foarte fin; ars oxidant incomplet; ars secundar puternic: cărămiziu deschis cu pete gri; decor incizat cu bețișorul: o linie ușor ondulată (Pl. 10).

16. vas borcan; buză; roata înceată; pastă cu nisip nu foarte fin; ars oxidant incomplet; ars secundar: cărămiziu gălbui interior, gri exterior (Pl. 10).

17. vas borcan; buză; roata înceată; pastă cu nisip nu foarte fin; ars oxidant incomplet: cărămiziu roșcat; decor incizat cu bețișorul: împunsături succesive (Pl. 10).

18. vas borcan; buză; roata rapidă ?; pastă cu nisip nu foarte fin; ars oxidant incomplet; ars secundar: cărămiziu deschis exterior, gri în interior (Pl. 10).

19. vas borcan; buză; roata rapidă ?; pastă cu nisip nu foarte fin; ars oxidant incomplet; ars secundar: cărămiziu deschis cu pete gri închis; decor incizat cu bețișorul: o linie în val (Pl. 10).

20. vas borcan; buză; roata înceată; pastă cu nisip nu foarte fin; ars oxidant incomplet; ars secundar foarte puternic: negru (strat depus); decor incizat cu bețișorul foarte neglijent: împunsături alungite succesive foarte apropiate alcătuind pe alocuri o linie continuă (Pl. 10).

21. vas borcan; buză; roata înceată; pastă cu mult nisip, zgrunțuroasă; ars oxidant incomplet; ars secundar: cărămiziu cu pete gri cafeniu închis (Pl. 10).

22. vas borcan; buză; roata înceată; pastă cu nisip nu foarte fin; ars oxidant incomplet; ars secundar: cărămiziu închis cu pete gri (Pl. 10).

23. vas borcan; buză; roata înceată; pastă cu mult nisip, zgrunțuroasă; ars oxidant incomplet; ars secundar: cărămiziu deschis interior, pete gri pe cărămiziu cafeniu exterior; decor incizat cu bețișorul: trei linii orizontale (Pl. 10).

24. vas borcan; buză; roata rapidă ?; pastă cu nisip nu foarte fin; ars oxidant incomplet: cărămiziu roșcat (Pl. 10).

25. vas borcan; buză; roata înceată; pastă cu nisip nu foarte fin; ars oxidant incomplet: cărămiziu roșcat (Pl. 10).

26. vas borcan; buză; roata înceată; pastă cu nisip fin; ars oxidant incomplet; ars secundar: gălbui interior, gri exterior; decor incizat neglijent cu bețișorul: o linie în val (Pl. 10).

27. vas borcan; buză; roata înceată; pastă cu

nisip nu foarte fin; ars oxidant incomplet; cărămiziu roșcat; decor incizat cu bețișorul: cinci linii orizontale (Pl. 10).

28. vas borcan; buză; roata înceată; pastă cu nisip nu foarte fin; ars oxidant incomplet; ars secundar: cărămiziu deschis cu pete gri (Pl. 11).

29. vas borcan ?; buză; roata înceată ?; pastă cu nisip nu foarte fin; ars oxidant incomplet: cărămiziu roșcat (Pl. 11).

30. vas borcan; buză; roata rapidă; pastă cu nisip nu foarte fin; ars oxidant incomplet; ars secundar: cărămiziu cu pete gri închis; urme de netezire cu scândurica (Pl. 11).

31. vas borcan; buză; roata înceată; pastă cu nisip nu foarte fin; ars oxidant incomplet: cărămiziu roșcat (Pl. 11).

32. vas borcan; buză; roata înceată; pastă cu mult nisip, zgrunțuroasă; ars oxidant incomplet; ars secundar: cărămiziu gălbui cu pete gri (Pl. 11).

33. vas borcan; buză; roata înceată; pastă cu nisip nu foarte fin; ars oxidant incomplet; ars secundar: cărămiziu cu mici pete gri (Pl. 11).

34. vas borcan; buză; roata înceată; pastă cu nisip nu foarte fin dar în cantitate mai mare; ars oxidant incomplet; ars secundar: cărămiziu deschis cu pete gri; decor incizat cu bețișorul: două rânduri de împunsături alungite succesive (Pl. 11).

35. vas borcan; burtă; roata înceată; pastă cu nisip nu foarte fin; ars oxidant incomplet; ars secundar: cărămiziu deschis cu pete gri; decor incizat cu bețișorul: o linie în val (Pl. 11).

36. vas borcan; buză; roata rapidă; pastă cu nisip nu foarte fin; ars oxidant incomplet; ars secundar: cărămiziu deschis cu pete gri închis; decor incizat cu bețișorul: împunsături succesive ușor alungite (Pl. 11).

37. vas borcan; burtă; roata înceată; pastă cu nisip nu foarte fin; ars oxidant incomplet: cărămiziu roșcat; decor incizat cu bețișorul: două rânduri de împunsături succesive (Pl. 11).

38. vas borcan; buză; roata înceată; pastă cu nisip nu foarte fin, ușor zgrunțuroasă; ars oxidant incomplet; ars secundar: cărămiziu gălbui cu pete gri închis; decor incizat cu bețișorul: împunsături succesive alungite (Pl. 11).

39. vas borcan; burtă; roata înceată; pastă cu nisip nu foarte fin; ars oxidant incomplet; ars secundar: gri exterior; decor incizat cu bețișorul: probabil o linie în val în combinație cu alte linii și dedesubt șapte linii orizontale (Pl. 11).

40. vas borcan; burtă; roata înceată; pastă cu nisip nu foarte fin; ars oxidant incomplet: cărămiziu deschis; decor incizat cu bețișorul: linii scurte oblice peste o canelură foarte fină; urme de netezire cu scândurica (Pl. 11).

41. vas borcan; buză; roata înceată; pastă cu mult nisip, zgrunțuroasă; ars oxidant incomplet; ars secundar: cărămiziu închis cu pete gri cafeniu; decor incizat neglijent cu bețișorul: două linii în val care se întretaie (Pl. 11).

42. vas borcan; burtă; roata înceată; pastă cu nisip nu foarte fin; ars oxidant incomplet; ars secundar: cărămiziu gălbui gri interior, gri închis exterior; decor incizat cu bețișorul: împunsături succesive; urme de netezire cu scândurica (Pl. 11).

43. vas borcan; burtă; roata înceată; pastă cu nisip nu foarte fin; ars oxidant incomplet: cărămiziu deschis; decor incizat cu bețișorul: împunsături alungite succesive (Pl. 11).

44. vas borcan; buză; roata rapidă ?; pastă cu nisip nu foarte fin; ars oxidant incomplet: cărămiziu roșcat; urme de netezire cu scândurica (Pl. 12).

45. vas borcan; buză; roata rapidă ?; pastă cu nisip fin; ars oxidant incomplet; ars secundar: gălbui gri; decor incizat cu bețișorul: două linii în val (Pl. 12).

46. vas borcan; burtă; roata înceată; pastă cu mult nisip zgrunțuros; ars oxidant incomplet: cărămiziu exterior, gri interior; decor incizat cu bețișorul: o linie în val (Pl. 12).

47. vas borcan; buză; roata rapidă ?; pastă cu nisip nu foarte fin; ars oxidant incomplet: cărămiziu deschis; decor incizat fin cu bețișorul: cinci linii orizontale (Pl. 12).

48. vas borcan; burtă; roata înceată; pastă cu nisip nu foarte fin; ars oxidant incomplet; ars secundar: cărămiziu cu pete gri; decor incizat cu bețișorul: împunsături alungite succesive (Pl. 12).

49. vas borcan; burtă; roata înceată; pastă cu nisip nu foarte fin; ars oxidant incomplet: cărămiziu deschis; decor incizat cu bețișorul: o linie în val (Pl. 12).

50. vas borcan; burtă; roata înceată; pastă cu nisip nu foarte fin; ars reducător: gri; decor incizat cu bețișorul: bandă de linii în val (Pl. 12).

51. vas borcan; burtă; roata înceată; pastă cu nisip nu foarte fin; ars reducător; ars secundar: gri; decor incizat cu bețișorul: o linie în val (Pl. 12).

52. vas borcan; burtă; roata înceată; pastă cu

nisip nu foarte fin; ars oxidant incomplet; ars secundar ? : cărămiziu roșcat interior, roșcat gri exterior; decor incizat cu pieptenele: trei benzi de linii în val (Pl. 12).

53. vas borcan; burtă; roata înceată; pastă cu nisip nu foarte fin; ars oxidant incomplet; ars secundar: gri; decor incizat cu bețișorul: două rânduri de linii scurte orizontale și dedesubt două linii în val (Pl. 12).

54. vas borcan; burtă; roata înceată; pastă cu nisip nu foarte fin; ars oxidant incomplet; ars secundar: cărămiziu deschis interior, cu pete gri la exterior; decor incizat cu bețișorul: două șiruri de împunsături succesive (Pl. 12).

55. vas borcan; fund; roata înceată; pastă cu mult nisip zgrunțuros; ars oxidant incomplet; ars secundar: gri închis exterior, cărămiziu interior (Pl. 12).

56. vas borcan; fund; roata înceată; pastă cu nisip nu foarte fin; ars oxidant incomplet; ars secundar: cărămiziu roșcat interior, gri exterior (Pl. 12).

57. vas borcan; fund; roata înceată; pastă cu nisip nu foarte fin; ars oxidant incomplet; ars secundar: cărămiziu deschis interior; gri exterior (Pl. 12).

58. vas borcan; fund; roata înceată; pastă cu nisip nu foarte fin; ars oxidant incomplet: cărămiziu roșcat (Pl. 12).

59. vas borcan; fund; roata înceată; pastă cu mult nisip, zgrunțuroasă; ars oxidant incomplet; ars secundar: cărămiziu închis interior, gri exterior, exfoliat (Pl. 12).

60. vas borcan; fund; roata înceată; pastă cu nisip nu foarte fin; ars oxidant incomplet: cărămiziu roșcat (Pl. 12).

61. vas borcan; fund; roata înceată; pastă cu nisip nu foarte fin; ars oxidant incomplet; ars secundar: gălbui interior, gri exterior (Pl. 12).

62. vas borcan; fund; roata înceată; pastă cu nisip nu foarte fin; ars oxidant incomplet; ars secundar ? : cărămiziu deschis exterior, gri interior (Pl. 13).

63. vas borcan; fund; roata înceată; pastă cu mult nisip, zgrunțuroasă; ars oxidant incomplet: cărămiziu roșcat interior; cărămiziu deschis gălbui exterior (Pl. 13).

64. vas borcan; fund; roata înceată; pastă cu mult nisip, zgrunțuroasă; ars oxidant incomplet; ars secundar: cărămiziu deschis gălbui interior, gri exterior; semn fragmentar în relief: o rază (Pl. 13).

65. vas borcan; fund; roata înceată; pastă cu mult nisip; ars oxidant incomplet; ars secundar: cărămiziu închis cu pete gri (Pl. 13).

66. vas borcan; fund; inelar la margine; roata

înceată; pastă cu nisip nu foarte fin; ars oxidant incomplet; ars secundar: gri; semn fragmentar în relief foarte șters: arc de cerc cu o rază depășind circumferința (Pl. 13).

67. vas borcan; fund; roata înceată; pastă cu nisip nu foarte fin; ars oxidant incomplet: roșu cărămiziu; semn în relief: un cerc (Pl. 13).

68. obiect de fier ascuțit la capete; în secțiune rectangular; două bucăți mici de metal sudate în formă de U pe una dintre laturi, aproximativ la jumătatea piesei (Pl. 13).

69. cheie de fier cu ansa în formă de romb, aproximativ circulară în secțiune, capătul activ sub forma unei plăci aproximativ dreptunghiulare cu două creștături de o parte și de alta. L: 17,50 cm (Pl. 13).

70. săpăligă de fier, cu corpul alungit ușor trapezoidal, puțin arcuit spre interior; partea activă îngustă; gaura de fixare ovoidală. L: 26,5 cm; l lamă: 8 cm; G: 2,24 Kg (Pl. 13).

Complex 372 – groapă ovală în plan; surprinsă parțial la -0,80 m ca o pată neagră; dimensiuni: 2,00 x 2,50 m; ad: 0,25 m (Pl. 4).

Inventar: fragmente ceramice din pastă nisipoasă, modelate la roata rapidă (neilustrat).

Complex 377 – depunere bogată de chirpici și fragmente ceramice; surprinsă la -0,78 m (Pl. 4).

Inventar: fragmente ceramice din pastă nisipoasă, lucrate la roată înceată (neilustrat).

Complex 381-382 – suprapus parțial de cpl. 366; locuință (381)? cu cuptor-vatră (382); plan oval; surprinsă la -0,80 m; dimensiuni: 2,00 x 2,10 m. Vatra-cuptor ovală în plan; grosimea 0,10 m; marginile se ridică cca 0,20 m în sus, formând un fel de calotă; pe fundul vetrei se aflau pietre mari de râu (Pl. 4).

Inventar: 1. vas borcan; buză; roata înceată; pastă cu nisip nu foarte fin; ars oxidant incomplet; ars secundar: cărămiziu cu pete gri exterior, gri interior; decor incizat cu bețișorul: împunsături alungite succesive; pe o parte a suprafeței exterioare are un strat de lut aplicat neregulat și ars superficial (Pl. 14).

2. vas borcan; buză; roata înceată; pastă cu nisip nu foarte fin; ars oxidant incomplet; ars secundar: cafeniu cu pete gri exterior; decor incizat cu bețișorul: o linie în val (Pl. 14).

3. vas borcan; fund; roata înceată; pastă cu nisip nu foarte fin; ars oxidant incomplet: cărămiziu spre gri (Pl. 14).

Complex 386 – vatră ovală în plan; surprinsă la -0,44 m; dimensiunile 0,65 x 0,60 m;

grosimea: 0,15 m (Pl. 5).

Inventar: ceramică lucrată la roata rapidă, din pastă nisipoasă, de culoare roșie-cărmizie, brun-roșcată, sau cenușiu-brună. Alături de oale se aflau: borcan cu corp ovoidal sau cu umăr prelung, un fragment de la o găleată de lut, funduri drepte, din ceramică lucrată la roata rapidă, cenușie, nisipoasă, roșatică. Ornamentele constau din caneluri orizontale, linie în val simplă sau încrucișată, benzi de linii în val, linii în val neîngrijite, un ornament realizat cu un fel de roată dințată combinat cu poansonări romboidale (neilustrat).

Complex 394 = complex 065 – locuință; plan rectangular, surprinsă la -0,70 m; dimensiuni: cca. 3,50 x 4,00 m; ad: cca 0,20 m. Are în colțul de SE o vatră rotundă în plan; diametrul 0,60 m; grosimea 0,01 m; pe fundul locuinței 4 gropi ovale în plan; adâncimea: 0,20-0,40 m; diametrul: între 0,30 și 0,35 m (Pl. 6).

Inventar: oase de animale mari.

1. vas borcan; buză; roata rapidă ?; pastă cu nisip nu foarte fin; ars oxidant incomplet; ars secundar: cărmiziu roșcat exterior, gri închis interior; decor incizat cu bețișorul: împunsături alungite succesive (Pl. 14).

2. vas borcan; burtă; roata rapidă; pastă cu mult nisip zgrunțuros; ars oxidant incomplet: gri brun; decor incizat cu bețișorul: o linie în val (Pl. 14).

3. vas borcan; burtă; roata rapidă; pastă cu mult nisip zgrunțuros; ars oxidant incomplet: gri brun; decor incizat neglijent cu bețișorul: trei linii fine orizontale (Pl. 14).

4. vas borcan; burtă; roata rapidă; pastă cu nisip nu foarte fin; ars oxidant incomplet: roșu brun; decor incizat cu bețișorul: trei linii neregulate în val, o linie orizontală, două linii în val (Pl. 14).

5. vas borcan; buză; roata înceată; pastă cu nisip nu foarte fin; ars oxidant incomplet; decor incizat cu bețișorul: linii scurte oblice (Pl. 14).

6. vas borcan; buză; roata rapidă; pastă cu nisip fin; ars oxidant incomplet: roșu brun (Pl. 14).

7. vas borcan; buză; roata înceată; pastă cu nisip nu foarte fin; ars oxidant incomplet: roșu brun; decor incizat cu bețișorul: împunsături succesive (Pl. 14).

8. vas borcan; buză; roata înceată; pastă cu nisip nu foarte fin; ars oxidant incomplet; decor incizat cu bețișorul: linii scurte foarte puțin înclinate, aproximativ ca o linie orizontală întreruptă (Pl. 14).

9. vas borcan; fund; roata înceată; pastă cu mult nisip zgrunțuros; ars oxidant incomplet; ars secundar: cărmiziu roșcat interior, gri cafeniu exterior (Pl. 14).

10. vas borcan; fund; roata înceată; pastă cu mult nisip zgrunțuros; ars oxidant incomplet; ars secundar: cărmiziu interior, gri exterior (Pl. 14).

11. vas borcan; buză; roata rapidă; pastă cu nisip nu foarte fin; ars oxidant incomplet: roșu brun (Pl. 14).

12. vas borcan; fund; roata înceată; pastă cu nisip nu foarte fin; ars oxidant incomplet: gri brun (Pl. 14).

13. vas borcan; fund; roata înceată; pastă cu mult nisip; ars oxidant incomplet: gri brun (Pl. 14).

14. vas borcan; fund; roata înceată; pastă cu nisip nu foarte fin; ars oxidant incomplet: gri brun (Pl. 14).

15. vas borcan; fund; roata înceată; pastă cu nisip nu foarte fin; ars oxidant incomplet: gri brun (Pl. 14).

Complex 397 – groapă circulară în plan; surprinsă la -0,80 m; dimensiuni: diametrul 0,40 m; ad: 1,00 m; prevăzuți cu o treaptă în profil la -1,00 m, de unde se îngustează, având dimensiunile de 0,20 x 0,20 m; umplutură de culoare neagră cu foarte puțin chirpici (Pl. 6).

Inventar: 1. vas borcan; fund; roata înceată; pastă cu nisip nu foarte fin; ars oxidant incomplet; ars secundar: gri închis interior, cărmiziu roșcat exterior (Pl. 15).

Di. 05 (descoperire izolată) vârf de săgeată foliform alungit (elipsoidal în secțiune), având spinul de fixare (circular în secțiune) bine demarcat la îmbinarea cu partea activă; lungimea 9 cm (Pl. 15).

Sd3/2004

1. căldare lut; buză simplă; roata înceată; pastă cu nisip nu foarte fin și pietricele; ars oxidant incomplet: cărmiziu roșcat (Pl. 15).

Sd4/2004

1. vas borcan; buză; roata rapidă ?; pastă cu nisip nu foarte fin; ars oxidant incomplet: cărmiziu deschis (Pl. 15).

2. vas borcan; buză; roata rapidă ?; pastă cu nisip nu foarte fin; ars oxidant incomplet: cărmiziu deschis (Pl. 15).

3. vas borcan; buză; roata rapidă ?; pastă cu nisip nu foarte fin; ars oxidant incomplet: cărmiziu roșcat (Pl. 15).

Sd1/2005

1. vas borcan; buză; roata înceată; pastă cu nisip nu foarte fin; ars oxidant incomplet; ars secundar: gri; decor incizat neglijent cu bețișorul: trei linii orizontale (Pl. 15).

2. vas borcan; buză; roata înceată; pastă cu nisip nu foarte fin; ars oxidant incomplet; ars secundar: cărămiziu închis interior; gri brun exterior; decor incizat cu bețișorul: două șiruri de împunsături alungite succesive (Pl. 15).

3. vas borcan; buză; roata rapidă ?; pastă cu nisip nu foarte fin; ars oxidant incomplet; ars secundar: gălbui gri (Pl. 15).

4. vas borcan; buză; roata rapidă ?; pastă cu nisip nu foarte fin; ars oxidant incomplet; ars

secundar: cărămiziu deschis cu pete gri (Pl. 15).

5. vas borcan; fund; roata înceată; pastă cu nisip nu foarte fin; ars oxidant incomplet; ars secundar: gri brun exterior, cărămiziu interior (Pl. 15).

Passim/2004

1. Obiect de fier sub forma unei lame ușor curbate, în secțiune triunghiulară, la unul dintre capete având marginile ușor îndoite; capetele par rupte sau deteriorate din cauza oxidării (Pl. 15).

REFERENCES / BIBLIOGRAFIE

LISTA PRESCURTĂRILOR BIBLIOGRAFICE

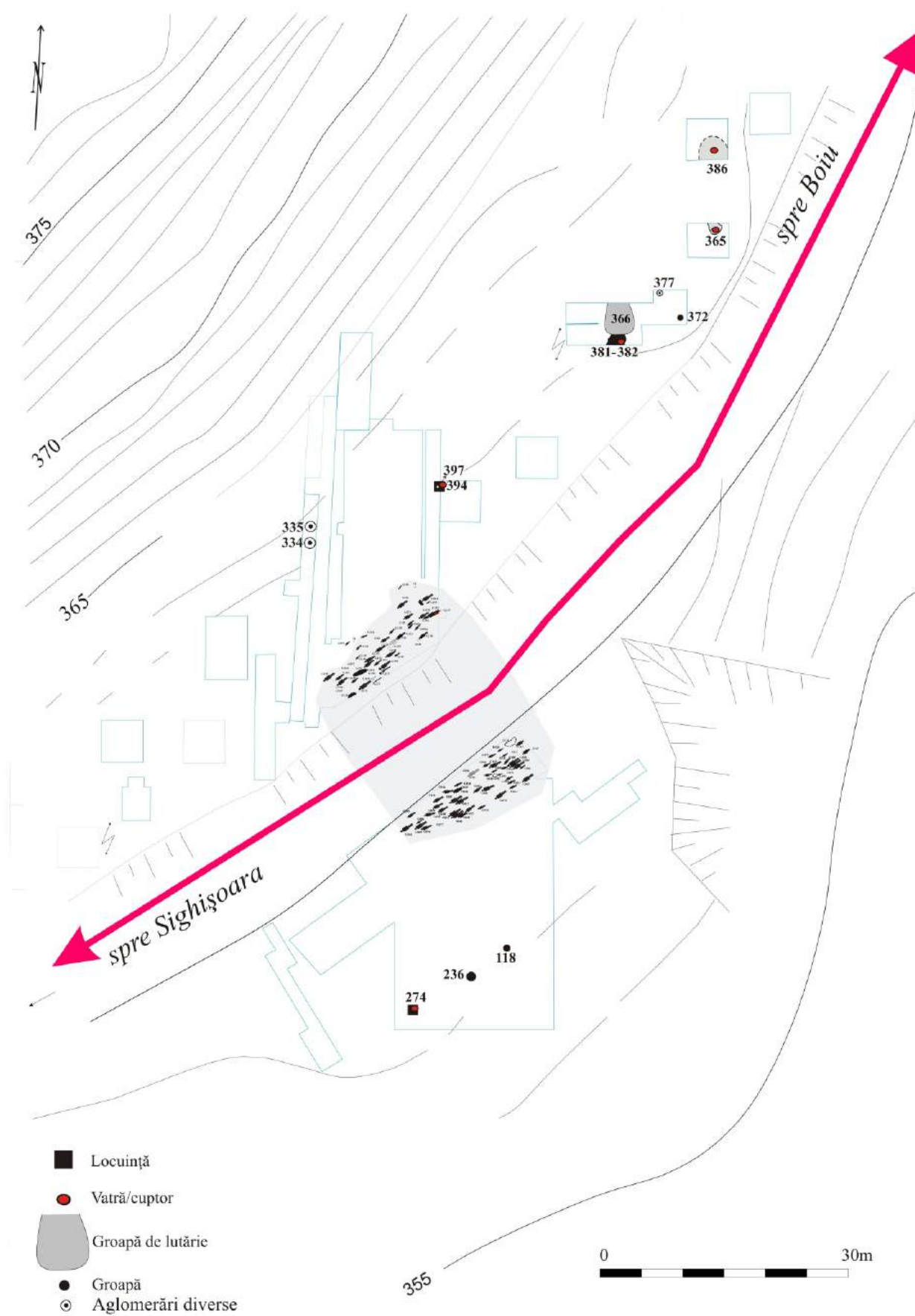
- Acta Arch. Acad. Scien. Hungaricae** – Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae, Budapesta
- Acta Mus. Brukenthal** – Brukenthal. Acta Musei, Sibiu / Hermannstadt
- Acta Mus. Moraviae** – Acta Musei Moraviae, Scientiae Sociales, Brno
- Acta Praehist. et Arch.** – Acta Praehistorica et Archaeologica, Berlin
- Antaeus** – Antaeus. Mitteilungen des Archäologischen Instituts der Ungarischen Akademie der Wissenschaften, Budapesta
- Arch. Ért.** – Archaeologiai Értesítő A Magyar Régészeti és Művészettörténeti Társulat Tudományos Folyóirata, Budapesta
- Arch. Hist.** – Archaeologia Historica, Brno
- Arch. Korrb.** – Archäologisches Korrespondenzblatt. Urgeschichte, Römerzeit, Frühmittelalter, Mainz
- Ephem. Nap.** – Ephemeris Napocensis, Cluj-Napoca
- Fol. Arch.** – Folia Archaeologica. Annales Musei Nationalis Hungarici, Budapesta
- Materiale și Cer. Arh.** – Materiale și Cercetări Arheologice, București
- Móra Ferenc Muz. Evk.** – A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve-Studia Archaeologica, Szeged
- Pam. Arch.** – Památky Archeologické, Praha
- Probleme Küstenforsch. süd. Nordseegebiet** – Probleme der Küstenforschungen im südlichen Nordseegebiet, Oldenburg
- Rég. Kut. Magyarországon / Arch. Invest. Hungary** – Régészeti kutatások Magyarországon / Archaeological Investigations in Hungary, Budapesta
- Slovenská Arch.** – Slovenská Archeologia, Nitra
- Starinar** – Starinar (NS), Beograd
- Stud. Cerc. Ist. Veche și Arh.** – Studii și Cercetări de Istorie Veche (și Arheologie), București
- UPA** – Universitätsforschungen zur Prähistorischen Archäologie
- VAH** – Varia Archaeologica Hungarica
- Waffen u. Kostümkunde.** – Waffen und Kostümkunde, Zeitschrift der Gesellschaft für Waffen und Kostümkunde
- H. Balfet, M. F. Fauvet Berthelot, S. Monzon, *Lexique et typologie des potiers. Pour la normalization de la description des potiers*, Paris, 1989.
- Cs. Bálint (Hrsg.), *Die Keramik der Saltovo-Majaki Kultur und ihrer Varianten*, (VAH 3), Budapesta, 1990.
- D. Čaplovič, *Život v dedinskom prostredí stredovekého Uhorska*, Arch. Hist. 24, 1999, p. 41-58.
- S. Corneanu, G. V. Natea, A. Luca, *Prick Spurs and a Bronze Bracelet from the Medieval Settlement of Miercurea Sibiului IV. Premises for a Chronological Framing*, Acta Mus. Brukenthal IX, 1, 2014, p. 73-84.
- C. Cosma, *Ceramica prefeudală și feudală timpurie de la Orșova*, Ephem. Nap. 2, 1992, p. 231-235; Pl. 1-15.
- P. Donat, *Die Mecklenburg – eine Hauptburg der Obodriten* (mit Beiträgen von: S. Gustavs, M. Jählig, E. Lange, H.-H. Müller, N. Benecke), Berlin, 1984.
- W. Erdmann, H. J. Kühn, H. Lüdtk, E. Ring, W. Wessel, *Rahmenterminologie zur mittelalterlichen Keramik in Norddeutschland*, Arch. Korrb. 14, 1984, p. 417-436.
- H. Göckenjan, *Hilfsvölker und Grenzwächter im mittelalterlichen Ungarn*, Wiesbaden, 1972.
- J. Gömöri, *Castrum Supron, Sopron vára és környéke az Arpád-korban*, Sopron, 2002.
- M. Hanuliak, *Rozdiely v stavebnej podobe objektov na sídlisku 9.-12. storočia v Chľabe a ich význam*, Arch. Hist. 17, 1992, p. 337-347.

- R. Harhoiu, G. Baltag, *Sighișoara „Dealul Viilor” Monografie arheologică, Vol. I.* (Cu contribuții de N. Boroffka și R. Boroffka), Bistrița/Cluj-Napoca, 2006.
- R. Harhoiu, G. Baltag, *Sighișoara „Dealul Viilor” Monografie arheologică, Vol. II Catalog-Planșe*, Bistrița/Cluj-Napoca, 2007.
- K. Horedt, *Ceramica slavă din Transilvania*, Stud. Cerc. Ist. Veche și Arh. 2, 1951, 2, p. 189-218.
- K. Horedt, *Contribuții la istoria Transilvaniei în sec. IV-XIII*, București, 1958.
- K. Horedt, *Morești, Bd. 2. Grabungen in einer mittelalterlichen Siedlung in Siebenbürgen*, Bonn, 1984.
- K. Horedt, *Siebenbürgen im Frühen Mittelalter*, Bonn, 1986.
- J. Hošek, *Metalografie železných předmětů ze seimonické tvrze ve světle studovaných vykovků ze středověkých tvrzí vesnic a měst*, Pam. Arch. XCVII, 2006, p. 263-320.
- P. Hruby, Z. Jaroš, P. Kočár, K. Maly, J. Mihályiová, J. Militky, D. Zimola, *Středověká hornická aglomerace na Horách u Jihlavy*, Pam. Arch. XCVII, 2006, p. 171-264.
- A. Ioniță, *Spațiul dintre Carpații Meridionali și Dunărea Inferioară în secolele XI-XIII*, București, 2005.
- A. Ioniță, *Așezarea din secolele XII-XIII de la Bratei*, (Bibliotheca Brukenthal 32), Sibiu/Alba Iulia, 2009.
- A. Ioniță, *Archäologische Forschungen und jüngere historische (Neu-)Interpretationen zu den Szeklern im 11.-13. Jahrhundert*, Die Szekler in Siebenbürgen. Von der privilegierten Sondergemeinschaft zur ethnischen Gruppe. (Unter Mitarbeit von P. Niedermaier und G. Olasz, Hrsg.: H. Roth), Köln/Weimar/Wien, 2009 (Siebenbürgisches Archiv 40), p. 44-60.
- V. Jotov, *Văorăženieto i snarjaženieto ot bălgarskoto srednovekovie (VII–XI vek)*, Varna, 2004.
- A. Kirpičnikov, *Russische Waffen des 9.-15. Jahrhunderts*, Waffen -u. Kostümkde. 28, 1986, 2, p. 85-129.
- B. A. Kolčín, V. L. Janin, *Novgorodskij sbornik, 50 let raskopok Novgoroda*, Moscova, 1982.
- J. Kovalovszki, *Előzetes jelentés a Dobozi árpád kori faluásatásról 1962-1974.*, Arch. Ért. 102, 1975, p. 204-223.
- J. Kovalovszki, *Településásatások Tiszaeszlár-Bashalmon (Bronzkor, III-IV. és XI-XIII. század)*, Budapest, 1980.
- K. Kurucz, *Árpád-kori településnyomok Nyiregyháza határában*, Mora Ferenc Muz. Evk. 9, 2003, p. 353-359.
- J. Labuda, *Pozoruhodné nálezy z hradu na Sitne pri Banskej Štiavnici*, Arch. Hist. 24, 1999, p. 217-230.
- A. Lukács, *Observații privind răspândirea căldărilor de lut pe teritoriul României*, Stud. Cerc. Ist. Veche și Arh. 35, 1984, 4, p. 320-330.
- D. Lange, *Frühmittelalter in Nordwestsachsen, Siedlungsgrabungen in Delitzsch, Lissa und Glesien*, Dresda, 2003.
- J. Laszlovszky, *Einzelhofsiedlungen in der Arpadenzeit (Arpadenzeitliche Siedlung auf der Mark von Kengyel) In memoriam I. Bolla*, Acta Arch. Acad. Scien. Hungaricae 38, 1986, p. 227-255.
- I. Méri, *Az árkok szerepe árpád-kori falvainkban*, Arch. Ért. 89, 1962, p. 211-219.
- R. Nekuda, *Obytné objekty ve světle archeologických výzkumu raně středověkých vesnických sídlišť na Moravě*, Arch. Hist. 19, 1994, p. 349-365.
- V. Nekuda, *Obilní jámy v zaniklých Mstěnicích*, Acta Mus. Moraviae 71, 1986, 1-2, p. 59-129.
- V. Nekuda, *L'étude des villages désertés au Moyen Age en Moravie (Tchécoslovaquie)*, Acta Mus. Moraviae 74, 1989, 1-2, p. 161-202.
- V. Nekuda, K. Reichertová, *Středověká keramika v Čechách a na Moravě*, Brno, 1968.
- I. Paszternák, *Village and Cemetery from the Arpadian Age on the Szentilona-Hill at Szentes (Csongrád C.)*, Antaeus 24, 1997-1998, p. 374-406, 739-750.
- Z. K. Pinter, C. Urdusia, *...Custodes confiniorum, vulgo ewrii... Cercetări arheologice în așezarea medievală de la Miercurea Băi – Cunța*, București, 2015.
- M. Popović, V. Ivanisević, *Grad Braničevo u srednjem veku*, Starinar NS 39, 1988, p. 125-179.
- A. Ruttkay, *Waffen und Reiterausrüstung des 9. Bis zur ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts in der Slowakei (II)*, Slovenská Arch. 24, 1976, 2, p. 245-395.
- M. Ruttkay, *Pece na rannostredovekých sídliskách juhozápadného Slovenska*, Arch. Hist. 15, 1990, p. 337-348.

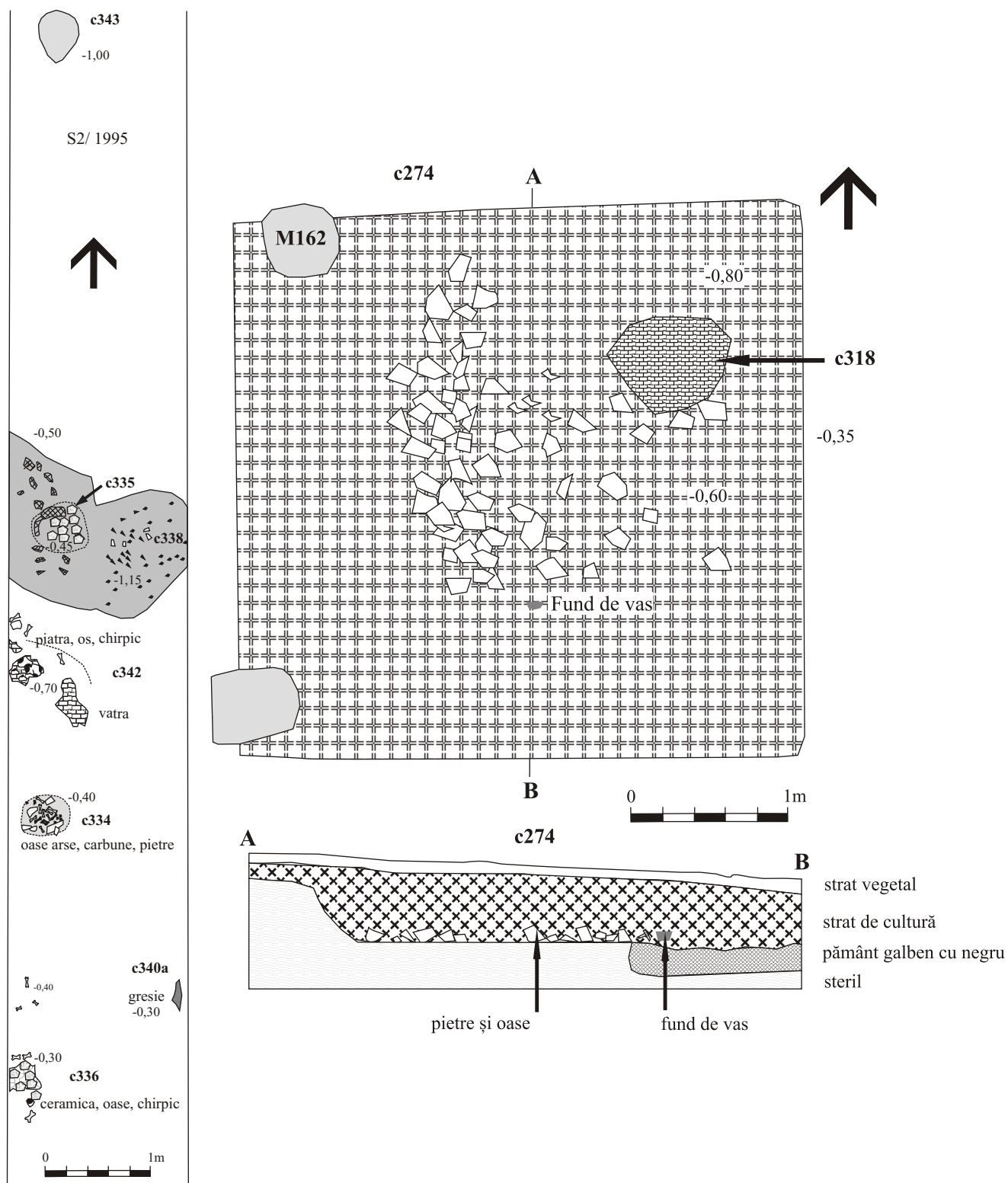
- A. Samson, *Fântânile medievale din așezarea de la Șibot (jud. Alba)*, Materiale și Cer. Arh. 11, 2015, p. 227-256.
- G. Schneider (red.), *Naturwissenschaftliche Kriterien und Verfahren zur Beschreibung von Keramik. Diskussionsergebnisse der Projektgruppe Keramik im Arbeitskreis Archäometrie in der Fachgruppe Analytische Chemie der Gesellschaft Deutscher Chemiker* (mit Beiträgen von A. Burmester, C. Goedicke, H. W. Hennicke, B. Kleinmann, H. Knoll, M. Maggetti, R. Rotländer, G. Schneider), Acta Praehist. et Arch. 21, 1989, p. 7-39.
- R. Schreg, *Keramik aus Südwestdeutschland. Eine Hilfe zur Beschreibung, Bestimmung und Datierung archäologischer Funde vom Neolithikum bis zur Neuzeit*, Tübingen, 1998.
- M. Šolle, *Stará Kouřim a projevy velkomoravské hmotné kultury v Čechách*, Praha, 1966.
- V. Spinei, *Die Tonkessel aus dem Karpaten-Dnestr-Raum*, Die Keramik der Saltovo-Majaki Kultur und ihrer Varianten (Hrsg.: Cs. Bálint), (VAH 3), Budapest, 1990, p. 327-342.
- N. Stanojev, *Srednovekovna seoska nasela od 5 do 15 veka u Vojvodini / Mittelalterliche dörfliche Siedlungen vom 5. bis zum 15. Jh. In der Wojwodina*, Novi Sad, 1996.
- M. Takács, *Die Arpadenzeitlichen Tonkessel in Karpatenbecken*, (VAH), Budapest, 1986.
- C. Paraschiv Talmaschi, *Mărci de olar (secolele VII-XVI) Considerații și catalog pentru teritoriul carpato-danubiano-pontic*, București, 2006.
- F. Temesváry, *Kulcsképek és zár-mechanismusok fejlődése a XII-XV. századig*. Fol. Arch. 12, 1960, p. 191-216.
- G. Terei, *Előzetes jelentés a Köerberek-Továros-lakopark területén folio Arpad-kori falu feltárásáról*, Rég. kut. Magyarországon / Arch. Invest. Hungary, 2004 (2005), p. 37-72.
- G. Terei, *Az Arpad-kori Kána falu*, A Középkor és a Kora Újkor régészete Magyarországon / Archaeology of the Middle Ages and the Early Modern Period in Hungary I (Ed: E. Benkő, G. Kovacs), Budapest, 2010, p. 81-111.
- B. Thier, *Die spätmittelalterliche und neuzeitliche Keramik des Elbe-Weser Mündungsgebietes. Ein Beitrag zur Kulturgeschichte der Keramik*, Probleme Küstenforsch. süd. Nordseegebiet 20, 1993, p. 11-19.
- C. Urdusia, *The Medieval Spurs Discovered at Miercurea Băi – Cunța (MS I) During the Researches Carried Out on the Highway Orăștie – Sibiu*, Acta Mus. Brukenthal IX, 1, 2014, p. 85-94.
- H.-J. Vogt, *Die Wiprechtsburg Groitzsch Eine mittelalterliche Befestigung in Westsachsen*, Berlin, 1987.

LIST OF ILLUSTRATIONS / LISTA ILUSTRĂȚIILOR

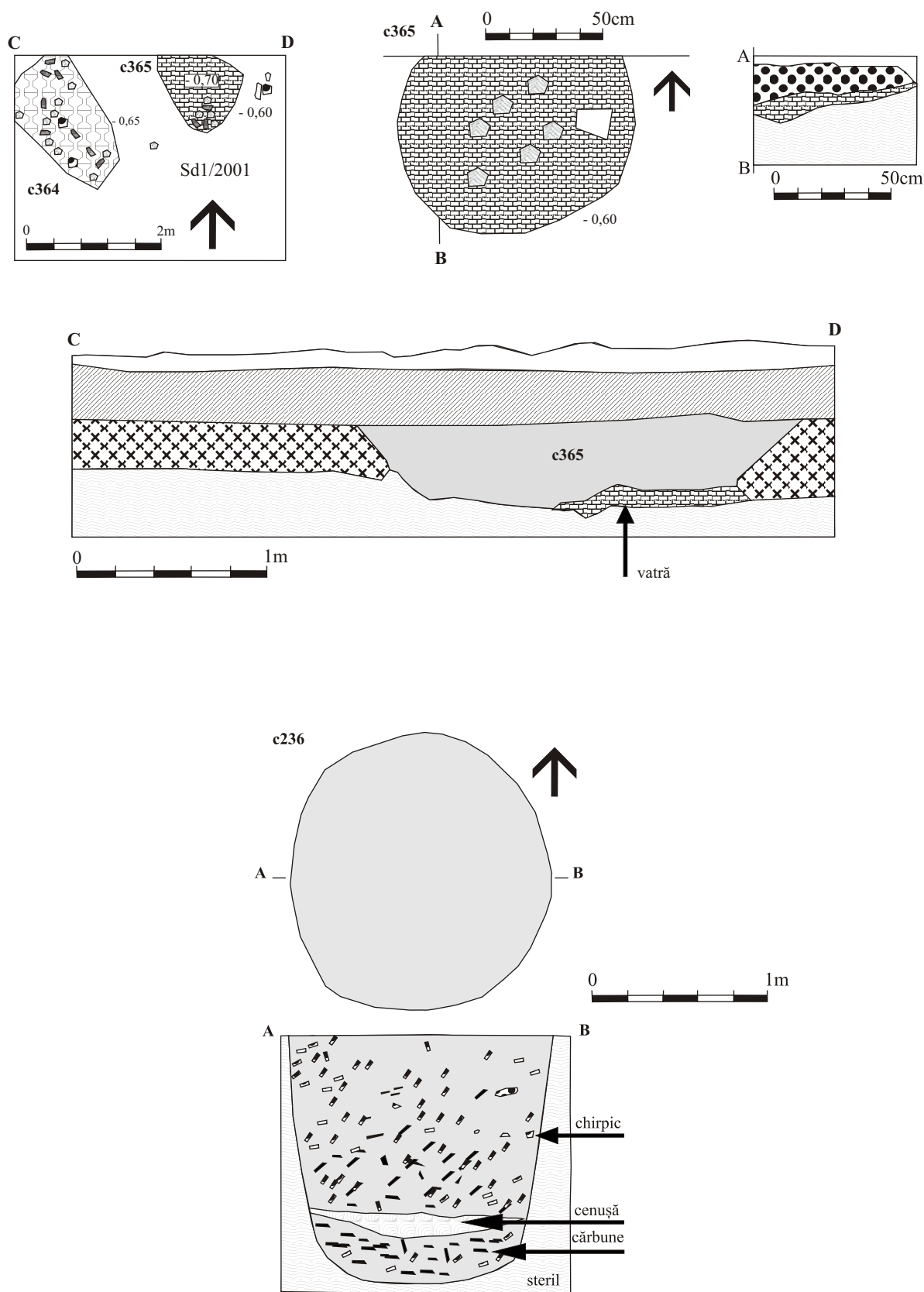
- Pl. 1.** Plan general cu amplasarea complexelor de locuire de la Sighișoara Dealu Viilor – *Necropolă*.
- Pl. 2.** Cpl. 274; Cpl. 334; Cpl. 335 – planuri și profile.
- Pl. 3.** Cpl. 236; Cpl. 365 – planuri și profile.
- Pl. 4.** Cpl. 366; Cpl. 372; Cpl. 377; Cpl. 381-382 – planuri și profile.
- Pl. 5.** Cpl. 386 – planuri și profile.
- Pl. 6.** Cpl. 065 = 394; Cpl. 397 – planuri și profile.
- Pl. 7.** Cpl. 236: 1-4, 8-10 – ceramică; 5-6 – obiecte de metal; 7 – obiect de os.
- Pl. 8.** Cpl. 274: 1-11 – ceramică; 12 – gresie; 13-16 – obiecte de os.
- Pl. 9.** Cpl. 335: 1-3 – ceramică. Cpl. 366: 1-10 – ceramică.
- Pl. 10.** Cpl. 366: 11-27 – ceramică.
- Pl. 11.** Cpl. 366: 28-43 – ceramică.
- Pl. 12.** Cpl. 366: 44-61 – ceramică.
- Pl. 13.** Cpl. 366: 62-67 – ceramică; 68-70 – obiecte de metal.
- Pl. 14.** Cpl. 381-382: 1-3 – ceramică. Cpl. 065 = 394: 1-15 – ceramică.
- Pl. 15.** Cpl. 397: 1 – ceramică. Sd. 4/2004: 1-3 – ceramică. Sd. 3/2004: 1 – ceramică. 2004 *passim*: 1 – obiect de metal. Sd. 1/2005: 1-5 – ceramică.
- Pl. 16.** Vase borcan: Categoriile de buze și variantele lor: I. în formă de „S”, II. drepte cu un unghi de circa 90° la îmbinarea cu peretele vasului, III. lățite în formă de evantai, IV. cu „cioc” în jos, V. cu „cioc” în sus, VI. cu șanțuire la partea superioară, VII drepte puțin răsfrânte în exterior, VIII. diverse.
- Pl. 17.** I-VIII – Tipurile de motive decorative, cifrele arabe indicând variantele stabilite după numărul de aplicări ale motivului pe vas. a-f – Tipurile de combinații între motivele decorative. Reprezentarea grafică a frecvenței utilizării tipurilor de motive decorative.
- Pl. 18.** Vase borcan: Categoriile de funduri: I. cu pereții oblici, cu variații de unghi, II. cu o mică proeminență laterală care marchează pornirea peretelui, III: cu un inel profilat pe marginea fundului. 1-3. Semne în relief prezente pe fundurile vaselor borcan. Reprezentarea grafică a frecvenței categoriilor de buze ale vaselor borcan.

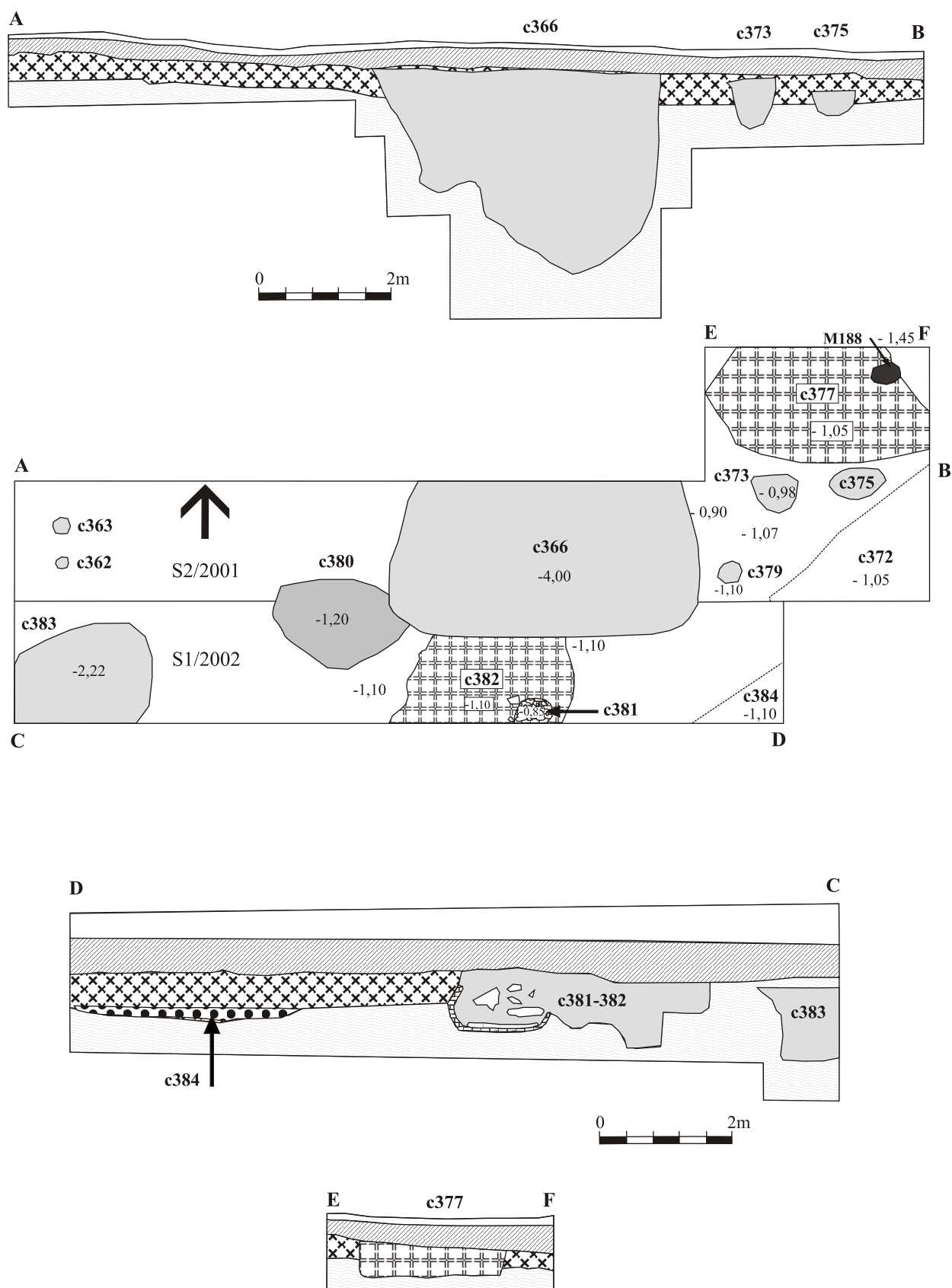
Planșa 1

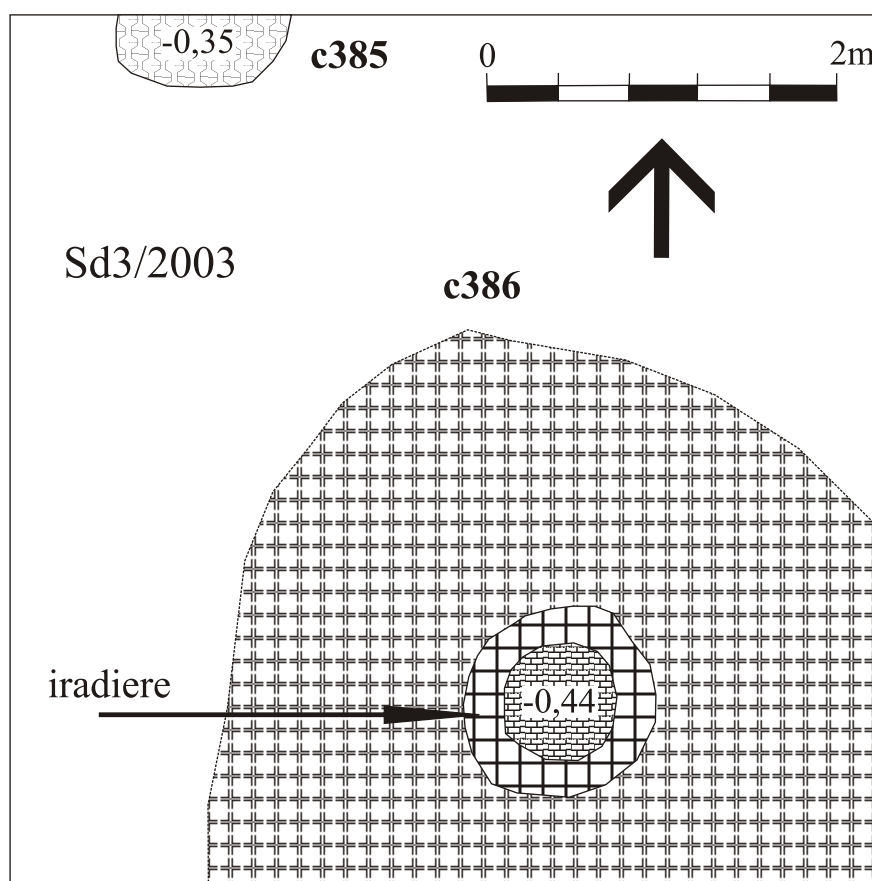
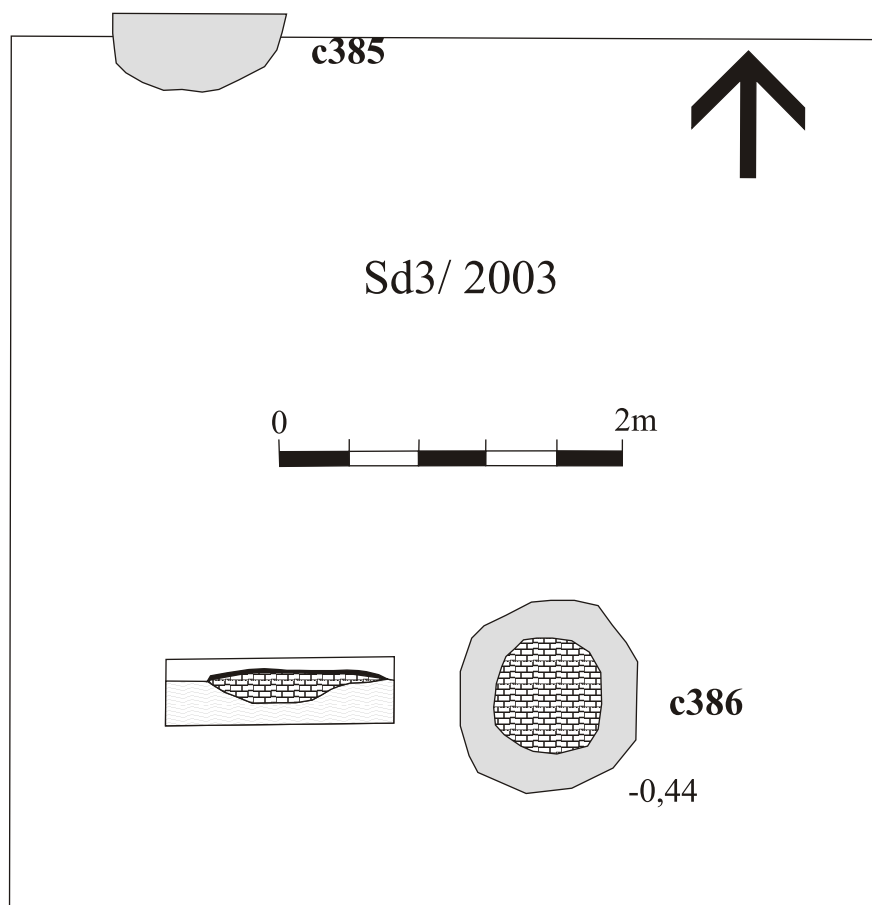
Planșa 2

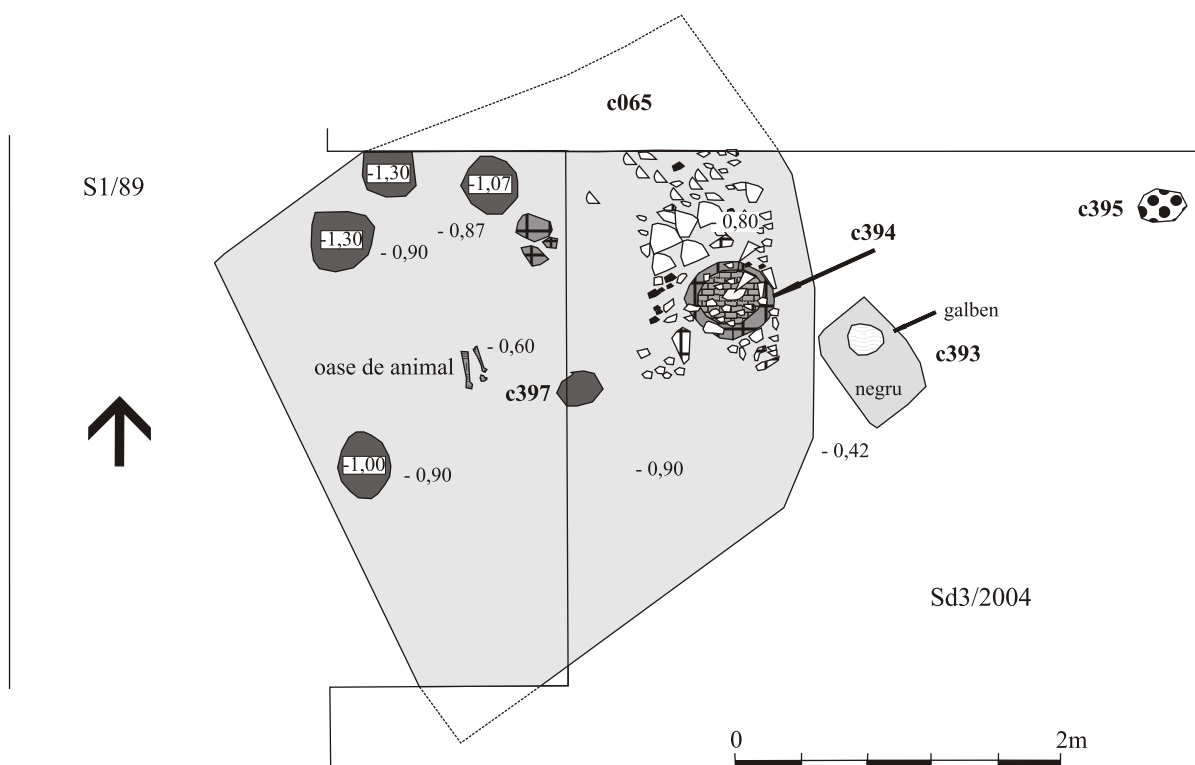
Planșa 3

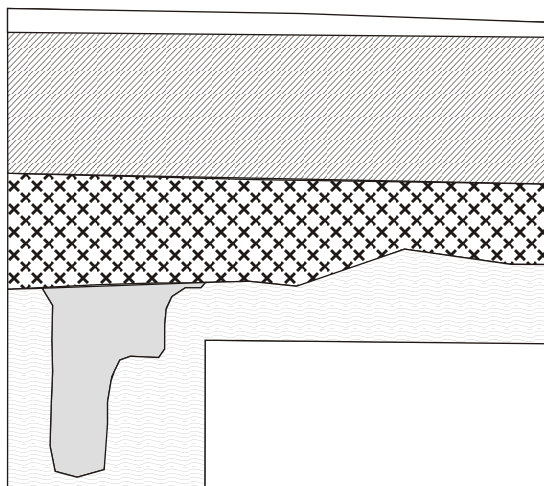
Planșa 4

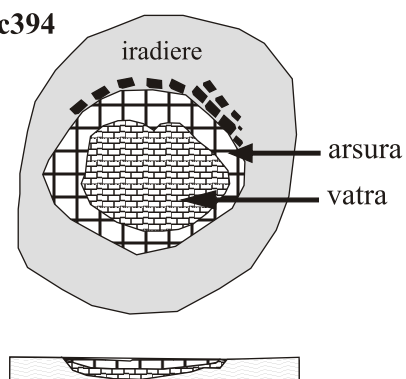
Planșa 5

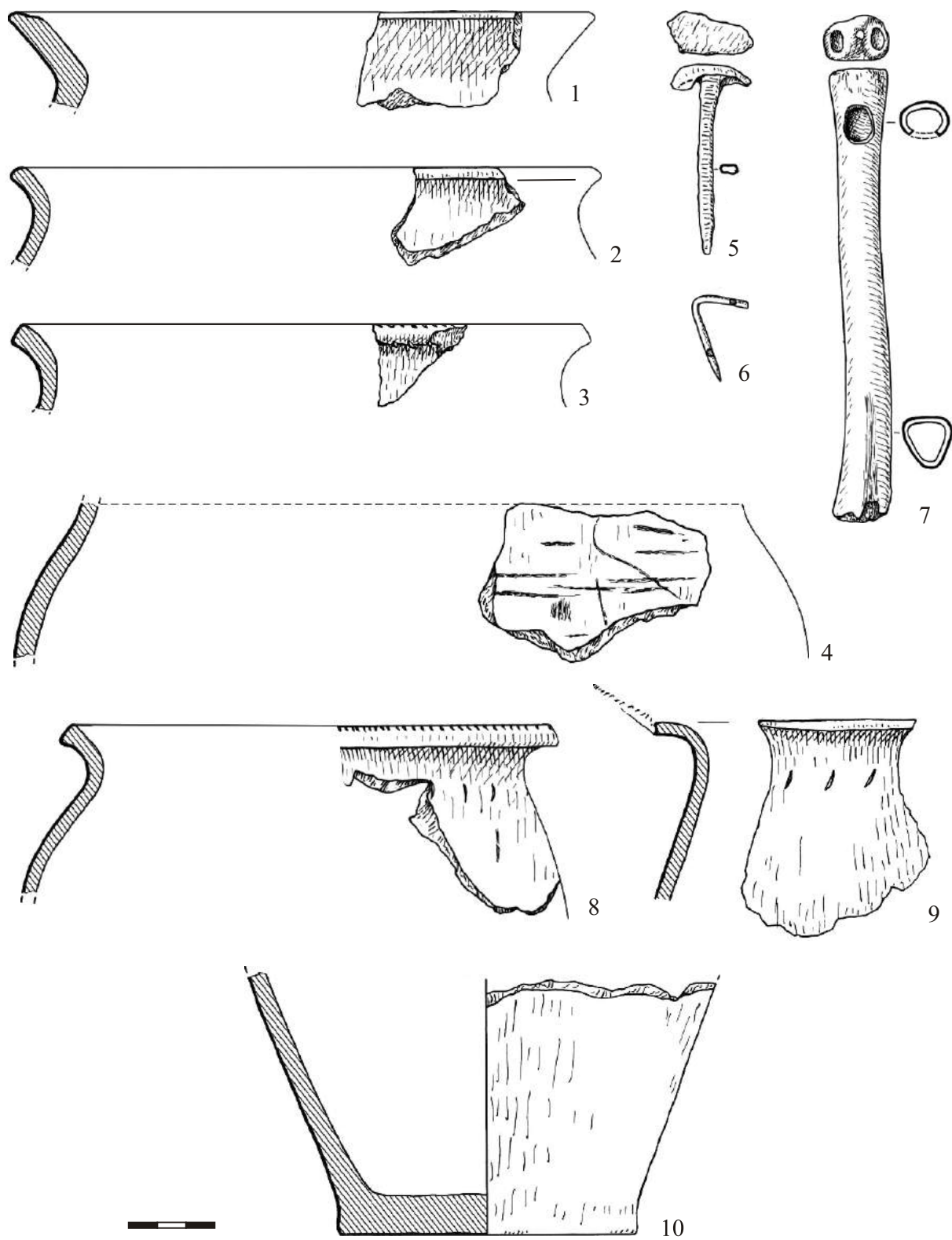
c397

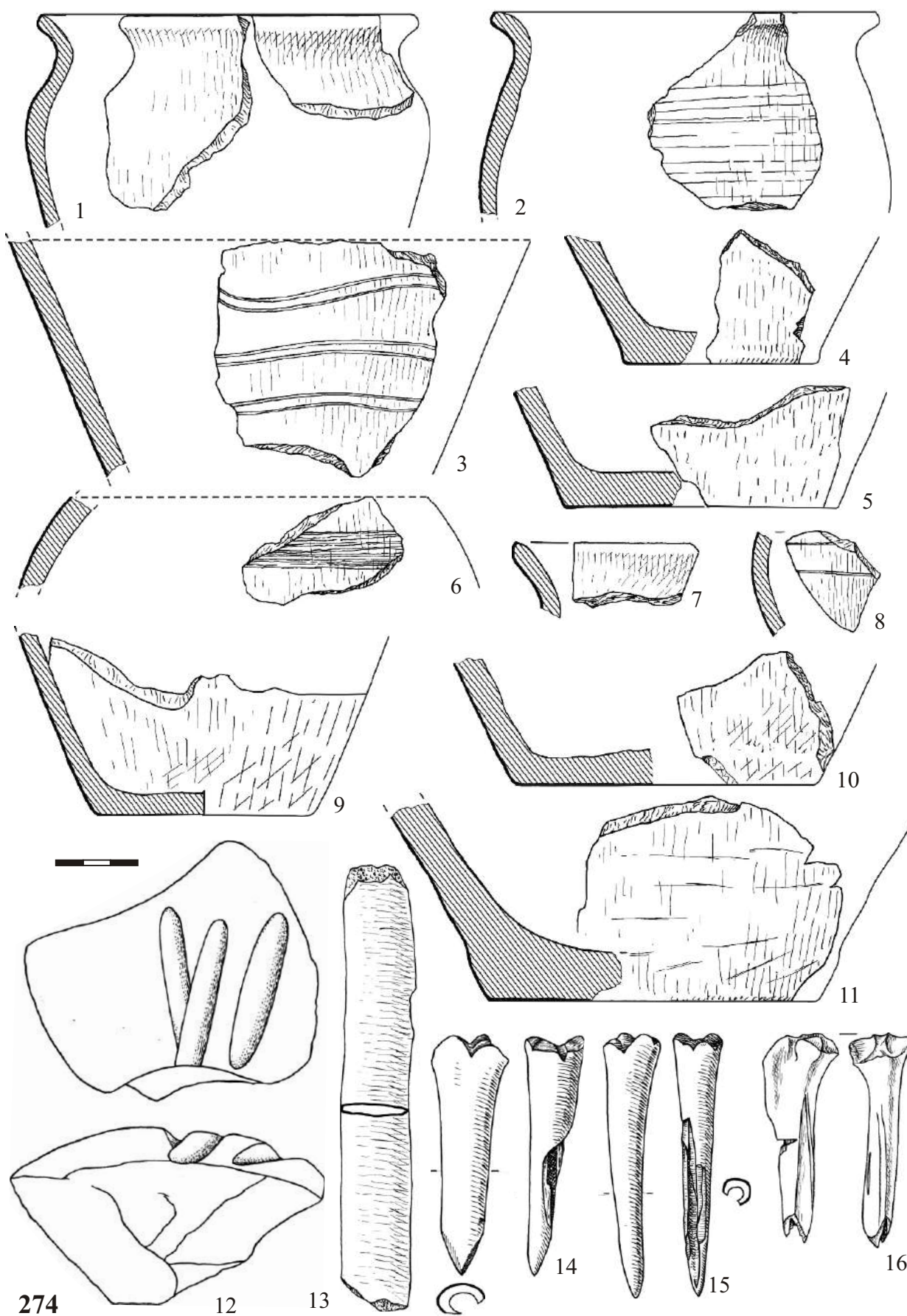

c394

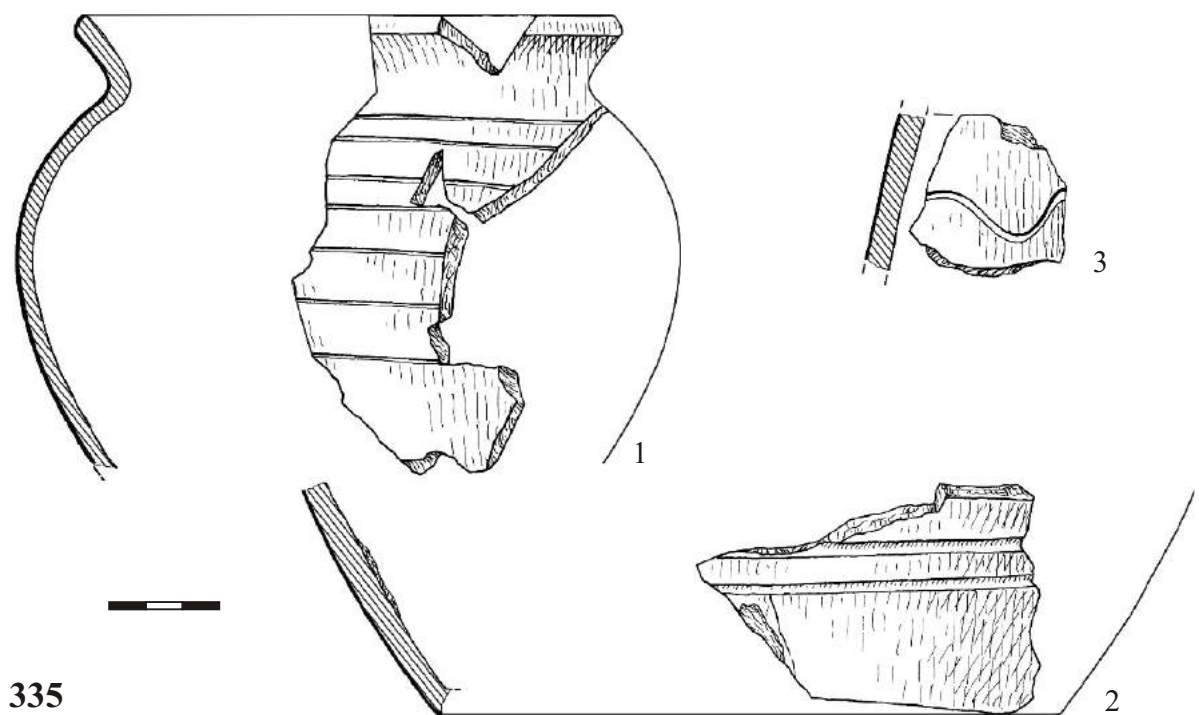

Planșa 6

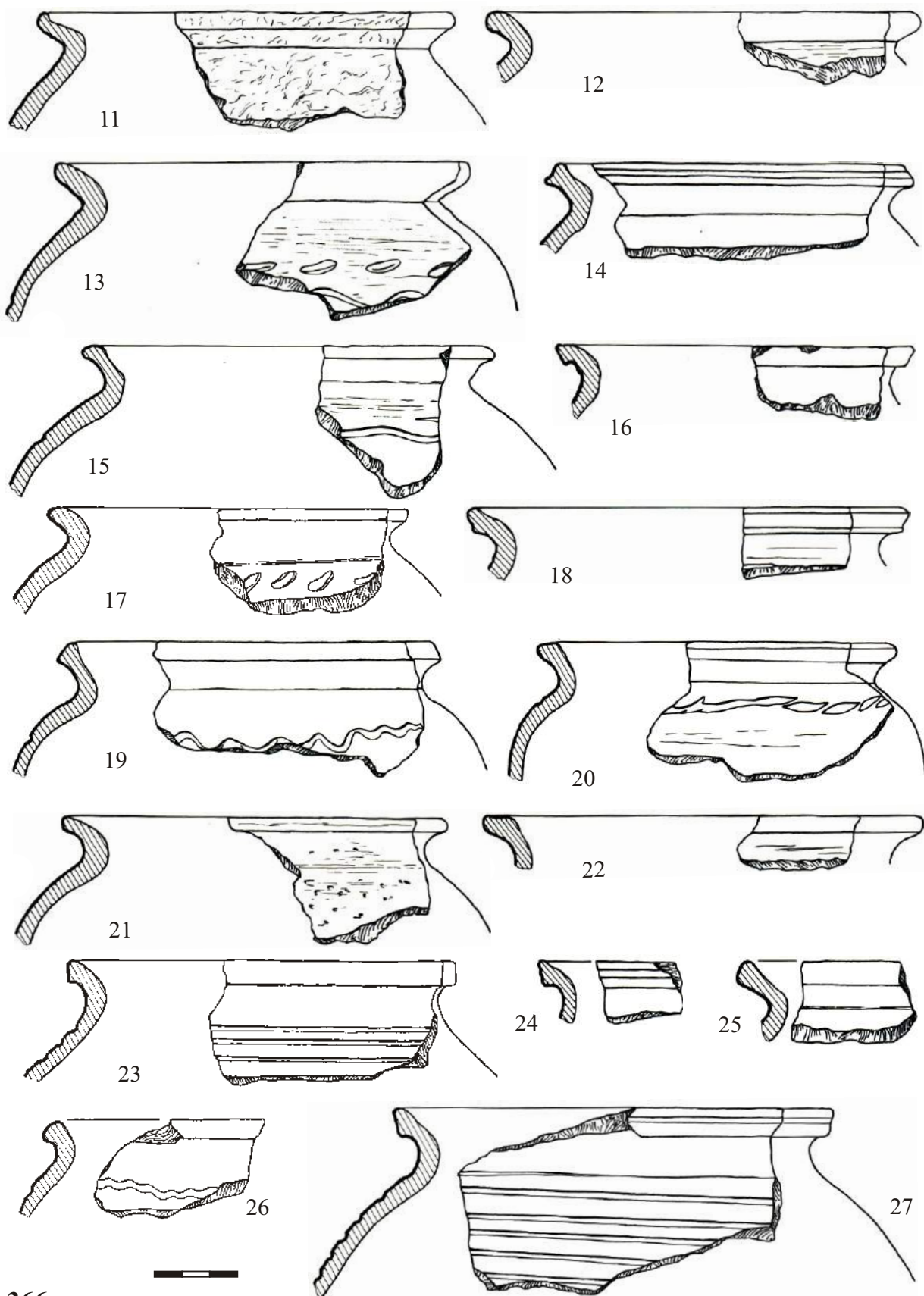

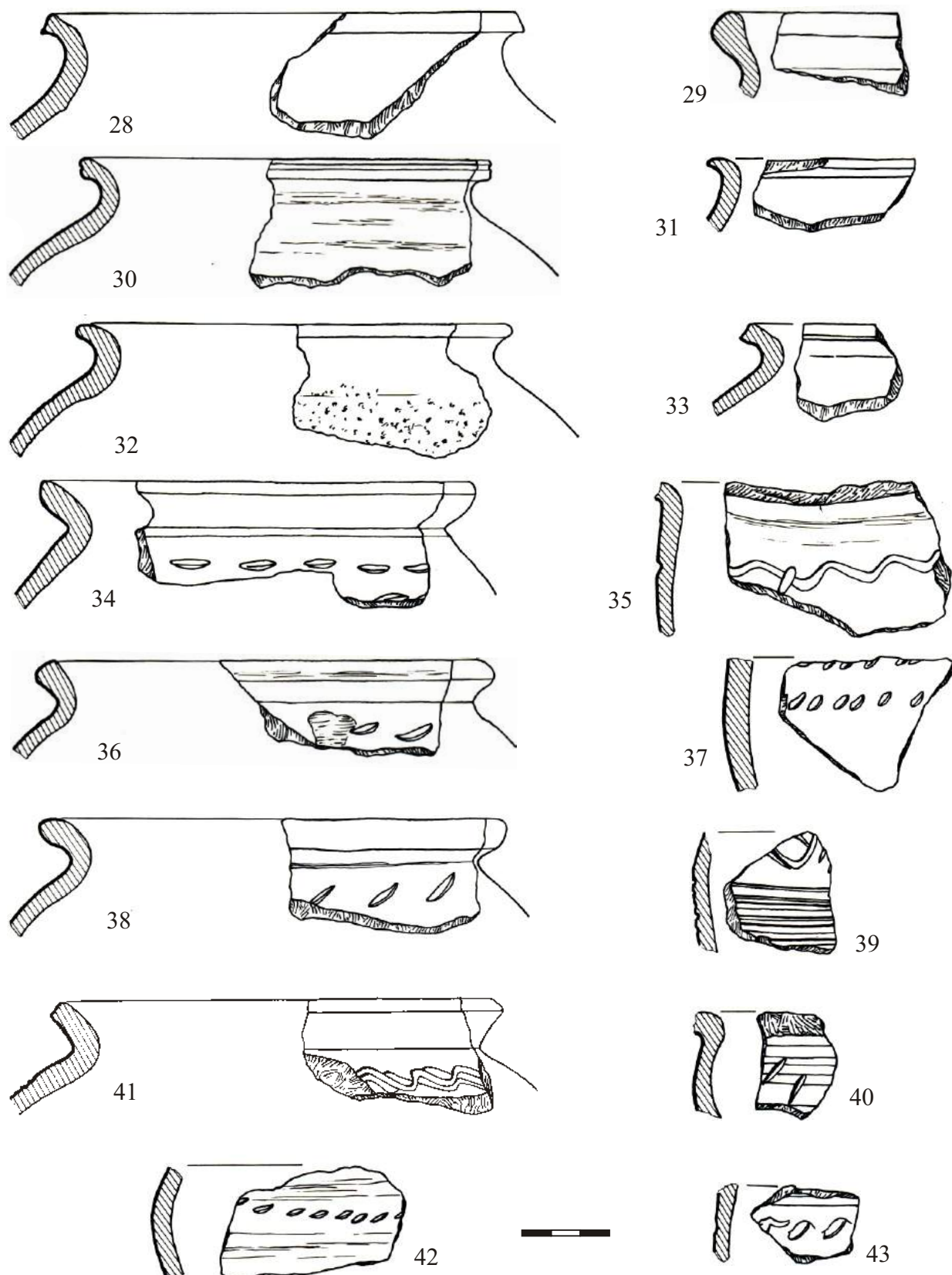
Planșa 8

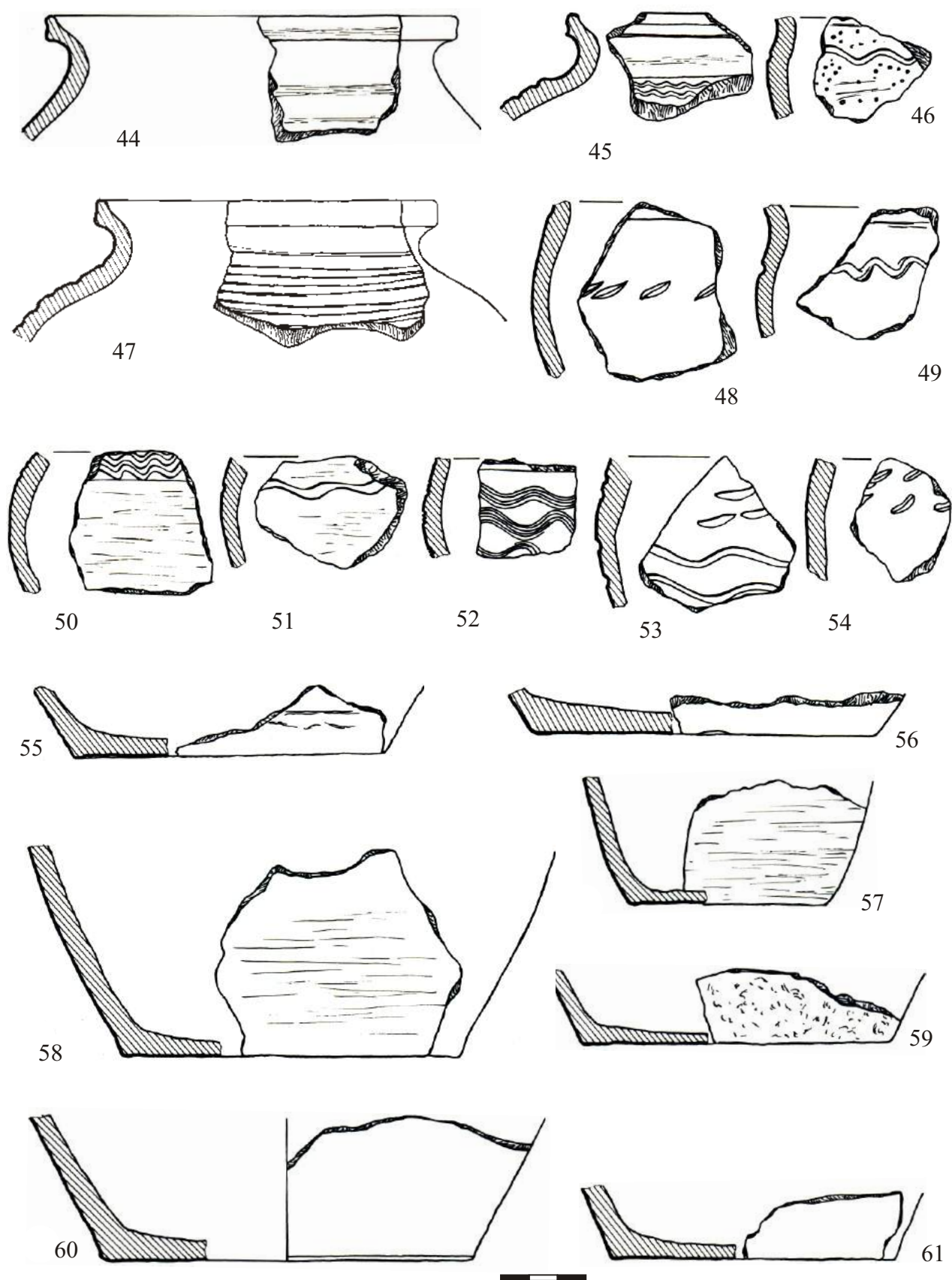

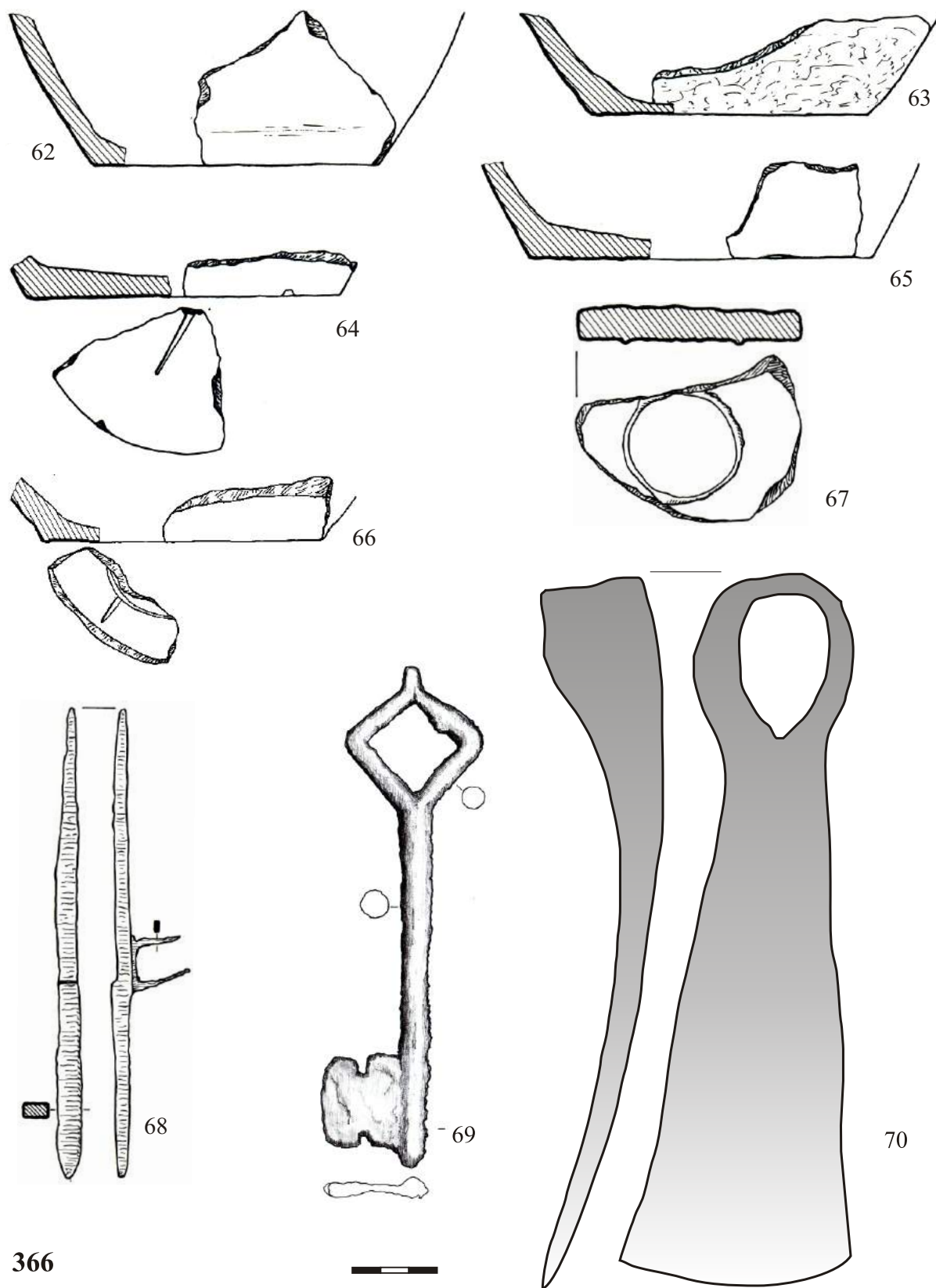
366

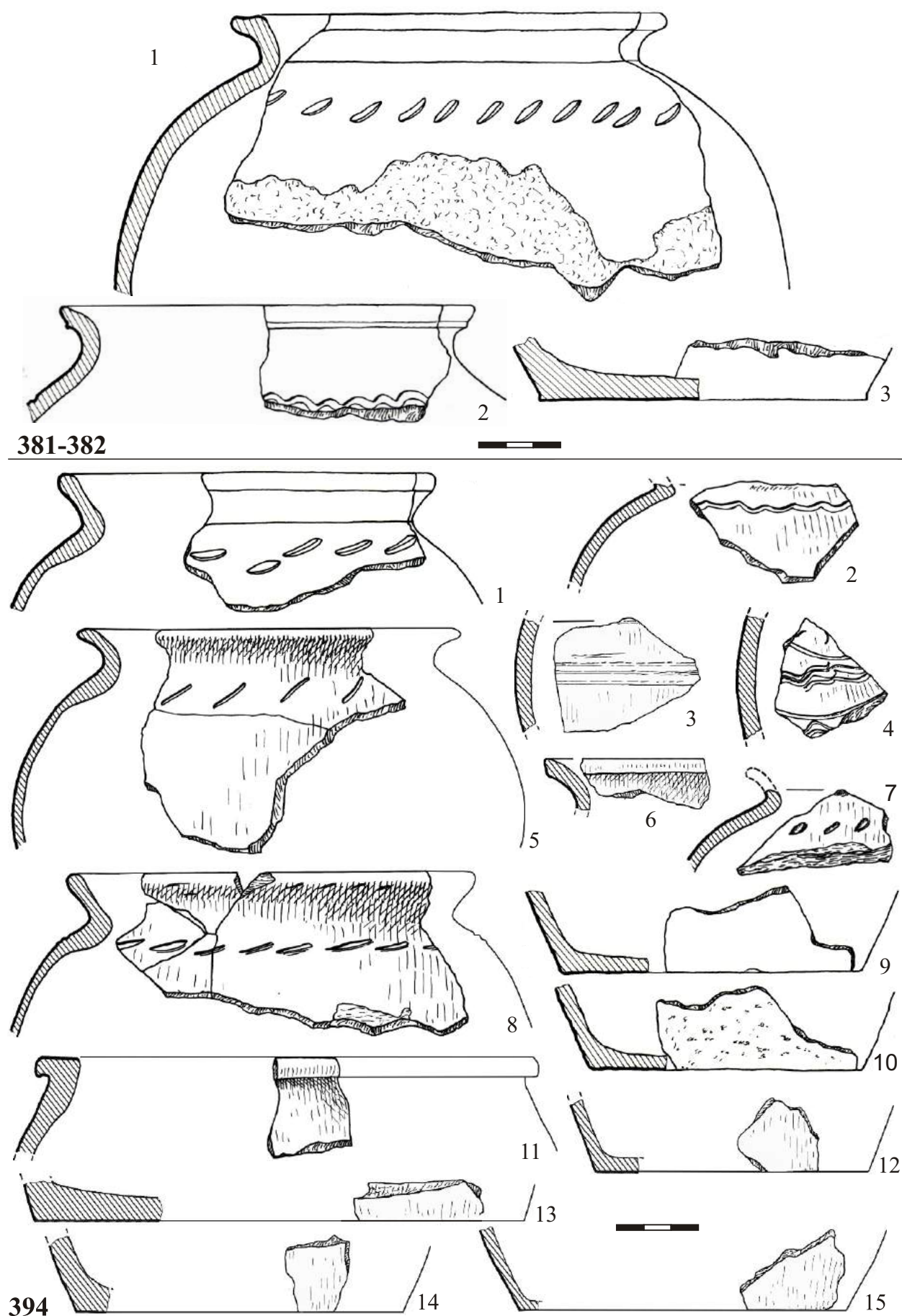
366

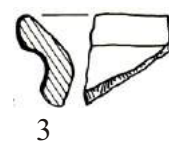
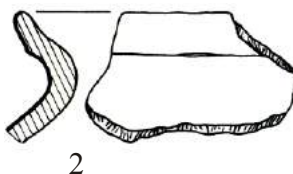
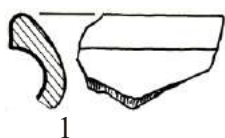
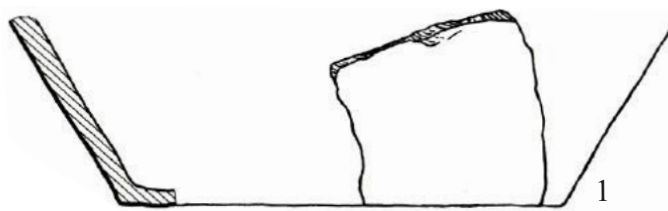

Planșa 13

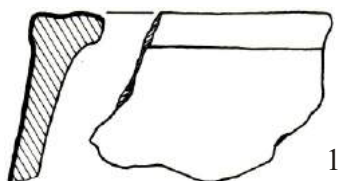

Planșa 14

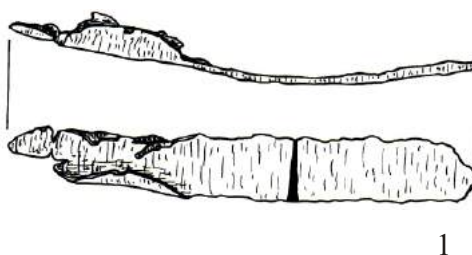
397

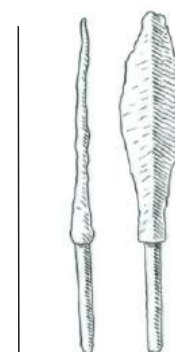
Sd 4/2004

Sd 3/2004

Passim

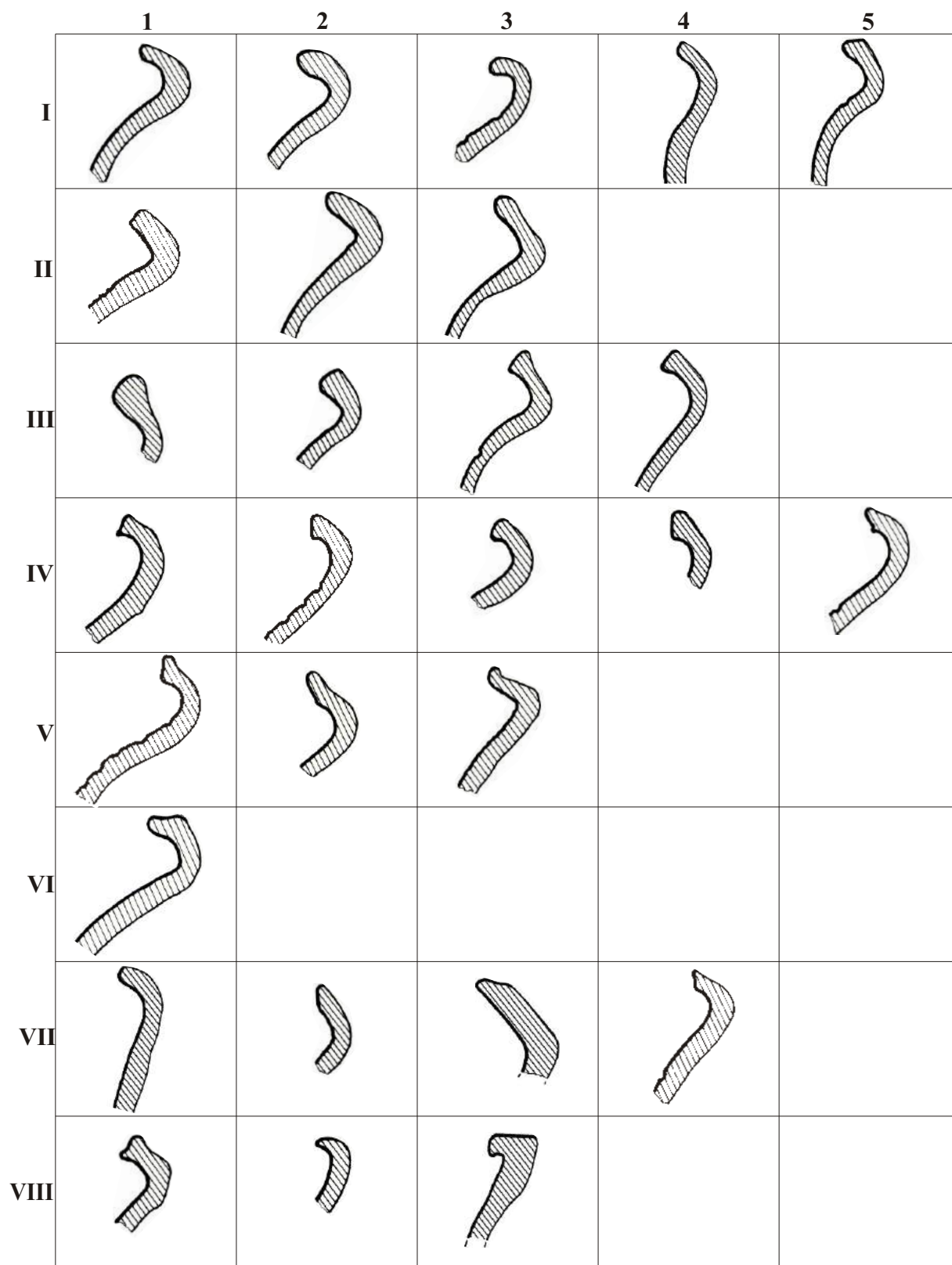

Di. 05

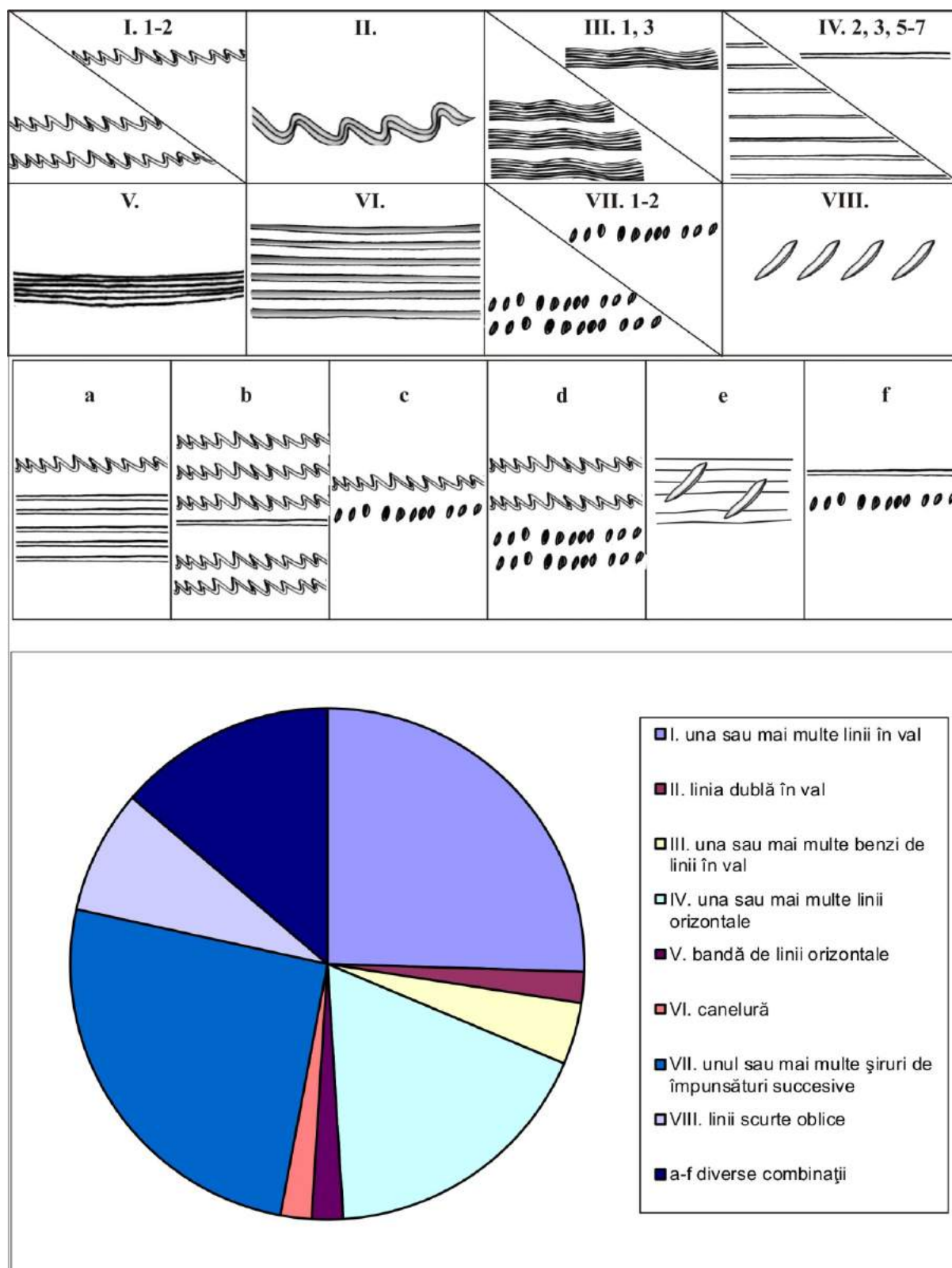

Sd 1/2005

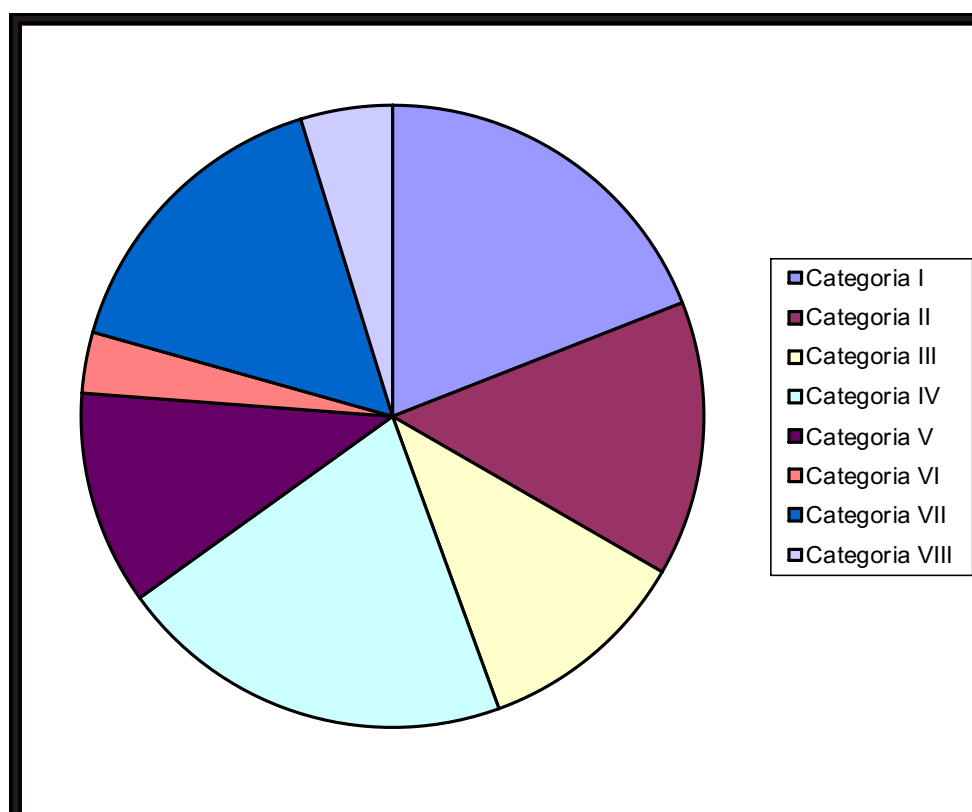
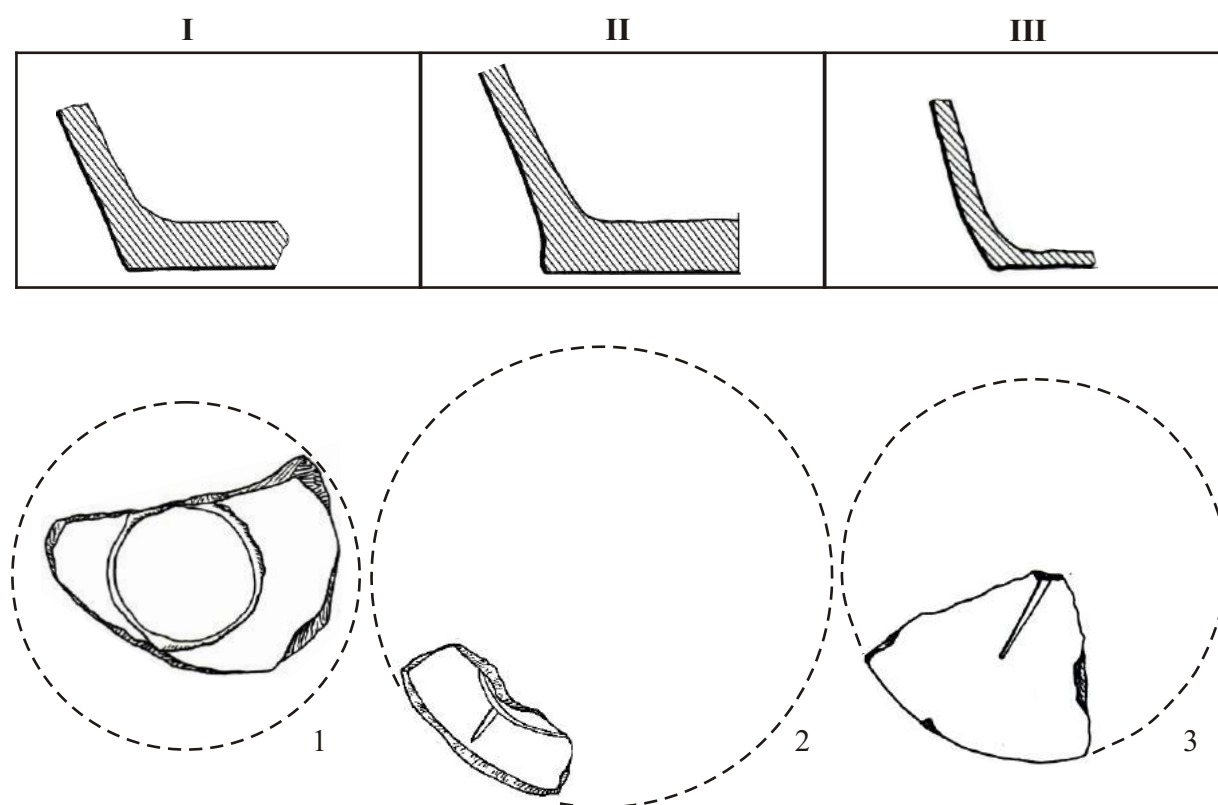

Planșa 16

Planșa 17

Planșa 18

**SIEGE TECHNIQUES APPLIED BY THE ARMY OF JOHANNITSA
THE EMPEROR OF ROMANIANS AND BULGARIANS, BETWEEN 1201 AND 1207**

Alexandru MADGEARU*

Abstract: *During the wars between the second Bulgarian Empire founded by the Romanian dynasty Asan and the Byzantine Empire as well as those against the Latin Empire of Constantinople, the army commanded by emperor Johannitsa had several opportunities to siege Byzantine cities. The Byzantine and Western sources provide enough details on those instances to let us to describe the solutions applied in different situations.*

The siege operations were adapted to the particularities of the field near the city. For instance, at Didymoteichon (June 1206), a river was deviated to deprive the inhabitants of water. In the battle of Adrianople (13-14 April 1205), the attack over the Latin besiegers was successful because the army of Johannitsa was hiding on the hills, at a convenient distance. The joint forces of Romanians, Bulgarians and Cumans made full use of siege machines like trebuchets and mangonels and even of more sophisticated devices (a siege tower used at Varna in March 1201). In this respect the army of Johannitsa was fully comparable with a Western one. The fighting techniques applied in the sieges included: the encirclement with war machines, the cooperation between infantry and horsemen, the attrition of the defenders, and the false retreat of the besiegers.

The only successful sieges were at Varna and Serres (June 1205). In other cases, the operations were abandoned for various reasons: a possible encirclement by the enemy (Didymoteichon, June 1206), lack of siege machines (Adrianople, April 1205), resistance of the precinct (Adrianople, April 1207), or because the army ceased to fight after the death of Johannitsa (Thessaloniki, October 1207).

Keywords: *siege techniques, Middle Ages, 13th century, emperor Johannitsa.*

Rezumat: *În timpul războaielor dintre Al Doilea Imperiu Bulgar fondat de dinastia românească Asan și Imperiul Bizantin, ca și în timpul celor împotriva Imperiului Latin de Constantinopol, armata comandată de împăratul Ioniță a avut câteva ocazii să asedieze orașe bizantine. Sursele bizantine și vest europene furnizează suficiente detalii a acelor împrejurări pentru a ne permite să descriem soluțiile aplicate în diferite situații.*

Operațiunile de asediu au fost adaptate particularităților terenului din apropierea orașelor. De exemplu, la Didymoteichon (iunie 1206), un râu a fost deviat pentru a lipsi locuitorii de apă. În bătălia de la Adrianopole (13-14 aprilie 1205), atacul luptătorilor latini a fost încununat de succes pentru că armata lui Ioniță se ascundea pe dealuri, la o distanță convenabilă. Forțele unite ale românilor, bulgarilor și cumenilor au profitat la maxim de mașinăriile de asediu ca baliste și mangonels și chiar de dispozitive mai sofisticate (un turn de asediu folosit la Varna în martie 1201). Din acest punct de vedere armata lui Ioniță se poate compara din plin cu o armată vest europeană. Tehnicile de luptă folosite în asedii includeau: încercuirea cu mașini de luptă, cooperarea dintre infanterie și cavalerie, hărțuirea apărătorilor și falsa retragere a asediatorilor.

Singurele asedii reușite au fost la Varna și Serres (iunie 1205). În alte cazuri, operațiunile au fost abandonate din diferite motive: o posibilă încercuire de către inamic (Didymoteichon, iunie 1206), lipsa mașinilor de asediu (Adrianopole, aprilie 1205), rezistența fortificațiilor (Adrianopole, aprilie 1207) sau deoarece armata a încetat să lupte după moartea lui Ioniță (Thessalonik, octombrie 1207).

Cuvinte cheie: *tehnici de asediu, evul mediu, secolul XIII, împăratul Ioniță.*

In the entire history of the Romanian-Bulgarian state established by the Asan brothers in 1185, the wars fought by the junior one, Ioniță (usually known as Johannitsa in international scientific literature) are the best known as concerns their operations, because those events were just a part of the crisis which determined the dissolution of the Byzantine Empire in 1204, under the strokes of the

centrifugal movements and of the external aggressions. Those events were covered in detail by the Byzantine and French sources. The actions of Ioniță had thus a chance to be better recorded than other ones, since he became an actor in the conflict between West and East, not only in the battles against the Byzantines or the Crusaders, but also in the eastern expansion of the Latin Church

promoted by Pope Innocentius III. I will not insist here on the genesis of this Romanian-Bulgarian state, or on the conflicts of Ioniță with the Byzantine Empire and next with the Latins, discussed in my recent book¹. My subject is the analysis of some instances when the army of Ioniță was confronted with the need to conquer well defended cities, during the offensive operations led in the Byzantine territories, before and after the Latin conquest. The army of Johannitsa was composed by infantry and cavalry troops recruited among the Romanians and Bulgarians, and by a valiant cavalry force of the Cuman allies, who were the most effective in the raids, being excellent riders and professional warriors.

The sieges discussed here are:

- Varna – 23 March 1201, against the Byzantine garrison²;
- Adrianople – April 1205, against the Latin army and then against the inhabitants who were liberated by his army from the French enemies³;

* Institute for Defence Studies and Military History, București, Romania; amadgearu@yahoo.com.

¹ A. Madgearu, *The Asanids. The Political and Military History of the Second Bulgarian Empire (1185-1280)*, Leiden, Boston, 2016.

² Niketas Choniates, *Alexios Angelos, II (O city of Byzantium, Annals of Niketas Choniates)*. Translated by H. J. Magoulias, Detroit, 1984, p. 292; C. Asdracha, *La région des Rhodopes aux XIIIe et XIVe siècles. Étude de géographie historique*, Athena, 1976, p. 151-152; V. Gjuzelev, *Bulgarien und Byzanz im Streit um die Schwarzmeergebiete 1185-1204*, Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik, 36, 1986, p. 215; F. Dall'Aglia, *The Military Alliance between the Cumans and Bulgaria from the Establishment of the Second Bulgarian Kingdom to the Mongol Invasion*, Archivum Eurasiae Medii Aevi, 16, 2008-2009, p. 45-46; P. Purton, *A History of the Early Medieval Siege c. 450-1220*, Woodbridge, 2009, p. 310.

³ Niketas Choniates, *Following the fall of Constantinople*, 9 (transl. Magoulias, p. 337-338); Geoffroy Villehardouin, *La conquête de Constantinople*, éditée et traduite par E. Faral, Paris, 1939, II, p. 164-177 (c. 355-368) (Geoffroy de Villehardouin, *Cucerirea Constantinopolului*, traducere și note de T. A. Fluieraru; ediție îngrijită și prefată de O. Pecican, Cluj-Napoca, 2002, p. 152-156); *Chronique de Baudouin d'Avesnes*, in *Istorie et croniques de Flandres, d'après les textes de divers manuscrits*, par M. le Baron Kervyn de Lettenhove, tome II, Bruxelles, 1880, p. 666-667 (N. Markov, *Zavojuvanje na Konstantinopol ot latinite prez 1204 godina i vojnite im s balgarite (spored anonimna frenska chronika ot kraja na XIII vek)*, Veliko Tarnovo, 2010, p. 56/57-58/59, 102/103-104/105); Robert de Clari, *La Conquête de Constantinople*, éditée par Ph. Lauer, Paris, 1924, p. 106 (c. 112) (Robert de Clari, *Cei care au cucerit Constantinopolul*, ediție de T. A. Fluieraru și O. Pecican; traducere de T. A. Fluieraru, Cluj-Napoca, 2005, p. 169-170); *Chronique d'Ernoul et de Bernard le Trésorier*, publiée, pour la première fois, d'après les manuscrits de

- Serres – June 1205, against a Latin garrison⁴;
- Rousion – January 1206, against a Latin garrison⁵;
- Didymoteichon – June and next August 1206, against the civilian population and the Latin forces⁶;
- Adrianople – April 1207, against the civilian population⁷;

Bruxelles, de Paris et de Berne, avec un essai de classification des continuateurs de Guillaume de Tyr, pour la Société de l'histoire de France, par L. de Las Matie, Paris, 1871, p. 382-385 (Henri de Valenciennes, *Istoria despre împăratul Henric al Constantinopolului*. Introducere, traducere și note de T. A. Fluieraru, București, 2015, p. 203-206); *Corpus Chronicorum Flandriae*, in G. L. Fr. Tafel, G. M. Thomas, *Urkunden zur alteren Handels- und Staatsgeschichte der Republik Venedig, mit besonderer Beziehung auf Byzanz und die Levante*, I (814-1205), Wien, 1856, p. 303; Albericus Trium Fontium, *Chronicon*, in A. Andrea, *Contemporary sources for the Fourth Crusade*, Leiden, Boston, 2008, p. 307; George Akropolites, *The History*. Introduction, translation and commentary by R. Macrides, Oxford, 2007, p. 139; J. Longnon, *L'Empire Latin de Constantinople et la principauté de Morée*, Paris, 1949, p. 78-80; Th. Vlachos, *Kalojan plundert Thrakien und Makedonien*, Vyzantina, 2, 1970, p. 274-275; F. Dall'Aglia, *The Military...*, p. 49-50; K. Jordanov, *Nov pogled kām bitkata pri Adrianopol (Voennijat resurs na rannata Latinska imperija i kampanijata ot april 1205 g.)*, Mediaevalia. Sofijskij universitet "Sv. Kliment Okhridski", Sofia, 1, 2011, 2, p. 121-148.

⁴ Geoffroy, c. 392-394 (ed. Faral, II, p. 202-205; transl. Fluieraru, p. 163-164); Niketas Choniates, *Following the fall of Constantinople*, 11 (transl. Magoulias, p. 338-339); J. Longnon, *L'Empire...*, p. 82; Th. Vlachos, *Kalojan...*, p. 276-277; F. Dall'Aglia, *L'immagine della Bulgaria in occidente al tempo della quarta crociata*, Annuario. Istituto Romeno di Cultura e Ricerca Umanistica, Venezia, 5, 2003, p. 98-99. For the difference between *perriere* or *petraria* and mangonel, see J. France, *Western warfare in the age of the Crusades, 1000-1300*, London, 2001, p. 118-124; D. Nicolle, *Medieval Siege Weapons (1) Western Europe AD 585-1385* (Osprey Publishing, New Vanguard, 58), Oxford, 2002, p. 11-24.

⁵ J. P. Migne, *Patrologiae cursus completus. Series latina*, vol. 214, col. CXLVI-CXLVII (Innocentii III Papae Gesta, c. CVI); Niketas Choniates, *Following the fall of Constantinople*, 13 (transl. Magoulias, p. 344); Geoffroy, c. 405-412 (ed. Faral, II, p. 216-227; transl. Fluieraru, p. 167-169); *Henrici Imperatoris Latinorum Epistolae*, I, in G. L. Fr. Tafel, G. M. Thomas, *Urkunden...*, II (1205-1255), p. 39; J. Longnon, *L'Empire...*, p. 84-85; F. Dall'Aglia, *The Military...*, p. 50; L. Simeonova, *Rousion/Rhusion: A Strategically Important Fortress on the Via Egnatia*, in Φιλοτιμία. Τιμητικός τόμος για την ομότιμη καθηγήτρια Αλκμήνη Σταυρίδου-Ζαφράκα. Συλλογικό έργο. Ed. Th. Korres, Thessaloniki, 2011, p. 519-520.

⁶ Niketas Choniates, *Following the fall of Constantinople*, 14 (transl. Magoulias, p. 346-349); Geoffroy, c. 424-432, 442 (ed. Faral, II, 236-247, 256-257; transl. Fluieraru, 173-175, 178); J. Longnon, *L'Empire...*, p. 86; Th. Vlachos, *Kalojan...*, p. 280-281; C. Asdracha, *La région...*, p. 40, 132.

⁷ Niketas Choniates, *Following the fall of Constantinople*, 17 (transl. Magoulias, p. 348-349); Geoffroy, c. 459, 461, 472-

- Thessaloniki - October 1207, against the civilian population⁸.

Many other cities and forts were conquered in the campaigns from 1204 to 1207, but there are no detailed data about the siege operations. The six cases mentioned above are still enough to analyse the siege techniques applied by the army of Ioniță, in different strategic and tactical situations.

First of all, it should be remembered that the 12th and 13th centuries were in Europe a period when the siege techniques reached a climax in their development, due to the use of the mechanical engines, able, if not to penetrate, at least to damage the strong walls of the cities⁹. This was true either for the West, either for Byzantium, where the military technologies evolved in a continuous tradition from the Roman period. This technology of building siege engines was not a secret one like the "Greek Fire", and therefore it was possible that even an young army like that of the Romanian-Bulgarian state would be able to use such machines designed to hit and dismantle the walls. This army inherited the skills of the Byzantine army, and applied them in the battle. Sometimes, the sieges organized by this army made use of engineering works of a larger amplitude, like the deviation of the river that supplied with water the city, at Didymoteichon, in June 1206¹⁰. Another case of using superior technology was the siege of Varna, which began on March 23, 1201. The

army of Johannitsa used "a four-sided mechanism, as wide as the moat and as high as the city wall." The siege tower was then wheeled to the moat surrounding the city and pushed into it. The attackers were thus able to climb the wall and to conquer Varna after just three days¹¹. At Serres, the inner citadel of the city was destroyed with the aid of a very large counterpoise trebuchet (*helepolis*), put on a neighbouring hill¹².

The sources are telling that the army of Ioniță possessed trebuchets (called *perriers* in French) and mangonels, in a variable number, like any other army fighting in that time in West or East, and in some cases they were enough to encircle the entire precinct of the city under siege¹³. The number of the warriors involved in the sieges is not always known, or even approximated. The number of 40.000 horsemen given for the siege of Didymoteichon in June 1206¹⁴ seems to be exaggerated, four times than the entire army gathered around the larger city of Thessaloniki in October 1207¹⁵. Leaving aside this obscure problem of the manpower, I will concentrate the discussion on the operations and their results.

During the wars fought against the Byzantine Empire between 1201 and 1204, and next against the Latin Empire until 1207, the goal of Ioniță was to extent as much as possible the Tsarate to the south, toward Constantinople and Thessaloniki, and to obtain most of the Black Sea shore harbours. Varna was an easy to reach target because it was an enclave near the Bulgarian state, but for other cities, the army had to fulfil long marches from the core of this state, located north of the Haemus Mountains, and to cross through an area which was already plundered and therefore short of alimentary resources. Some siege operations could have been even motivated by the hope

476 (ed. Faral, II, p. 274-277, 286-291; transl. Fluieraru, p. 183, 184, 187, 188); *Regesten der Kaiserurkunden des Oströmischen Reiches von 565-1453*, bearbeitet von F. Dölger, III. 2, *Regesten von 1204-1282*, München, Berlin, 1932, n. 1673); J. Longnon, *L'Empire...*, p. 98; Th. Vlachos, *Kalojan...*, p. 282; P. Purton, *A History...*, p. 335.

⁸ George Akropolites, c. 13 (transl. Macrides, p. 140); Robert de Clari, c. 116 (ed. Lauer, p. 107-108; transl. Fluieraru, p. 172; Konstantinos Akropolites, *Logos eis ton megalomartyra kai myrobliten Demetrios*, in A. Papadopoulos-Kerameos, *Analekta hierosolymitikes stachilogias*, vol. 1, Petropolis, 1891, p. 211-212 (c. 63-64); I. Dujčev, *Appunti di storia bizantino-bulgara*, Studi Bizantini e Neellenici, Roma, 4, 1935, p. 134-137; F. Dall'Aglio, *The Bulgarian siege of Thessaloniki in 1207: between history and hagiography*, Eurasian Studies. The Skilliter Centre for Ottoman Studies, Cambridge, 1, 2002, 2, p. 270-271, 274-275; E. Lapina, *Demetrius of Thessaloniki: Patron Saint of Crusaders*, Viator. Medieval and Renaissance Studies, Berkeley, 40, 2009, 2, p. 110.

⁹ Ph. Contamine, *La guerra nel Medioevo*, Bologna, 1986, p. 149-167; P. Purton, *A History...*, p. 379-387.

¹⁰ Niketas Choniates, *Following the fall of Constantinople*, 14, 17 (transl. Magoulas, p. 346, 349).

¹¹ Niketas Choniates, *Alexios Angelos*, II (transl. Magoulas, p. 292).

¹² Niketas Choniates, *Following the fall of Constantinople*, 11 (transl. Magoulas, p. 339).

¹³ Trebuchets were used at Serres, Didymoteichon, at the second siege of Adrianople, and at the siege of Thessaloniki.

¹⁴ Geoffroy, c. 429 (ed. Faral, II, p. 243; transl. Fluieraru, p. 175).

¹⁵ Ioannes Staurakios, *Logos eis ta thaumata tou Hagiou Demetriou*, ed. I. Iberites, Makedonika. Syngamma periodikon tes Hetaireias Makedonikon Spudon, Thessaloniki, 1, 1940, p. 369-370 (c. 34); *Fontes Historiae Daco-Romane*, IV, București, 1982, p. 95; F. Dall'Aglio, *The Bulgarian siege...*, p. 268-269.

that inside the city was enough stuff to gather (Varna, Didymoteichon or Adrianople). If this is just a supposition, it remains clear that the siege operations were well planned according to the advantages offered by the place around the target, when these existed. The operations were in most cases fulfilled with the aid of siege machinery, called in the French sources with their Western names, *mangonels* and *perrieres*, and by the Byzantine sources *helepolis*.

The sieges had various durations, from a short time of three days at Varna to longer sieges of a month at Adrianople (April 1207). For Varna, the siege operation was unexpected by the citizens, because they did not conceive to be attacked during the Holy Week, as it happened. The fast victory was due to this surprise effect and to the use of the mobile tower, also called belfry. A particular case in Rousion, a stronghold on the road between Thessaloniki and Constantinople, where the fight was mainly outside the citadel, between the Latins and the army of "Comains, Blaques et Grecs du pays", as wrote Geoffroy de Villehardouin¹⁶. The citadel was afterwards easily conquered. At Serres, the siege had two parts. The army of Ioniță was able to penetrate the outer defence, but resistance stopped them at the small inner fortification, until the construction of the above mentioned *helepolis* destroyed this last defence. The first siege of Adrianople (April 1205) was in fact the outcome of the battle fought outside the city between the Latins and the army of Ioniță, who came to help the citizens. After the tremendous victory, they refused to subject to Ioniță, as they promised. The army of Ioniță started a siege, but because no siege engines were available, the operation was cancelled. This siege was not planned, because Ioniță intended only to combat the army which was around the city. The second siege of Adrianople in April 1207 was instead a part of a larger campaign against the Latin Empire, in cooperation with Theodore I Laskaris, the Greek emperor of Nicaea, and it was excellently prepared by the bringing of no less than 33 large trebuchets set all around the city. Even so, Adrianople resisted because the people inside were able to repair the damages of the wall. The army of Ioniță gave up the siege after one month¹⁷. At Didymoteichon, in June 1206, the siege started

with the deviation of the river that supplied the citadel with water, and continued with the disposition of 16 *perrieres* and mangonels. The wall was broken in four places, but the city resisted until the arrival of Latin reinforcements. The besiegers withdrew after around three weeks, but returned in August 1206, when the city was conquered, because it had been abandoned by the Latin forces with no repair of the precinct¹⁸.

The most spectacular siege was at Thessaloniki. Many details are provided by Ioannes Staurakios, who wrote about the miracles of Saint Demetrios, the holy defender of the city. He enumerates different kind of fighters like spearmen, bowmen, mace throwers, slingers, and describes the way how the army approached the city: the moat in front of the ramparts of Thessaloniki was filled, and the troops equipped with ladders were placed in front of each tower. This attack from multiple directions would have been successful, because there were few defenders, but the murder of Ioniță stopped this siege which displayed a better preparation, a progress in the art of siege.

In conclusion, the army commanded by Ioniță and composed of Romanians, Bulgarians and Cumans applied various stratagems and used the available engines for some siege operations. Most of them failed. The reasons varied from the lack of technical means to the resistance of the city walls, and in other cases the siege was interrupted by the will of the besiegers. The successful sieges were determined either by the concentration of materials and manpower and the superiority of forces in the conquest of the small citadels or Serres and Rousion, either by the surprise effect at Varna. A special situation is Didymoteichon, where the city was finally taken because its defence was not restored after the first failed siege. The sieges discussed here are showing that the precinct walls remained a serious defence against the penetration attempts, and that not even the depriving of water resources was able to stop the resistance of a well prepared city. Therefore, the single major victory, with enduring results, was the conquest of Varna.

¹⁶ Geoffroy, c. 407 (ed. Faral, II, p. 220; transl. Fluieraru, p. 168).

¹⁷ Geoffroy, c. 461 (ed. Faral, II, p. 277; transl. Fluieraru, p. 184).

¹⁸ Geoffroy, c. 425 (ed. Faral, II, p. 239; transl. Fluieraru, p. 173).

REFERENCES / BIBLIOGRAFIE

- Akropolites George, *The History*. Introduction, translation and commentary by R. Macrides, Oxford, 2007, p. 139);
- Akropolites Konstantinos, *Logos eis ton megalomartyra kai myrobliten Demetron*, in A. Papadopoulos-Kerameos, *Analekta hierosolymitikes stachilogias*, vol. 1, Petropolis, 1891.
- Albericus Trium Fontium, *Chronicon*, in A. Andrea, *Contemporary sources for the Fourth Crusade*, Leiden, Boston, 2008.
- Asdracha C., *La région des Rhodopes aux XIIIe et XIVe siècles. Étude de géographie historique*, Athena, 1976.
- Choniates Niketas, *Alexios Angelos, II (O city of Byzantium, Annals of Niketas Choniates*. Translated by H. J. Magoulias, Detroit, 1984).
- Choniates Niketas, *Following the fall of Constantinople*, 11 (transl. Magoulias).
- Chronique de Baudoin d'Avesnes*, in *Istorie et croniques de Flandres, d'après les textes de divers manuscrits*, par M. le Baron Kervyn de Lettenhove, tome II, Bruxelles, 1880, p. 666-667 (N. Markov, *Zavojuvaneto na Konstantinopol ot latinite prez 1204 godina i vojnite im s bălgarite (spored anonimna frenska chronika ot kraja na XIII vek)*, Veliko Tărnovo, 2010, p. 56/57-58/59, 102/103-104/105).
- Chronique d'Ernoul et de Bernard le Trésorier, publiée, pour la première fois, d'après les manuscrits de Bruxelles, de Paris et de Berne, avec un essai de classification des continuateurs de Guillaume de Tyr, pour la Société de l'histoire de France*, par L. de Las Mattrie, Paris, 1871.
- Clari Robert de, *La Conquête de Constantinople*, éditée par Ph. Lauer, Paris, 1924, p. 106 (c. 112) (Robert de Clari, *Cei care au cucerit Constantinopolul*, ediție de T. A. Fluieraru și O. Pecican; traducere de T. A. Fluieraru, Cluj-Napoca, 2005).
- Contamine Ph., *La guerra nel Medioevo*, Bologna, 1986.
- Corpus Chronicorum Flandriae*, in G. L. Fr. Tafel, G. M. Thomas, *Urkunden zur alteren Handels- und Staatsgeschichte der Republik Venedig, mit besonderer Beziehung auf Byzanz und die Levante*, I (814–1205), Wien, 1856.
- Dall'Aglia F., *The Military Alliance between the Cumans and Bulgaria from the Establishment of the Second Bulgarian Kingdom to the Mongol Invasion*, *Archivum Eurasiae Medii Aevi*, 16, 2008-2009, p. 45-46.
- Dall'Aglia F., *L'immagine della Bulgaria in occidente al tempo della quarta crociata*, *Annuario. Istituto Romeno di Cultura e Ricerca Umanistica*, Venezia, 5, 2003, p. 98-99.
- Dall'Aglia F., *The Bulgarian siege of Thessaloniki in 1207: between history and hagiography*, *Eurasian Studies. The Skilliter Centre for Ottoman Studies*, Cambridge, 1, 2002, 2, p. 270–271, 274–275.
- Dujčev I., *Appunti di storia bizantino-bulgara*, *Studi Bizantini e Neoellenici*, Roma, 4, 1935.
- Fontes Historiae Daco-Romane*, IV, București, 1982, p. 95.
- France J., *Western warfare in the age of the Crusades, 1000–1300*, London, 2001.
- Gjuzelev V., *Bulgarien und Byzanz im Streit um die Schwarzmeergebiete 1185–1204*, *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik*, 36, 1986.
- Henrici Imperatoris Latinorum Epistolae*, 1, in G. L. Fr. Tafel, G. M. Thomas, *Urkunden...*, II (1205-1255), p. 39.
- Jordanov K., *Nov pogled kăm bitkata pri Adrianopol (Voennijat resurs na rannata Latinska imperija i kampanijata ot april 1205 g.)*, *Mediaevalia. Sofijskij universitet "Sv. Kliment Okhridski"*, Sofia, 1, 2011, 2.
- Lapina E., *Demetrius of Thessaloniki: Patron Saint of Crusaders*, *Viator. Medieval and Renaissance Studies*, Berkeley, 40, 2009, 2.
- Longnon J., *L'Empire Latin de Constantinople et la principauté de Morée*, Paris, 1949.
- Madgearu A., *The Asanids. The Political and Military History of the Second Bulgarian Empire (1185-1280)*, Leiden, Boston, 2016.

- Migne J. P., *Patrologiae cursus completus. Series latina*, vol. 214, col. CXLVI–CXLVII (*Innocentii III Papae Gesta*, c. CVI).
- Nicolle D., *Medieval Siege Weapons (1) Western Europe AD 585–1385* (Osprey Publishing, New Vanguard, 58), Oxford, 2002.
- Purton P., *A History of the Early Medieval Siege c. 450–1220*, Woodbridge, 2009.
- Regesten der Kaiserurkunden des Oströmischen Reiches von 565–1453, bearbeitet von F. Dölger, III. 2, *Regesten von 1204–1282*, München, Berlin, 1932, n. 1673).
- Simeonova L., *Rousion/Rhusion: A Strategically Important Fortress on the Via Egnatia*, in Φιλοτιμία. Τμητικός τόμος για την ομότιμη καθηγήτρια Αλκμήνη Σταυρίδου-Ζαφράκα. Συλλογικό έργο. Ed. Th. Korres, Thessaloniki, 2011.
- Staurakios Ioannes, *Logos eis ta thaumata tou Hagiou Demetriou*, ed. I. Iberites, Makedonika. Syngamma periodikon tes Hetaireias Makedonikon Spudon, Thessaloniki, 1, 1940.
- Valenciennes Henri de, *Istoria despre împăratul Henric al Constantinopolului*. Introducere, traducere și note de T. A. Fluieraru, București, 2015.
- Villehardouin Geoffroy, *La conquête de Constantinople*, éditée et traduite par E. Faral, Paris, 1939, II, p. 164-177 (c. 355-368) (Geoffroy de Villehardouin, *Cucerirea Constantinopolului*, traducere și note de T. A. Fluieraru; ediție îngrijită și prefăcută de O. Pecican, Cluj-Napoca, 2002).
- Vlachos Th., *Kalojan plundert Thrakien und Makedonien*, Vyzantina, 2, 1970.

LIST OF ILLUSTRATIONS / LISTA ILUSTRĂȚILOR

Fig. 1. Known data on the sieges undertaken by the army of the emperor Johannitsa between 1201 and 1207

Fig. 1. Date cunoscute despre asediile întreprinse de armata împăratului Johannitsa între anii 1201 și 1207

Relații Interetnice în Transilvania. Militaria Mediaevalia în Europa centrală și de sud-est
Siege Techniques Applied by the Army of Johannitsa the Emperor of Romanians and Bulgarians, between 1201 and 1207

	Varna, 1201 March	Adrianople, 1205 April	Seres, June 1205	Rousion, June 1206	Didymoteichon, June and August 1206	Adrianople, April 1207	Thessaloniki, October 1207
City	YES	YES	YES	YES	YES	YES	YES
Small citadel	YES		YES	YES			
Manpower	?	14.000 Cumans and unspecified number of other warriors	?	7000	40.000 horsemen; infantry number unknown	thousands	10.000
Use of mangonels and trebuchets	?	NO	YES	?	YES (16)	YES (33)	YES
Encirclement of the fortress with the siege engines	?	NO	YES	?	YES	YES	YES
Mobile tower for approaching the wall, or helepolis	YES	NO	YES	NO	NO	YES	YES
Cooperation between infantry and horsemen	YES	YES	YES	YES	YES	YES	YES
Attrition (depriving of water supply)	NO	NO	NO	NO	YES	NO	NO
Breaking of the precinct wall	YES	NO	NO	YES	YES	YES (partially)	NO
Successful siege	YES	NO	YES	YES	YES	NO	NO
Reason of defeat		lacking siege machines			possible encirclement by the enemy	resistance of precinct	ceasing fight

Fig. 1

CÂTEVA ASPECTE LEGATE DE CLERUL SĂSESC ȘI CONFLICTELE MILITARE DIN TRANSILVANIA*

Cosmin IGNAT**

Abstract: Much has been written on the history of the Saxon colonists who settled in Transylvania. Details regarding the actual colonizing process in the southern part of the territory are not known from written documents, as is the case of other territories belonging to the medieval Hungarian Kingdom. Historians – be they Saxons, Romanians or Hungarians – acknowledge the importance of this population for the history of central and Eastern Europe. In the present article, we will briefly discuss the role held by the Saxons in defending the eastern part of the Hungarian Kingdom. Furthermore, we will present and analyze the obligations that the Saxons and the church representatives had to the Hungarian king.

Keywords: Transylvania, Saxon, privileges, military obligations, borders, conflicts.

Rezumat: Despre istoria coloniștilor sași stabiliți în Transilvania s-a scris mult. Detalii privind procesul propriu-zis de colonizare în partea sudică a acestui teritoriu nu sunt cunoscute din documente, ca în cazul altor teritorii aparținând Regatului medieval al Ungariei. Istoricii – fie ei sași, români sau maghiari – au recunoscut importanța acestei populații pentru istoria Europei centrale și estice. În prezenta lucrare vom discuta pe scurt rolul jucat de sași în apărarea părții estice a Regatului Ungariei și vom prezenta și analiza obligațiile pe care sașii și reprezentanții bisericii le aveau față de rege.

Cuvinte cheie: Transilvania, sași, privilegii, obligații militare, granițe, conflicte.

Subiectul propus în rândurile care urmează este, la fel ca foarte multe subiecte din istoria evului mediu est-european, în general, și transilvănean, în particular, unul dificil de abordat. Ne bazăm această afirmație pe lipsa documentelor păstrate până în zilele noastre, dar și pe gradul, credem noi, redus, de investigare pe cale arheologică, până la această dată, acțiune care ar fi putut lămuri anumite perspective ale colonizării sașilor în Transilvania¹.

Despre istoria sașilor din Transilvania s-au scris nenumărate file², istoricii români, sași și maghiari

căzând de acord asupra unor realități istorice, politice, economice etc³. Totuși, au rămas la nivel de presupuneri o serie de aspecte. Din prima categorie fac parte obligațiile și privilegiile dobândite de către sași odată cu colonizarea în sudul Transilvaniei⁴. Din cea de-a doua categorie

* Versiunea originală a articolului, în limba engleză, cu titlul: *The Saxon Clergy, Warfare, and Military Obligation in Twelfth-Thirteenth-Century Transylvania*, va fi publicat în „Studia Slavica et Balcanica Petropolitana”, 2018, Nr. 2, ISSN 1995-848X, Universitatea de Stat din Sankt Petersburg, Rusia.

** “ASTRA” National Museum Complex, Sibiu, Romania; cosmingnt@gmail.com.

¹ Coloniștii germani invitați să se așeze în Transilvania sunt reușiți în teritoriul sudic al acestei provincii. Au existat dispute istoriografice cu privire la denumirea, în limba germană, a acestui teritoriu: Siebenbürgen. Termenul apare în actele oficiale târziu, după secolul al XV-lea. Thomas Năgler, “În legătură cu numele Siebenbürgen,” *Muzeul Brukenthal. Studii și comunicări* 13 (1967): 191.

² Eduard Albert Bielz, *Die Burgen und Ruinen in Siebenbürgen*, (Sibiu, 1899); Emil Sigerus, *Siebenbürgisch-sächsische Burgen und Kirchenkastelle*, (Sibiu, 1900); Victor Roth, *Geschichte der Deutschen Baukunst in*

Siebenbürgen, (Strassburg, 1905); Thomas Năgler, “Populația românească din sudul Transilvaniei și caracterul colonizării săsești în secolele XII-XIII,” *Studii și comunicări, arheologie-istorie* XIII (1969): 80; Gustav Treiber, *Die Mittelalterlichen Kirchen in Siebenbürgen*, (München, 1971); George Oprea, *Bisericele cetăți ale sașilor din Ardeal*, (București, 1956); Thomas Năgler, *Așezarea sașilor în Transilvania*, (București 1998): 10; Hermann Fabini, *Atlas der siebenbürgisch-sächsischen Kirchenburgen und Dorfkirchen*, (Hermannstadt-Heidelberg vol. I 1998, vol. II 1999); Sabin Adrian Luca, Zeno Karl Pinter, Adrian Georgescu, *Repertoriul arheologic al județului Sibiu* (Sibiu, 2003); Adrian Andrei Rusu, *Castelarea carpatică*, (Cluj-Napoca 2005); Viorel Achim, *Politica sud-estică a regatului ungar sub ultimii Arpadieni* (București 2008); Maria Emilia Crîngaci Țiplic, „Oaspeții germani” în sudul Transilvaniei. *Istorie, arheologie și arhitectură (secolele XII-XIII)* (București 2011); Paul Niedermaier, *Habitatul medieval în Transilvania* (București 2012).

³ Despre o parte din bibliografia de specialitate am avut o intervenție materializată sub forma unui articol de specialitate: Ioan-Cosmin Ignat, “Bisericele fortificate săsești. Scurtă analiză istoriografică,” *Studia Universitatis Cibiniensis. Series Historica* X (Sibiu 2013): 127-136.

⁴ *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, Hermannstadt-Bukarest, Bd. I-VII, 1892-1991 (hrsg. von Fr. Zimmermann, C. Werner, G. Müller, G.

face parte implicare clerului saxon în diferitele dispute armate înregistrate între secolele al 12-lea și al 14-lea. Ce a însemnat colonizarea oaspeților din vestul și centrul Europei pentru Transilvania? Cu siguranță, un progres din punct de vedere politic, economic și religios.

Hospites în Transilvania. Referitor la spațiul central-est european există mai multe abordări. Transilvania a fost încadrată din punct de vedere geografic în ceea ce numim centrul Europei, având o înclinație spre copierea modelelor centrale și vestice europene și adaptarea acestora la realitățile politice, economice și religioase ale teritoriului adus în discuție. Ne alăturăm opiniilor profesorului Ioan Albu⁵, care aduce în discuție termenii generici de desemnare a acestei zone. Istoricul amintit consideră că termenii de *Europa Centrală*, *Europa de Sud-Est*, *Europa Central-Estică*, respectiv *Europa Est-Centrală* sau *Europa Central-Sud-Estică* sunt termeni folosiți diferit de la caz la caz, mai ales după criterii geopolitice actuale, fără a se recurge la o abordare care să lămurească sferile de influență culturală ale părților sale componente. Acest spațiu este văzut adesea drept unul periferic⁶, aflat, în evul mediu, între Imperiul Romano-German și Imperiul Bizantin, ori unul care se extinde din estul zonelor germane până în părțile rusești, în care s-au întâlnit culturi și civilizații diverse, un spațiu al unor societăți de frontieră, de cele mai multe ori cu toate conotațiile negative care decurg din acest statut⁷. Estul periferic a fost văzut până în zilele noastre ca o soră mai mică și slab dezvoltată din punct de vedere economic, politic și religios. Dar este totuși, foarte atractiv pentru occidentali și nu numai. Până la sosirea sașilor în Transilvania, după retragerea romană din acest teritoriu o serie de populații și-au disputat întâietatea aici. Trebuie menționat totuși că anumite încadrări politico-geografice aparțin unor clasificări realizate, în secolul al 20-lea.

Cauzele și principiile care au dus la colonizarea

unor spații întinse din Europa sunt numeroase și, deocamdată, insuficient elucidate, în ciuda faptului că s-a scris, în deceniile anterioare, destul de mult despre acest subiect. Totuși, trebuie precizat că prin desfășurarea ei, așezarea sașilor în Transilvania (figura 1) constituie o parte a marii colonizări germane în răsăritul Europei, desfășurată între secolele al 11-lea și al 13-lea pe teritorii întinse ale Europei centrale și est-europene. Acest proces de colonizare germană s-a desfășurat în direcția statelor cunoscute nouă astăzi sub denumirile: Austria, Cehia, Slovacia, Polonia, Ungaria, Rusia, România și țările baltice. În conținutul ei, colonizarea germană în răsărit nu a avut niciun precedent, după cum nu este cunoscut un proces istoric asemănător posterior în Europa⁸. Efectele acestei mișcări de populații au fost imediate aducând beneficii atât coloniștilor cât și celor care au inițiat colonizările. Bineînțeles, procesul de colonizare a fost unul anevoios, cu sincope, cu avantaje și dezavantaje. Foarte probabil, primele două generații de coloniști au avut o viață extrem de grea, fiind nevoiți să muncească excesiv pentru a-și organiza o viață cât de cât asemănătoare cu cea din teritoriile de origine.

Fenomenul colonizării germanilor prezintă numeroase aspecte comune cu alte colonizări din spațiul regatului maghiar. Însă, spre deosebire de alte teritorii, pentru Transilvania nu ne sunt cunoscute documentele de locațiune care ar fi clarificat multe dintre aspectele disputate astăzi de către istorici. Chiar și așa, o parte importantă a istoriei inițiale a coloniștilor ne este cunoscută. Primii dintre aceștia au sosit aici la chemarea regelui maghiar Geza al II-lea (1141-1162). Este însă puțin probabil ca așezarea sașilor să fi început chiar la începutul domniei lui Geza al II-lea, și acesta nu pentru faptul că regele era atunci minor (avea 10-11 ani atunci când a fost încoronat ca rege al Ungariei și Croației, la 16 februarie 1141), căci puteau acționa alții în numele său, ci pentru faptul că atunci chiar, și cel puțin până în 1143, Ungaria se afla în război cu Imperiul, susținând episcopatele germane, deci indirect papalitatea. În asemenea condiții, o emigrare germană ar fi fost riscantă și oricum nepopulară. Este foarte probabil că participanții la cea de-a doua cruciadă din 1147, să fi atras atenția, după cum consemnează cronicile vremii, asupra posibilității pe care le oferea Ungaria în ansamblu și Transilvania în mod special pentru

Gündisch, H. Gündisch, K.G. Gündisch, G. Nussbächer; Documente privind Istoria României, C: Transilvania, veacul XI, XII și XIII, vol. I, 1951; veac XIII, vol. II, 1952; veac XIV, vol. I-IV, 1953-1955; B. Țara Românească, veacul XIII, XIV și XV (1247-1500), (București 1953); Monumenta Vaticana Hungariae. 1281-1375 (Budapest 1887).

⁵ Ioan Albu, *Memoria epigrafică în Europa Centrală și de Sud-Est (Evul Mediu și Epoca Premodernă)* (Sibiu 2014).

⁶ Ioan Marian Țiplic, "Transylvania-territory at the eastern border of Catholicism (10th-13th C.)," *Studia Universitatis Cibiniensis. Series Historica XIII Supplementum* (Sibiu 2016): 133.

⁷ Ioan Albu, *Memoria epigrafică în Europa Centrală și de Sud-Est (Evul Mediu și Epoca Premodernă)*, (Sibiu 2014): 17.

⁸ Thomas Nægler, "Împrejurările istorice ale așezării sașilor în Transilvania," *Memoriile secției de științe istorice*, IV, (Sibiu 1991): 111.

colonizare⁹. Pentru această ipoteză pledează mai mulți istorici care au studiat fenomenul colonizării sașilor. Bogățiile solului și ale subsolului din regiunea Transilvaniei au atras, încă înaintea epocii migrațiilor popoarelor dinspre est, mai multe grupuri care au dorit a le exploata. *Foștii cruciați* nu au făcut notă discordantă. În ciuda imaginii pe care mulți istorici o au despre evul mediu, opinăm asupra faptului că veștile s-au răspândit rapid. Fenomenele, asupra cărora nu vom insista aici, din centrul și vestul Europei (sporul demografic crescând, împărțirea excesivă a proprietăților, fărâmițarea terenurilor) au favorizat, în rândul populațiilor din aceste teritorii, adoptarea unor decizii favorabile emigrării spre spații din est.

După cum ne este cunoscut din istoriografie, stăpânirea statului medieval ungar s-a extins spre răsărit începând din ultima treime a secolului al 11-lea¹⁰, primul grup de secui, venit probabil de undeva de pe teritoriul Ungariei de astăzi, a fost așezat în sudul Transilvaniei, într-o regiune locuită atunci de o populație românească. Pe măsura colonizării unor grupuri de sași, acești secui au trecut apoi, după mijlocul secolului al 12-lea, în colțul de sud-est al Transilvaniei¹¹. Avem, așadar, și o posibilă explicație la mult discutatul termen de *terra deserta* (cum este denumit teritoriul unde sunt colonizați germanii de documentele maghiare). Termenul poate să desemneze zona lăsată liberă de către secui tocmai pentru a face loc noilor coloniști. Termenul poate, de asemenea, să se refere și la lipsa unei organizări din punct de vedere religios, deși este mai plauzibilă varianta unui vid de putere în această zonă. Controversele legate de locuirea sau nelocuirea în secolul al 12-lea a spațiului colonizat de către noile populații au dăinuit până în zilele noastre. Ne alăturăm opiniilor care susțin o prezență a populației românești în acest teritoriu, cu preponderență în zona montană. Însă existența românilor în acest spațiu, credem noi, nu poate fi pusă sub semnul întrebării.

Prepozitura Sibiului. Spațiul de frontieră, gândit la modul pozitiv ca un spațiu ce trebuie depășit,

de adus în sânul *Christianitas*, este un spațiu care devine competență, în primul rând, a Sfântului Scaun și apoi al suportului militar la care acesta face apel, cruciada și participanții la aceasta. Misiunile depășesc vechile frontiere și descoperă alte noi frontiere (mănăstirile cisterciene Igrîș, 1179, Cârța, 1208-1210¹²). Biserica este cu un pas înaintea factorilor temporali situați la frontiera *Christianitas* și ea își asumă în primul rând controlul frontierei religioase¹³. Regalitatea maghiară primește sprijinul papalității și îl folosește eficient. Însă și Biserica câștigă din asocierea cu regii maghiari, răspândind mai ușor creștinismul catolic în estul îndepărtat, în general, și în particular, în Transilvania. Prin aceasta își sporește atât influența, cât și capitalul uman și material spre care s-a tins secole de-a rândul în diverse teritorii.

Dacă vom analiza frontiera sudică a Transilvaniei la jumătatea secolului al 13-lea vom constata că ea nu este rezultanta unui sistem de organizare unei pulsiuni dominatoare în spațiu a regalității patrimoniale maghiare, ci este rezultanta unui sistem de organizare pus la punct de Biserica Romană, în care înregistrăm misiunea cisterciană, misiunea cavalerilor teutoni, misiunea dominicană, mișcarea de colonizare a sașilor, care aparțin spiritual, dar probabil și temporal, prin *prepozitura nullius*, Bisericii Romane¹⁴. Se pune, așadar, întrebarea: de cine era controlată cu adevărat Transilvania la sfârșitul secolului al 12-lea și, cel puțin, în prima jumătate a secolului al 13-lea?

Majoritatea *oaspeților* s-a deplasat, probabil, asemenea cruciaților, de-a lungul Dunării, până în Câmpia Pannoniei, de unde au continuat drumul, pe râul Mureș în sus, până în sudul Transilvaniei. Primii coloniști s-au așezat în jurul localității Alba Iulia, care avea deja statutul de episcopie. Interesant este faptul că aceștia au preferat să își continue drumul spre sud. Dacă a fost o opțiune a lor sau o obligație stipulată în documentele de chemare nu putem, la momentul actual, a ști. Punctul central al colonizării a fost deja din secolul al 12-lea Sibiul (figura 2), unde, potrivit unui document din 1196, în intervalul 1188-1191 a luat ființă *Prepositura Cibiniensis*. Acestea i s-au subordonat capitlurile bisericesti

⁹ Năgler, „*Împrejurările istorice*,” p. 113.

¹⁰ În istoriografia maghiară găsim diferite ipoteze: Saint Stephen occupied Transylvania as a result of military intervention. It is noted in the Annals of Hildesheim, which also mentions the Christianisation of the territory. Source: László Koszta, „Byzantine Archiepiscopal Ecclesiastical System in Hungary?” in *The Carpathian Basin, the Hungarians and Byzantium, Acta Universitatis Szegediensis, Opuscula Byzantina*, XI, Szeged, 2014, p. 134.

¹¹ *Istoria românilor*, vol. III, București, 2001, p. 417.

¹² Dan Nicolae Busuioc-von Hasselbach, *Țara Făgărașului în secolul al XIII-lea. Mănăstirea cisterciană Cârța*, Cluj-Napoca, 2000.

¹³ Șerban Turcuș, „Teritoriul românesc ca spațiu-frontieră în secolul al XIII-lea,” în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai*, XLV, 1-2, Cluj-Napoca, 2000, p. 9.

¹⁴ Turcuș, „*Teritoriul românesc*,” p. 10.

din Sibiu, Nocrich și Cincu. Împreună au format provincia Sibiului, de unde a continuat colonizarea spre vest, spre Sebeș, și spre est, pe Olt în sus, până la Rupea și Drăușeni¹⁵. Fenomenul s-a desfășurat cu o oarecare rapiditate pentru că, în scurt timp, putem identifica numeroase edificii de cult, care stau mărturie a avântului economic, religios și politic adus prin colonizarea noilor populații în sudul Transilvaniei.

Cele aproximativ patru decenii scurse între momentul sosirii coloniștilor în sudul Transilvaniei și menționarea pentru prima dată a organizării religioase a acestora în Prepozitura Sibiului nu sunt suficiente pentru a bănuî o intervenție, în această perioadă, pe lângă Papă ori regele maghiar pentru a se organiza religios în formula amintită¹⁶. Toate direcțiile ne conduc la ideea că acest lucru era deja stabilit încă înainte de chemarea acestora în Transilvania. O înțelegere prealabilă între Papă și regalitatea maghiară este foarte posibil să fi avut loc. Totuși se naște, cu această ocazie, o altă întrebare: de ce Sibiu (*Cibiniensis*, *Hermannsdorf*)?

Legat de organizarea religioasă anterioară venirii sașilor în Transilvania, există un articol foarte interesant apărut la Szeged în anul 2014, publicat de László Koszta care aduce în discuție faptul că un sistem episcopal, care a împrumutat caracteristicile unei biserici private condusă de suveran și care a fost pusă, în mod simbolic sub controlul Romei, a fost cunoscut definitiv la începutul secolului al 11-lea. Putem, așadar, deduce faptul că, foarte probabil, regulile după care s-au organizat acțiunile ulterioare colonizării propriu-zise a sașilor erau clare.

Drepturile, libertățile și obligațiile politice, economice și militare, dar și religioase, au fost, în mod sigur elaborate și comunicate noilor coloniști de către reprezentanții regalității maghiare prin documente regale. Acestea, din păcate, nu s-au păstrat, în original, până în zile noastre. Totuși, nepotul inițiatorului colonizării, Géza al II-lea, este cel care întărește aceste hotărâri. Andrei al II-lea (1205-1235) emite, la 1224, așa-numitul *Andreanum* prin care se specificau drepturile și obligațiile coloniștilor sași din sudul Transilvaniei.

Andreanum-ul reflectă, prin conținutul său, atât interesele regalității, cât și pe cele ale coloniștilor. Avantajele și obligațiile noii populații colonizate în Transilvania erau foarte clar specificate în acest document. Astfel, sașii din zona Sibiului urmau să plătească anual 500 de mărci de argint și să trimită 50 de luptători în oastea regală, dacă regele întreprindea o campanie în interiorul țării. În afara granițelor regatului, când în fruntea oastei era regele, puneau la dispoziție 100 de luptători; în campaniile conduse de altcineva, trimiteau doar 50. Oaspeții urmau să-și aleagă singuri dregătorii locali, regele numind un comite în fruntea provinciei. Ei puteau circula liber cu mărfurile lor prin regat, având dreptul să exploateze anual, de trei ori câte opt zile, sare măruntă, fără plata vreunei dări. Erau liberi să-și aleagă preoții, cărora le plăteau decima¹⁷. Ultima mențiune este extrem de importantă. Foarte probabil, preoții sunt personajele principale din cadrul comunităților, dând seamă, teoretic, doar grupurilor din care s-au ridicat. Este clar că presiunile la care aceștia sunt expuși sunt foarte mari. Ne punem așadar întrebarea: ei controlau sau erau controlați? În ambele ipostaze, pe cine și de către cine?

Așadar, privilegiile și libertățile de care se bucurau primii coloniști sași erau gândite pentru a favoriza o dezvoltare rapidă a zonei. De fapt, și grupurile de coloniști sosite mai târziu pe teritoriul Transilvaniei se vor lega tot de conținutul *Andreanum*-ului pentru a beneficia de aceeași politică din partea regalității maghiare, sporindu-și totodată puterea și influența.

Implicații politice și militare. În continuare, am ales să amintim două personaje, credem noi, importante pentru istoria Transilvaniei, în general, și a părții sale sudice în special: Berthold, patriarhul de Aquileia și Gaan de Ocna Sibiului. Așadar, două personaje, aparent fără nicio legătură, pentru câțiva ani, contemporani: primul, o figură importantă în ceea ce azi numim „aparatul central” a statului, cel de-al doilea un „provincial” care apără drepturile semenilor săi. Un personaj interesant, care apare, datorită importanței sale, în multe documente oficiale ale cancelariei regale, este Berthold, patriarh de Aquileia (figura 3). Pe acesta îl întâlnim și în scrierile lui Joseph Carl Kindermann¹⁸, în anul

¹⁵ Hermann Fabini, *Universul cetăților bisericești din Transilvania*, Sibiu, 2009, p. 14.

¹⁶ Într-un document din 26 februarie 1231, emis la Roma (Lateran), papa Grigore al IX-lea, confirmă înființarea unei prepozituri libere pentru sașii din Transilvania în *Documente privind Istoria României, veacul XI, XII și XIII. C. Transilvania. Vol. I (1075-1250)*, 1951, document nr. 204, p. 244.

¹⁷ Liviu Cîmpeanu, “De la comitat la scaun principal. Evoluția administrativ-juridică a Sibiului și a provinciei aferente în evul mediu,” în *Acta Musei Napocensis*, 47, II, Cluj-Napoca, 2010, p. 81.

¹⁸ Joseph Carl Kindermann, *Repertorium der Steyermärkischen Geschichte, Geographie, Topographie*,

1798, și știm despre el că a fost arhiepiscop de Kalocsa din 1206 până în 1218 și patriarh de Aquilea din 1218 până la moartea sa în 1251. Sora sa, Gertrude, s-a căsătorit cu regele maghiar Andrei al II-lea, astfel că Berthold a devenit, prin prisma înruderii cu casa regală, arhiepiscop de Kalocsa. Dar funcțiile ecleziastice deținute de acesta au fost completate de cele politico-administrative devenind, printre altele, ban al Croației, Dalmației și Slavoniei și, ce ne interesează mai mult, chiar voievod al Transilvaniei și sfătuitor al regelului din anul 1212. Știm despre acesta că era apropiat de spațiul germanic, de unde au fost coloniștii oaspeții din sudul Transilvaniei în urmă cu o jumătate de secol. Să fi fost implicat acesta în demersul de reconfirmare a privilegiilor sașilor din Transilvania, în anul 1224? Foarte probabil.

Despre Gaan, fiul lui Alard de Ocna Sibiului¹⁹, știm că a fost implicat într-un episod sângeros din istoria Transilvaniei, cu grave consecințe asupra clericilor, arhivei și catedralei din Alba Iulia. Omorârea tatălui lui Gaan a fost de fapt pretextul izbucnirii atacului sașilor asupra episcopiei de la Alba Iulia, substratul acestor proteste violente fiind de fapt nemulțumirile față de politica expansionistă a episcopiei de la Alba Iulia și împotriva voievodului Matei Csák²⁰. În luna februarie a anului 1277, sașii transilvăneni sub conducerea lui Gaan, atacă, devastează și jefuiesc catedrala Sf. Mihail de la Alba Iulia ucigând clerici împreună „cu o mulțime de unguri”, incendiază inclusiv arhiva capitlului de la Alba Iulia distrugând pecetea capitlului și felurite privilegii și copii de privilegii ale nobililor²¹. Au participat, la această acțiune, și unii dintre preoții sași la conflictul armat de la Alba Iulia? Fapt posibil întrucât se dorea evitarea subordonării prepoziturii sibiene față de

episcopia de la Alba Iulia, aceasta fiind subordonată arhiepiscopiei de Esztergom. O opinie întâlnită în istoriografie aduce în discuție faptul că localitatea Câmpulung, aflată la sud de Carpați, a fost întemeiată de un grup de sași excomunicați în urma revoltelor împotriva episcopului de Alba Iulia din ultimul sfert al veacului al 13-lea²². În legătură cu aceasta poate fi pus și un document anterior conflictului, datat 8 noiembrie 1235, la Viterbo, unde, papa Grigore al IX-lea poruncește episcopului Cumanilor să cerceteze conflictul dintre episcopul Transilvaniei și clerul din Țara Bârsei²³.

Revenind la Prepozitura Sibiului, trebuie menționat faptul că în actele papale de la sfârșitul secolului al 12-lea privind delimitarea acesteia, subordonată, după unii istorici, arhiepiscopiei de Strigoni, și nu episcopatului catolic de la Alba, se vorbește de flandrenzi care au venit și de cei care vor mai veni în Transilvania. În diploma amintită de la 1224 li se donează sașilor și „*terra Syculorum terrae Sebus*”, o țară a secuilor din zona Sebeș-Alba, ceea ce înseamnă că însăși în provincia Sibiului, sașii se mai aflau în mișcare. Contrar așteptărilor, zona Târnavelor a fost colonizată abia în a doua jumătate a veacului al 13-lea, iar între cele două Târnave, dar și în alte enclave, s-au așezat sași și după 1300²⁴. Toate aceste noi localități înființate vor intra sub controlul Prepoziturii Sibiului care înregistrează sporire a numărului de edificii de cult, credincioși dar și venituri.

Libertățile de natură politică și religioasă sunt clar consemnate în documentele regale. Este de presupus faptul că au existat și piedici venite din partea nobililor maghiari, care își vedeau poziția amenințată în Transilvania, însă subordonarea directă față de rege a coloniștilor sași poate a adus, sub unele aspecte, câteva beneficii beneficii pentru aceștia.

Comunitățile săsești au reprezentat un model de încheiere sub toate aspectele. Această unitate s-a manifestat atât în interiorul grupurilor mai mici, dar și, la nivel general, atunci când interesele acestora erau amenințate. Așa cum au luptat pentru păstrarea libertăților politice, independența religioasă a trebuit menținută militând continuu împotriva prepoziturii,

Statistik und Naturhistorie.

<https://play.google.com/store/books/details?id=4rhLAAAAcAAJ&rdid=book-4rhLAAAAcAAJ&rdot=1>

¹⁹ Ocna Sibiului este o localitate din apropierea orașului Sibiu, cunoscută datorită bogatelor zăcămintele de sare, care au fost exploatate neconținut, din cele mai vechi timpuri, determinând astfel locuirea neîntreruptă a acestei zone. Localitatea a fost în stăpânirea familiei greavilor locali. La Ocna Sibiului a fost construită o biserică romanică târzie.

²⁰ Matei (*Matheus, Máté*) Csák, a fost conducătorul Transilvaniei (1270-1272, 1274-1275, 1276-1277), pe care victoria asupra lui Henrik Kőszegi în lupta de la Fövény, l-a transformat pentru câțiva ani, într-un adevărat rege neîncoronat al Ungariei. Pentru mai multe detalii vezi: Tudor Sălăgean, „1274-1277: Transilvania în sistemul politic al lui Matei Csák,” în *Revista Bistriței*, XIV, 2000, p. 311-322.

²¹ Maria Crîngaci Țiplic, „*Oaspeții germani*” în *sudul Transilvaniei. Istorie, arheologie și arhitectură (secolele XII-XIII)*, București, 2011, p. 61.

²² Ioan Albu, „Lepedea funerară a comitelui Laurențiu din Câmpulung,” în *Studia Varia in Honorem Professoris Ștefan Ștefănescu Octogenarii*, București, Brăila, 2009, p. 125.

²³ *Documente privind Istoria României*, document nr. 238, p. 284-285.

²⁴ Năgler, *Împrejurările istorice*, p. 113-114.

capitlului și a episcopului. Mai cu seamă în ceea ce privește dreptul de liberă alegere a preoților și stabilirii zeciuiei au existat neconținut încercări de îngrădire a libertăților coloniștilor²⁵, încercări care au fost sortite eșecului secole întregi.

Evoluția ulterioară a evenimentelor scoate la lumină planul lui Andrei al II-lea de a ridica prepozitura sibiiană la rangul unei dieceze, în anul 1212, plan care eșuează. Episcopul catolic de la Alba Iulia se opune vehement. Foarte posibil, acesta nu era mulțumit nici măcar cu existența situației mai vechi. Nu este de mirare că în veacurile următoare au apărut disensiuni între episcopii din Alba și prepoziții din Sibiu, motivul constituindu-l încercarea celor dintâi de a diminua cât mai mult posibil teritoriul supus jurisdicției prepoziturii.²⁶ Totul culminează cu conflictul amintit anterior, din anul 1277, când sașii, sub conducerea lui Gaan de Ocna Sibiului, atacă și incendiază catedrala din Alba Iulia, alungând pericolul subordonării prepoziturii sibiene față de episcopia de la Alba Iulia.

În 12 februarie 1212 regele Andrei al II-lea solicită papei – probabil influențat fiind de arhiepiscopul de Kalocsa, Berthold, care era, de altfel, cumnatul regelui – să transforme „*Cibiniensis praepositura*” într-o episcopie, care să fie subordonată arhiepiscopiei de Kalocsa; cererea a fost respinsă de papă din mai multe motive, unul dintre ele fiind opoziția vehementă atât a episcopului de la Alba-Iulia care susținea că această acțiune „*ar însemna o grea și fără seamăn știrbire a episcopatului transilvan*”, cât și a arhiepiscopiei de Strigoni, interesată și ea să obțină subordonarea eventualei episcopii. Tot din acest document mai aflăm, că papa intenționa să subordoneze prepozitura Sibiului arhiepiscopiei de Strigoni.²⁷ Același arhiepiscop Berthold apare, într-un document datat după 7 mai 1211, prin care Andrei al II-lea, regele Ungariei dăruiește Cavalerilor Teutoni țara Bârsei, acordându-le mai multe privilegii: de a ține târguri, de a ridica cetăți de lemn, de a apela la judecata regală și scutirea de dări²⁸. Documentul

este emis în numele regelui Andrei al II-lea, de către magistrul Toma, cancelar al curții regale și prepozit de *Vesprim*²⁹.

O parte a preoților sași s-a implicat, în toate veacurile, în viața politică a Transilvaniei și a Regatului maghiar. Rolul important al preoților sași în deciziile politice reiese și din evenimentele desfășurate în contextul războaielor civile din 1262, 1264-1266 dintre regele Béla al IV-lea și fiul său Ștefan, când ei, în schimbul implicării sașilor în conflictele militare, au reușit să obțină două privilegii importante: dreptul decanului și parohilor de Sibiu de a primi taine episcopale de la orice episcop catolic și acordul ca orice judecată a decanului și parohilor de Sibiu să se poată face în fața decanului lor³⁰.

Totodată, reprezentanților Bisericii le-a revenit un rol esențial și în apărarea antiotomană, prin mobilizarea chiar și a unor țări îndepărtate împotriva necredincioșilor, prin mijloace bănești – așa-zisul „impozit al turcilor”, precum și prin emiterea de indulgențe.³¹

Concluzii. Preoții au fost cei mai importanți membrii ai comunităților săsești, la fel cum se întâmplă și astăzi. După emigrarea celei mai mari părți a comunităților săsești din Transilvania, există localități, puține, este adevărat, unde au rămas doar preoții. Și aceștia sunt adevărate personalități ale zonei, izvoare de cultură insuficient valorificate. Din relatările de epocă aflăm că în cetățile bisericești de importanță strategică, cum au fost cele din Țara Bârsei și cea din Slimnic, de partea țăranilor au luptat și mercenari bine instruiți în orașe.³² Oameni plătiți de către comunități, atent supravegheați de preoți. Astăzi, războaiele tradiționale au dispărut, provocările cotidiene clasice gestionate cu multă măiestrie de către preoți s-au evaporat. „Războiul” actual este mult mai greu. Luptele sunt duse fără sprijinul comunității. Și sunt mult mai dificile decât în perioada evului mediu.

²⁵ Hermann Fabini, *Universul cetăților bisericești din Transilvania*, Sibiu, 2009, p. 36.

²⁶ Paul Brusanowski, „Contribuții la organizarea politică și bisericească a coloniștilor germani din Transilvania până la sfârșitul secolului XV,” în *Sașii și concetățenii lor ardeleni = Die Sachsen und ihre Nachbarn in Siebenbürgen : Studia in Honorem Dr. Thomas Năgler*, Alba Iulia, 2009, p. 136.

²⁷ Maria Țiplic, „Prepozitura Sibiului,” în *Sașii și concetățenii lor ardeleni = Die Sachsen und ihre Nachbarn in Siebenbürgen : Studia in Honorem Dr. Thomas Năgler*, Alba Iulia, 2009, p. 48.

²⁸ Documente privind Istoria României, document nr. 77, p. 150.

²⁹ Textul, parțial, în latină, în care este amintit Berthold: *Datum per manus magistri Thome aule regie cancellarii et Vesprimensis prepositi, anno ab incarnatione domini MCCXI. Venerabili Johanne Strigoniensi archiepiscopo, reverendo Bertoldo Colocensi electo et bano existentibus, Calano Quinqueecclesiensi, Boleslao Watiensi, Cathapanoo Agriensi, Symone Waradiensi, Desiderio Cenadiensi, Wilhelmo Transilvano, Gothardo Zagradiensi, Petro Geuriensi, Roberto Vesprimiensiecclesias feliciter bubernantibus*, în Documente privind Istoria României, document nr. 77, p. 370.

³⁰ Crîngaci Țiplic, „*Oaspeții germani*”, p. 52.

³¹ Fabini, „Universul cetăților bisericești,” p. 36-37.

³² Fabini, „Universul cetăților bisericești,” p. 52.

REFERENCES / BIBLIOGRAFIE

- Documente privind Istoria României, C: Transilvania, veacul XI, XII și XIII, vol. I, 1951; veac XIII, vol. II, 1952; veac XIV, vol. I-IV, 1953-1955; B. Țara Românească, veacul XIII, XIV și XV (1247-1500), Editura. Academiei RPR, București, 1953.
- Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, Hermannstadt-Bukarest, Bd. I-VII, 1892-1991 (hrsg. von Fr. Zimmermann, C. Werner, G. Müller, G. Gündisch, H. Gündisch, K.G. Gündisch, G. Nussbächer.
- Istoria românilor, vol. III, București, 2001.
- Monumenta Vaticana Hungariae. 1281-1375, Budapest, 1887.
- Viorel Achim, *Politica sud-estică a regatului ungar sub ultimii Arpadieni*, București, 2008.
- Ioan Albu, "Lepedea funerară a comitelui Laurențiu din Câmpulung," în *Studia Varia in Honorem Professoris Ștefan Ștefănescu Octogenarii*, București, Brăila, 2009.
- Ioan Albu, *Memoria epigrafică în Europa Centrală și de Sud-Est (Evul Mediu și Epoca Premodernă)*, Sibiu, 2014.
- Eduard Albert Bielz, *Die Burgen und Ruinen in Siebenbürgen*, Sibiu, 1899.
- Dan Nicolae Busuioc-von Hasselbach, *Țara Făgărașului în sec. al XIII-lea. Mănăstirea cisterciană Cârța*, Cluj-Napoca, 2000.
- Paul Brusanowski, *Contribuții la organizarea politică și bisericească a coloniștilor germani din Transilvania până la sfârșitul secolului XV*, în "Sașii și concetățenii lor ardeleni = Die Sachsen und ihre Nachbarn in Siebenbürgen : Studia in Honorem Dr. Thomas Nögler", Alba Iulia, 2009.
- Liviu Cîmpeanu, *De la comitat la scaun principal. Evoluția administrativ-juridică a Sibiului și a provinciei aferente în evul mediu*, în *Acta Musei Napocensis*, 47, II, Cluj-Napoca, 2010.
- Maria Crîngaci Țiplic, „Oaspeții germani” în sudul Transilvaniei. *Istorie, arheologie și arhitectură (secolele XII-XIII)*, București, 2011.
- Hermann Fabini, *Universul cetăților bisericești din Transilvania*, Sibiu, 2009.
- Ioan-Cosmin Ignat, „Bisericile fortificate săsești. Scurtă analiză istoriografică”, în *Studia Universitatis Cibiniensis. Series Historica*, volum X/2013.
- László Koszta, „Byzantine Archiepiscopal Ecclesiastical System in Hungary?” in *The Carpathian Basin, the Hungarians and Byzantium, Acta Universitatis Szegediensis, Opuscula Byzantina*, XI, Szeged, 2014, p. 127-144.
- Sabin Adrian Luca, Zeno Karl Pinter, Adrian Georgescu, *Repertoriul arheologic al județului Sibiu (Situri, monumente arheologice și istorice)*, Sibiu, 2003.
- Thomas Nögler, „Împrejurările istorice ale așezării sașilor în Transilvania”, în *Memoriile secției de științe istorice*, IV, XVI, 1991.
- Thomas Nögler, „În legătură cu numele Siebenbürgen,” în *Muzeul Brukenthal. Studii și comunicări*, 13, 1967.
- Paul Niederaier, *Habitatul medieval în Transilvania*, București, 2012.
- Schuller Richard, *Der siebenbürgisch-sächsische Pfarrer: Eine Kulturgeschichte Nachdr. Der Ausg. Schässburg, Verl. Der Markusdr., 1930 / als Festgabe für Paul Philippi zum 80. Geburtstag im Auftr. Des Arbeitskreises für Siebenbürgische Landeskunde hrsg. Und mit einer Einf. Sowie Reg. Vers. Von Ulrich A. Wien, Böhlau Verlag Köln Weimar, Wien, 2003.*
- Victor Roth, *Geschichte der Deutschen Baukunst in Siebenbürgen*, Strassburg, 1905.
- Adrian Andrei Rusu, *Castelarea carpatică*, Cluj-Napoca, 2005.
- Tudor Sălăgean, „1274-1277: Transilvania în sistemul politic al lui Matei Csák,” în *Revista Bistriței*, XIV, 2000, p. 311-322.
- Emil Sigerus, *Chronik der Stadt Hermannstadt. 1100-1929*, Hermannstadt, 1930.
- Șerban Turcuș, *Teritoriul românesc ca spațiu-frontieră în secolul al XIII-lea*, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai*, XLV, 1-2, Cluj-Napoca, 2000.
- Ioan Marian Țiplic, *Organizarea defensivă a Transilvaniei în evul mediu (secolele X-XIV)*, București, 2006.

Ioan Marian Țiplic, *Transylvania – territory at the eastern border of Catholicism (10th-13th C.)*, in *Studia Universitatis Cibiniensis. Series Historica*, vol XIII, Supplementum, 2016.

Maria Țiplic, “Prepozitura Sibiului,” în *Sașii și concetățenii lor ardeleni = Die Sachsen und ihre Nachbarn in Siebenbürgen : Studia in Honorem Dr. Thomas Nögler*”, Alba Iulia, 2009.

<https://play.google.com/store/books/details?id=4rhLAAAACAAJ&rdid=book-4rhLAAAACAAJ&rdot=1>

https://www.google.com/search?q=Berthold,+patriarh+de+Aquileia&client=firefox-b&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved=0ahUKEwiasvj83qPbAhWDfFAKHXHtAo0Q_AUICygC&biw=1366&bih=654#imgcr=rHMiZibMmwYy3M:

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Chorographia_Transylvaniae_Sybemb%C3%BCrgen_1532.jpg

LIST OF ILLUSTRATIONS / LISTA ILUSTRĂȚILOR

Fig. 1. Transilvania pe harta României

Fig. 2. Orașul Sibiu pe prima hartă militară a Imperiului Habsburgic (*Cartarea Iosefină*, 1769-1773)

Fig. 3. Berthold, patriarh de Aquileia

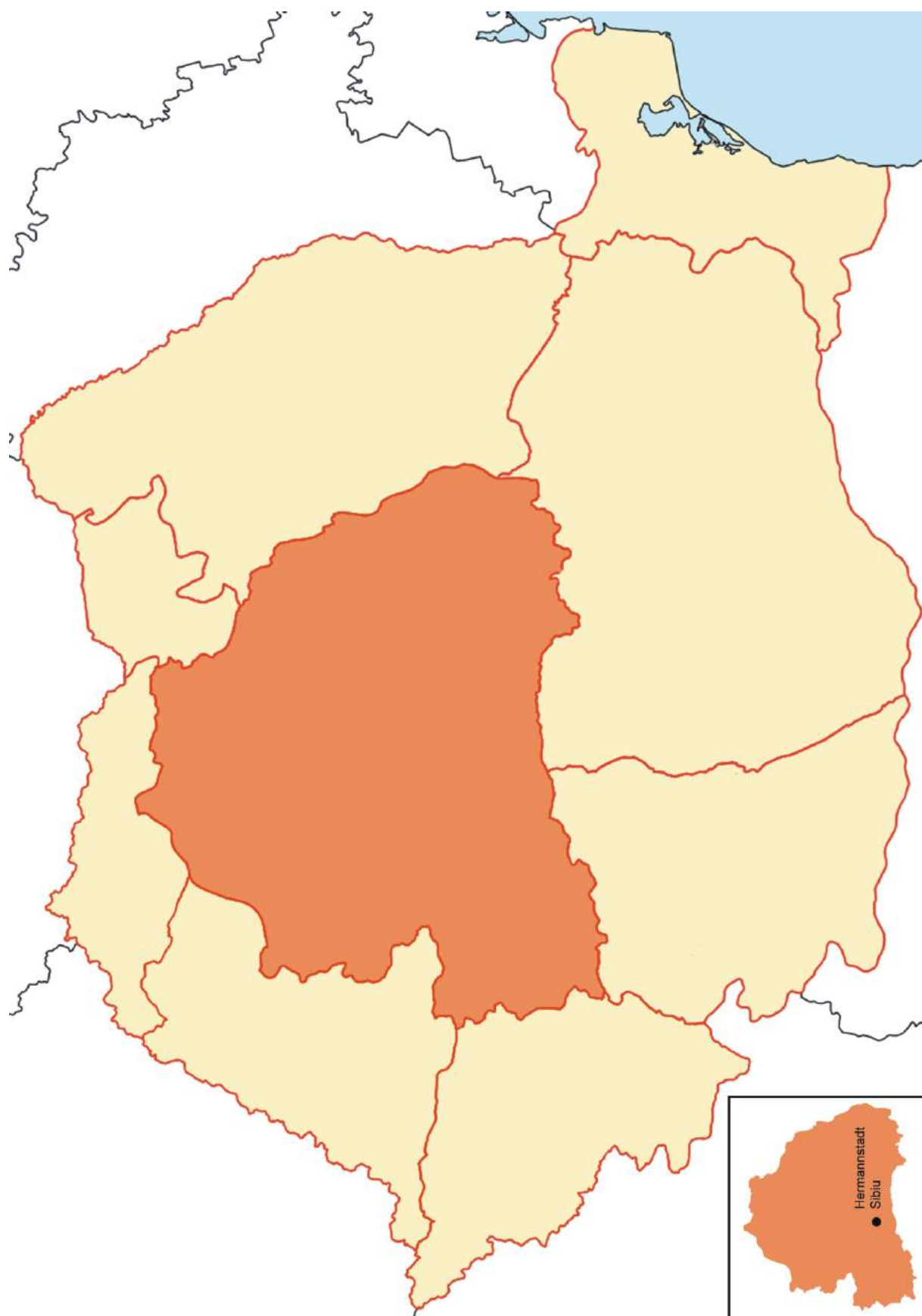

Fig. 1

Fig. 2

Fig. 3

SPADE DE EXECUȚIE ALE ORAȘULUI BRAȘOV ÎN PERIOADA MEDIEVALĂ ȘI MODERNĂ

Anca NIȚOI *
Rozalinda POSEA**

Abstract: Along with Sibiu and Cluj, the city of Brașov holds spectacular items with regards of late medieval and early modern time execution swords. The article also discusses several aspects of medieval daily life of Brașov. Local administration regulations with regards of the way of how executions were held or where they took place can also be found.

Keywords: Execution swords, Transylvania, Late Medieval Period, Modern Period

Alături de Sibiu și Cluj, Brașovul a reprezentat unul dintre cele mai importante centre economice și politice ale Transilvaniei medievale și moderne. Evoluția orașului s-a răsfrânt și asupra dreptului de judecată pe care acesta îl dobândește cu precădere spre sfârșitul evului mediu.

Între secolele al XIV-lea și al XV-lea brașovenii obțin privilegii de care se folosesc pentru a-și câștiga autonomia juridică. Această autonomie le era necesară deoarece orașul devenise un important centru comercial beneficiind mai ales de privilegiile economice dobândite. Din punct de vedere juridic Brașovul depindea de comitele secuilor până în acel moment. În secolul al XVI-lea orașul Brașov avea deja dreptul de a pronunța și executa pedeapsa capitală, dreptul de *jus gladii*.

Transformările efectuate în cele două secole au stat sub semnul regalității maghiare. În Transilvania, Ludovic I realiza în anul 1366, reforma administrativă și jurisdicțională potrivit căreia pentru orașul și districtul săsesc Brașov se institua ca instanță de apel Cele Șapte Scaune săsești cu sediul la Sibiu. Prin această reformă erau diminuate o bună parte din atribuțiile avute de comitele secuilor în această zonă. Astfel, autoritatea și prerogativele judeului de Sibiu se exercitau asupra tuturor scaunelor săsești, excepție făcând cel de Brașov, invocându-se depărtarea de tribunalul de la Sibiu¹.

În anul 1422, regele Sigismund acordă sașilor din Brașov și Țara Bârsei privilegiul de a avea aceleași drepturi cu cele avute de locuitorii Celor Șapte Scaune săsești cu reședința la Sibiu.

Din secolul al XV-lea conducerea orașului Brașov este reprezentată de către magistratul orașului. Acesta își exercita autoritatea administrativă pe teritoriul întregului district Brașov, având competențe juridice pe teritoriul Țării Bârsei, fiind instanță de apel pentru procesele civile și instanță primară și finală pentru procesele penale.

În această formă, cu diferite modificări și evoluții, administrația locală a orașului a funcționat până la sfârșitul secolului al XVIII-lea².

Pentru exercitarea drepturilor dobândite în anul 1420, sfatul orașului Brașov hotărâsc construirea unei camere de ședințe destinate discutării diferitelor probleme administrative dar și pentru administrarea justiției, astfel se naște nucleul actualei clădiri cunoscută sub numele de Casa Sfatului. Edificiul cunoaște mai multe perioade de construcție astfel că după anul 1770 bresla cojocarilor obține camera paznicilor din partea sudică și i se promite că în locul „cimitirului condamnaților” i se va amenaja o a doua boltă. Acest cimitir reprezenta locul unde erau înmormântați inițial condamnații executați de călăi³.

*Muzeul Național Brukenthal Sibiu, România, ancanitoi@yahoo.com

**Muzeul Județean de Istorie Brașov, România, rozalindaposea@gmail.com

¹ ***, *Călători străni despre Țările Române*, vol.8, București, 1983, p. 212.

² G. Nussbächer, *Caietele Corona: Contribuții la istoria Brașovului*, Caietul 3, Brașov, 2004, pp. 15-18.

³ G. Nussbächer, *Din cronici și hrisoave: Contribuții la istoria Transilvaniei*, 1987, p. 100.

În anul 1442 senatul brașovean pronunța deja sentințe de condamnare la moarte. Țiganii cutreierau Ungaria, Transilvania și Turcia și trăiau din furt și din negoțul cu cai, în orașe erau meșteri fierari. În Ungaria și în Transilvania ei îndeplineau meseria de călău și ajutori de călău⁴. Întâlnim o descriere în detaliu a unui țigan care prestează o astfel de muncă „când se axecută un biet păcătos, funcția de călău este îndeplinită de un țigan. Acest țigan era un bețiv pentru că ducea la cârciumă până și spada pentru execuție sau alte instrumente iar orașenii cărora le aparțineau erau nevoiți apoi să le răscumpere. Căci vecinii⁵ dau acestor găzi țigani o spadă, țiganii neavând una a lor iar locuitorii se plâng de faptul că nu au un călău de meserie supliciul condamnaților mărindu-se datorită lipsei de experiență a țiganilor⁶”. În anul 1538 în registrul de cheltuieli salariale, la Brașov, nu este menționat niciun călău, sunt trecuți doar notarul Luca, trâmbițașul, popa Petre și slujitorul judeului Brașovului⁷. Totuși aceleași registre înregistrează începând cu anul 1520, execuțiile aduse la îndeplinire de către călăii orașului. Între anii 1520-1550 au fost executate un număr de 120 de sentințe, printre acestea pedepsele constau în: torturi, spânzurări, decapitări, arderi pe rug, tăieri de urechi, bățai și alungări din oraș. Serviciile oferite de călăii orașenești erau folosite și în satele aflate sub jurisdicția orașului brașov ori de câte ori erau solicitate. În registrele de plată călăii erau menționați cu apelativul de Czigani sau Cigani ori Egiptii⁸.

*

Prima spadă la care facem referire este deținută de Muzeul Județean de Istorie Brașov în cadrul colecției de Istorie Medie, având numărul de inventar **1152 IM**. Spada este de două mâini cu lama realizată din oțel, prevăzută cu șase șanțuri mediane dispuse la o

distanță de 2 mm, acestea merg pe lungimea lamei între 31 și 35 cm. Garda în cruce, în secțiune octogonală. Mânerul este din lemn acoperit cu piele. Butonul mânerului este prevăzut cu doi butoni centrali, supraînălțați rectangulari, cu colțurile ușor rotunjite. Pe fața unuia dintre butoni este inscripționată litara „Z” decorată prin batere cu câte trei puncte în capete. Tot pe butonul mânerului apare marcată coroana cu trei fleuroane pe ambele capete. Lungimea totală a spadei este de 108,7 cm, lungimea lamei este de 83 cm, lungimea gârzii este de 25 cm. Caracteristicile piesei o încadrează cu ușurință în secolul al XVI-lea.

Stema orașului Brașov este reprezentată printr-o coroană pe un trunchi de copac cu rădăcini. Reprezentarea ei în această formă se mai găsește astăzi pe diferite edificii medievale ale orașului. Cea mai importantă reprezentare este cea de la Biserica Neagră și cea de pe frontonul de vest al Casei Sfatului. Ce mai veche reprezentare a stemei brașovului, sub formă de coroană așa cum a apărut inițial, s-a păstrat pe sigiliul orașului aplicat pe un document ce datează din anul 1396.⁹

După invazia turcească din 1421 pe documentele emise de orașul Brașov apare un nou sigiliu reprezentând o coroană deschisă cu fleuroane în formă de frunze. În secolul al XVI-lea a apărut un element nou în stema Brașovului, trunchiul cu rădăcinile, răspândirea stemei sub această formă se datorează marelui umanist Johannes Honterus¹⁰.

În cadrul categoriei spadelor medievale de execuție celelalte piese valoroase se regăsesc în colecțiile muzeelor din Sibiu¹¹ sau din Cluj Napoca.

O piesă extrem de bine realizată, spada de la Sibiu posedă elemente specifice spadelor de execuție prezente în spațiul occidental al Europei. Astfel, aceasta are pe lamă gravată următoarea expresie derivată din psalmi: "JESVS DIR LEB ICH, JESVS DIR STIRB ICH, DEIN BIN ICH TOT UND LEBENDIG" (*Isus pentru Tine trăiesc, Isus pentru Tine mor, al Tău sunt mort sau viu*) ceea ce îi conferea acestuia binecuvântarea divină. Această

⁴ ****Călători străni despre Țările Române*, vol. V, Ed. Științifică, București, 1973, p. 547.

⁵ Vecinătatea era o formă de organizare comunitară folosită în Transilvania de către sași.

⁶ ****, Călători străni despre Țările Române*, vol. V, București, 1973, p. 570.

⁷ Valeria Căliman, Manuscris traduceri după *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt, Vol. II*, p. 546-598, Biblioteca Județeană „George Barițiu” Brașov, Colecții speciale.

⁸ G. Damian, *Meserii și ocupații ale țăganilor transilvăneni. Călăii, temnicerii și hingherii orașului Brașov între secolele XVI-XVIII*, în *Spectrum. Cercetări sociale despre romi*, Cluj-Napoca, 2010, p. 44.

⁹ Gernot Nussbächer, *Op. cit.*, *Caietul 2*, Brașov, 2003, pp. 13-15.

¹⁰ Ibidem

¹¹ Nițoi, A., *Observații privind spada de călău a orașului Sibiu, secolul al XVI-lea*, în *Corviniana*, VIII, 2004, pp. 155-161.

inscripție avea scopul de a proteja și de a justifica acțiunea armei și a celui care o mănuieste, ambii fiind, de fapt doar niște executori ai voinței legii, încercându-se, prin aceste citate, să se aducă condamnatului, în ultimele sale clipe, pacea sufletească. Pe lângă inscripție, încadrând-o, se află o reprezentare a spânzurătorii și a roții. Aceste reprezentări sunt cele mai răspândite ornamentații întâlnite pe lamele spadelor de călău, de la cele mai simple cum ar fi spânzurătoarea alcătuită din stâlp și grindă transversală trasate ca două linii până la cele în care este ilustrat un condamnat; roata, evoluând de la un cerc gravat cu mai multe raze ca și spițe, până la roata ca instrument de execuție¹². Aceste reprezentări, alături de citatele din Psalmi se constituie într-o instanță supremă ce dă sentința. Interesant de remarcat este faptul că, spânzurători erau frecvent așezate la granițele regatului, ca un mod de a-i speria pe străinii care intrau în țară¹³. Pe cealaltă parte a lamei sunt gravate motive florale (planșa II-b) în același mod în care ele se întâlnesc pe lamele spadelor de execuție din mediul german, unde sunt însă încadrate de alte citate din psalmi. Astfel de formulări ca cea de pe spada în discuție se întâlnesc și pe alte spade de călău bavareze din secolele XVI-XVII unde se spunea „*sentința o dă stăpânirea, eu execut doar sentința*”, iar alte formulări încercau să exprime ideea că moartea prin spadă asigură celui executat viață veșnică „*spada o ridic asupra lui, dă Doamne viață veșnică păcătosului*”¹⁴. Prin acest fel de formulări călăul încerca să se protejeze într-un fel de blestemele rostite de condamnat în ultimele sale momente. Tot formulări asemănătoare ca de exemplu „*De aceea din timp să vă căiți și la picioarele lui Dumnezeu să cădeți, înainte ca prin această spadă executați să fiți*” sau pe cealaltă parte a lamei „*Această spadă are tăiș ascuțit, iar eu sunt investit, pe Dumnezeu și pe autorități să slujesc și pe oamenii răi să-i pedepsesc*” se găsesc și pe spada de călău a orașului Deva¹⁵.

În cazul piesei existente la Cluj aceasta prezintă caracteristicile lamei spadelor de călău, cu vârful rotunjit și lama lată de la bază până spre terminație. Spre deosebire de piesa de la Sibiu, garda este dreaptă, simplă,

neexistând acea protecție suplimentară pentru pumn. Butonul este la rândul piriform, tip T – Oakeshott¹⁶, iar lama prezintă doar câteva semne în partea superioară, imediat sub gardă amplasate în trei registre paralele¹⁷. Există posibilitatea ca aceste însemne să reprezinte semne de meșter. Marea deosebire dintre cele două piese este faptul că pe lama piesei clujene nu se regăsește nici unul din însemnele sau simbolurile menționate anterior ca fiind prezente la spadele de execuție.

Raportându-ne la tipologia lui R. E. Oakeshott din prisma caracteristicilor spadele în discuție sunt încadrate de în subtipul XVIII-b al¹⁸, autorul specificând faptul că majoritatea spadelor de acest fel provin din mediul german, așa cum se poate observa și în iconografia germană a secolelor XV-XVI, în special în opera lui Albrecht Dürer¹⁹. Revenind la spațiul transilvan, în iconografia picturii de panou sud transilvane asemenea piese sunt întâlnite la Hălchiu în ciclul Patimilor în tabloul reprezentând *Rugăcinea în Ghetsemani*. Aici se poate observa o spadă cu garda dreaptă și evazată spre capete, terminată în două sfere (stilul 11-Oakeshott²⁰; varianta f-Pinter)²¹ cu un mâner pentru o mână și jumătate (m 1 1/2-Pinter)²² terminat într-un buton piriform (tip T5- Oakeshott)²³. Datarea altarului în primul sfert al secolului al XVI-lea nu face decât să susțină ideea existenței în uz a unor asemenea piese în acea perioadă sau într-o perioadă cronologic apropiată.

Un caz similar se regăsește în pictura de panou de la Târlău, unde în scenele *Martiriul Sf. Valentin* și *Martiriul Sf. Dumitru* se pot observa spade de execuție ce posedă caracteristici similare cu cele descrise mai sus. La fel ca și la Hălchiu, datarea altarului de la Târlău la începutul secolului al XVI-lea (1508) vine să sprijine datarea pieselor în discuție.

Revenind la spadele brașovene, trebuie spus că execuțiile în Brașov se realizau în mai multe

¹² Ibidem, p. 101-102.

¹³ Ibidem, p. 103.

¹⁴ Ibidem, p. 95 - 99.

¹⁵ Andruș, R., *Spade și săbii din colecția muzeului devean în Sargetia*, XXV/1992-1994, p. 337.

¹⁶ Oakeshott, R.E., *The sword in the Age of Chivalry*, London, 1964, pp.105-106.

¹⁷ Vlădescu, C., König, C., Popa, D., *Arme în muzeele din România*, București, 1973.

¹⁸ Oakeshott, R. E., *Op cit.*, p.70.

¹⁹ *** *Albrecht Dürer-1471-1971 Ausstellung des Germanischen Nationalmuseum, Nürnberg*, 1971. p.133, pl 231.

²⁰ Oakeshott, R. E., *Op. cit.*, p.118.

²¹ Pinter, Z. K., *Spada și sabia medievală în Transilvania și Banat, secolele IX-XIV*, Reșița, 1999, p. 97.

²² Ibidem, p. 96.

²³ Oakeshott, R. E., *Op. cit.*, p. 106.

zone ale orașului. Primul loc și cel mai important pentru realizarea execuțiilor era situat în Piața Sfatului. În Piață a fost ridicat în anul 1595 un stâlp al infamiei. La 10 august 1718 stâlpul infamiei a fost înlocuit cu unul nou care a fost mutat ulterior în zilele de 28 și 29 martie 1792 în afara zidurilor într-o zonă care mai fusese folosită pentru execuții. Zona se află astăzi în apropiere de fostul Palat de Justiție al orașului, actuala clădire a Consiliului Județean. Acest loc era destinat execuțiilor prin ardere pe rug dar tot aici erau duse la îndeplinire și pedepse cu sabia²⁴. O astfel de execuție este redată în *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt*, Vol. VI „la 11 martie 1625 a fost omorât strălucitul domn jude al Brașovului, Johannes Chrestels de trei vrăjitoare; Sommerstin, Masuriu și cea din Hălchiu. Vor fi toate trei arse pe rug după confesiune”. În Piața Sfatului pe lângă expunerile la stâlpul infamiei aveau loc execuții și arderea pamfletelor anonime prin care erau criticați conducătorii orașului. Critica senatului brașovean era pedepsită cu moartea.

A doua spadă face parte dintr-o colecție particulară, fiind deținută de d-l Flavius Baias.

Spada de călău are aspectul consacrat al spadelor de execuție, având lama lată care își păstrează aceeași lățime de la vârful rotunjit și până sub gardă, încadrându-se în limitele între care oscilează în general o astfel de spadă. De altfel, una din caracteristicile armelor de execuție este chiar vârful rotunjit (în patru laturi, teșit sau semicircular) neîntâlnit în general la spadele de luptă la care acesta era ascuțit.

La fel ca majoritatea spadelor de acest fel, spada în discuție prezintă șențuirea mediană pentru scurgerea sângelui denumite în literatura germană de specialitate "Blutrinne". Spre deosebire de cele mai timpurii la care existau mai multe astfel de șențuiri și mult mai lungi, în cazul de față se observă, așa cum menționam anterior o singură astfel de șențuire, și mult mai scurtă.

Garda este una dreaptă de secțiune sexagonală în partea centrală evazată spre capetele care se prezintă sub forma unui trunchi de con cu baza mare ca extremitate.

Tija mânerului este astfel realizată pentru a putea fi cuprinsă cu două mâini, în așa fel încât lovitura să fie atât de puternică ca să reteze din

prima încercare capul condamnatului. Mânerul este realizat din lemn și se termină într-un buton plin, piriform. Tipul de buton plin echilibra foarte bine spada centrul de greutate căzând pe mijlocul lamei spre vârf. Intervențiile ulterioare suferite de piesa în discuție au determinat pierderea acestui centru de greutate.

Cercetarea piesei relevă o serie de intervenții ulterioare care îi diminuează valoarea inițială. Astfel, aceasta a fost la un moment dat, cel mai probabil la jumătatea secolului al XVIII-lea decorată și inscripționată pe lamă, pe ambele fețe.

Pe una dintre fețe este prezentă stema Imperiului Habsburgic, vulturul bicefal având deasupra coroana imperială și inscripția IUSTITIA REGNI FUNDAMENTI EST. Inscripția este delimitată de reprezentări florale, frunze de acant ce pornesc dintr-o rădăcina aflată pe lamă imediat sub gardă. Reprezentarea este destul de stângaci realizată.

Cealaltă față a lamei prezintă stema Brașovului și inscripția DIRUM SCELUS NON MANET IN ULTUM. Referitor la stema Brașovului, în secolul al XVI-lea a apărut un element nou în stema orașului, trunchiul cu rădăcinile, care a fost folosit prima dată pe matricea sigilară a Convertului mănăstirii dominicane. Răspândirea stemei în această formă se datorează marelui umanist Johannes Honterus. Pe prima hartă a Transilvaniei, publicată de Honterus în anul 1532 la Basel, stema Brașovului apare cu o mulțime de rădăcini.

Pe reprezentările anterioare ale stemei Brașovului numărul rădăcinilor este mai mic. Astfel, reprezentările din secolul al XVIII-lea prezintă un număr mare de rădăcini, cum este cazul reprezentării care a fost pe situată pe fațada vestică a Casei Comerțului, aflată acum la Bastionul Țesătorilor, datând din anul 1749²⁵, cea din Biserica Neagră (1767) și cea de pe frontonul Casei Sfatului (1778)²⁶.

Cercetarea piesei în cauză ne determină să afirmăm că spada în discuție este un produs al începutului de secol XVII cu modificări ulterioare la jumătatea celui de-al XVIII-lea.

²⁵ I. Podea, O. Drăgănuș, *Muzeul și elementele de arhitectură legate de activitatea sa*, Brașov, f.a., p. 163.

²⁶ G. Nussbächer, *Din cronici și hrisoave: Contribuții la istoria Transilvaniei*, 1987, p. 101.

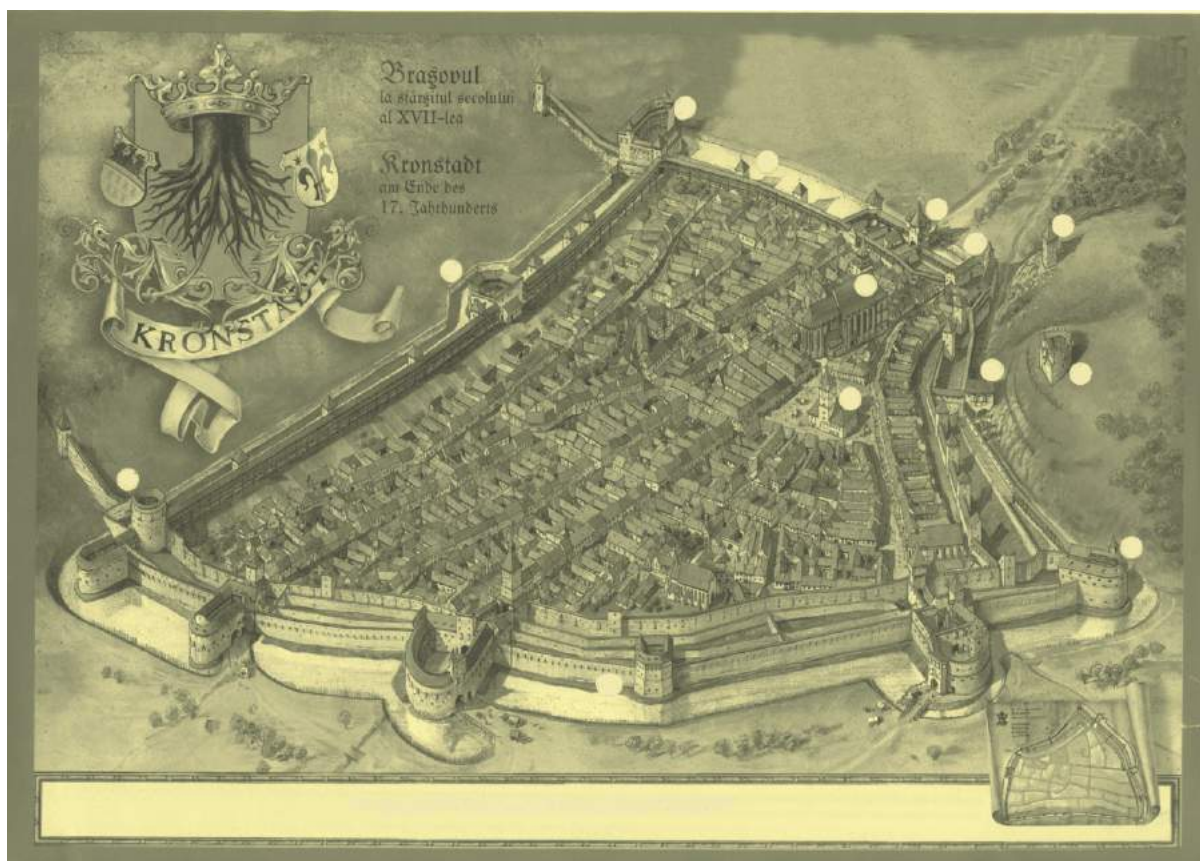
²⁴ Ibidem, p. 48.

REFERENCES / BIBLIOGRAFIE

- ***, *Albrecht Dürer-1471-1971 Ausstellung des Germanischen Nationalmuseum*, Nürnberg, 1971.
- ***, *Călători străni despre Țările Române*, vol. VIII, București, 1983.
- ***, *Călători străni despre Țările Române*, vol. V, București, 1973.
- R. Andruș, *Spade și săbii din colecția muzeului de vean, în Sargetia*, XXV, 1992-1994.
- Valeria Căliman, Manuscris traduceri după *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt, Vol. II*, p. 546-598, Biblioteca Județeană George Barițiu, Colecții speciale.
- G. Damian, *Meserii și ocupații ale Țiganilor transilvăneni. Călăii, temnicerii și hingherii orașului Brașov între secolele XVI-XVIII*, în *Spectrum. Cercetări sociale despre romi*, Cluj-Napoca, 2010.
- G. U. Kühn, *Das Richtschwert in Bayern in Waffen und Kostumkunde*, 2 / 1970.
- A. Nițoi, *Arme și armuri în colecțiile Muzeului Brukenthal*, Sibiu, 2007.
- A. Nițoi, *Observații privind spada de călău a orașului Sibiu, secolul al XVI-lea*, în *Corviniana*, VIII, 2004.
- G. Nussbächer, *Caietele Corona: Contribuții la istoria Brașovului*, Caietul 3, Brașov, 2004.
- G. Nussbächer, *Din cronici și hrisoave: Contribuții la istoria Transilvaniei*, București, 1987.
- G. Nussbächer, *Caietele Corona: Contribuții la istoria Brașovului*, Caietul 2, Brașov, 2003.
- R.E. Oakeshoot., *The sword in the Age of Chivalry*, London, 1964
- Z.K., Pinter, *Spada și sabia medievală în Transilvania și Banat, secolele IX-XIV*, Reșița, 1999.
- I. Podea, O. Drăgănuș, *Muzeul și elementele de arhitectură legate de activitatea sa*, Brașov, f.a.

LIST OF ILLUSTRATIONS / LISTA ILUSTRĂȚIILOR

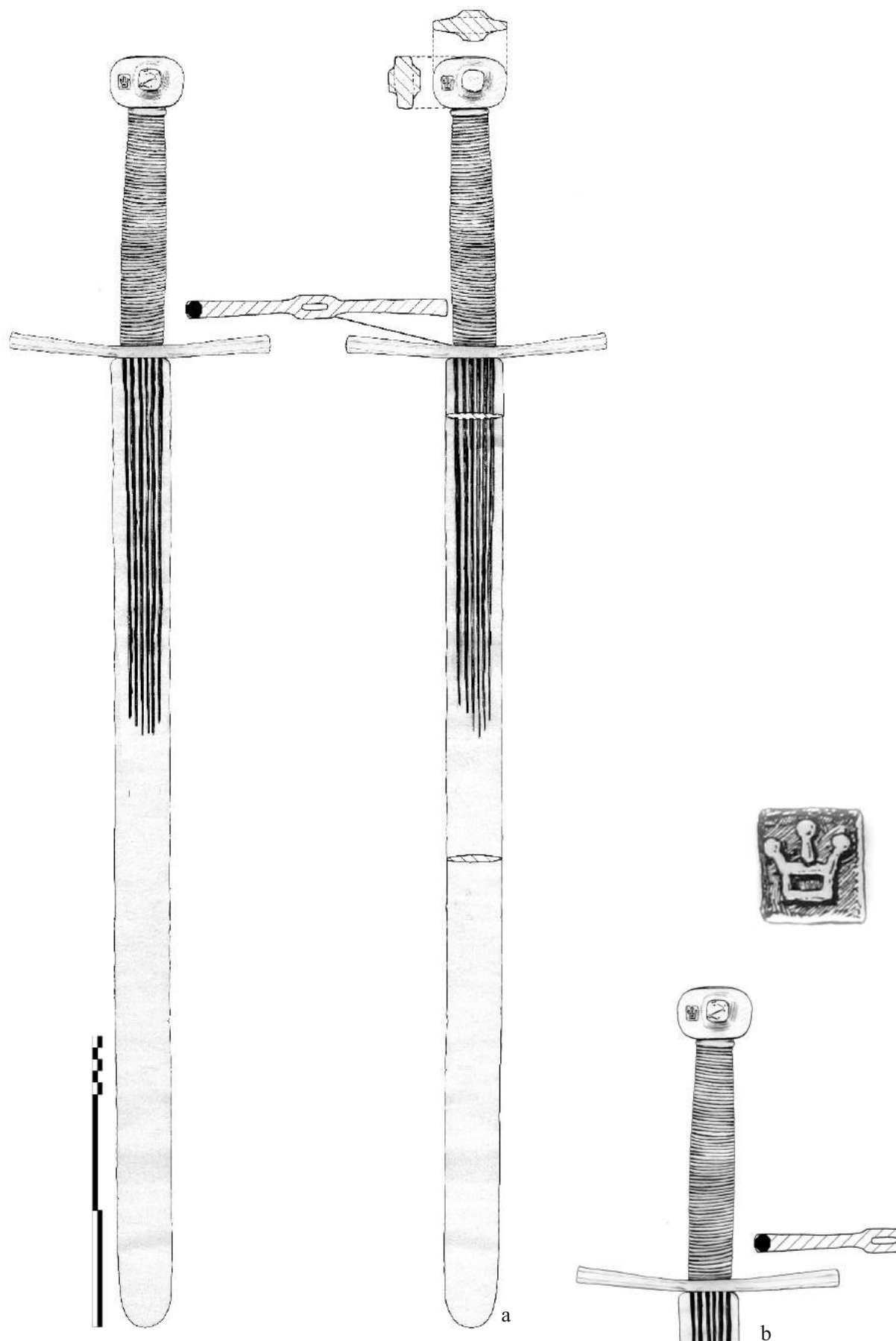
- Planșa 1** a. Brașovul la sfârșitul secolului al XVII-lea (reconstituire)
b. Brașovul la începutul secolului al XX-lea, hartă, Muzeul Județean de Istorie Brașov.
- Planșa 2** a Spada de execuție a orașului Brașov, secolul XVI (desen)
b coroana Brașovului (stema) – detaliu buton (desen)
- Planșa 3** a Spada de execuție a orașului Brașov, secolul XVI
b-c spada de execuție – detalii
- Planșa 4** a Altarul poliptic de la Tâțârlaua – 1508, *Martiriul Sf. Valentin* (sus)
b. Spade de călău, secolul XVI, Colecția Muzeului Național de Istorie a Transilvaniei- Cluj Napoca
c-e Spade de călău, secolul XVI, Colecția Muzeului Național Brukenthal, Sibiu
- Planșa 5** a Locuri publice de execuție în Brașov - Piața Sfatului, desen de Eduard Hüllverding, Viena, 1848, Colecția Muzeului de Artă Brașov.
b –Piața Sfatului - astăzi.
- Planșa 6** a Bastionul și turnul Porții, situate la intrarea în strada Porții, gravură după planuri vechi, înainte de 1689, artist necunoscut.
b Consiliul Județean Brașov, vechiul Palat al Justiției ridicat între anii 1900-1902.
- Planșa 7** a Întrarea în strada Mureșenilor astăzi, locul unde se găsea în trecut Poarta Vămii
- Planșa 8** a Spada de călău a Brașovului, secolul al XVII –lea , colecție privată deținută de Flavius Baias
b-c Spada de călău - detalii

a

b

Planșa 2

Planșa 3

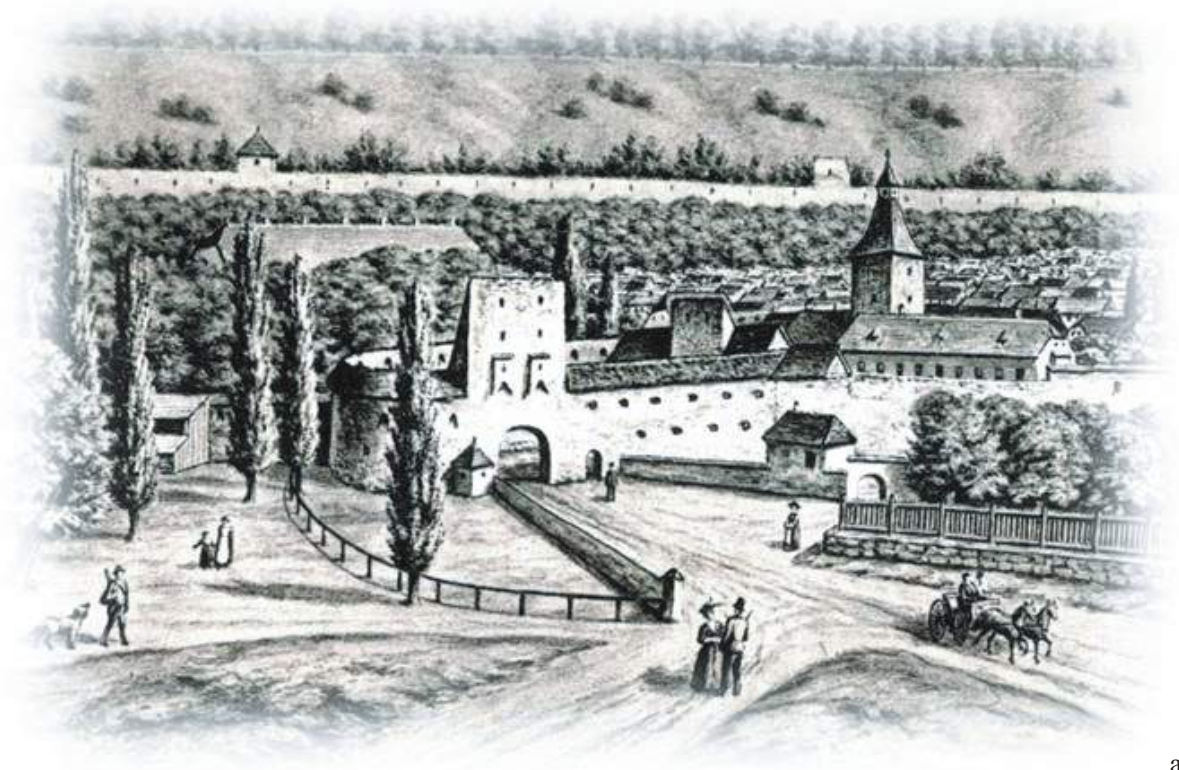
Planșa 4

a

b

a

b

Planșa 7

a

b

Planșa 8

**THE FORTIFICATION SYSTEM IN THE RHODOPE MOUNTAINS AND ITS
ROLE IN THE REGIONAL MILITARY CONFLICTS DURING THE MIDDLE AGES**

Stoyan POPOV, Dimitar DIMITROV*

Résumé: Cet article a pour but de révéler, à partir de l'analyse interdisciplinaire des sources écrites et des données archéologiques, le rôle du système de fortification Rhodopéen dans les conflits militaires entre les deux principales forces politiques luttant pour la suprématie dans la région au Moyen-Âge – le Royaume des Bulgares et l'Empire byzantin. En outre, la fonction et l'importance de la chaîne des Rhodopes et de sa ligne de défense seront également retracées dans le contexte des affrontements militaires fatals entre les États locaux et les envahisseurs d'Ouest et d'Orient, respectivement les Chevaliers de la Troisième et de la Quatrième Croisade au 13ème siècle et les Turcs ottomans au 14ème siècle. Les principales forteresses des Rhodopes, leurs caractéristiques de fortification et leur importance stratégique pour le contrôle de la région et de son réseau de communication routier adjacent seront soulignés..

Keywords: Rhodopes, Fortification System, regional military conflicts, Byzantium, Bulgarian Tsardom, Crusaders, Rhodopean separatists.

Fortification, especially before the gunpowder age, was instrumental for strengthening (fortis facere) via military constructions and buildings the defence of a territory in warfare but also for enhancing the effective political control over a region during peacetime. In the course of their long time rivalry for hegemony in the South-Eastern Europe Byzantium and the Bulgarian Tsardom shared a very well-developed network of fortresses and military installations, based on a constantly evolving experience combining age-old traditions and new trends. Fortress construction in both Byzantium and Medieval Bulgaria¹ was subject to a common strategic-fortification concept. The individual fortresses located in a given geographical area and designed to provide for its defence were included in fortification systems, all of which having a specific

strategic purpose. During the different periods of the existence of the medieval Bulgarian state in its borders there have been established and functioned about 21 fortification systems². Among them, with its place and significance the Rhodopean fortification system stands out³.

This paper aims to reveal on the basis of interdisciplinary analysis of the written sources and archaeological data the role of the Rhodopean fortification system in the military conflicts between the two main political forces battling for supremacy in the region during the Middle Ages – the Bulgarian Tsardom and the Byzantine Empire. Besides, the function and significance of the Rhodope Mountains Range and its defensive line of fortresses will also be traced in the context of the fateful military clashes between the local states and the invaders from the West and East - respectively the Knights of the Third and Fourth Crusade in the 13th century and the Ottomans in the 14th

* The University of Plovdiv, Plovdiv, Bulgaria; mythos_sp2002@yahoo.com, dimitarveselinov@yahoo.com.

¹ Lawrence, A. *A Skeletal History of Byzantine Fortification*. – The Annual of the British School at Athens, Vol. 78 (1983), p. 171–227; Ovcharov, D. *Vizantiiski i bulgarski kreposti 5th – 10th c.*, Sophia 1977; Harbova, M. *Otbranitelni saorazhenia v Bulgarskoto srednovekovie*, Sophia 1981; Balabanov, P., Boyadzhiev, St., Tuleshev, N. *Krepostnoto stroitelstvo v bulgarskite zemi*, Sophia 2000; Ovcharov, N., Kodzhamanova, D. *Perperikon I okolnite tvurdini prez Srednovekovieto. Krepostnoto stroitelstvo v Iztocnite Rhodopi*, Sophia 2003.

² Angelov, D., Cholpanov, B. *Bulgarska voenna istoria prez Srednovekovieto (10th – 15th c.)*, Sophia 1994, p. 298.

³ Cholpanov, B. *Rodopskata ukrepitelna Sistema*. – Izvestia na Generalnia shtab na Instituta za voenna istoria, 51(1991), p. 239 – 275; Angelov, D., Cholpanov, B. *Bulgarska voenna istoria prez Srednovekovieto*, p. 313 – 316; Boyadzhiev, N. *Krepostna sistema v Srednite Rodopi prez Kusnata antichnost i Srednovekovieto*. – In: *LAUREA in honorem Margaritae Vaklinova, I, София 2009*, p. 103 – 110.

century. The key Rhodope fortresses, their fortification features and their strategic significance for the control over the region and its adjacent road-communication network will be highlighted.

The Rhodopes (Родопи, Ροδόπη) are a mountain range in southern Bulgaria and northern Greece, part of the Rila-Rhodope massif. Its length is about 240 km, and the width is 100 km. The total area of the Rhodope Mountains is about 14 737 km², of which 12 233 km² – (i.e. 83% of the total area) are on the Bulgarian territory. It is practically the most extensive mountain in Bulgaria and occupies about 1/7 of the Bulgarian territory. The average altitude of the Rhodopes is 785 m, thus making it a medium-high mountain. To the north the mountain slopes descend steeply towards the Upper Thracian Plain. To the west, the Rhodopes reach the Avram saddle, Yundola and the valley of the Mesta River. To the south and east they extend to the coastal plains of Western (Greek) Thrace (between the Mesta and Maritsa rivers in the northeast of Greece). In terms of their geomorphology, the Rhodopes consist of three subdivisions, which are distinguished by their relief. The Western Rhodopes are the larger (66% of the area of the Rhodopes in Bulgaria) and higher (with an average altitude of 1500 – 1600 m) part of the mountains. The Eastern Rhodopes are spread over a territory of about 34% of the mountains' area in Bulgaria, constituting a much lower part (with an average altitude of 320 m). The Southern Rhodopes are the part of the mountain range that is located in Greece and they are characterized by numerous peaks of relatively low altitude. In general, considering their landscape, the Rhodopes are a large labyrinth of ridges and deep river valleys⁴.

The Rhodopean Fortification System is the second largest in the Bulgarian lands in terms of range and number of fortresses. It secures the access and communications between the Aegean Sea and the valley of the Maritsa River, between Via Diagonalis and Via Egnatia and provides control on the access to the Northern Aegean shoreline. According to B. Cholpanov, who carried out a complex

terrain research in the Rhodopes region, the mountains' fortification system consisted of 3 fortified belts: northern, central and southern⁵. In the northern Rhodopean fortified line there are about 100 strongholds, with Batkun, Tzepaina, Krychim, Stenimachos, Neutzikon (Mezek) being some of the most important among them⁶.

The central belt includes approx. 90 strongholds, among which stand out Kryvous, Patmos, Ustra, Vishegrad, Mneakos, Perperek, Liutitza, Rodestuik, Ephraimetc.⁷

The southern Rhodopean fortified line consists of several more important fortresses, including: Anastasiopolis, Mosinopolis, Komotini⁸.

Roads and communications

The northern, central and southern fortified lines of the Rhodopean Fortification System enhanced the regional communications and secured the road network along the valleys of the Rhodopean rivers⁹.

The strongholds of the Rhodopes Fortification System were predominantly concentrated along the valleys of 9 rivers: the Yadenitsa River, the Chepinska River, the Old River, the Vacha River, the Parvenetska River, the Chepelarska River, the Maritsa River, the Varbitsa River and the valley of the Arda River¹⁰.

The Rhodopes are enclosed from north and south by the two Balkan highways of Antiquity and the Middle Ages – Via Egnatia and Via militaris, which connect the Rhodopes region to the Adriatic and Central Europe¹¹. Part of the route of Via Egnatia, east of the mouth of Mesta, passes along the southern slopes of the Rhodopes through the Xanthi, Periterion,

⁵ Cholpanov, B. *Rodopskata ukrepiteľna Sistema*, p. 249; Angelov, D., Cholpanov, B. *Bulgarska voenna istoria prez Srednovekovieto*, p. 313 – 314.

⁶ Cholpanov, B. *Rodopskata ukrepiteľna Sistema*, p. 249; Angelov, D., Cholpanov, B. *Bulgarska voenna istoria prez Srednovekovieto*, p. 314.

⁷ Cholpanov, B. *Rodopskata ukrepiteľna Sistema*, p. 249 – 251; Angelov, D., Cholpanov, B. *Bulgarska voenna istoria prez Srednovekovieto*, p. 314 – 315.

⁸ Cholpanov, B. *Rodopskata ukrepiteľna Sistema*, p. 251; Angelov, D., Cholpanov, B. *Bulgarska voenna istoria prez Srednovekovieto*, p. 315.

⁹ Angelov, D., Cholpanov, B. *Bulgarska voenna istoria prez Srednovekovieto*, p. 315.

¹⁰ Cholpanov, B. *Rodopskata ukrepiteľna Sistema*, p. 252–270.

¹¹ Asdracha, C. *La région des Rhodopes aux XIIIe et XIVe siècles*, p. 24.

⁴ Asdracha, C. *La région des Rhodopes aux XIIIe et XIVe siècles: étude de géographie historique*, Athen: Verlag der Byzantinisch-Neugriechischen Jahrbücher, 1976, p. 3 – 13; Ivanov, A. *Phizicheska geographia na Bulgaria*, Sofia 1998, p. 194 – 222; Soustal, P., *Thrakien (Thrace, Rodope und Haimimontos)*, Vienna 1991.

Mosinopolis, Maroneia, Makre, Trajanoupolis and Bera (Feres) fortresses. The section of Via Egnatia in the South-Central periphery was of key importance in the context of the Bulgarian-Latin conflict in 1205 - 1207.¹² It also had a strategic role as far as the independent domain of the Bulgarian Momchil is concerned, for Xanthi (Tsarevo) became his capital. This road artery was also actively used by the united forces of John VI Cantacouzenos (1347 - 1354) and Ummur Beg in the course of the Second Civil War (1341-1347) in Byzantium and the military conflict with Momchil¹³. On its turn, the Rhodopes connected the two highways via its inner mountain road network. There were six roads that crossed the Rhodopes and connected the Upper Thracian Plain with the Mesta and Aegean Thrace valleys:

1) From the west to the east, the first one heads to the west of Philippopolis and reaches the Batkun fortress. From there it enters the southwest of the mountain to Tzepaina. From Tzepaina the road goes west, straight to the Mesta river valley to Nicopolis ad Nestum. This is the most direct route connecting the Maritza valley with the Mesta River.

2) The second route continues from Tzepaina through the Chepino basin to the south, through the Batak Mountain to the region of today's town of Dospat and thence to the Mesta river valley near the town of Nikopolis ad Nestum. Its route coincides with that of the current Batak-Dospat road. Somewhere north of Batak the road was divided into three - to the fortress of Tzepaina and thence to Batkun and the ridges of St. Konstantin and Ilidzhik to the Pazardzhik Field.

3) The third route is known in the literature as The Western Trans-Rhodopean Roman road. It is northeast-southwest and connected Philippopolis to Nicopolis ad Nestum. It seems that the road entered the Rhodopes in the

region between the towns of Peshtera and Bratsigovo, passing by the Vatrakhastron¹⁴.

4) The most direct road through the Rhodope Mountains to the Aegean Sea passes along the Chernatitsa ridge and is known as the Central Trans-Rhodopean road. Departing from Philippopolis in a southwest direction, he headed for the village of Brestovitsa and began his climb to the Chernatitsa mountain. Moving south, it connected to Via Egnatia at the large Topirus road station¹⁵.

5) Antique road through the Radiuva mountain - it is designated conditionally as the Eastern Trans-Rhodopean road. It passes on the ridge of Radiuva mountain (border between Chepelare and Lucky municipalities). From Philippopolis through Stenimachos along the valley of the Yugovska River and that of the Chepelarska River, it leads to the town of Xanthi. During the Middle Ages it was the most intensely used route from the Aegean Sea through the Rhodopes to Stenimachos and Philippopolis¹⁶. A significant part of this route was used in the pre-Roman era¹⁷.

6) Through the eastern part of the Western Rhodopes passes another route, connecting Philippopolis and the settlements from the Upper Thracian Plain to the Eastern Rhodopes and thence to the cities of Aegean Thrace. The road crossed the valley of the Chamdere River, through the Topolovski Pass (Arpagedik) and through today's village of Topolovo to Stenimahos. A crossroad was formed at the mouth of the Borovitsa River - to the south the road continued to Mosynopolis and the Aegean Sea, and to the east - along the Arda River - to Adrianople. Northwest along the Arda is the connection with the western parts of the Rhodopes.

There was also a road running longitudinally through the interior of the Rhodopes with east-west direction. In the region of the Central and Western Rhodopes, there are no preserved areas with its pavement. However in the

¹² Geoffroi de Villehardouin, *Conquête de Constantinople*, édité et traduit par E. Faral, t. II (1203 - 1207), Paris 1961 (deuxième édition), § 495; Henri de Valenciennes, *Histoire de l'empereur Henri de Constantinople*, publiée par Jean Longnon, Paris, Geuthner, 1948. (Documents relatifs à l'histoire Croisades, II.), § 568 - 570.

¹³ *Ioannis Cantacuzeni imperatoris historiarum libri IV*, ed. Ludwig Schopen, vol. II, Bonn 1828, p. 530 - 534; Asdracha, C. *La région des Rhodopes aux XIIIe et XIVe siècles*, p. 29 - 30.

¹⁴ Madzharov, M. *The Central Rhodopes region in the Roman road system*. - In: Thracian and Byzantine Cultural Heritage in the Rhodopi Mountains and the Northern Aegean Sea Coast, Smolyan 2013, p. 46 - 49.

¹⁵ Madzharov, M. *The Central Rhodopes region in the Roman road system*, p. 41 - 45.

¹⁶ Asdracha, C. *La région des Rhodopes aux XIIIe et XIVe siècles*, p. 38 - 39.

¹⁷ Madzharov, M. *The Central Rhodopes region in the Roman road system*, p. 45 - 46.

Eastern Rhodopes, the track of this route can be traced. It started from Adrianople to the west, crossed through Dimotica and reached the Eastern Rhodopes. A key place when entering the mountain were the fortresses of Lyutitsa (near Rogozino, Ivaylovgrad) and Rodestuik (in the village of Huhla). This route went along the Arda River, following mainly its left bank. Passing by the fortresses Ephraim, Mneakos and Ustra, it entered the Western Rhodopes. Going mainly westward, at the junction of Arda and Cherna Rivers, it continued along the River Cherna, passing near the Povisdos fortress (Podvis, Momchilova Fortress), probably passing the Prevala Pass and descending along the Shirokolushka River it reached the Beden fortress. From the Nastan district, along the upper Vacha River, the road again climbed to Borino and Dospat and then descended to the valley of the Mesta River and Nicopolis ad Nestum on the route described above. A second parallel road with an east-west direction connected the fortresses on the northern slopes of the Rhodopes. The road started from Stenimachos in the west and through the fortresses Voden, Peristitsa (Perushtitsa) and Krychim reached Batkun and thence to Tzepaina. King Michael II Asen (1246 - 1256) moved with his troops when he invaded the Byzantine territory and took away the towns of Stenimachos, Peristitsa, Krychim and Tzepaina. The same route was used shortly thereafter by Nicaean Emperor Theodor II Lascaris (1254-1258) at his counter-campaign against the Bulgarians. It was used earlier by the Byzantine army during the campaign against the separatist Ivanko¹⁸.

Stages of development of the Rhodopean Fortification System

Because of its favourable geographic and climatic conditions as well as strategic location the Rhodopes have been inhabited since ancient times. Archaeological studies show prehistoric monuments dating back to the late Paleolithic age (19,000-15,000 BC). The first fortifications in the Rhodopes were built by the Thracians. Due to the poor military strategic importance of the mountain, during the Roman rule, no fortresses were built in the region, and the old ones were gradually abandoned¹⁹.

With the beginning of the Slav invasions, the conditions in the region changed drastically. In the 6th century the Empire made desperate attempts to protect its Balkan provinces through massive construction of fortified posts. The Rhodope Mountains are no exception in this respect²⁰. The majority of these fortresses were destroyed during the great Slavic-Avar invasions at the end of the 6th – the beginning of the 7th century. 6th – 7th century was the time of permanent settlement of the Slavs on the territory of present-day Bulgaria.

With the incorporation of the region to the Bulgarian state from Khan Krum (799-814) and finally from Khan Presian (836-852), it became a frontier. However, there are no existing fortresses registered until the second half of the 10th century. An explanation for this, according to us, can be found in several directions: 1. in the policy of the Bulgarian rulers, whose efforts were directed at strengthening of their power in the West-Bulgarian lands along the rivers Vardar and Struma; 2. The military campaigns of the Bulgarian rulers from the 9th-10th centuries were undertaken towards Northern Greece (along the rivers Vardar and Struma) and Constantinople (Via Militaris or along the Black Sea coast or Eastern Thrace). The great battles of this time between the two empires took place in the area of Eastern Thrace.

Sure data about the functioning of the fortress system in the Rhodopes in the Middle Ages we have from the second half of the 10th – the beginning of the 11th c. The restoration of some old early Byzantine fortresses in the Rhodopes began at that time. Initially, this was probably due to the wars of Basil I with the Bulgarian Tsardom, which is why he needed a strong control over the local Bulgarian population through the construction of fortified sites. Pecheneg wars from the mid-second half of the 11th century are the other catalyst of fortress construction in the region. There are shelter-fortresses for the local population, as well as residential fortresses for the governors of the region. Most of them are on the sites of the old late antique strongholds, using or restoring their fortifications. The period of the

¹⁸ Asdracha, C. *La région des Rhodopes aux XIIIe et XIVe siècles*, p. 35 – 40.

¹⁹ Damyanov, D. *Thracian and Byzantine Cultural Heritage in the Central Rhodopes. Studies of the Late*

Antiquity fortresses near Smolyan and the village of Koshnitsa. – In: *Thracian and Byzantine Cultural Heritage in the Rhodopi Mountains and the Northern Aegean Sea Coast*, Smolyan 2013, p. 23 – 25.

²⁰ Damyanov, D. *Thracian and Byzantine Cultural Heritage in the Central Rhodopes*, p. 26.

11th– 12th centuries is a time of restoration of the defence and communication system of the Empire in the region. This is particularly true for the 12th century with the three crusades that crossed the Balkans and the establishment of the *pronoia* institution. The restored fortresses have a different destiny. Some of them ceased to function in the first half of the 13th century, affected by the Bulgarian-Latin and Bulgarian-Nicaean wars. Others survived till the Ottoman invasion in the second half of the 14th century, and others (for example, Tzepaina and Stenimachos) even afterwards.

For the most part, the restored and newly built fortifications are located in naturally fortified places. The foundations of the fortress walls have been laid on a rugged rock that has sometimes been further worked to create a "bed" for the building. In most cases, there is a direct visual link between the fortified posts²¹.

Typology and construction - fortificational features of the fortifications of the Rhodopean fortification system.

Typologically²², the fortifications of the Rhodope Fortification System are divided into:

1) "Towns" (civitates, πόλεις) with their main characteristics: the concentration of a population of diverse social status that engages in various activities, including crafts, living in the heart of the town and in suburbs; presence of a market; building of Christian temples; domination of the respective town in the settlement structure of the area. This category includes Stenimachos, Tzepaina and Xanthi, and possibly Krychim and Batkun. For example, the urban fortress of Tzepaina, which was the centre of the Rhodopean governor and subsequently independent ruler, despot Alexius Slav, was built on a cone-shaped peak at an altitude of 1136 m. It included a fortified town core with an inner town (fortress) and a suburb or an outside town suburbs. The walls of the

fortified town core have a length of 640 m and a thickness of 1.8 m. They cover an area of 25 decares²³.

2) The second group are small towns, or "fortified semi-urban civilian settlements". Here we can include Perishtitsa, Vatrakhastron, Voden, the fortress at the mouth of the Borovitsa River, the fortress "St. Petka" near the town of Peshtera and eventually the Kulata-Gradot near Rakitovo. They occupy a relatively large area - about 10 acres (for example in Voden (15 decares), St. Petka in Peshtera (15 decares), etc.). They have solid fortification facilities - walls, towers, gates. One of the biggest medieval fortresses not only of this type, but also in the Rhodope Mountains is Mneakos. It is situated on a mountain hill above the left bank of the Arda river at an altitude of 587 m and has a total area of 20 decares. In peacetime the fortress was preserved by a small garrison that inhabited the southern part of the fortress. In wartime, however, the peasants from the surrounding villages have entered into the stronghold with their families, flocks and household goods. The large space fortified with a fortification wall allows people to bring in and out whole flocks of sheep and cattle as well as additional food supplies while also engaging in defense²⁴.

3) Third group are the military fortresses with permanent garrison (φρούρια). They act as military posts for the protection of roads and passes and for control over a certain territory built by the central government. Military fortresses usually have an area of 1 to 10 decares - such were the fortress near Devin (with an area of 8 decares), the one in the locality Turluk (with an area of approximately 5 decares) near Smolyan, and Kaletso (with an area of 2 decares), near the village of

²¹ Damyanov, D. *Thracian and Byzantine Cultural Heritage in the Central Rhodopes*, p. 26 – 27.

²² About the typology see in general: Koledarov, P. *Kum vuprosa za razvitieto na selishnata mreza i neinite elementi sredishnata i iztochnata chast na Balkanite ot 7 do 18th c.* – *Izvestia na Instituta po istoria*, XVIII, 1967, p. 89 – 146; Poliviannii, D. *Srednovekovniat bulgarski grad prez 13th – 14th c.* *Ochertzi*, Sophia 1989; Poliviannii, D. *Balkanskii gorod 13th – 15th c. – tipologia i spetsifika razvitiia*. – *Etudes Balkaniques*, 1, 1984, p. 28 – 50.

²³ Georgieva, S., Gizdova, N. *Srednovekovnata krepost Tzepaina (Arheologicheskoto prouchvane 1961 - 1964)*. – *Izvestia na Arheologicheskia Institut*, 1966, XXIX, p. 41 – 56; Gizdova, N. *Tzepaina – rodopska tvrдина*. – In: *Srednovekovniat zamuk v bulgarskite zemi 12th – 14th v.*, Sopot 1987, p. 70 – 75. Tzonchev, D. *Opisanie na vushnrite steni na krepostta Tzepaina*. – *Izvestia na Arheologicheskia Institut*, 1966, XXIX, p. 57 – 60; Popov, St. *Novi shtrihi kum zamuka na despot Alexius Slav v Tzepaina*. – *Pametnitzi, restavratzia, muzei*, 1-2, 2016, p. 55 – 60.

²⁴ Ovcharov, N., Kodzhamanova, D. *Perperikon I okolnite tvrдини prez Srednovekovieto*, p. 47 – 68.

Koshnitsa²⁵. An interesting example among the military fortresses in the Rhodopean fortification system is Ustra. It is situated at an altitude of 1015 m and its area is only 1286 sq. m.²⁶

They were built on difficult to reach peaks, some of which rocky and unsuitable for life but fortified for the sake of security. In most cases, there is a direct communication (visible connection), allowing them more effective protection and organization during a threat. Inside, there are quite a lot of undeveloped spaces, allowing the defenders to manoeuvre and sheltering more people and possibly animals from the surrounding villages.

In the category of settlement structures with occasional and temporary inhabitation are the shelter-fortresses, raised on initiative and with funds of the local population. They are also built on hard-to-reach and naturally protected heights, providing maximum protection. They are distinguished by the fact that their walls are usually built on mud solder and are thinner, without towers and additional fortification facilities. They play no significant role in the defence of the territory. The size of shelters varies depending on the terrain between 2 and 10 decares (for example Momchilova Fortress has an area of about 4 decares). Their cultural layer is thin. They either lack building debris, or they are located only in separate buildings with a non-solid construction. The purpose of shelter-fortresses is to provide temporary shelter and protection for a population whose permanent habitat is elsewhere, usually somewhere nearby. Because of the limited capabilities of the local population, this type of

fortifications are built and maintained with minimal labour and financial costs. To the group of fortified safe-havens in the Western Rhodopes we can refer to Pika Kale in the village of Byaga, the fortress in Yundola, the fortress in the Gradishte area near the town of Kostandovo, Momchilova fortress and others.

During the different historical periods the dynamic and change in the settlement hierarchy are possible.

The building technique²⁷ of the medieval fortress walls is usually a cracked stone, bonded with a different quality mortar with a gray-white or yellowish colour. In a great part of the Rhodopes fortifications, the construction is opus implectum with larger semi-worked stones and filling of rough, smaller stones of mortar. The walls have embedded a network of horizontally laid wooden beams, longitudinal and transverse. These peculiar belts stand at a height of 0.90 – 1.30 m apart. In Bulgarian science it is accepted that the beams forming the belts are called “santrachi”, and the network itself – a santrach system. The purpose of the santrach belts is to align the masonry and achieve greater resistance to the not very thick but relatively high wall. Wall thickness varies between 0.80 and 3 m, depending on the location of the wall and the level of natural protection.

In the period 11th–14th century the gates of the fortifications in the Rhodopes²⁸ can be divided in three types. The first type is usually a break in the fortress wall, as the gate is not protected by a defensive facility (the fortress in Turluk locality, near Smolyan). The second is a system of interruption in the curtain, protected by one or two flanking (Lyutitsa fortress²⁹), or located adjacent towers (Kryvous, Bashevo vill.; Mneakos, Shiroko pole vill., Kardzhali district). The third type of gate is the most sophisticated. It is located in the tower-gate (Patmos fortress, Borovitsa vill., Kardzhali district; Byalgrad fortress, Gugutka vill., Ivaylovgrad district). Most interesting is the probable solution of the castle entrance of the medieval city of Tzepaina. Due to the lack of interruption in the fortress wall of the castle,

²⁵ Boiadzhiev, N. *Medieval fortresses in the municipality of Smolyan*. – In: *Thracian and Byzantine Cultural Heritage in the Rhodopi Mountains and the Northern Aegean Sea Coast*, Smolyan 2013, p. 63 – 72. In the middle of the 13th c. those three fortresses were burnt and abandoned due to the military conflict between the Bulgarian Tsardom and The Empire of Nicaea; Boiadzhiev, N. *Momchilovata krepost prez Srednovekovieto*. – *Izvestia na Regionalen istoricheski muzei Smolyan*, 2 2016, 19 – 40; Damianov, D. *Rannovizantiiska I srednovekovna bulgarska krepost pri Beden – Sredni Rodopi*. – In: *Laurea in honorem Margaritae Vaklinova*, 1. София, 2009, 111–128; Damianov, D. *Srednorodopskite kreposti. Smolyanskata krepost v mestnostta Turluka*. – *Izvestia na Regionalen istoricheski muzei Smolyan*, 1, 2011, p. 7–43.

²⁶ Cončev, D. *Le château medieval Овстра dans les Rhodopes*. – *Byzantinoslavica*, XXXV, 1964, p. 254–260. Balkanski, Iv. *Iztochnorodopski kreposti*, Sophia 1977.

²⁷ Harbova, M. *Otbranitelni saorazhenia v Bulgarskoto srednovekovie*, passim.

²⁸ Ovcharov, N., Kodzhamanova, D. *Perperikon I okolnite tvurdini prez Srednovekovieto*, passim.

²⁹ Georgieva, V. *Portata na krepostta Lyutitsa do Ivailovgrad*. – In: *Eurika*, Sophia 2009, p. 511 – 517.

the entrance was probably located at a height accessible by a wooden staircase. It was protected by the tower here, the only one on the route of the curtain.³⁰

The towers built on the fortress walls in most cases are quadrangular, but there are also exceptions such as Mezek (cylindrical towers), Byalgrad (oval), Lyutitsa³¹ (U-shaped, oval and polyhedral) and Perperikon (polyhedral). Apart from defensive towers, in some Rhodope fortresses donjons are built. There are representatives of both groups of donjons: 1. those which play a major role in the defense of the fortress, located at the fortress wall, sometimes protecting the entrance of the stronghold (Vishegrad, Visegrad vill., Kryvous, Ustra, Ustren vill., Kardzhali district; Stenimahos); 2. donjons with a minor role in the defense of the fortress. The towers of the second group are free-standing (Tzepaina, Dorkovo vill., Velingrad district; Patmos; probably also in the castle of Mneakos; Byalgrad; Asara, Zvezdel vill., Kardzhali district; probably Lyutitsa).³²

The water supply of the Rhodope fortresses was mainly realized through the construction of water reservoirs. There are such reservoirs in the ground floors of many of the donjons (Lyutitsa, Mneakos, Byalgrad, Ustra, Tzepaina, et all.) or free standing in the fortified space (Mneakos, Tzepaina, et all.). The inner side of the walls of the water reservoirs are coated with two layers of pink, hydrophobic mortar, between which a layer of ceramic fragments of vessels or intentionally made ceramic elements of rectangular shape and relief lines are embedded.³³

The Rhodopean Fortification System and its entanglement in the major regional military conflicts

The strategic position of the Rhodopes as an important road-communication zone linking

Thrace and the Aegean Sea predetermines the frequent entanglement of the mountain in regional military conflicts, which aimed at overcoming the existing fortification system that ensured effective control over local trade, resources, infrastructure and fiscal revenues.

The Bulgarian-Byzantine rivalry in the Rhodopes area

After surviving the Great Migration of the Peoples, even with great turbulence, from the 9th century on the Rhodopes became the arena of a collision between the two superpowers fighting for supremacy in the region – the Bulgarian Tsardom and Byzantium. In the 9th–10th century the Empire lost its leading position and was forced to pullout due to the Bulgarian military offensive³⁴. However, during the reign of Basil II, after a long lasted war, the empire regained its control over the Rhodopes and renewed the local fortresses. The region became an integral part of the byzantine military and administrative theme system. The fact that the Rhodopes was in geographical proximity to the emperial capital Constantinople made it necessary for the byzantine government to control more regularly and efficiently theregion. As early as the reign of Basil II (976 – 1025) the Rhodopes were divided into three themes – Mora, Achridos (the area along the middle and the lower reaches of the Ardariver) and the Smolyan theme next to the themes of Voleron, Strimon and Thessalonika³⁵.

After the Uprising of the brothers Peter and Asen and the restoration of the Bulgarian Tsardom, the military conflict for the Rhodopes region broke out again with its first sparks being ignited by the bulgarian boyar Ivanko³⁶. After killing tsar Asen he departed Turnovo and made his way to the byzantine emperor who warmly received him. Ivanko

³⁰ Popov, St. *Novi shtrihi kum zamuka na despot Alexius Slav v Tzepaina*, p. 55–60.

³¹ About Lyutitsa see: Petrunova, B. *Srednovekovnata krepost pri selo Rogozino, Ivailovgradsko*. – In: Etnos I mentalnost, Sophia 2004, p. 2712 – 276; Petrunova, B., Petrunov, Ph. *Lyutitsa*, Sophia 2018.

³² Popov, St. *Donjonut v Bulgaria prez 12th – 14th c.* – Pametnitzi, restavratzia, muzei, 1 – 2, 2006, p. 15 – 18.

³³ Gizdova, N. *Vodosnabdiavaneto na krepostta Tzepaina pri s. Dorkovo, Pazardzhishko*. – In: Prinosi kum bulgarskata arheologia, v. VI, Sophia 2008, p. 254 – 267.

³⁴ Cheshmedzhiev, D. *Belezhki za istoriata na Rodopite prez srednite vekove*. – Rhodopi, 5 – 6, 2007, p. 70 – 71.

³⁵ Kaimakamova, M. *Territorial Fortunes of the Rhodopes Region in the Period of the Second Bulgarian Kingdom (end of 12th– end of 14th c.)*. – Rhodopica, II, 1999, No 1, p. 111 – 113.

³⁶ About Ivanko see Kaimakamova, M. *Territorial Fortunes of the Rhodopes Region*, p. 115 – 116; Kaimakamova, M. *Rulers in the Rhodopes area during the Middle ages (more on the matter of the Separatism on the Balkans)*. – Rhodopica 2002, 1 – 2, p. 306 – 309; Nikolov, G. *Samostoiatelni I polusamostoiatelni vladenia vuv vuzobnovenoto Bulgarsko tsarstvo (kraia na 12 – sredata na 13 vek)*, Sofia 2011.

was appointed a governor and commander-in-chief of Philippopolis area and served as a bulwark against his own countrymen and their attempts to regain the Rhodopes region³⁷. According to Nicetas Choniates he trained his troops in warfare, strengthened them with armaments and fortified the Rhodopean fortresses making them almost unassailable³⁸. Getting more and more powerful Ivanko rebelled against the emperor and started acting as an independent ruler of the Rhodopes. Alexios III Angelos (1195 – 1203) sent the protostrator Manuel Kamytzes to pursue the rebel in the mountains. Initially, the Byzantines succeeded in subjugating some small fortresses at the foot of the Rhodopes with Krychym being among them. However in 1199 at the Batkun fortress, Ivanko's trained army routed the Byzantine troops and captured their commander Kamytzes. As it is attested by Nicetas Choniates, after the victorious battle Ivanko proclaimed himself a lord of all the small towns and fortresses which he had been raised on the heights of the Rhodope mountains. Gradually he took away from Byzantium all the towns and fortresses leading down to Mosynopolis and Xanthi and stretching towards Mount Pangaios and up to Abdera. He also subjugated the theme of Smolena and its neighbouring lands³⁹ thus taking full control over the Rhodopean Fortification system. At the same time Ivanko entered into an alliance with tsar Kaloyan of Bulgaria (1197 – 1207) against Byzantium. Unable to oppose Ivanko on the battlefield, the emperor Alexios III Angelos finally managed to eliminate him by a treacherous deceit and to restore the Byzantine power over the Rhodope mountains.⁴⁰

³⁷ *O city of Byzantium: annals of Niketas Choniates*, tr. Harry J. Magoulias, Detroit: Wayne State University Press 1984) p. 259.

³⁸ *O city of Byzantium: annals of Niketas Choniates*, p. 281.

³⁹ *O city of Byzantium: annals of Niketas Choniates*, p. 282 – 283.

⁴⁰ *O city of Byzantium: annals of Niketas Choniates*, p. 285. After eradicating Ivanko, the Byzantine emperor put in charge of the Rhodopes region John Spiridonaki, a man of his entourage. However, Spiridonaki was also won over by tsar Kaloyan as an ally against the emperor. Alexios III sent a strong army against him. Spiridonaki was defeated by the Byzantines and escaped in Moesia. Though being rather fleeting, the separatist politics of both Ivanko and John Spiridonaki destabilized the positions of the Empire in the Rhodopes and enabled the future Bulgarian military offensive in the region. Kaimakamova, M. *Territorial Fortunes of the Rhodopes Region*, p. 116.

Apart from Ivanko's short independent rule (1199 – 1200) the Rhodopes remained under Byzantine control till 1204⁴¹. Then for almost a year the region was part of the newly-formed Latin Empire. After the Battle of Adrianople on April 14, 1205, when the Bulgarians and Cumans under Tsar Kaloyan crushed the Crusaders under Baldwin I (1204 – 1205), the Rhodopes were incorporated into the Bulgarian Tsardom⁴². However in 1208, soon after tsar Kaloyan's death, despot Alexius Slav, a member of the Asen dynasty, with the support of the Latin emperor Henry detached the Rhodopes region from the Bulgarian Tsardom and acted as its independent ruler⁴³.

It was tsar Ivan Asen II (1218 – 1241) who included back into the boundaries of the Bulgarian Tsardom the lost Rhodopean territories after his famous victory over Theodore Komnenos in the Battle of Klokotnitsa (today in Haskovo Province, Bulgaria) on 9 March 1230. However soon after his death the military conflicts between the Bulgarian Tsardom and the Nicean state, which was desperately trying to restore the Byzantine empire, turned the Rhodopes region into an apple of discord. In 1246 the Nicean Emperor John III Duka Vatatzes (1222 – 1254) quickly got advantage of the unstable conjuncture in the Bulgarian Tsardom following the death of the young Bulgarian Tsar Koloman I Assen (1241 – 1246). The Nicean troops invaded the Rhodopes area and took the key fortresses Stenimachos and Tzepaina as well as the fortresses and village towns that lied beside the Rhodope mountains⁴⁴.

In 1254, the Bulgarian tsar Mihail II Assen tried to win back the Rhodopean lands taken by the Nicean empire. For a short time he restored a large territory, and with no effort, brought to his side many towns. In his Rhodopean expedition the Bulgarian tsar was greatly facilitated by the local inhabitants, who "being

⁴¹ Asdracha, C. *La région des Rhodopes aux XIIIe et XIVe siècles*, p. 232 – 236; Kaimakamova, M. *Territorial Fortunes of the Rhodopes Region*, p. 113 – 117.

⁴² Kaimakamova, M. *Territorial Fortunes of the Rhodopes Region*, p. 117 – 121.

⁴³ Asdracha, C. *La région des Rhodopes aux XIIIe et XIVe siècles*, p. 240 – 242; Bozhilov, Iv. *Phamiliata Asenevtzi (1186 - 1440)*, Sophia 1994, p. 96 – 97; Kaimakamova, M. *Rulers in the Rhodopes area during the Middle ages*, p. 310 – 323.

⁴⁴ George Akropolites: *The History*. Introduction, Translation and Commentary by Ruth Macrides, Oxford 2007, p. 231.

Relații Interetnice în Transilvania. Militaria Mediaevalia în Europa centrală și de sud-est
The Fortification System in the Rhodope Mountains and its Role in the Regional Military Conflicts during the Middle Ages

Bulgarians, sided with those of the same race, shaking of the yoke of those who spoke another language”⁴⁵. According to George Akropolites the towns were easy for the Bulgarians to take because most of them were left only with small garrisons, which were incapable of putting up a fight, and were also without the necessary weapons. For those reasons Stenimachos, Peristitza, Krychim, Tzepaina and all the fortresses in Achridos, except for Mneakos, were captured immediately. Ustra, Perperakion, Kryvous and Ephraim were also conquered by the Bulgarians.⁴⁶

Although the predominantly Bulgarian ethnic character of the Rhodopes population the Nicean emperor Theodore II Laskaris did not give up from the region. Besides, the Bulgarian tsardom proved incapable of providing the necessary protection and stability in the Rhodopes area. Therefore the Nicean emperor managed to take the region back quickly via mastering its fortification system. Having survived the several-month siege of the Bulgarians, in 1255 Mneakos, which was the administrative center of Achridos, was unblocked with a contra offensive action by the Nicean emperor Theodore II Laskaris. Then he selected an adequate army and sent it to the fortresses in Achridos and easily took them with machines and siege towers. Gathering the army that was with him, the emperor left for the towns in the Rhodope, and seized back the fortresses Stenimachos, Peristitza, Krychim – “very strong towns which lie facing the Rhodope mountains and guard everything behind them”⁴⁷. Patmos and especially Tzepaina were the only fortress that did not yield easily. Theodore II Laskaris was indignant that he had not conquered these fortresses as he had the others. But it was over Tzepaina that he was most distressed⁴⁸. According to the peace treaty of Regina dated from 1256 the Rhodopes region went under the Nicean Emperor’s rule and since 1261 under the rule

of the resored Byzantine empire⁴⁹. This status quo remained unchanged until the 40s of the 14th c.⁵⁰

In the course of the Byzantine civil wars during the 40s of the 14th c. the Rhodopes area turned once again into a strategic region instrumental for the overall political control over Thrace and Macedonia. John Cantacuzenos used the Turks as allies in order to strengthen his positions in the Rhodopes. At the same time his opponents, the Constantinopolitan regency sought the help of the Bulgarian tsar Ivan Alexander (1331 – 1371). He backed the anti-Cantacuzenos coalition and in return was rewarded by the regent empress Ana Savoyska with Philippopolis and eight cities in the Rhodope Mountains (Tzepaina, Krychim, Peryshtitsa, St. Yustina, Stenimachos, Aetos, Beadnos and Koznik)⁵¹. Then the Bulgarian tsar attempted to take further advantage of the civil war in Byzantium and to expand his rule over the Eastern Rhodopes. For a few months the area has two archonts: a Bulgarian one – in Perperikon, and a Byzantine one – in Mneakos⁵². After all, John Cantacuzenos forced the Bulgarian tsar to withdraw and kept the Eastern Rhodopes for Byzantium. As an award, the governor of Mora, who gave strong resistance to the Bulgarians, received in 1355 the title despot and the government of the Northern Aegean towns, to which the Rhodopes region was administratively adjacent in that period⁵³.

The civil war in Byzantium enhanced the restoration of separatist tendencies in the Rhodopes. Through his opportunistic involvement in the imperial civil conflict, where he maneuvered skilfully between the warring factions, the Bulgarian Momchil managed to form a large independent domain in the southern parts of the Rhodopes and western Thrace, located between the lower reaches of the rivers Mesta and Arda⁵⁴. In 1344

⁴⁵ George Akropolites: *The History*, 281.

⁴⁶ George Akropolites: *The History*, p. 281.

⁴⁷ George Akropolites: *The History*, p. 286.

⁴⁸ George Akropolites: *The History*, p. 292. Tzepaina endured the emperor’s attempts at conquest twice, early in the campaign and again at the end. In one of his letters Theodore II describes the fortress as difficult of access because of its location in a mountainous region and also because a forest covered the slopes of its acropolis. See George Akropolites: *The History*, p. 295, n.15.

⁴⁹ Asdracha, C. *La région des Rhodopes aux XIIIe et XIVe siècles*, p. 243 – 244.

⁵⁰ Kaimakamova, M. *Territorial Fortunes of the Rhodopes Region*, p. 124.

⁵¹ Ioannis Cantacuzeni imperatoris historiarum, II, p. 403.

⁵² Ovcharov, N., Kodzhamanova, D. *Perperikon I okolnite tvurdini prez Srednovekovieto*, p. 46.

⁵³ Asdracha, C. *La région des Rhodopes aux XIIIe et XIVe siècles*, p. 253.

⁵⁴ Asdracha, C. *La région des Rhodopes aux XIIIe et*

he captured Xanthi, which became his capital. However John Cantacuzenos, a former ally of Momchil, considered his independent domain as a serious blow to his ambitions to master the Rhodopes region on his way to the imperial crown. It seems that the Rhodopes were the key to Constantinople and the fate of the imperial authority was tied tightly with the person who was ruling the Rhodope mountains geopolitical labyrinth⁵⁵. That's why in the late spring of 1345 Cantacuzenos, reinforced with turkish troops from Aydin, marched against Momchil. The decisive battle took place near Peritheorion on July, 7, 1345 and ended with a crushing defeat for Momchil who lost his life, while Cantacuzenos regained the imperial control over the region⁵⁶.

The Crusade invasion in the Rhodope Mountains (end of the 12th – beginning of the 13th century).

The beginning of the military interventions of the Crusaders in the Rhodopes region started during the Third Crusade (1189–1192), when the crusaders devastated Thrace and carried out raids in the area of Philipopol – Adrianopol – Didimoteihon⁵⁷. In 1189, due to a conflict with the Byzantine emperor Isaac II Angel (1185 – 1195, 1203 – 1204), the crusaders, traveling on Via militaris, captured the cities of Philippopolis and Veroia. After securing the invasion of Veroia from the northeast, the german emperor Friedrich I Barbarossa (1155 – 1190), in order to protect himself from surprises from the Byzantine army who had retreated to the Rhodopes, sent his marshal, Heinrich von Kalden, “a man too warlike and experienced in war” to follow the Byzantines in the path of their retreat to Achridos. The marshal seized “the very well fortified and famous Scribention fortress (Stenimachos)⁵⁸” whose citizens were forced to

surrender and acknowledge the power of the German Emperor. Then again the marshal took over the “monastery castle”, which was above this fortress – obviously today's Bachkovo Monastery. After that the crusaders plundered and captured another ten fortresses along the northern mountainside of the Rhodopes with Permis (Perishtitsa) and Brandovei/Brandevoi (unidentified location, probably the Voden fortress) being the biggest among them⁵⁹. In the same 1189 at the Rhodopean fortress Batkun the crusaders were ambushed by the byzantine troops and the local inhabitants and suffered a heavy defeat⁶⁰. The importance of the Rhodopean fortification system for the towns and fortresses in Thracia on the way to Constantinople is evident by the attempts of Friedrich Barbarossa to conquer the strongholds located in the middle and the southern areas of the Rhodope mountains. The German emperor resumed his invasion in the region in December 1189. His troops reached the northern Aegean coast and captured the town of Enos, near the mouth of Maritza river. Afterwards, they moved along the valley of Arda river, entering a thick and naturally fortified forest, and plundered Achridos⁶¹. According to M. Kaymakamova the Rhodopes region was a strategic target for Friedrich I Barbarossa who considered its conquering instrumental for any future attack and potential seizure of the Byzantine capital Constantinople⁶².

Fifteen years later, following Barbarossa's steps, the knights of the Fourth

XIVe siècles, p. 254 – 244. Kaimakamova, M. *Rulers in the Rhodopes area during the Middle ages*, p. 323 – 329.

⁵⁵ Kaimakamova, M. *Rulers in the Rhodopes area during the Middle ages*, p. 329.

⁵⁶ *Ioannis Cantacuzeni imperatoris historiarum*, II, p. 427 – 432, 529 – 534.

⁵⁷ Epistola de morte Friderici imperatoris – In: Quellen zur Geschichte des Kreuzzuges Kaiser Friedrichs I, ed. A. Chroust, Monumenta Germaniae Historica, Scriptores rerum Germanicarum, Nova series, 5, Berlin 1928, p. 494.

⁵⁸ “castellum munitissimum ac famosum Scribention dictum”. Ansbertus, *Historia de expeditione Friderici imperatoris*. – In: Quellen zur Geschichte des Kreuzzuges Kaiser Friedrichs I, ed. A. Chroust, Monumenta

Germaniae Historica, Scriptores rerum Germanicarum, Nova series, 5, Berlin 1928, p. 45. In “*Historia Peregrinorum*”, another historical account of the Third Crusade, is pointed that Stenimachos was located in steep mountains and was very well naturally fortified fortress which was also protected with walls and towers (*Erat oppidum quoddam haud longe a Philippopoli in arduo montis situm nomine Scribention, tam naturali positione loci quam menibus turritis firmissime communitum*). *Historia Peregrinorum*. – In: Quellen zur Geschichte des Kreuzzuges Kaiser Friedrichs I, ed. A. Chroust, Monumenta Germaniae Historica, Scriptores rerum Germanicarum, Nova series, 5, Berlin 1928, p. 141.

⁵⁹ Ansbertus, *Historia de expeditione Friderici imperatoris*, p. 45; *Historia Peregrinorum*, p. 141; Kaimakamova, M. *Territorial Fortunes of the Rhodopes Region*, p. 113 – 115.

⁶⁰ Ansbertus, *Historia de expeditione Friderici imperatoris*, p. 60; *Historia Peregrinorum*, p. 149;

⁶¹ Kaimakamova, M. *Territorial Fortunes of the Rhodopes Region*, p. 115; Ansbertus, *Historia de expeditione Friderici imperatoris*, p. 58 – 59.

⁶² Kaimakamova, M. *Territorial Fortunes of the Rhodopes Region*, p. 115.

crusade launched the second western offensive in the Rhodopes region. According the *Partitio terrarum imperii Romaniae*, the treaty signed amongst the crusaders after the sack of Constantinople in 1204, the bigger part of the Rhodopes region was included into the territorial portion of marquis Boniface of Montferrat who set up the Kingdom of Thessalonica⁶³. The dramatic events during the Bulgarian-Latin wars in 1205–1207, well described by the French chronicler Geoffroi de Villehardouin, are again connected with the struggle for control and supremacy in the Rhodopes and Thrace. Tsar Kaloyan defeated the Crusaders in a number of decisive battles at Adrianople, Serres, Philippopolis, Rusion⁶⁴. Only in 1206, the brother of the captured in the Battle of Adrianople, the first Latin Emperor Baldwin, Henry of Flanders, managed to gather troops and attack the Bulgarians' bases in the Eastern Rhodopes. Geoffroi de Villehardouin is extremely detailed in his depiction of the events. In 1206 Tsar Kaloyan of Bulgaria raised the siege of the strategic fortress Didymoteicho and headed back to Tarnovo using the Trans-Rhodopean road network. The Imperial regent Henry gathered all of his army and started chasing the retreating Bulgarians. The Latins rode up to the valley of Arda River and reached the fortress of Ephraim. Shortly afterwards, the Crusaders' troops entered a very beautiful river valley over which a beautiful castle towered—“Moniac”/Mneacos⁶⁵. Here the Crusaders stayed for 5 days and decided to cut short the pursuit in order to come to Renier de Trit's rescue, who was blocked in Stenimachos by the Bulgarians for already 13 months. While the imperial regent Henry and most of his troops stayed at Mneacos, Geoffroi de Villehardouin and 8 other knights together with a venetian military unit headed for Stenimachos. Initially, they rode through the valleys of Arda and Borovitsa Rivers. Getting to the vicinities of the Smolyan village of Momchilovtsi, they likely turned northwards,

thus following the route of the Eastern Trans-Rhodopean road. Descending successively through the valleys of Yugovska and Chepelarska rivers, the crusaders finally reached Stenimachos⁶⁶. After rescuing Renier de Trit and his entourage, the crusaders rode back for three days to Mneacos where the imperial regent Henry was waiting for them. Renier de Trit told the barons about the death of the emperor Baldwin and they resolved that they would go to Constantinople and crown Henry (1206 – 1216) as the new emperor of the Latin empire⁶⁷.

Closely connected with the Rhodopes and the Bulgarian-Latin military conflicts is the fate of another Fourth Crusade's leader—Boniface of Montferrat, King of Thessalonica. While the armies of the Bulgarian tsar Kaloyan were besieging Adrianople, Boniface of Montferrat launched attacks towards Bulgaria from Serres. His cavalry reached Mosynopolis. On September 4, 1207, while riding on a military expedition, he was ambushed by local Bulgarians and wounded mortally with an arrow near the warm springs of today's village of Ladja (in Greek: Θέρμεις) in the area of the mountain range Gyumurdzinski snejnik in the southern part of the Rhodopes⁶⁸.

Considering the geopolitical importance of the region, Tsar Kaloian appointed his nephew Alexius Slav as a governor of the Rhodopes area and gave him the title despot. His residence was the strong-fortified fortress of Tzepaina. Alexius Slav was one of the nobles disputing Tsar Boril's ascension to the Bulgarian throne. Realizing that it would be difficult to him to stand against the tsar's army alone, Alexius Slav sought the patronage of the Latin emperor Henry and became his vassal after the Bulgarian defeat near Plovdiv in 1208. Henry promised to support his aspirations for the Bulgarian throne and acknowledged the title of despot to Alexius Slav. In 1211, he fought against Boril together

⁶³ Geoffroi de Villehardouin, *Conquête de Constantinople* § 299 – 300; Kaimakamova, M. *Territorial Fortunes of the Rhodopes Region*, p.117.

⁶⁴ Kaimakamova, M. *Territorial Fortunes of the Rhodopes Region*, p.120.

⁶⁵ Geoffroi de Villehardouin, *Conquête de Constantinople*, § 435: “Si chevauchierent par deus jors, et se herbergierent en une mult bèle vallée, près d'un chastel que on apele Moniac.”

⁶⁶ More about the route followed by the crusaders from Mneacos to Stenimachos, see in Mitko Madzharov, Miroslav Madzharov, *The fourth Crusade in the Rhodope Mountain Area to the valley of river of Arda (Archaeological data)*. – In: Thracian and Byzantine Cultural Heritage in the Rhodopi Mountains and the Northern Aegean Sea Coast, Smolyan 2013, p. 73 – 97.

⁶⁷ Geoffroi de Villehardouin, *Conquête de Constantinople*, § 436 – 440.

⁶⁸ Geoffroi de Villehardouin, *Conquête de Constantinople*, § 499.

with the Despotate of Epirus, extending the territory of his state and capturing the fortress of Melnik, where he moved his capital from Tzepaina in 1215, and became an autocrat with a royal court of his own. In this way the Bulgarian Tsardom suffered another blow on its territorial integrity and lost once again the Rhodopes region⁶⁹.

The Ottoman invasions

The last episode of the medieval wars in the Rhodopes is related to the Ottoman invasions. They are largely facilitated by the fierce military clashes accompanying the civil war in Byzantium and the prolonged regional conflicts between John Cantacuzenos, Umur Beg, Momchil and tsar Ivan Alexander, as the region and its communication arteries prove to be extremely important for the control of Thrace and the Northern Aegean coast. Acting like John Cantacuzenos' allies the Turks of Umur beg crossed the Rhodopes area and plundered and ruin the settlements along the lower reaches of Arda river (the district of Mora) with the fortress of Ephraim suffering the most severe damages⁷⁰. However the real Ottoman conquering campaigns began in 1373–1375, after the battle of Chernomen (on September 26, 1371) with the attack of the fortresses located on the northern slopes of the mountain – Stenimachos, Levka, Rakovica and Tzepaina, which defended valiantly for 9 months before her defenders surrendered. After them, the Batkun fortress fell. After conquering the fortresses situated on the northern slopes of the Rhodope Mountains, the Ottomans invaded deeply into the valleys of the Arda, Chaya and Vacha rivers. The fortresses Podvis, Aetos, Koznitsa, Beden and others were also conquered. Most of the fortresses successfully sustained prolonged sieges, demonstrating their enviable fortification capacity, and were conquered only after disruption of their water sources⁷¹.

⁶⁹ Bozhilov, Iv. *Phamiliata Asenevtzi (1186 - 1440)*, p. 96 – 97; Dancheva-Vasileva, A. *Bulgaria I Latinskata imperia (1204 - 1261)*, Sophia 1985, p. 80 – 95; Kaimakamova, M. *Rulers in the Rhodopes area during the Middle ages*, p. 310 – 323; Kaimakamova, M. *Territorial Fortunes of the Rhodopes Region*, p. 122; Nikolov, G. *Samostoiatelni I polusamo stoiatelni vladения*, passim.

⁷⁰ *Ioannis Cantacuzeni imperatoris historiarum*, III, p. 251 – 252; Asdracha, C. *La région des Rhodopes aux XIIIe et XIVe siècles*, p. 256; Kaimakamova, M. *Territorial Fortunes of the Rhodopes Region*, p. 125.

⁷¹ Angelov, D., Cholpanov, B. *Bulgarska voenna istoria*

Summa summarum: The dislocation of the fortification system in the Rhodopes is tied with: the existing network of trans-Rhodopean and local roads inherited from the Roman Empire; with the proximity of settlements whose inhabitants carried out the construction and provided their maintenance; and the favourable physical geographic features – the presence of naturally fortified terrain, building material and visual contact with at least one other fortress. The fortresses from the Rhodopean Fortification System served to control the roads and access to the interior of the mountain chain, while sheltering the surrounding settlements in case of military threat. The inner forts served to control the movement of people and goods along the main and local roads, performed guard functions, and also hosted the local civilian population.

The strategic location of the Rhodopes makes the region a geopolitical knot, a crossroad of various state interests, often persecuted and defended at the cost of many fierce and protracted military conflicts. At the same time, the Rhodope Mountains are for a long time a border region between the Bulgarian Tsardom and Byzantium, which makes them a more dynamic militarized zone. The attempt to control and command the Rhodopes labyrinth by building and maintaining a fortification system is only successful if there is a strong central authority to effectively manage and coordinate the defense resource of the region. Otherwise the fortified fortresses in the mountain turn into a good base for separatist rulers, with whom the region abounds in the conditions of increasing decentralization in the 12th - 14th centuries. The tragic historical fate of the Rhodopes shows that the numerous mountain fortresses, despite their excellent defensive characteristics, were able to provide effective protection only when they were included into an integrated fortification system supported by a strong centralised state authority.

prez Srednovekovieto, p. 224 – 227.

REFERENCES / BIBLIOGRAFIE

- Angelov, D., Cholpanov, B. *Bulgarska voenna istoria prez Srednovekovieto (10th – 15th c.)*, Sophia 1994.
- Asdracha, C. *La région des Rhodopes aux XIIIe et XIVe siècles: étude de géographie historique*, Athen: Verlag der Byzantinisch-Neugriechischen Jahrbücher, 1976.
- Balabanov, P., Boyadzhiev, St., Tuleshkov, N. *Krepostnoto stroitelstvo v bulgarskite zemi*, Sophia 2000.
- Boiadzhiev, N. *Medieval fortresses in the municipality of Smolyan*. – In: Thracian and Byzantine Cultural Heritage in the Rhodopi Mountains and the Northern Aegean Sea Coast, Smolyan 2013.
- Boiadzhiev, N. *Momchilovata krepost prez Srednovekovieto*. – *Izvestia na Regionalen istoricheski muzei Smolyan*, 2 2016.
- Boyadzhiev, N. *Krepostna sistema v Srednite Rodopi prez Kusnata antichnost i Srednovekovieto*. – In: *LAUREA in honorem Margaritae Vaklinova, I, София 2009*.
- Cheshmedzhiev, D. *Belezhki za istoriata na Rodopite prez srednite vekove*. – *Rhodopi*, 5 – 6, 2007.
- Cholpanov, B. *Rodopskata ukrepitelna Sistema*. – *Izvestia na Generalnia shtab na Instituta za voenna istoria*, 51(1991).
- Cončev, D. *Le château medieval Овстра dans les Rhodopes*. – *Byzantinoslavica*, XXXV, 1964, p. 254–260. Balkanski, Iv. *Iztochnorodopski kreposti*, Sophia 1977.
- Damianov, D. *Rannovizantiiska I srednovekovna bulgarska krepost pri Beden – Sredni Rodopi*. – In: *Laurea in honorem Margaritae Vaklinova, I, София, 2009*, 111–128;
- Damianov, D. *Srednorodopskite kreposti. Smolyanskata krepost v mestnostta Turluka*. – *Izvestia na Regionalen istoricheski muzei Smolyan*, 1, 2011.
- Damyranov, D. *Thracian and Byzantine Cultural Heritage in the Central Rhodopes. Studies of the Late Antiquity fortresses near Smolyan and the village of Koshnitsa*. – In: Thracian and Byzantine Cultural Heritage in the Rhodopi Mountains and the Northern Aegean Sea Coast, Smolyan 2013.
- Dancheva-Vasileva, A. *Bulgaria I Latinskata imperia (1204 - 1261)*, Sophia 1985.
- Epistola de morte Friderici imperatoris – In: *Quellen zur Geschichte des Kreuzzuges Kaiser Friedrichs I*, ed. A. Chroust, *Monumenta Germaniae Historica, Scriptores rerum Germanicarum, Nova series*, 5, Berlin 1928.
- George Akropolites: *The History*. Introduction, Translation and Commentary by Ruth Macrides, Oxford 2007.
- Georgieva, S., Gizdova, N. *Srednovekovnata krepost Tzepaina (Arheologicheskoto prouchvane 1961 - 1964)*. – *Izvestia na Arheologicheskia Institut*, 1966, XXIX.
- Georgieva, V. *Portata na krepostta Lyutitsa do Ivailovgrad*. – In: *Eurika*, Sophia 2009.
- Gizdova, N. *Tzepaina – rodopska tvurdina*. – In: *Srednovekovniat zamuk v bulgarskite zemi 12th – 14th v.*, Sopot 1987.
- Gizdova, N. *Vodosnabdiavaneto na krepostta Tzepaina pri s. Dorkovo, Pazardzhishko*. – In: *Prinosi kum bulgarskata arheologia*, v. VI, Sophia 2008.
- Harbova, M. *Otbranitelni saorazhenia v Bulgarskoto srednovekovie*, Sophia 1981.
- Ioannis Cantacuzeni imperatoris historiarum libri IV*, ed. Ludwig Schopen, vol. II, Bonn 1828.
- Ivanov, A. *Phizicheska geographia na Bulgaria*, Sofia 1998, p. 194 – 222; Soustal, P., *Thrakien (Thrake, Rodope und Haimimontos)*, Vienna 1991.
- Kaimakamova, M. *Rulers in the Rhodopes area during the Middle ages (more on the matter of the Separatism on the Balkans)*. – *Rhodopica* 2002, 1 – 2.
- Kaimakamova, M. *Territorial Fortunes of the Rhodopes Region in the Period of the Second Bulgarian Kingdom (end of 12th– end of 14th c.)*. – *Rhodopica*, II, 1999, No 1.
- Koledarov, P. *Kum vuprosa za razvitiето na selishtnata mreza i neinite elementi sredishtnata I iztochnata chast na Balkanite ot 7 do 18th c.* – *Izvestia na Instituta po istoria*, XVIII, 1967.

- Lawrence, A. *A Skeletal History of Byzantine Fortification*. – The Annual of the British School at Athens, Vol. 78 (1983).
- Madzharov, M. *The Central Rhodopes region in the Roman road system*. – In: Thracian and Byzantine Cultural Heritage in the Rhodopi Mountains and the Northern Aegean Sea Coast, Smolyan 2013.
- Mitko Madzharov, Miroslav Madzharov, *The fourth Crusade in the Rhodope Mountain Area to the valley of river of Arda (Archaeological data)*. – In: Thracian and Byzantine Cultural Heritage in the Rhodopi Mountains and the Northern Aegean Sea Coast, Smolyan 2013.
- Nikolov, G. *Samostoiatelni I polusamostoiatelni vladenia vuv vuzobnovenoto Bulgarsko tsarstvo (kraia na 12 – sredata na 13 vek)*, Sofia 2011.
- O city of Byzantium: annals of Niketas Choniates*, tr. Harry J. Magoulias, Detroit: Wayne State University Press 1984).
- Ovcharov, D. *Vizantiiski i bulgarski kreposti 5th – 10th c.*, Sophia 1977.
- Ovcharov, N., Kodzhamanova, D. *Perperikon I okolnite tvurdini prez Srednovekovieto. Krepostnoto stroitelstvo v Iztochnite Rhodopi*, Sophia 2003.
- Petrunova, B. *Srednovekovnata krepost pri selo Rogozino, Ivailovgradsko*. – In: Etnos I mentalnost, Sophia 2004.
- Poliviannii, D. *Balkanskii gorod 13th – 15th c. – tipologia i spetzifika razvitia*. – Etudes Balkaniques, 1, 1984.
- Poliviannii, D. *Srednovekovniat bulgarski grad prez 13th – 14th c. Ochertzi*, Sophia 1989.
- Popov, St. *Donjonut v Bulgaria prez 12th – 14th c.* – Pametnitzi, restavratzia, muzei, 1 – 2, 2006.
- Popov, St. *Novi shtrihi kum zamuka na despot Alexius Slav v Tzepaina*. – Pametnitzi, restavratzia, muzei, 1-2, 2016.
- Tzonchev, D. *Opisanie na vunshnite steni na krepostta Tzepaina*. – Izvestia na Arheologicheskia Institut, 1966, XXIX.
- Valenciennes, Henri de, *Histoire de l'empereur Henri de Constantinople*, publiée par Jean Longnon, Paris, Geuthner, 1948. (Documents relatifs à l'histoire Croisades, II.).
- Villehardouin, Geoffroi de, *Conquête de Constantinople*, édité et traduite par E. Faral, t. II (1203 – 1207), Paris 1961 (deuxième édition).

**THE MOUNTED SHOCK COMBAT WITH COUCHED LANCE AMONGST POLISH
– LITHUANIAN HUSSARS IN 16TH CENTURY**

Wolodymyr HUCUL*

Abstract: *The article deals with the evolution of the mounted shock combat technique in Central and Eastern Europe as part of late medieval warfare. Its history, evolution and weapons in Central Europe, mainly Hungary and Poland is also researched.*

Keywords: *Late Middle Ages, East Central Europe, warfare*

As it is regarded in contemporary historiography, French Normans military elites developed martial technique of mounted shock combat with couched lance in the second half of 11th century. During the next century mounted shock combat became an iconic fighting technique of chivalry and was shared widely throughout the Latin word and its peripheries.¹ The best description of the combat with couched lance we can find in the “Memoires of Arab Syrian gentlemen and warrior” by Usamah ibn Munquiz (1095-1187). “My comment is that he who is on the point of striking with his lance should hold his lance as tightly as possible with his hand and under his arm, close to his side, and should let his horse run and effect the required thrust; for if he should move his hand while holding the lance or stretch out his arm with the lance, then his thrust would have no effect whatsoever and would result in no harm.”² Until the middle of the 16th century, mounted shock combat was regarded as effective combat technique for cavalry all over Western Europe, despite crucial changes in western warfare occurred after implements of hand firearms.³ In East Central Europe, especially in Hungary Poland and Lithuania, mounted shock combat as well as traditions of jousting, preserved much longer in hussars formations. Preservation of

lethal techniques with couched lance play in Poland constantly caught the eye of western masters of arms, who sometimes produced curious opinions. As Sidney Anglo concerns, in 1629 Antonino Ansalone, one among many “who claims that jousting in time of peace is 'an image of war' and who provides a meticulous account of lance technique, shudders at the old *campo aperto* which, he says, originated in Poland and used robe a bloody brawl run with sharp lances. The Polish warriors were nor interested in jousting as entertainment, exercise, or even as a spur to courage, but simply as an excuse to shed blood and lose their lives, 'without reason'”.⁴

As it is regarded by Zdzisław Żygulski jun. “troops of light cavalry—hussars—formed chiefly in Serbia and Hungary in the time of Matthias Corvinus and proved excellent in wars against the Turks, were invited to Poland. In the rolls of the Polish and Lithuanian armies of the early 16th century, hussars are mentioned many times, being described as mounted soldiers equipped with thin lances, shields and sabres. The term *Racowie*, which means “Serbians”, is generally used in these sources, but some Hungarian names are registered as well”.⁵

There is a problem to make a clear distinction between hussars and Races in Polish-Lithuanian paid forces. In military documents as well as in narrations, both terms appeared frequently interchangeable. From the early 16th century in registers of king’s mercenaries,

* Uzhorod National University, Ukraine; huculv@gmail.com.

¹ Flori Jean, *Encore l'usage de la lance... La technique du combat chevaleresque vers l'an 1100*, In: *Cahiers de civilization médiévale*, 31e année (n°123), Juillet-septembre, 1988, p. 213 passim.

² Usamah Ibn-Munqidh, *An Arab-Syrian Gentleman and Warrior in the Period of the Crusades: Memoirs of Usamah Ibn-Munqidh (kitab al-i'tibar)*, Norwood 1929, p. 69-70.

³ Vale, Anglo,

⁴ Anglo Sydney, *The Martial Arts of Renaissance Europe*, New Haven & London 2000, p. 248-249.

⁵ Żygulski jun. Zdzisław, ‘The Winged Hussars of Poland’, *Arms and Armour Annual Vol I*, Northfield 1973, p. 90.zrs

Hungarian names were constantly mentioned jointly with weaponry complex called in Polish “*po racku*”, what means “in the manner of Races”.

Polish-Lithuanian hussars or Races of the first half of the 16th century were identical with the so-called *stradiots* – mercenary cavalymen of southern European origin in western European armies. Stradiots formations were popularized in the western armies during the Italian wars (1494-1559). Equipment’s main features of these mercenaries troops of both Western and East Central employments were sabres (*cymetaires*, as Philipp de Commynes, participant of the battle of Fornovo (1495), regarded⁶), lances, *targes* (rectangular, convex, wooden shield, asymmetrical on the upper part) and lack of plate armour. Although, they used a mail hauberks as general.⁷

A famous polish chronicler, military theorist and former soldier Marcin Bielski wrote ca 1565 in his treatise “*The Matter of Chivalry*” about Hungarian warfare the following. “*Hungarians are light-arming men mounted on good horses, wearing hauberks, all of them with shields and spears, all of them are suitable for rapid fight, especially hussars.*”⁸ Marcin Belski supposed that Hungarian hussars as well as paid soldiers from Serbia, whom he called Races, have introduced into Polish Lithuanian mounted troops a fundamental new trend. In opposite to old fashion gendarmes with long lances and knight’s swords and mounted crossbowmen, both in plate armour, hussars and Races customary fought with lighter lance, shield and scimitar in mail armour or were completely unarmoured. Hungarian names constantly appears in lists of king’s horsemen retinue on Royal Courte, and mercenaries. In the early 1500th Balasz Weresz, Leonard Rac. Kaspar Chekel were payed for military service as captains of Races companies. In 1509, another Miklosh has got permission from the Polish king to charge 179 hussars for a campaign against Moscow.⁹

⁶ de Commynes Philipp, *Memoires Tome II 1477-1498*, Paris 1903, p. 277.

⁷ Hucul Wolodymyr, ‘Zachodnioeuropejskie korzenie husarii orszańskiej’, In: *Biblioteka Epoki Nowożytnej*, nr 3, *Bitwa pod Orszą*, Warszawa 2015, p. 51 *passim*.

⁸ Bielski Marcin, *Sprawa Rycerska*, Kraków 1569, p. 65 v.

⁹ Grabarczyk Tadeusz, “Po racku, po husarsku, z przyprawą tatarską” - początki przemian wojskowości polskiej u schyłku XV w., In: *In tempore belli et pacis*.

The principal kit of equipment for realizing a shock attack consisted of a lance 3,5 – 5 m long, a shield, and, optionally, metal body armour. The first account about hussars in the Polish Royal Court from 1498 mentioned cavalymen Kalbel armed with a hauberk with a coif (*panczer, hunskop*); East European modifications of bascinet (*pekelhaube*); gauntlets (*plechowicze*); a targe (*trcze*); and a lance (*drzewcze*). In Renaissance Polish texts terms “*drewcze/drewo*” denoted a lighter and shorter lance (in comparison with knight’s heavy lance with a vamplate) similar to lances pictured on military iconography of the 11-13th , centuries for example, on Bayeux Tapestry and Maciejowski Bible. The full complex of Kalbel’s weaponry was signed as “in hussar’s mode” (*po hussarsku*).¹⁰ Equipment similar to Kalbel’s are evident on so-called ‘Jerusalem Altar’ (retable, circa 1495-1500, Netherlands) where a horseman in a hauberk with light lance and shield was depicted beside crossbowmen in plate armour. We know nothing how Kalbel used the arms in battle precisely, however his loadout surely allowed him to deliver a mounted shock attack.

The first account of using shock attack with couched lance by Polish Lithuanian Hussars is visual. On a woodcut illustration, dated 1515 for a short poem of Renaissance Polish writer Andrzej Krzycki (1482-1537) dedicated to the battle of Orsha.¹¹ (fig. 1) In this battle, fought on the September 8th, 1514, the allied forces of the Polish Kingdom and the Lithuanian Duchy won a tremendous victory over the army of Vasili III, Grand Duke of Muscovy. A preserved fragment of the Court Rolls describing Lithuanian levy troops mentioned, “one hundred mounted Races without four horses”.¹² On the woodcut all mounted troops

Ludzie - Miejsca - Przedmioty. Księga pamiątkowa dedykowana prof. dr. hab. Janowi Szymczakowi w 65-lecie urodzin i 40-lecie pracy naukowo-dydaktycznej, Warszawa 2011, p. 117 *passim*.

¹⁰ The citation is “*Item Kalbel podnym kon plesnywy, nanym panczer, hunskop, pekelhaub, plechowicze, trcze, drewcze po hussarsku*”. In: Grabarczyk Tadeusz, *Jazda zaciężna królestwa Polskiego w XV wieku*, Łódź 2015, p. 80.

¹¹ *Ad Divum Sigismundum Poloniae regem et Magnum Ducem Lithuaniae semper invictum post partam de Moskis victoriam Andree Krziczki inclite coniugis sue Cancelarii carmen*, Kraków 1515.

¹² *Памятники истории Восточной Европы. Т. 6. Радзивилловские акты из собрания Российской национальной библиотеки*, Москва—Варшава 2002, с. 26—27.

under the Lithuanian banner were equipped in “Racian style” with lances and targes, without plate armour and helmets. Two horsemen deliver a shock attack with couched lances toward a Muscovites mounted forces on fast allures. Details does not allow us to confirm presence of mail under their battle clothes. Although, this mode of armoring was depicting on western visual materials through the end 15th and the first half of 16th centuries (works of Gerard David, Craenachs, and a few anonymous German masters).

Far the best iconographic document of hussar formation in the early 16th century is to be found in an oil painting on wood panel (162 x 232cm., datable about 1525 – 1530 now in the National Museum in Warsaw), depicting the same battle of Orsha. With some reservations, the picture is historically faithful. We are dealing with the best visual account of Polish Lithuanian hussars in action, where their deeds in battle were painting precisely. There are at least four mounted shock attacks, delivered by hussars’ formation on the panel. In the central part of the composition, the anonymous artist has placed the largest and most detailed one. (fig 2). The first line of hussars fight in principal manner of medieval knights. The master demonstrates with an exceptional expression devastating impact of couched lance. Targeting precision of lance’s strokes deserves special attention. Hussars swiftly hit weakest points in Muscovites armouring: faces and armpits.

Such precision was a result of long and tough trainings and practicing in chivalric games. One of the useful game called ‘*running to the ring*’ (in Polish term ‘*gonitwa do pierścienia*’). The primery goal of the game was to hit with couched lance in the centre of the small ring hanging on a pole. As Frederico Ghisliero, author of the martial book “*Regole di molte cavagliereschi essercitii*” (1587), noted that *running to the ring* and similar games like *quintain*, “have a single purpose which is to know how to use the lance in the *campo alerto* and in war”.¹³

From 1530th so called “the hussars jousts” become very popular on the Polish Royal Court. In the time of large tournaments and court fests, in between old-fashioned knight’s jousts coursing in full plate armour, a rapid,

dramatic and dangerous “*torneamenti Hussaronici*” took place.¹⁴ Nicolaus Nibschitz, a correspondent of Albert duke of Prussia and eyewitness of splendid tournament in Krakow (1539), dedicated to the marriage of princess Isabell and Jan of Zapolya wrote: “*Czwey leczye sint VIII par ungerische hussaren binder yren tarczen mit scharffen turckischen spissen wyder eynander gerendt, eynander dy tarczen durch gerendt, dy eyszen dorinne bestecken blyben und ym meheren teyl dy spisse gebrochen, III perschonen sint beschediget, eyner durch eyn arm, der ander am hindern durch das dickecht, dem drite am ohre, eynem pferde in dy styren*”.¹⁵ And, below: *Den andern tagk uff den dornstag reutter wyder II par ungerische hussaren hinder yren tarczen*.¹⁶

Next generations of Polish-Lithuanian noble warriors adapted hussar’s military technology perfectly. Main part of cavalry in the army of hetman Jan Amor Tarnowski, who won brilliantly battle of Obertin (1531) against Moldavian despot, consisted of hussars of native Polish-Lithuanian provenance. After Speralski 56,2 % of hetman’s horseman was hussars armed with “*lance and targe*”. In comparison, men at arms in plate armour and with heavy lances formed 16,3 % of hetman Tarnowski’s army which fought in battle of Obertin.¹⁷ In the battle lines men at arms and hussars were mixed proportionally.

From the 1530th hussars, especially from the Royal guards and mercenaries formations, started to adopt elements or full complexes of plate armour such as cuirasses, gauntlets, pauldrons, tassets. In this way, equipment of ancestors of South European light cavalry became closer to contemporary men-at-arms.

Chronicles dealing with Mikołaj Melecki’s expedition into Moldavia in 1572 contain perfect descriptions of mounted duels and couched lance tactics of Polish cavalry in clashes near the Khotin fortress with Turkish and Moldavian forces.

Nazajutrż zasię ufiec wielki turecki nasze

¹⁴ Brzustowicz Bogdan, *Turniej rycerski w Królestwie Polskim w późnym Średniowieczu i Renesansie na tle europejskim*, Warszawa 2003, p. 270.

¹⁵ Nicolaus Nibschitz ad Alberto in Prussia duci, Cracoviae, 2.II.1539, In: *Elementa ad Fontium Editiones*, XLVIII, Rome 1979, p. 7.

¹⁶ Op. cit., p. 8.

¹⁷ Speralski Zdzisław, *Kampania Obertyńska 1531 roku*, Warszawa 1962, p. 134.

¹³ Anglo, p. 246.

ściągnął w drodze, gdzie także jakiś Turczyn znaczny jął Stanisława Ciolka, upatrzywszy go sobie (bo był ochedoźnie na koniu) na pojedynek po słowieńsku wywabić. Bieżał do wojewody Ciolek prosząc, aby mu dopuścił z nim czynić; jemu niedopuścił, ale Pawłowi Chanzowskiemu to odprawić kazał. Skoczy tedy do Turczyna, Turczyn także do niego, chybił się obadwa kopiami, a Chanzowski zaraz koniem obróci i jedną ręką koncerz wyrwie a drugą go za barki pochwyci, także go w czoło prosto koncerzem ugodzi; lecz gdy mu się Turczyn przedsię wydzierał, przybieży Stanisław Wyżga i Stanisław Niegocki, chcąc go poimać; ale niż przypadli, Turczyn wypłatawszy się jakoś z ręki Chanzowskiemu uciekł. Turcy widząc, że był śmierć ranion, mocno się śmierci jego zemścić chcieli nad naszymi; przybieży ich nie miało na owych trzech i już im silni byli, aż Herbert i Wolski z rotami swymi przybieżą i one ratują.¹⁸

Double missing of couched lance strokes (described above by Marcin Bielski) are constant subject of detailed accounts of luxuriant chivalric pas d'armes of the 15th century.¹⁹ The brave warrior who has challenged Polish knights for a single combat by the reason of knowledge of "Slavonic language" seemed to be a homeland in Balcan or Hungarian lands despite that according to narration's convention he was the Turk. Fact, that he survived the strait stroke of estoc (*koncerz*) sword (fig. 3), offers a suggestion about his plate armouring. So we can conclude that mounted shock combat in the 16th was important not only for western warfare.

As it is regarded by Jan Lasicki, a 16th century Polish historian, presence of men-at-arms formations, capable of mounted shock combat in the army of Mikołaj Milecki was crucial for effective fighting with Turks cavalry equipped with „lance and shield”.

De hinc Turcae nostros inuadere premereque. Rogante Ciemierinskio auxilia, Temrukus & Hebutus, a Sieniawskio ferre iussi, respondent, minime committi debere uelites

¹⁸ *Kronika Marcina Bielskiego, Vol 2, Kraków 1856, p. 1214-1215.*

¹⁹ For example see Moffat Ralph Dominic, *The Medieval Tournament: Chivalry, Heraldry and Reality An Edition and Analysis of Three Fifteenth-Century Tournament Manuscripts* [Ms submitted in accordance with the requirements for the degree of Doctor of Philosophy], Leeds 2010, p. 167.

*loricatos, uenab ulis utentes, cum Turcis hastatis et scutatis: (nam facile ab illis dispergerentur) sed hastatos cum hastatis, ut sit pugna aequior. Se vero presto fore, ut hostem alia ex parte inuadant. Tali excusatione. usis successit Sieniawskij mandatu, Iacobus Iordanus: cuius centuria hastata ex imberbibus constabat, sed quibus erant animi Herculei. In hac quatuor fratres ipsius germani fuere. Hi omnes, diuina ope implorata, eo impetu in hostem incurrut, ut nullius hasta ab aduersario aberrauerit.*²⁰

Hussar's complex of principal weapon for mounted shock combat was constant until the end of the 16th century. As it is regarded in anonymous English "Relation of the State of Polonia and the United Provinces of That Crown Anno 1598" "The Hussars armes. The first are Hussars, so called allso in Hungary, most parte lighte horse, though serving for men at armes. They are armed with helmet and corselet, a stronge and longe staffe, a case of pistols on the left syde, a falcon sworde, a battaule axe hanging on the righte syde by the seddle, and sometymes under their thighe, a ballasse, which is a shorte twooe handed sworde." Their horse are Turkish, Arabish, Wallachish, Neapolitane, and the choyse of their owne races, which are very good for their service.²¹ An important innovation, mentioned by the English author, should be noted – these are short firearms. However, combination of shock and edged weapon had stayed the same as it was in the beginning of the 16th century.

A perfect example of mix of archaic and advanced trends in hussar's equipment is given in the letters of Adam Czahrowski (c. 1565 – after 1599). This nobleman born in Ruthenian Palatinate of Polish Kingdom, a poet and mercenaries rotmagister, fought in Hungary against the Turks after 1588. During his returning to Poland circa 1596-1597, he

²⁰ Leonhardi Gorecii, *Equitis Poloni, Descriptio belli Ivoniae, Voivodae Valachiae, quod anno M D LXXIII, cum Selymo II, Turcarum imperatore, gessit. Huic Accessit Io. Lasicii historia de ingressu Polonorum[m] in Valachiam cum Bogdano, et caede Turcarum*, Francofurti 1578, p. 144. Polish translation see in: *Jana Łasickiego, Historia wtargnienia Polaków na Wołoszczyznę z Bogdanem Wojewodą, (po którym nastąpił łwon) i porażce Turków pod dowództwem Mikołaja Mieleckiego i Mikołaja Sieniawskiego, roku 1573, Mohylew; Petersburg 1855, p.19-20.*

²¹ Relation of the State of Polonia and the United Provinces of That Crown Anno 1598, In: *Elementa ad Fontium Editiones, XIII*, Rome 1965, p. 115.

pawned in merchants in Kosice a part of booty and his own equipment, including one Turkish slave, some jewelry, clothes, arms and armour. A few years later, on September 29th 1599 Adam Czahrowski sent a letter to city's statehouse. In the letter he reminded about his personal estates, intending to pay it off. List of his weapon and clothes sparks particular interest for us. It mentioned: a dagger in scabbard decorated with dragons, a gunpowder flask, a mail shirt, a pair of gantlets, a *shiszak* (a local type of burgonet helmet), an aigrette for targe, and a hussar's dolman.²²

Adam Czahrowski was the author of small book of poems, which he published at his own expense in 1597 in Poznan and republished in 1599 in Lviv. Both editions of the book contains woodcuts with mounted duel between hussar and Turk. (Fig 4 & 5). The Lviv's woodcut is more precise in details: there horsemen carry the riding spurs with rowels, details of their arms and armor are spelled out better. Shields and saddles, decorated with feathers attracts special attention. In this way hussars made use of aigrette for targe referred by Chagrovsky in his letter. Both woodcuts

demonstrate the complex of edged weapons – sabre and estoc (*koncerz* in authentic Polish terminology), which the anonymous "*Relation of the State of Polonia and the United Provinces of That Crown Anno 1598*" had mentioned under terms "*falcon sworde*" and "*a ballasse, which is a shorte twooe handed sworde*". The target of lance stroke also catch the eye: it is an armpit. The hussar played with lance in similar fashion as Races on the panel "Battle of Orsza".

As analysis of texts and visual sources shows, mounted shock combat with couched lance had been in use in hussars formations throughout the 16th century. Preservation of this medieval martial tactic, traditionally belonged to chivalry, in hussar formations demonstrates that mounted shock combat was still effective in the age of hand firearms on battle grounds disposing far away from the West Europe. Hussars mercenaries participation in jousts and additional chivalric entertainments²³ shows the manner in which mounted shock combat played a role of an identification tag among military elites.

²² Adam Czarhowski wrote the letter in Hungarian. Original: *Történelmi Tár*. Budapest, 1883, p. 181-183. Polish translation: Mikulski Tadeusz, List węgierski Adama Czahrowskiego, In: *Pamiętnik Literacki: czasopismo kwartalne poświęcone historii i krytyce literatury polskiej* 47/2, 1956, p. 479-493.

²³ Adam Charhowski wrote at once in his poetry that "running to the ring" was a regular task for hussars equipped in armour: "*Usarz zasię w mocnej zbroi... kopiją pierścień goni.*" See Czarhowski Adam, *Rzeczy rozmaite Adama Czahrowskiego z Czahrowa, szlachcica polskiego uczynione w Taborzech y w ziemi Węgierskiej y Horwackiej tam z rozmaitym szczęściem mieszkając począwszy od roku 1588 do roku 1596*, Lwow 1598, p. 88.

REFERENCES / BIBLIOGRAFIE

- ***, *Elementa ad Fontium Editiones*, XIII, Rome 1965.
***, *Elementa ad Fontium Editiones*, XLVIII, Rome 1979.
***, *Kronika Marcina Bielskiego*, Vol 2, Kraków 1856.
***, *Történelmi Tár*. Budapest, 1883.
S. Anglo, *The Martial Arts of Renaissance Europe*, New Haven & London 2000.
M. Bielski, *Sprawa Rycerska*, Kraków 1569.
B. Brzustowicz, *Turniej rycerski w Królestwie Polskim w późnym Średniowieczu i Renesansie na tle europejskim*, Warszawa 2003.
A. Czarhowski, *Rzeczy rozmaite Adama Czahrowskiego z Czahrowa, szlachcica polskiego uczynione w Taborzech y w ziemi Węgierskiej y Horwackiej tam z rozmaitym szczęściem mieszkając poczynszy od roku 1588 do roku 1596*, Lwów 1598.
P. de Commynes, *Memoires Tome II 1477-1498*, Paris 1903.
Flori J., *Encore l'usage de la lance... La technique du combat chevaleresque vers l'an 1100*, In: *Cahiers de civilisation médiévale*, 31e année (n°123), Juillet-septembre, 1988.
T. Grabarczyk, "Po racku, po husarsku, z przyprawą tatarską" - początki przemian wojskowości polskiej u schyłku XV w., In: *In tempore belli et pacis. Ludzie - Miejsca – Przedmioty. Księga pamiątkowa dedykowana prof. dr. hab. Janowi Szymczakowi w 65-lecie urodzin i 40-lecie pracy naukowo-dydaktycznej*, Warszawa 2011.
T. Grabarczyk, *Jazda zaciężna królestwa Polskiego w XV wieku*, Łódź 2015.
W. Hucul, 'Zachodnioeuropejskie korzenie husarii orszańskiej', In: *Biblioteka Epoki Nowożytnej*, nr 3, Bitwa pod Orszą, Warszawa 2015.
R. D. Moffat, *The Medieval Tournament: Chivalry, Heraldry and Reality An Edition and Analysis of Three Fifteenth-Century Tournament Manuscripts*, Leeds 2010.
Z. Sperlowski, *Kampania Obertyńska 1531 roku*, Warszawa 1962.
Usamah Ibn-Munqidh, *An Arab-Syrian Gentleman and Warrior in the Period of the Crusades: Memoirs of Usamah Ibn-Munqidh (kitab al-i'tibar)*, Norwood 1929.
Z. Żygulski jun., 'The Winged Hussars of Poland', *Arms and Armour Annual Vol I*, Northfield 1973, p. 90.zrs
Памятники истории Восточной Европы. Т. 6. Радзивилловские акты из собрания Российской национальной библиотеки, Москва—Варшава 2002.

LIST OF ILLUSTRATIONS / LISTA ILUSTRĂȚIILOR

- Figure 1. Battle of Orsza (1514), woodcut, 1515. From panegyric *Ad Divum Sigismundum Poloniae regem et Magnum Ducem Lithuaniae semper invictum post partam de Moskis victoriam Andree Krziczki inclite coniugis sue Cancelarii carmen*, Krakow 1515.
- Figure 2. Battle of Orsza (1514), tempera on oak boards, 1525–1535. The National Museum in Warsaw, inventory no. MP 2575. Photo: Piotr Ligier, Museum Photo Studio. Fragment.
- Figure 3. Estoc (koncerz) sword. First half of the 16th century. Found in Khmelnytsky region, Western Ukraine. Evgen Gredunov collection. Overall length 1,25 m; edgeless, square section blade 0,97 m long; weight 1,7 kg. Owner's photo.
- Figure 4. Duels between hussar and Turk, woodcut, 1597. From *Threny y rzeczy rozmaite Adama Czahrowskiego z Czahrowa slachcica polskiego uczynione w Taborzech y w ziemi węgierskiej y horwackiej tam z rozmaitym szczęściem mieszkaiąc, począwszy od roku 1588 do roku 1596 wydane na świat Anno 1597 w Poznaniu*.
- Figure 5. Duels between hussar and Turk, woodcut, 1598. From *Rzeczy rozmaite Adama Czahrowskiego z Czahrowa, szlachcica polskiego uczynione w Taborzech y w ziemi Węgierskiej y Horwackiej tam z rozmaitym szczęściem mieszkaiąc począwszy od roku 1588 do roku 1596. Przy tym są y Threny*. Wydane na świat Anno 1598. Lwow.

Fig. 1

Fig. 2

Fig. 3

Fig. 4

Fig. 5

**COLLECTION OF MACES FROM THE NATIONAL INSTITUTE OF ARCHAEOLOGY
WITH MUSEUM IN SOFIA, BULGARIA***

Stoyan POPOV **

Ressume: *L'article examiné 30 massues médiévaux, stockés à l'Institut national d'archéologie avec un Musée de Sofia, en Bulgarie. Les armes sont classées en fonction de la typologie développée par l'auteur de ces lignes. Ils sont divisés en 8 types avec 11 sous-types et 3 variantes des sous-types. Ici, les échantillons soumis ne peuvent pas être liés au contexte archéologique spécifique. La plupart d'eux entre Musée sont des dons volontaires. Dans l'ensemble, leur datation est basée sur des parallèles datées, ainsi que des données provenant d'autres sources telles que des peintures historiques ou des images de manuscrits. Des armes considérées sont datées entre 11e - 17e siècle. Massues présenté ici sont de la collection de l'INAM Sofia illustrent la diffusion large chronologique de ces armes et aussi illustrer diversité de ses formes physiques.*

Key words: *maces, Bulgaria, mediaeval blunt weapons*

The mace is an emblematic weapon for the European Middle Ages. That is because of the fact that its widest spreading in the space and time is in that Age. Together with that the maces show exceptional variety in the developing of their forms.

There is considerable number of exemplars of that weapon in the depots of the Bulgarian museums. Some of them already published, some not. Here presented work has for an object 30 of the mediaeval maces kept in the National Institute of Archaeology with Museum in Sofia, Bulgaria (NIAM-Sofia).¹ The weapons are classified according the typology developed by the author of these lines.² Here presented exemplars cannot be associated with a particular archaeological context. Most of them are voluntary donations to the Museum. In general, their dating has been grounded on dated parallels as well as on data of some other historical sources such as mural paintings or manuscript illustrations.

The first exemplar here presented has the earliest dating among the others (Fig. 1. Cat.

№1). It belongs to type XI-Spiral-shaped (after Popov).³ The maces of type XI are distinguished for the spiral-like oblique arrangement of their sharp or rounded flanges. Depending on the sub-type, their common shape is spherical, barrel-like, or comparatively seldom – cylindrical. In certain cases, sleeves appear at both round openings in the upper and lower sectors of the body. The inner side of the maces is cylindrical or a bit concave, once again depending on the type. Here presented exemplar is from sub-type XIB- Spherical; variant XIB1-Spherical with sleeves and sharp flanges. The collection of the World Museum of Man, Florida contains a mace of sub-type XIB1 found in the Balkan region. It has been dated from the 11th – 12th c. on the grounds of an inaccurate parallel with a mace from the settlement near Dyadovo.⁴ The same collection houses two maces of variant XIB2 - Spherical with sharp flanges and without sleeves, dated from the 9th – 14th and 11th – 12th c. respectively, once again on the grounds of inaccurate parallels. The first one comes probably from Germany, and the second one – from the Balkan region.⁵ Weapons of variant XIB3 have been discovered in the

* The article here presented is a part of the research activities of the Scientific Center of History and Archaeology of War at the Department of History and Archaeology of Plovdiv University "Paisii Hilendarski".

** Plovdiv University "Paisii Hilendarski", Plovdiv, Bulgaria; mythos_sp2002@yahoo.com.

¹ I do express my gratitude to the Directors of NIAM-Sofia for the opportunity to work with and release the maces they house.

² Popov, S. The maces from the present Bulgarian lands (10th – 17th c. AD) Vatevi collection. Sofia, 2015.

³ Popov, S. The maces..., pp. 49-52.

⁴ D'Amato, R. Σιδηροράβδιον, βαρδούκιον, ματζούκιον, κορύνη: the war-mace of Byzantium, the 9th–15th c. AD. New evidence from the Balkans in the collection of the World Museum of Man, Florida.–Acta Militaria Mediaevalia, VII, 2011. p. 41, ref.# 587; fig. 25:2.

⁵ D'Amato, R. Σιδηροράβδιον..., p. 41, ref.# 327, ref. # 588; fig. 25:1,3.

fortress near Zhelad village, Shumen region (9th – 14th c.), and also in the Medieval settlement near Dyadovo village, Stara Zagora region (11th – 12th c.).⁶ Similar maces (variant XIB3) have been depicted on the wall mosaic in the Cathedral Church of Santa Maria Nuova in Monreale, Italy. The date is 1180 – 1190.⁷ This sub-type corresponds to type 1, variant D of the typology of V. Yotov, as he is dating the type from the 10th – 12th c.⁸

Weapons of type XI have not been presented in the works of A. Kirpichnikov and A. Ruttkay. Most probably their territory of spreading was the Balkan Peninsula and probably in Southern Italy. In my view, the date of the type covers the late 11th – 12th c.

Next four maces (Fig. 2 – 5. Cat. №№2 – 5) belong to type XIII-Star-shaped maces with 12 knobs (after Popov).⁹ It seems they were the most popular weapons of the kind used in the course of 12th – 14th c. The type is featured for its spherical or cubic outline of the body. Three rows containing four knobs each are arranged one above the other on its surface. The knobs in the central row are four-side pyramids, and in both side rows – three-side ones. The inner side of the maces of type XIII is usually spherically or bi-conically concave. Often there are short sleeves at the openings in the shape of a truncated cone. In some variants these sleeves are missing. Here presented exemplars are representatives of the most numerous of that type: sub-type XIIB-Iron maces.

Two weapons from the Museum of History in Pleven can be pointed to as exact parallels of the maces of sub-type XIIB. They have been dated from the 12th – first half of the 13th c.¹⁰ according to the typology of Kirpichnikov. Two more pieces are in the collection of

Dobrich Museum,¹¹ two maces are housed in the Museum in Preslav,¹² and one is housed in Varna Museum of Archaeology.¹³ Five maces are known from the collection of the World Museum of Man, Florida, USA, coming generally from the eastern Balkans and the Lower Danube.¹⁴ According to the classification of A. Kirpichnikov, the star-shaped maces belong to type IV and are dating from the 12th – first half of the 13th c.¹⁵ A. Ruttkay informs that such maces are not known from the territory of Slovakia.¹⁶

I do entirely accept the view of V. Parushev that the maces of type XIII were broadly in use during the 13th – 14th c.¹⁷ They were gradually replaced by the weapons with vertical flanges and iron shaft, and remained in use, in my opinion, till about the mid 14th c.

The next weapon (Fig. 6. Cat. №6) from the collection of NIAM-Sofia is representative of type XIV-Star-shaped maces with more than 12 knobs; sub-type XIVA-Iron maces with a high barrel-like shape (after Popov).¹⁸ The maces have a barrel-like or cylindrical shape of the body. It is covered with three- or four-side pyramidal knobs of number greater than 12. They are arranged in 3 to 6 horizontal rows. Maces similar to type XIV have been discovered in the territory of Russia, Western Ukraine and Hungary. They have been dated within the broad chronological borders of 13th – 14th c. My opinion is that the weapons of the present type have widest spreading in the period 13th – the beginning-first half of 14th c. concerning present day Bulgaria.

Type XVI-Barrel-shaped maces with vertical flanges; sub-type XVID-The corpus is covered with vertical flanges of a trapezium-shaped or

⁶ Борисов, Б. Средновековното селище и некропол върху селищната могила до с. Дядово.–*Expedition Thracica*, 3. София, 1982, 34, Pl. 22d. Borisov, B. Dyadovo. Vol. 1. Mediaeval settlement and necropolis (11th–12th century). Tokyo, 1989, 115, fig. 125a, cat. N 1.

⁷ www.01varvara.wordpress.com/?s=Santa+Maria+Nueva+in+Monreale#p-carousel-21970. Visited on 22 February 2017.

⁸ Йотов, В. Въоръжението и снаряжението от българското средновековие (VII–XI век). Велико Търново, 2004, 109; 113, Pl. 19.

⁹ Попов, S. The maces..., pp. 54–59.

¹⁰ Аспарухов, М.. Средновековно въоръжение от сбирката на историческия музей в Плевен.–ИМСЗБ, 1992, т. 18, p. 57, fig. 3A and Б. In the text these maces are erroneously noted as 3B and Г.

¹¹ Парушев, В. Боздугани от музея в Добрич.–*Археология*, 3–4, 1998, p. 70; fig. 10–11; cat. NN 10–11.

¹² Витлянов, С. Боздугани от музеите в Плиска, Мадара и Преслав.–*Военно-исторически сборник*, 4, 1990, pp. 171–172; Pl. I, fig. 4 and 7; cat. NN 11–12.

¹³ Кузов, Хр. Боздугани от Варненския археологически музей.–В: *Acta Musei Varnaensis*, v. I, 2002. Варна, p. 183, Pl. II: 14.

¹⁴ D'Amato, R. Σιδηροράβδιον..., p. 36, p. 38, p. 40; fig. 23:1–5; ref. NN 11, 364, 389, 675, 890.

¹⁵ Кирпичников, А. Н.. Древнерусское оружие. Вып. 2. Копья, сулицы, боевые топоры, булавы, кистени IX–XIII вв. Москва–Ленинград, 1966, pp. 48–52.

¹⁶ Ruttkay, A.. Waffen und Reiterausrüstung des 9. bis zur ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts in der Slowakei (II).–*Slovenska archeologia* (Bratislava), ročník 24, 1976, p. 316.

¹⁷ Парушев, В. Боздугани..., p. 70.

¹⁸ Попов, S. The maces..., p. 59.

rectangular section, with a distance between them and conic sleeves above the flanges, after the typology of Popov,¹⁹ is presented by one exemplar in the collection of NIAM-Sofia (Fig. 7. Cat. №7).

The weapons of type XVI belong to type V of A. Kirpichnikov's typology. He records they were in use during the period of the 12th – 13th c.²⁰ The existence of weapons similar to the one from grave № 295 in the necropolis in Vodocha in Macedonia,²¹ dating from the first half of the 15th c. suggests the development of an independent type line in use alongside the maces with sleeves different in length the latter developing as weapons with long iron shaft. I believe that the chronological frame of the 12th – 13th c. A. Kirpichnikov has determined regarding this type is completely reasonable, but we have to raise the upper border. The grounds are the find from Vodocha mentioned above, as well as the depiction of a similar weapon on a mural in the narthex in St. George Monastery Church in Kremikovtsi. The donor's inscription in the church records that it was rebuilt in 1493.²² The painting was accomplished perhaps about or a bit later than this date. Therefore, we have to extend the upper chronological border these maces were in use on the Balkans to the late 15th – early 16th c.

The next mace (Fig. 8. Cat. №8) from here presented collection belongs, according the typology of Popov, to type XVII-Polygonal vertical flanges with a short sleeve; sub-type XVIIA-With polygonal vertical flanges and a sleeve, short; variant XVIIA1-With triangular flanges.²³ The maces of the type are featured for a cylindrical silhouette in general. They have a short cylindrical sleeve of a round section of the opening. The fighting sector of weapon comes above it composed mostly of 6 – 8 vertical flanges of a polygonal (3 to 5 angles) shape. The representatives of the sub-

type to which here presented weapon belongs are characteristic of their short cylindrical body, short sleeve, and polygonal vertical flanges. The sleeve takes almost half of the entire height of the fighting head. The variant's characteristics are the 6 vertical flanges of a triangular (or close to triangular) shape. The cap closing the opening in the upper sector above the flanges lies at the same level with their upper side.

Another mace from the depot of NIAM-Sofia (Fig. 9. Cat. №9) is from the same type XVII, but from sub-type XVIIIB-With polygonal vertical flanges and a short sleeve, high; variant XVIIIB1-With rounded flanges. The maces of the sub-type have a higher body compared to sub-type 1 and a cylindrical shape. The sleeve is short taking up to 1/3 of the height of the fighting head. The variant is characteristic of a cylindrical shape in general. The mace is composed of a cylindrical sleeve, a striking sector with 6 vertical flanges, and a flat cap closing the upper opening of the cylindrical sleeve at the upper sector of the flanges. The flanges are of a rounded half-drop silhouette.

Two maces of type XVII in general come from Shumen Fortress.²⁴ A mace of sub-type XVIIA1 has been discovered in Popska Mahala (Quarter) of Batoshevo village, Gabrovo region. The publication on it does not point to any date of the weapon.²⁵ V. Parushev relates this type of maces to the period of mid 14th – 15th c.²⁶ They gradually replaced the star-shaped weapons of types XIII and XIV. There are some mural depictions of maces resembling this type and dating from the very close of the 13th – the first decades of the 14th c., known from various places on the Balkans.²⁷ On the grounds of these representations we can presume that type XVII appeared at that time reaching its widest spreading after the mid 14th and the following century.

¹⁹ Popov, S. The maces..., pp. 65-66.

²⁰ Кирпичников, А. Н.. Древнерусское оружие. Вып. 2..., p.54.

²¹ Ананиев, Ј., М. Ивановски. Средновековно оружје од комплексот Водочки цркви кај Струмица.– Macedonia Acta Archaeologica, 14, 1993-1995, pp. 225-227. Манева, Е. Кој бил носител на боздоганот шестопер од Водоча?–Годишен Зборник на Филозофскиот факултет, т. LXI, 2008. Скопје, 349-360.

²² Чавръков, Г. Българските манастири. София, 1978, 186-191.

²³ Popov, S. The maces..., p. 69.

²⁴ Антонова, В. Шумен и Шуменската крепост. Шумен, 1995, fig. 107: 17-18.

²⁵ Койчева, К. Материали за археоло-гическата карта на Габровски окръг. Старините в землището на село Батосево. – Годишник на музеите в северна България, XII, 1986, p. 76; fig. 116.

²⁶ Парушев, В. Няколко паметника на средновековното въоръжение от Североизточна България. – Добруджа, 17-18, 2000, p. 91.

²⁷ D'Amato, R. Σιδηροράβδιον..., figs. 5, 6, 7, 8:2-3, 9.

Type XVIII-Cylindrical shaft with 6 vertical flanges or a spherical striking sector (after the typology of Popov)²⁸ is represented in the NIAM-Sofia's collection by two exemplars (Fig. 10-11. Cat. №10-11). They belong to sub-type XVIII-B-Cylindrical shaft, a striking sector with 6 flat trapezium-like or triangular vertical flanges, and a cylindrical and cupola-like part above the striking one. There is a semi-spherical bud over the top of the cupola.

I do subscribe to V. Parushev's opinion that the maces with features corresponding to type XVIII are in use in the end of 14th – 15th c.²⁹

Next 4 weapons are of type XX-Maces with a long shaft terminating in a compact fighting head (after Popov).³⁰ Three of them (Fig. 12-14. Cat. №12-14) are representatives of sub-type XXA-Bulb-shaped, compact fighting head. In most of the cases it is polygonal from outside (6-10 sides). The surface of the walls is smooth. Often they have a decoration of inlaid copper, brass or golden fillings running along the middle of their entire height, forming various geometrical figures: rhombs, herringbone pattern etc. The mace has openings from above and below. The sector around the opening is flatter at the more flattened side. The inner side of the walls is more or less concave. We have to note that still another characteristic feature of these weapons is the metal shaft separated from the fighting head. Some of the maces have lost it, with some others it has survived.

One is the representative of sub-type XXC-Sphero-conical, compact fighting head (Fig. 15. Cat. №15). The sub-type's characteristic is the sphero-conical shape of the fighting sector easily passing into the cylindrical shaft. There is a low cylindrical bud or a cap at the top of the sphero-cone.

The maces of type XX are dating from the very late 14th – 15th c. Many weapons of sub-type XXA are known from the depots of the museums in Bulgaria. For examples I can point to the artifacts of Veliko Tarnovo Museum.³¹ In his work D. Rabovyanov relates the maces of sub-types XXA and XXC to the broad

chronological period of the 15th – 17th c. In my view, the weapons of sub-type XXA might be associated with both narrower and earlier date, the early 15th c. I ground my hypothesis on the observation that all the maces of this sub-type known so far have their fighting head fixed to the wooden base of the shaft separately from the iron facing. This circumstance comes to be the reason for the absence of this iron facing on most of the weapons we know today. Having in mind the fact that most of the known maces have only their fighting heads preserved, and their metal shafts are missing, I think we have to acknowledge that the probable reason comes to be their usage in combats as then the risk of damage is much greater compared to their service mainly as authority insignia.

Alongside the described technological characteristics, to precise the chronology of the maces of sub-type XXC we can point also to a scene in the altar of the church of St. Lambrecht Monastery in Graz, dating from the mid 15th c. (Fig. 16). It represents a fight between Hungarians and Bulgarians; one of the Bulgarian warriors holds in his hand a weapon its characteristic shape resembling this sub-type.³² In my view we have to accept this date as a lower chronological border of production of these weapons.

As a whole I consider reasonable dating the maces of type XX from ca. 15th – first half of the 16th c.

Next group of maces from the collection of NIAM-Sofia is most numerous. It includes 15 exemplars which belong, after the typology of Popov, to type XXI-With a long shaft terminating in a fighting head composed of vertical flanges. The weapons of the type are latest in date, and we can find them in the depots of almost all museums of historical and archaeological profile in Bulgaria.³³ As a rule they have been produced entirely of iron. The

²⁸ Попов, С. The maces..., pp. 74-75.

²⁹ Парушев, В. Няколко паметника..., p. 70.

³⁰ Попов, С. The maces..., pp. 78-82.

³¹ Рабовянов, Д. Средновековни боздугани от фонда на Регионален исторически музей–Велико Търново.– Известия на регионалния исторически музей – Велико Търново, XXIV–XXV, 2009-2010, pp. 189-190, 193

³² Meyer, W., E. Lessing. Deutsche Ritter–Deutsche Burgen. München, 1976, pp. 52-53.

³³ Аспарухов, М.. Средновековно въоръжение..., p. 57. Момчилов, Д. Средновековни оръжия във фонда на Градския исторически музей–Карнобат. – Археология, 3-4, 1994, pp. 56-57, cat. N 38-39. Рабовянов, Д. Късносредновековно въоръжение от фонда на Регионален исторически музей–Габрово. – In: „България, земя на блажени...”. In memoriam professoris Iordani Andreevi. Велико Търново, 2009, pp. 569-571. Рабовянов, Д. Средновековни боздугани..., pp. 190-192. Попов, С. The maces..., pp. 82-85.

maces have a long cylindrical shaft made of a whole flat iron sheet bent and soldered. The fighting head is of a rounded shape – spherical, bi-conical, pear-like or bulb-like. It is composed of vertical flanges soldered to the cylindrical shaft. It seems interesting to note that the bases of the flanges on some of the weapons display copper oxidation. According to some scholars they come as a product of welding with copper employed to fix the flanges to the cylindrical shaft.³⁴ Above the flanges, the upper opening for the shaft is closed with a cap mostly of a low conical shape and terminating in a spherical or bi-conical bud. The maces are often decorated with straight lines in various combinations. The decoration covers the head, the cap, and the shaft. It has been laid by means of hammering in copper or brass wire into grooves incised beforehand into the surface of the weapon.

14 of the here presented maces belong to sub-type XXIA-A bulb-shaped fighting head of vertical flanges arranged densely and a cap with a bud from above (Fig. 17-30. Cat. №16-29). 1 is of sub-type XXIB-Large, with a pear-shaped fighting head of vertical flanges arranged sparsely, and a cap with a bud on the top (Fig. 31. Cat. №30).

The greatest number of preserved maces of the type now discussed coming from the today's Bulgarian territories belongs to sub-type XXIA. There are a couple of published pieces from Macedonia related to the broad chronological frames of the 14th – 19th c.³⁵ D. Momchilov releases two maces of sub-type XXIA housed in the Museum in Karnobat and relates them to the period of the 11th – 13th c.³⁶ over-trusting to the dates in the rather obsolete today study of L. Bobcheva³⁷. Initially D. Rabovyanov had dated the weapons of this sub-type he explored from the 15th – 17th c.³⁸ but later he corrected himself believing that the

date of the 16th – 17th c. is more authentic³⁹. I tend to accept the date of the very close of the 15th – 17th c. The reason to take an earlier lower chronological frame lies upon the fact that in the Central and Western Europe similar maces were already spread in the 15th c.⁴⁰

I know two representatives of sub-type XXIB. A mace in very good condition is housed in the National Museum of Archaeology in Sofia.⁴¹ Another one, (the largest part of its shaft is broken) from the Museum in Bjelovar, Croatia, dating from the 16th c. after Hungarian parallels.⁴² I subscribe to this date and think that the weapons of the same measures and head shape are characteristic of the 16th c.

Here presented maces housed in NIAM-Sofia are an illustrative example for the wide chronological spreading of that weapon, but also are a depiction of the large diversity of its physical shapes.

CATALOGUE

1. 1136. Iron. Extended barrel-like shape of the body. 5 flanges running spirally along the perpendicular between both openings. The mace has a round opening from above and below. A sleeve at each of the openings. The edges of one of them have been bent inwards. The inner side of the opening is slightly concave. Traces of blows on the flanges. H.⁴³ 6,8 cm; d 6,2 cm; spiral flanges H. x base 1,7-2,3 x 0,8-1,7 cm; d openings 3 x 1,7-2,4 cm bent sleeve; H. sleeves 0,8 x 1 cm Weight: 235 gr.

Date: 12th c.

Housed in NIAM Sofia

Type: *XI. Spiral-shaped.* Sub-type: *XIB. Spherical.* Variant: *XIB1. Spherical with sleeves and sharp flanges*

2. Inv. N 490, roll 811, serial number 1516.

Iron. The body is covered with three rows one above the other each containing pyramidal knobs. The middle row is composed of four-

³⁴ Аспарухов, М.. Средновековно въоръжение..., р. 57.

³⁵ Пиперковски, С. Топузи и буздовани от збирките на Музејот на Македонија и Музејот на град Скопје. – Гласник ИНИ, XXVIII, 1-2, 1984, pp. 198-202.

³⁶ Momchilov, D. Средновековни оружја..., р. 55.

³⁷ Бобчева, Л. Въоръжението на българската войска от втората половина на IX в., до падането на България под турско робство. – Военноисторически сборник, 2, 1958, p. 66.

³⁸ Рабовянов, Д. Късносредновековно въоръжение..., pp. 569-571.

³⁹ Рабовянов, Д. Средновековни боздугани..., pp. 190-192.

⁴⁰ Oakeshott, E. European Weapons and Armour. Woodbridge, 2000, pp. 65-67.

⁴¹ Popov, S. The maces..., pp. 82-83.

⁴² Jakovljević, G. Srednjovjekovna konjanička oprema I naoružanje s područja Bilogore.–Opuscula archaeologica, 32, 2008, p. 104; p. 113. cat. N 1; 120, pl. 1.

⁴³ The abbreviations of the measures are as follows: H. – height; L. – length; W. – width; B. – base; D – diameter; gr. – gram; cm – centimeter

wall pyramids their size bigger than the measures of the pyramids of both side rows. Both side rows contain three-side pyramids. The mace has a round opening from above and below. A sleeve shaped as a truncated cone comes above the three-wall knobs. The other opening has not any sleeve.

H. 2,7 cm; d 8,4 cm; pyramids in the middle row square base 1,8 x 1,8 cm, H. 2-2,2 cm; pyramids in side rows base as an isosceles triangle thigh 1,4 cm and base 1,5-1,7 cm; H. knobs 0,8-1,2 cm; d openings 2,5 cm

Weight: 340 gr.

Date: 13th – 14th c.

Housed in NIAM Sofia. Provenance Vidin

Type: *XIII. Star-shaped maces with 12 knobs.*

Sub-type: *XIIIB. Iron*

3. Inv. N 1072, roll 1004, serial N 57. Iron.

The body is covered with three rows one above the other each containing 4 pyramidal knobs. The middle row is composed of four-wall pyramids their size bigger than the measures of the pyramids of both side rows. Both side rows contain three-side pyramids. The mace has a round opening from above and below. A sleeve shaped as a truncated cone comes above the three-wall knobs. The inner side of the walls is concave.

Total H. 5,4 cm; total W. 6,9 cm; base of the 4-wall pyramid 3 cm, H. 2,2 cm; three-wall pyramid its base an isosceles triangle with thighs 2 cm and base 2,5 cm. H. of pyramid 1,2 cm. H. sleeve 0,8 cm. D. opening for shaft 3,1 cm

Weight: 385 gr.

Date: 13th – 14th c.

Housed in NIAM Sofia. Provenance, context of discovery and date of entering the Museum depot unknown

Type: *XIII. Star-shaped maces with 12 knobs.*

Sub-type: *XIIIB. Iron*

4. Inv. N 1072, roll 102, serial N 371. Iron.

The body is covered with three rows one above the other each containing 4 pyramidal knobs. The middle row is composed of four-wall pyramids their size bigger than the measures of the pyramids of both side rows. Both side rows contain three-side pyramids. The mace has a round opening from above and below. A sleeve shaped as a truncated cone comes above the three-wall knobs.

Total H. 6,5 cm; total W. 7,8 cm; pyramids in the middle row base 2,5-2,8 cm, H. 1,8-2 cm; pyramids in side rows base 1,5-2,8 cm, H. 1,6-

2 cm; d opening 2,6-2,7 cm; H. sleeves 0,8 and 1 cm

Weight: 500 gr.

Date: late 13th – 14th c.

Housed in NIAM Sofia. Provenance, context of discovery and date of entering the Museum depot unknown

Type: *XIII. Star-shaped maces with 12 knobs.*

Sub-type: *XIIIB. Iron*

5. 3447. Iron. The body is covered with three rows one above the other each containing 4 pyramidal knobs. The middle row is composed of four-wall pyramids their size bigger than the measures of the pyramids of both side rows. Both side rows contain three-side pyramids. The mace has a round opening from above and below. A sleeve shaped as a truncated cone comes above the three-wall knobs. The inner side of the walls is concave.

H. 4,5 cm; d 7,2 cm; pyramids in the middle row H. x base 2,5-2,7 x 2-2,7 cm; pyramids in side rows H. x base 1,2 x 1,6-2,6 cm; d opening 2,9-3 and 3-3,2 cm; H. sleeves 0,5-0,6 cm

Weight: 295 gr.

Date: 13th – 14th c.

Housed in NIAM Sofia

Type: *XIII. Star-shaped maces with 12 knobs.*

Sub-type: *XIIIB. Iron*

6. Inv. N 1497, roll 811, serial N 1511. Iron.

Extended barrel-shaped. The body is covered with 18 pyramidal knobs arranged in three rows of 6 pieces each. The knobs are shaped as four-wall pyramids. The ones of the central row are more solid than the figures of both side rows. The points of the knobs of both side rows are extended and sharp. The field with knobs has been shaped obliquely to the axis of the shaft. A sleeve shaped as a truncated cone appears at both sides terminating in an oval opening for the shaft.

H. 7,7 cm; d 8,7 cm; pyramids in the middle row H. x base 1,2-1,9 x 1-1,6 cm; pyramids in side rows H. x base 0,9-1,7 x 0,6-2,3 cm; d openings 3-3,4 cm; H. sleeves 0,5-1,5 cm

Weight: 305 gr.

Date: 13th c.

Housed in NIAM Sofia

Type: *XIV. Star-shaped with more than 12 knobs.* Sub-type: *XIVA. Iron with a high barrel-like shape*

7. Inv. N 796, roll 811, serial N 794. Iron.

Barrel-shaped with 7 vertical flanges. Vertical bulbs have been formed in the spaces between

them, parallel to the flanges and with an edge running through their middle sector. The flanges are of rounded points and of width 0,6-0,9 cm equal at the base and point. Their height is up to 1,5 cm. Cylindrical sleeves come from above and below the head terminating in a round opening. A part from one of the sleeves is broken.

H. 6,4 cm; d 8,2 cm; d opening for the shaft 2,4 cm

Weight: 485 gr.

Date: mid 14th – 15th c.

Housed in NIAM Sofia. Provenance: Village of Zguri Grad. A donation by S. Georgiev. The mace entered the Museum depot on December 31st 1908 on the grounds of protocol XXXV-861-63

Type: *XVI. Barrel-shaped with vertical flanges*. Sub-type: *XVID. The corpus is covered with vertical flanges of a trapezium-shaped or rectangular section, with a distance between them and conic sleeves above the flanges*

8. Inv. N 4384, roll 102, serial N 379. Iron. Cylindrical shape composed of a cylindrical sleeve, a blowing sector with 6 rounded vertical flanges one of their sides extended, and a flat cap closing the upper opening of the cylindrical sleeve above the flanges. A round opening from below. The sleeve has been broken at one of its sides. There is a hole for a nail 0,3 cm in diameter above the broken part.

H. 5,6 cm; d 5,5 cm; L. cylindrical sleeve 2,5 cm; d sleeve at the opening 2,6 cm; H. flanges 1,2 cm; W. flanges above 0,4 cm; L. flanges 2,6-3 cm; d x W. flat cap 2,5 x 0,2 cm; d opening 2,1 cm

Weight: 160 gr.

Date: mid 14th c.

Housed in NIAM Sofia

Type: *XVII. Polygonal vertical flanges with a short sleeve*. Sub-type: *XVIIA. With polygonal vertical flanges and a short sleeve, short*. Variant: *XVIIA1. With triangular flanges*.

9. Inv. N 1073, roll 811, serial number 798. Iron. Much corroded. A pear-like shape. 11 vertical flanges have been soldered around the cylinder forming the opening for the wooden shaft as they broaden in the upper sector of the head.

H. 7 cm; d max 7,1 cm; H max of the flanges ca. 2,2 cm; d opening for the shaft 2,2 cm. A part from the wooden shaft is preserved 9 cm long

Weight: 485 gr.; the soil between the flanges has not been removed

Date: 14th c.

Housed in NIAM Sofia. The provenance, the context of discovery and the date the mace entered the Museum depot are not known.

Type: *XVII. Polygonal vertical flanges with a short sleeve*. Sub-type: *XVIIIB. With polygonal vertical flanges and a short sleeve, high*. Variant: *XVIIIB1. With rounded flanges*.

10. Inv. N 598, roll 1004, serial N 729. Iron.

Cylindrical extended shape. Six flat flanges have been welded to the cylindrical shaft. They are of nearly a triangular shape – an isosceles triangle with a rounded apex. There is a cupola-shaped sector above the flanges terminating in a spherical bud. An ornament on the flanges made by means of wires of copper or silver mixed with much copper. Six flat fields between the flanges. Four of them are decorated with the same pattern of two inscribed rectangles alternating with figures shaped as the characters of B and 3, and two display patterns of two inscribed rectangles with ornaments shaped as the character of D. The walls of the flanges display spirals around vertical lines. This pattern is encircled by a frame of two inscribed triangles. There is a horizontal band above the flanges made of wire ca. 0,2 cm wide, and an ornament above it preserved partially.

Total H. 15,7 cm; flanges H. 1,6-1,7 cm, W. at the base 0,6-0,7 cm, at the point 0,4-0,5 cm; cupola total H. 5 cm; d spherical bud 1,1 cm; sleeve below flanges H. 4 cm, inner d 2,6 cm; four of the fields W. 1,1 cm, two of them H. 0,7-0,8 cm

Weight: 440 gr.

Date: 14th – first half of 15th c.

Housed in NIAM Sofia. Provenance – Eler (Elen?) village, Haskovo region; discovered by D. Rusev. Donated to the Museum by the Haskovo regional prefecture. Ent. numb. 195/1902. Recieved in 1902.

Type: *XVIII. Cylindrical shaft with 6 vertical flanges or a spherical striking sector*. Sub-type: *XVIIIIB. Cylindrical shaft, a striking sector with 6 flat trapezium-like or triangular vertical flanges, and a cylindrical and cupola-like part above the striking one, a semi-spherical bud over the top of the cupola*.

11. Inv. N 4488, roll 102, serial N 86. Iron.

Cylindrical extended shape. Six flat vertical flanges have been welded to the cylindrical shaft, one of them now missing. They are of a

pentagonal shape. There is a cupola-shaped sector above the flanges; the spherical bud has been broken. The flanges display an ornament composed of wires of copper or silver mixed with much copper. There are remains of inlay of copper or silver wire on the flat walls of the flanges and on the fields between them. The ornaments are not to be clearly read for the strong corrosion. Some missing parts from the wall at the base of the sleeve.

Total H. 14,8 cm; total W. 6,4 cm; cylindrical sleeve d inside 2,3 cm, outside 3 cm; the flanges begin 4 cm away from the base; they are up to 2 cm high; L. flanges 6,5 cm; W. at the base 0,7 cm; W. at the point 0,4 cm; fields between the flanges W. 1 cm

Weight: 565 gr.

Date: 14th – first half of 15th c.

Housed in NIAM Sofia. The provenance, context of discovery and date of entering the Museum depot are not known.

Type: XVIII. *Cylindrical shaft with 6 vertical flanges or a spherical striking sector.* Sub-type: XVIII B. *Cylindrical shaft, a striking sector with 6 flat trapezium-like or triangular vertical flanges, and a cylindrical and cupola-like part above the striking one, a semi-spherical bud over the top of the cupola.*

12. Inv. N 752, roll 811, serial N 1039. Iron. Bulb-shaped head, 8-wall, with 8 edges. A copper wire has been inlaid along the length of the fighting head, on the flat walls, at the base of the edges. The walls of the edges are decorated with oblique incised lines, rather poorly preserved and still visible, as they come close to one another at the edge point to form V.

Total H. 4.8 cm; total W. 6 cm; d opening for the shaft 2,2 cm

Weight: 560 gr. including the shaft of a contemporary wood

Date: 15th – 16th c.

Housed in NIAM Sofia. Provenance Preslav. Purchased from Altabanov, entered the Museum depot on November 13th 1907, XXXII-793-41.

Type: XX. *Maces with a long shaft terminating in a compact fighting head.* Sub-type: XX A. *Bulb-shaped, compact fighting head.*

13. Inv. N 830, roll 102, serial N 7957. Iron. Bulb-shaped head, 8-wall, with 8 edges. Poorly visible vertical incised lines delimiting the edges.

Total H. 4.8 cm; total W. 5,6 cm; d opening for the shaft in the narrow sector of the head 1,8

cm; d opening for the shaft in the broad sector of the head 1,3 cm

Weight: 445 gr.

Date: 15th – 16th c.

Housed in NIAM Sofia. Provenance unknown. Donated from Stavri Georgiev, entered the Museum depot on August 15th 1909, XXXVI-886-58.

Type: XX. *Maces with a long shaft terminating in a compact fighting head.* Sub-type: XX A. *Bulb-shaped, compact fighting head.*

14. Inv. N 940, roll 811, serial N 1510. Iron. Bulb-shaped head, 8-wall, with 8 edges. The mace displays decoration of vertical and oblique incised lines. A horizontal incised line runs along the upper sector. A cylinder 2,5 cm in diameter made of a copper sheet 0,1 cm wide has been inserted in the opening for the shaft 2,5 cm in diameter in the upper sector of the head. Lead has been poured out in the opening. The cylinder is 1,5 cm high. Still another cylinder comes out from the lower narrower sector of the mace. It has been made of brass?, decorated with many pits. A ring about 0,2 cm wide has been formed by means of incised horizontal lines next to the iron sector of the mace head. The ring is decorated with oblique notches. The opening of the brass cylinder 1,8 cm in diameter holds wood probably contemporary.

Total H. 9 cm; total W. 7,6 cm

Weight: 945 gr.

Date: 15th – 16th c.

Housed in NIAM Sofia. Provenance Staro Selo village, Vratsa region. Purchased from Stavri Georgiev, entered the Museum depot on October 14th 1910, XXXVIII-29-18.

Type: XX. *Maces with a long shaft terminating in a compact fighting head.* Sub-type: XX A. *Bulb-shaped, compact fighting head.*

15. Inv. N 1068, roll 811, serial N 793. Iron. The shaft and the fighting head make a whole. Broadening gradually, the sleeve transforms into a bi-conical head with a horizontal edge in the middle sector. Above, it terminates in a cylindrical small bud in the centre, with a groove in the middle. The shaft has been made of a flat hammered sheet of metal, bent and welded. The upper part of the shaft becomes narrower to transform gradually into the blowing sector. There is a hole for a nail 0,4 cm in diameter 0,6 cm away from the base of the shaft. Now the iron sleeve holds a wooden part with a nail hammered in.

Total H. 17,5 cm; d blowing sector 5,2 cm; H. cylindrical bud 0,3 cm; d cylindrical bud 0,8-0,9 cm; sleeve – shaft d inside 1,8 cm, outside 2,2 cm; above the shaft becomes narrower to d 1,8 cm

Weight: 610 gr.

Date: 15th – 16th c.

Housed in NIAM Sofia. The provenance, context of discovery and date of entering the Museum depot are not known.

Type: *XX. Maces with a long shaft terminating in a compact fighting head.* Sub-type: *XXC. Sphero-conical, compact fighting head.*

16. Inv. N 29, roll 811, serial N 1039. Iron. Cylindrical shaft made of a bent and welded iron sheet. There are 4 pairs of horizontal incised lines on the shaft. The first one is 4,4 cm away from the shaft base; the second one – 7,6 cm; the third one – 12 cm; and the fourth one – 15,5 cm away from the shaft base. The head is of a pear-like shape. There are 14 vertical flanges. Their upper sector forms a cylinder. Down at the shaft they begin above a cylinder, a part from the base they have been welded on. The cap appears above the upper cylinder. Its lower part is a disc. A bud has been formed above it. It looks like a truncated cone transforming into a segment of a sphere at the top.

Total H. 26,5 cm. Shaft L. till the ring below the flanges 17,3 cm. D opening next to the ring below the flanges outside 2,7 cm, inside 2 cm. 0,5 cm from the the shaft base there is a hole 0,3 cm in diameter. D head 7,3 cm. Flanges W. at the base 0,4-0,6 cm; W. edge 0,7-1 cm. Cylinder in their upper sector H. 0,5 cm. Disc at the lower part of the cap 2,9 cm in diameter. Truncated cone turned upside down of the bud d down 1 cm; transformed into a segment of a sphere at the cone base 1,9 cm in diameter

Weight: 990 gr.

Date: 16th – 17th c.

Housed in NIAM Sofia. Found in Adzhaltso (?) village, Ihtiman region. Handed down in the family of Dimitar Tonev native in the village. He donated the mace to the Museum on July 30th 1896.

Type: *XXI. With a long shaft terminating in a fighting head composed of vertical flanges.* Sub-type: *XXIA. A bulb-shaped fighting head of vertical flanges arranged densely and a cap with a bud from above.*

17. Inv. 454, roll 811, serial N 789. Iron. The shaft has been hammered of a bent flat sheet of iron. The head is bi-conical. A ring has been

formed in the lower sector of the vertical flanges displaying some remains of copper facing. The flanges are 17 in number. Some of them are flattened in the middle sector probably as a result of blows. The cap in the upper part of the head has a conical base. The bud formed in its upper part is rounded.

Total H. 23,7 cm. L. shaft 18 cm. D of the shaft base outside 2,4 cm; inside 2 cm. D below the ring in the lower sector of the flanges 2,1 cm. About 1,5 cm from the base there is a hole d 0,4 cm. D head 5,6 cm. W. flanges 0,3-0,5 cm. H. cap 0,8 cm; conical base d 2,7 cm. H. bud in its upper part 0,2 cm; d 1 cm

Weight: 585 gr.

Date: 16th – 17th c.

Housed in NIAM Sofia. Found in Brestovo village, Haskovo region. Donated to the Museum by Haskovo District Direction with Report 2269 dated March 31st 1899, incoming N 110.

Type: *XXI. With a long shaft terminating in a fighting head composed of vertical flanges.* Sub-type: *XXIA. A bulb-shaped fighting head of vertical flanges arranged densely and a cap with a bud from above.*

18. Inv. 470, roll 811, serial N 790. Iron. The shaft has been hammered of a bent and welded sheet of iron. The head is pear-shaped. There are 16 vertical flanges; the 17th flange has been broken. The cap on the fighting head is missing. Remains of the wood have been preserved in both upper and lower openings.

Total H. 23,6 cm. D head 6,7 cm. Flanges W. at the base 0,4-0,6 cm; W. of the edge 0,7-0,9 cm. Their upper sector forms a cylinder H. 0,7 cm. L. shaft to the ring below the flanges 15,8 cm. D below the flanges 2,4 cm. D opening at the shaft base outside 2,5 cm; inside 2,1 cm. D opening at the head 1,5 cm. 0,7 cm from the shaft base there is a hole d 0,3 cm

Weight: 890 gr.

Date: 16th – 17th c.

Housed in NIAM Sofia. Found in Brestovo village, Haskovo region. Purchased from Fidan Slavchev, native in the village, Report XII – 302-7 dated May 16th 1899.

Type: *XXI. With a long shaft terminating in a fighting head composed of vertical flanges.* Sub-type: *XXIA. A bulb-shaped fighting head of vertical flanges arranged densely and a cap with a bud from above.*

19. Inv. N 575, roll 811, serial N 792. Iron. The head is bi-conical separated into 17

vertical flanges. A ring has been formed in the lower sector of the flanges. The head terminates in a cap crowned with a 5-wall bud shaped as a turned upside down pyramid with a rounded base. The periphery of the cap has been decorated with concave dots, 6 pairs of parallel lines – rays of a rosette come out of its centre. The shaft has been hammered of a bent flat sheet of iron. There is a hole for a nail in the lower part of the shaft.

Total H. 21,2 cm. D head 6 cm. Flanges W. at the base 0,5 cm; at the highest point 0,9 cm. L. shaft 14 cm. A part of it is missing. D shaft base outside 2,7 cm; inside 2,3 cm. D below the ring at the lower sector of the flanges 1,6 cm. About 0,5 cm from the base there is a hole d 0,4-0,5 cm. D cap in the upper sector of the head 2 cm. D cap of the head 1,2 cm

Weight: 545 gr.

Date: 16th – 17th c.

Housed in NIAM Sofia. Provenance unknown. Donated by Sil. Georgiev together with antique coins. Entered the Museum depot on September 28th 1908, Report XVIII – 459-9.

Type: XXI. *With a long shaft terminating in a fighting head composed of vertical flanges.*
Sub-type: XXIA. *A bulb-shaped fighting head of vertical flanges arranged densely and a cap with a bud from above.*

20. Inv. N 620, roll 811, serial N 786. Iron.

The head is shaped as a flattened bulb with 18 vertical flanges. Their upper sector forms a cylinder, and the lower one – a ring. A cap has been welded in the upper part of the head composed of a disc, a cylindrical neck and a bud – turned upside down truncated cone. The cylindrical shaft has been hammered of a bent flat sheet of iron. There is a ring at the shaft base faced with a thin sheet of copper.

Total H. 19 cm. D head 8 cm. Vertical flanges on the head W. at the base 0,3-0,4 cm; W. of the edge 0,7-0,9 cm. Their upper sector forms a cylinder H. 0,5 cm. Cap at the head – disc in its lower part d 2 cm; cylindrical neck H. ca. 0,4 cm; d 0,9 cm. The bud is turned upside down truncated cone d below 1 cm; the base of the cone is transformed into a segment of a sphere d 1,9 cm. L. shaft to the ring below the flanges 10,6 cm. D below the flanges 2,2 cm. D opening at the shaft base outside 2,4 cm; inside 2 cm. Hole for a nail 0,9 cm from the shaft base d 0,2 cm. Still another hole 4 cm above the first one d ca. 0,4 cm. A third hole 7,6 cm above the shaft base d 0,3 cm. Ring at the shaft base W. 0,5 cm, H. 0,2 cm

Weight: 845 gr.

Date: 16th – 17th c.

Housed in NIAM Sofia. Provenance unknown. Donated by R. Isakov.

Type: XXI. *With a long shaft terminating in a fighting head composed of vertical flanges.*
Sub-type: XXIA. *A bulb-shaped fighting head of vertical flanges arranged densely and a cap with a bud from above.*

21. Inv. N 658, roll 811, serial N 1519. Iron.

The head is shaped as a flattened sphere separated into 15 vertical flanges. A cap has been welded to its upper sector composed of a disc, a cylindrical neck and a disc-like top. The cylindrical shaft has been hammered of a bent flat sheet of iron. A hole for a nail above its lower edge.

Total H. 27 cm. D head 7,2 cm. Vertical flanges on the head W. of the edge 1-1,4 cm; H. 3 cm. Cap in the upper sector of the head total H. 1,7 cm; lower part – disc d 2,6 cm; cylindrical neck H. 0,4 cm; disc above the neck d 2,3 cm. L. to the ring below the flanges 21 cm. D below the flanges 2,4 cm. D opening at the shaft base outside 2,7 cm; inside 2,6 cm. Hole 0,7 cm above the shaft base d 0,3 cm

Weight: 830 gr.

Date: 16th – 17th c.

Housed in NIAM Sofia. Provenance unknown. Purchased from R. Isakov together with other artifacts. Entered the Museum depot with Report XXV – 612-18 dated June 14th 1904.

Type: XXI. *With a long shaft terminating in a fighting head composed of vertical flanges.*
Sub-type: XXIA. *A bulb-shaped fighting head of vertical flanges arranged densely and a cap with a bud from above.*

22. Inv. 701, roll 811, serial N 791. Iron.

The head is bi-conical with 18 vertical flanges. The flanges have been welded one to the other at the most bulging sector of the fighting head as the joint is about 1 cm wide forming an edge. A copper wire inlay runs horizontally across the centre of the edge. Three vertical lines of copper wire have been ingrained in each of the flanges, at the level of the lower part of the weld. They are perpendicular to the horizontal line on the edge. The vertical lines go upwards about 1 cm long. Three copper wires arranged horizontally 0,4 and 0,3 cm one from the other have been inlaid about 0,3 cm above the vertical lines on the flanges. Each of the flanges displays a decoration of two horizontal lines of copper wire inlay, arranged 0,4 – 0,5 cm one from the other. The flanges form rings

from above and below. There is still another ring, flat and broader, below the lower one. This ring displays two horizontal lines of non-ferrous metal inlay (copper?), crossed by a vertical line. A cap composed of a lower part shaped as a disc, a neck and a bi-conical bud has been welded to the upper part of the head. There are two rectangles inscribed in each other made of copper wire inlay on the disc of the cap. The upper part of the bud displays two pairs of parallel lines of copper wire as the wire survived in one of them only. A cylindrical shaft made of bent and welded sheet of iron. It is decorated with a band of horizontal copper wire inlay spirally. The wire is less than 0,1 cm wide. The coils are 19 in number. The band is 5,5 cm wide. Copper wire has been inlayed also in the vertical joint of the shaft as only some small fragments have survived. A hole for a nail above the edge of the shaft.

Total H. 31,5 cm. D head 7,3 cm. Cap H. 1,3 cm; d disc 1,4 cm; d neck 0,8 cm; d bi-conical bud 1 cm. L. cylindrical shaft to the ring below the flanges 24,5 cm. D below the flanges 2 cm. D opening at the shaft base outside 2,6 cm; inside 2,5 cm. A hole 1,7 cm from the shaft base, 0,3 cm in diameter. H. ring in the lower sector of the flanges 0,9 cm

Weight: 715 gr.

Date: 16th – 17th c.

Housed in NIAM Sofia. Found in Vrachesh village, Orhanie (Botevgrad) region. Purchased from Y. Gergov from the same village. Entered NIAM with Report XXX – 736-24 dated November 13th 1906.

Type: XXI. *With a long shaft terminating in a fighting head composed of vertical flanges.*

Sub-type: XXIA. *A bulb-shaped fighting head of vertical flanges arranged densely and a cap with a bud from above.*

23. Inv. N 784, roll 811, serial N 1036. Iron.

The head is shaped as a flattened bulb with 16 vertical flanges forming a ring in its upper and lower sector. In the course of welding metal sheets ca. 0,5 cm high have been laid to cover the space between the flanges. Thus the flanges are joined at their bases. Some of them display traces of blows. A cap welded to the head upper sector composed of a disc and a bi-conical bud. A cylindrical shaft made of a bent and welded sheet of iron. A hole for a nail above the edge of the shaft.

Total H. 32,1 cm. D head 9,5 cm. Vertical flanges W. at the base 0,2-0,3 cm, W. edge

0,8-1 cm; H. 3 cm. Cap total H. 1,7 cm; d disc 2,5 cm; d bi-conical bud down 1,2 cm; d cone base 1,8 cm, d upper sector of the upper truncated cone 1,4 cm. L. shaft to the ring below the flanges 22,1 cm; d below the flanges 2,1 cm. D opening at the shaft base outside 2,3 cm; inside 1,7 cm. A hole 0,4 cm in diameter 1 cm above the shaft base

Weight: 1385 gr.

Date: 16th – 17th c.

Housed in NIAM Sofia. Found in Samokov. Purchased from G. Alexiev. Entered the Museum depot with Report XXXIII – 827-43 dated July 10th 1908.

Type: XXI. *With a long shaft terminating in a fighting head composed of vertical flanges.*

Sub-type: XXIA. *A bulb-shaped fighting head of vertical flanges arranged densely and a cap with a bud from above.*

24. Inv. N 788, roll 811, serial N 787. Iron.

The head is of a bi-conical shape with 17 vertical flanges forming three rings in the lower sector and one above, below the cap. The cap has been welded to the upper sector of the head. Its lower part is conical, with a cylindrical neck above it, and a flat disc above the neck. A cylindrical shaft made of a bent and welded sheet of iron. A part from the shaft base about 3 cm long has been broken. Probably a hole ca. 0,2 cm in diameter 4 cm above the shaft base.

Total H. 31,5 cm. D head 8,3 cm. Vertical flanges W. at the base 0,5-0,6 cm; W. of the edge 0,7-0,9 cm; H. 2 cm. Cap H. 1,7 cm; d cone 2,7 cm; cylindrical neck H. 0,4 cm and d 1,3 cm; d flat disc 2 x 1,8 cm. Cylindrical shaft L. to the ring below the flanges 21,7 cm; d below the flanges 2,5 cm. D opening at the shaft base outside 2,5 cm; inside 2 cm

Weight: 1205 gr.

Date: 16th – 17th c.

Housed in NIAM Sofia. Provenance unknown. Purchased from G. Alexov. Entered the Museum depot with Report XXXIV – 835-34 dated September 27th 1908.

Type: XXI. *With a long shaft terminating in a fighting head composed of vertical flanges.*

Sub-type: XXIA. *A bulb-shaped fighting head of vertical flanges arranged densely and a cap with a bud from above.*

25. Inv. N 1134, roll 811, serial N 797. Iron.

The head is of a pear-like shape with 13 vertical flanges. Two of the flanges are missing, and their neighbouring ones are close to one another. A cap has been welded to the

upper sector of the head. Its lower part is conical, with a bud above shaped as a turned upside down truncated cone. The shaft is missing, some remains of it are 1,5 cm long. Its terminations are bent outwards.

Preserved H. 13 cm. Vertical flanges W. at the base 0,2-0,3 cm; W. of the edge 0,5-0,8 cm; H. 3 cm. Two flanges are missing. D head 9 cm. Cap – cone down d 1 cm and H. 0,7 cm; cone above d base 1,4 cm and H. 1 cm. The cap is 1,7 cm high. Shaft d opening inside 2,7 cm

Weight: 560 gr.

Date: 16th – 17th c.

Housed in NIAM Sofia. Provenance and date of entering the Museum depot unknown.

Type: XXI. *With a long shaft terminating in a fighting head composed of vertical flanges.* Sub-type: XXIA. *A bulb-shaped fighting head of vertical flanges arranged densely and a cap with a bud from above.*

26. Inv. N 1236, roll 811, serial N 788. Iron.

The head is shaped as a flattened bulb with 18 vertical flanges. In its lower sector the flanges form a ring 0,9 cm high followed by still another ring 0,3 cm high. Two of the flanges are strongly bent as a result of blow. A cap welded to the upper sector of the head. Its lower part is a disc, above it a cylindrical neck bulging in the middle, and a bi-conical bud above the neck. A cylindrical shaft made of a bent and welded sheet of iron.

Total H. 23 cm. D head 8,7 cm. Vertical flanges W. 0,2-0,5 cm; H. 1,9 cm. Cap – lower part – disc d 2,4 cm; cylindrical neck H. 0,4 cm and d at the base 0,9 cm, d in the middle 1 cm, d above 0,7 cm; bi-conical bud H. 1 cm and d in the middle 1,4 cm. Shaft H. to the ring below the flanges 16 cm; d below the flanges 1,8 cm. D opening at the shaft base outside 2,2 cm, inside 1,8 cm. A hole for a nail d 0,2 cm 0,7 cm above the shaft base

Weight: 465 g

Date: 16th – 17th c.

Housed in NIAM Sofia. Found in St. Theotokos Monastery in Eleshnitsa village, Sofia region. Purchased from V. Sprostranov from Sofia. Entered the Museum depot with Report XLI 7, dated September 21st 1911.

Type: XXI. *With a long shaft terminating in a fighting head composed of vertical flanges.* Sub-type: XXIA. *A bulb-shaped fighting head of vertical flanges arranged densely and a cap with a bud from above.*

27. Inv. 1735, roll 811, serial N 1035. Iron.

The head is of a flattened spherical shape with

15 vertical flanges, one of them is missing. One of the flanges neighbouring the missing one has been bent and drawn to next one. Oxidized copper wires are to be noticed between the flanges forming the ring in the lower sector of the head. In their upper and lower sector the flanges form rings broader and narrower ones respectively. A cap has been welded to the upper sector of the head. Its lower part is a disc, followed by a bi-conical bud. A cylindrical shaft made of a bent and welded sheet of iron. An opening for a nail, nor a nail itself appear in the shaft.

Total H. 30,5 cm. D head 7 cm. Vertical flanges W. at the base 0,4-0,5 cm, W. of the edge 0,4-0,7 cm; H. 2,5 cm. Cap – total H. 2 cm; disc d 2 cm; bi-conical bud d down 1,1 cm; d cones base 1,6 cm; d upper part of the upper truncated cone 0,7 cm. Shaft L. to the ring below the flanges 22,5 cm; d below the flanges 2,2 cm. D opening at the shaft base outside 2,7 cm; inside 2 cm

Weight: 830 gr.

Date: 16th – 17th c.

Housed in NIAM Sofia. Found in Pernik. Purchased from Zah. Stefanov from Sofia. Entered the Museum depot on May 31st 1919.

Type: XXI. *With a long shaft terminating in a fighting head composed of vertical flanges.* Sub-type: XXIA. *A bulb-shaped fighting head of vertical flanges arranged densely and a cap with a bud from above.*

28. Inv. N 4487, roll 102, serial N 87. Iron.

The head is of a pear-like shape with 16 vertical flanges, one of them is missing. Their upper sector forms a ring 0,5 cm high. The head is 9 cm in diameter. A cap has been welded to the upper sector of the head. Its lower part is a segment of a sphere, followed by a bud – turned upside down truncated cone and a segment of a sphere. The cylindrical shaft has been broken. Only the sector with the welded flanges has survived.

Total H. (preserved) 11,3 cm. Vertical flanges W. at the base 0,3-0,5 cm, W. of the edge 0,6 cm; H. 2,7 cm. Cap – lower part as a segment of a sphere d 2,4 cm; bud – turned upside down truncated cone and segment of a sphere d down 1 cm, above 1,7 cm. Shaft d opening below the flanges outside 2,5 cm; inside 2 cm

Weight: 875 gr.

Date: 16th – 17th c.

Housed in NIAM Sofia. Provenance, context of discovery and date of entering the Museum depot unknown.

Type: *XXI. With a long shaft terminating in a fighting head composed of vertical flanges.*
Sub-type: *XXIA. A bulb-shaped fighting head of vertical flanges arranged densely and a cap with a bud from above.*

29. Inv. N missing, roll 811, serial N 1591.

Iron. The head is of a pear-like shape with 18 vertical flanges. Their upper sector forms rings, broader and lower ones respectively. A cap has been welded to the upper sector composed of a disc and a flat bud. A cylindrical shaft made of a bent and welded sheet of iron. The sleeve at the base is cracked and some parts are missing. A hole 0,4 cm in diameter 0,4 cm above the base.

Total H. 14 cm. D head 8 cm. Vertical flanges W. at the base 0,2-0,4 cm; W. of the edge 0,4-0,8 cm; H. 2,5 cm. Cap – d bud 1,5 cm and H. 0,5 cm; disc below it 1,9 cm. Shaft L. 5,9 cm; d below the flanges 2,4 cm; d opening inside 2,7 cm

Weight: 560 gr.

Date: 16th – 17th c.

Housed in NIAM Sofia. Provenance, context of discovery and date of entering the Museum depot unknown.

Type: *XXI. With a long shaft terminating in a fighting head composed of vertical flanges.*

Sub-type: *XXIA. A bulb-shaped fighting head of vertical flanges arranged densely and a cap with a bud from above.*

30. Inv. N 1066, roll 1004, serial N 730. Iron.

The head is of a pear-like shape with 10 vertical flanges. They begin after a flat field at the shaft. A flattened sphere has been welded to the upper sector of the head. A cylindrical shaft made of a bent and welded sheet of iron.

Total H. 49,5 cm. Vertical flanges W. at the base 0,2-0,3 cm; H. 4,7 cm. D head 17 cm. D sphere of the cap 1 cm. L. shaft to the head 34,8 cm. D below the flanges 2,5 cm. D inner opening at the shaft base 2,5 cm. A hole 0,4 cm in diameter 1 cm above the shaft base. There is a crack 6,2 cm in the shaft beginning from the base

Weight: 2450 g

Date: 16th – 17th c.

Housed in NIAM Sofia. Provenance, context of discovery and date of entering the Museum depot unknown.

Type: *XXI. With a long shaft terminating in a fighting head composed of vertical flanges.*

Sub-type: *XXIB. Large, with a pear-shaped fighting head of vertical flanges arranged sparsely, and a cap with a bud on the top.*

REFERENCES / BIBLIOGRAFIE

- Ананиев, Ј., М. Ивановски. Средновековно оружје од комплексот Водочки цркви кај Струмица. – *Macedonia Acta Archaeologica*, 14, 1993-1995, 225-229.
- Антонова, В. Шумен и Шуменската крепост. Шумен, 1995.
- Аспарухов, М. Средновековно въоръжение от сбирката на историческия музей в Плевен. – *Известия на музеите в северозападна България*, т. 18, 1992, 55-61.
- Бобчева, Л. Въоръжението на българската войска от втората половина на IX в., до падането на България под турско робство. – *Военноисторически сборник*, 2, 1958, 41-77.
- Борисов, Б. Средновековното селище и некропол върху селищната могила до с. Дядово. – *Expediitio Thracica*, 3. 1982, София.
- Витлянов, С. Боздугани от музеите в Плиска, Мадара и Преслав. – *Военноисторически сборник*, 4, 1990, 168-174.
- Йотов, В. Въоръжението и снаряжението от българското средновековие (VII–XI век). Велико Търново, 2004.
- Кирпичников, А. Н. Древнерусское оружие. Вып. 2. Копья, сулицы, боевые топоры, булавы, кистени IX—XIII вв. Москва-Ленинград, 1966.
- Койчева, К. Материали за археологическата карта на Габровски окръг. Старините в землището на село Батошево. – *Годишник на музеите в северна България*, XII, 1986, 71-79.
- Кузов, Хр. Боздугани от Варненския археологически музей. – In: *Acta Musei Varnaensis*, v. I. Варна, 2002, 179-190.
- Манева, Е. Кој бил носител на боздоганот шестомер од Водоча? – *Годишен Зборник на Филозофскиот факултет*, т. LXI, 2008. Скопје, 349-360.
- Момчилов, Д. Средновековни оружја във фонда на Градския исторически музей-Карнобат. – *Археология*, 3-4, 1994, 51-58.
- Парушев, В. Боздугани от музея в Добрич. – *Археология*, 3-4, 1998, 67-72.
- Парушев, В. Няколко паметника на средновековното въоръжение от Североизточна България. – *Добруджа*, 17-18, 2000, 89-94.
- Пиперковски, С. Топузи и буздовани от збирките на Музејот на Македонија и Музејот на град Скопје. – *Гласник ИНИ*, XXVIII, 1-2, 1984, 191-202.
- Рабовянов, Д. Късносредновековно въоръжение от фонда на Регионален исторически музей-Габрово. – In: „България, земя на блажени...”. In memoriam professoris Iordani Andreevi. Велико Търново, 2009, 569-583.
- Рабовянов, Д. Средновековни боздугани от фонда на Регионален исторически музей-Велико Търново. – *Известия на регионалния исторически музей – Велико Търново*, XXIV–XXV, 2009-2010, 187-199.
- Чавръков, Г. Българските манастири. София, 1978.
- Borisov, B. Dyadovo. Vol. 1. Mediaeval settlement and necropolis (11th–12th century). Tokyo, 1989.
- D’Amato, R. Σιδηροράβδιον, βαρδούκιον, ματζούκιον, κορύνη: the war-mace of Byzantium, the 9th–15th c. AD. New evidence from the Balkans in the collection of the World Museum of Man, Florida. – *Acta Militaria Mediaevalia*, VII, 2011, pp. 7-48.
- Jakovljević, G. Srednjovjekovna konjanička oprema I naoružanje s područja Bilogore. – *Opuscula archaeologica*, 32, 2008, pp. 101-131.
- Meyer, W., E. Lessing. Deutsche Ritter-Deutsche Burgen. München, 1976.
- Oakeshott, E. European Weapons and Armour. Woodbridge, 2000.
- Popov, S. The maces from the present Bulgarian lands (10th – 17th c. AD) Vatevi collection. Sofia, 2015.
- Ruttkay, A. Waffen und Reiterausrüstung des 9. bis zur ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts in der Slowakei (II). – *Slovenska archeologia* (Bratislava), ročník 24, 1976.

LIST OF ILLUSTRATIONS / LISTA ILUSTRĂȚIILOR

- Fig. 1.** A mace from the depot of NIAM – Sofia, Inv. N 1136.
Author's private foto-archive.
- Fig. 2.** A mace from the depot of NIAM – Sofia, Inv. N 490, roll 811, serial number 1516.
Author's private foto-archive.
- Fig. 3.** A mace from the depot of NIAM – Sofia, Inv. N 1072, roll 1004, serial N 57.
Author's private foto-archive.
- Fig. 4.** A mace from the depot of NIAM – Sofia, Inv. N 1072, roll 102, serial N 371.
Author's private foto-archive.
- Fig. 5.** A mace from the depot of NIAM – Sofia, Inv. N 3447.
Author's private foto-archive.
- Fig. 6.** A mace from the depot of NIAM – Sofia, Inv. N 1497, roll 811, serial N 1511.
Author's private foto-archive.
- Fig. 7.** A mace from the depot of NIAM – Sofia, Inv. N 796, roll 811, serial N 794.
Author's private foto-archive.
- Fig. 8.** A mace from the depot of NIAM – Sofia, Inv. N 4384, roll 102, serial N 379.
Author's private foto-archive.
- Fig. 9.** A mace from the depot of NIAM – Sofia, Inv. N 1073, roll 811, serial number 798.
Author's private foto-archive.
- Fig. 10.** A mace from the depot of NIAM – Sofia, Inv. N 598, roll 1004, serial N 729.
Author's private foto-archive.
- Fig. 11.** A mace from the depot of NIAM – Sofia, Inv. N 4488, roll 102, serial N 86.
Author's private foto-archive.
- Fig. 12.** A mace from the depot of NIAM – Sofia, Inv. N 752, roll 811, serial N 1039.
Author's private foto-archive.
- Fig. 13.** A mace from the depot of NIAM – Sofia, Inv. N 830, roll 102, serial N 7957.
Author's private foto-archive.
- Fig. 14.** A mace from the depot of NIAM – Sofia, Inv. N 940, roll 811, serial N 1510.
Author's private foto-archive.
- Fig. 15.** A mace from the depot of NIAM – Sofia, Inv. N 1068, roll 811, serial N 793.
Author's private foto-archive.
- Fig. 16.** A scene in the altar of the church of St. Lambrecht Monastery in Graz, dating from the mid 15thC. After W. Meyer, E. Lessing (Meyer, W., E. Lessing 1976, pp. 52-53).
- Fig. 17.** A mace from the depot of NIAM – Sofia, Inv. N 29, roll 811, serial N 1039.
Author's private foto-archive.
- Fig. 18.** A mace from the depot of NIAM – Sofia, Inv. N 454, roll 811, serial N 789.
Author's private foto-archive.
- Fig. 19.** A mace from the depot of NIAM – Sofia, Inv. N 470, roll 811, serial N 790.
Author's private foto-archive.
- Fig. 20.** A mace from the depot of NIAM – Sofia, Inv. N 575, roll 811, serial N 792.
Author's private foto-archive.
- Fig. 21.** A mace from the depot of NIAM – Sofia, Inv. N 620, roll 811, serial N 786.
Author's private foto-archive.
- Fig. 22.** A mace from the depot of NIAM – Sofia, Inv. N 658, roll 811, serial N 1519.
Author's private foto-archive.

- Fig. 23.** A mace from the depot of NIAM – Sofia, Inv. N 701, roll 811, serial N 791.
Author's private foto-archive.
- Fig. 24.** A mace from the depot of NIAM – Sofia, Inv. N 784, roll 811, serial N 1036.
Author's private foto-archive.
- Fig. 25.** A mace from the depot of NIAM – Sofia, Inv. N 788, roll 811, serial N 787.
Author's private foto-archive.
- Fig. 26.** A mace from the depot of NIAM – Sofia, Inv. N 1134, roll 811, serial N 797.
Author's private foto-archive.
- Fig. 27.** A mace from the depot of NIAM – Sofia, Inv. N 1236, roll 811, serial N 788.
Author's private foto-archive.
- Fig. 28.** A mace from the depot of NIAM – Sofia, Inv. N 1735, roll 811, serial N 1035.
Author's private foto-archive.
- Fig. 29.** A mace from the depot of NIAM – Sofia, Inv. N 4487, roll 102, serial N 87.
Author's private foto-archive.
- Fig. 30.** A mace from the depot of NIAM – Sofia, Inv. N missing, roll 811, serial N 1591.
Author's private foto-archive.
- Fig. 31.** A mace from the depot of NIAM – Sofia, Inv. N 1066, roll 1004, serial N 730.
Author's private foto-archive.

Fig. 1

Fig. 2

Fig. 3

Fig. 4

Fig. 5

Fig. 6

Fig. 7

Fig. 8

Fig. 9

Fig. 12

Fig. 13

Fig. 14

Fig. 15

Fig. 16

Fig. 17

Fig. 18

Fig. 19

Fig. 20

Fig. 21

Fig. 22

Fig. 23

Fig. 24

Fig. 25

Fig. 26

Fig. 27

Fig. 28

Fig. 29

Fig. 30

Fig. 31

REZERVE DE ALIMENTE ÎN CETĂȚILE PRINCIPATULUI TRANSILVANIEI

Livia MAGINA*

Abstract: In Romanian historiography very few project were dedicated lately to the history of gastronomy or to the economy of Middle Ages or Early Medieval Period and even fewer were approaching and interconnected subject. Food supplies from Transylvanian castles of 16th century are documented in inventories, so several general and particular questions can be raised. The article is trying to answer to some particular question seen also as general fact. The documents present types of food with quantities along with ways and place for such provisions.

Keywords: food provision, Transylvania, Late Medieval Period, Modern Period

Ideea de rezervă de hrană este strâns legată de perioade de depresie socio-economică, cum ar fi foametea, dar și de perioade socio-politice nefavorabile, vremea de război. Dimensiunea socio-antropologică a hranei comportă ideea de constructor al identității¹ de factor de ierarhizare a societății, grupuri sociale diferite având obiceiuri gastronomice diferite care, la rândul lor, au oferit o formulă de identitate membrilor lor. Istoriografia franceză a anilor 80 privește la istoria hranei s-a ocupat în mod pregnant tocmai de alimentație în perioadele de criză (foamete, calamități naturale, ani cu producție slabă). În general, la nivelul istoriografiei europene se poate observa că tendința a fost aceea de a realiza statistici privind prețul produselor, producția/cap de locuitor, consumul/cap de locuitor.

Istoriografia românească a abordat această temă mai mult la nivelul surselor, publicându-se documente cu caracter economic și unele studii care, tangențial, întâlnesc nișa istoriei alimentației prin intermediul istoriei economice. Pentru perioada medievală și premodernă studii complexe și multidimensionale asupra alimentației populației din teritoriul transilvănean însă nu s-au realizat. De aceea, studiul meu conține un număr mare de informații cantitative în detrimentul unora care să evidențieze problematica diversă a alimentației, tocmai prin intermediul informațiilor referitoare la

rezervele de hrană. Metodologic, întrebările la care aș dori

să pot răspunde sunt de prim nivel într-o astfel de cercetare:

1. care a fost locul de depozitare,
2. ce cantități de alimente și lichide au fost stocate și, mai ales, care au fost acestea
3. care a fost scopul acestor rezerve.

Organizarea domeniilor a impus ridicarea de cetăți care să devină centrul acestora. Cetatea este definită, în general, prin intermediul dimensiunii militare care, la o primă vedere, nu ar avea prea multe în comun cu ideea de strângere de bunuri alimentare ci de rezerve de arme. În secolul al XVII-lea unele cetăți din Principatul Transilvaniei devin proprietate fiscală, și, în consecință, au putut servi și drept reședință a principelui. Datorită pertinențelor sale, cetatea devine, concomitent, un element economic profitabil. Domeniul cetății trebuie administrat, bunurile economisite și socotelile făcute astfel încât stăpânul să prospere. În acest sens, instrument de lucru pentru istoric sunt inventarele diferitelor cetăți din Principat, fie fiscale, de graniță sau din interior. Datele din această prezentare sunt extrase din inventarele cetăților Făgăraș², Gurghiu³, Ineu⁴, Aghireșu⁵, Oradea, Chioar, Satu-Mare, Gherla dar și Șiria

* Muzeul Banatului Montan, Reșița, Romania, maginalivia@gmail.com.

¹ *Food, Drink and Identity. Cooking, eating and drinking in Europe since the Middle Ages*, edited by Peter Scholliers, Oxford, New-York, 2001.

² *Urbariile Țării Făgărașului*, II (1651-1680), ed. David Prodan, București 1976.

³ *Domeniul Gurghiu (1652-1706). Urbarii, inventare și socoteli economice*. Studiu introductiv și ediție îngrijită de Liviu Ursuțiu, Cluj-Napoca, 2007.

⁴ Adrian Magina, *Conscripția și inventarul bunurilor cetății Ineu în anul 1605 în Banatica* 21/2011, p. 89-104.

⁵ MNL OL, Koloszmónostori konvent országos leveltára, F 27 Urbaria, f. 982-985.

și Șimleu⁶. De-a lungul secolului al XVII-lea, numeroase astfel de documente au fost realizate de provizorii cetăților, slujbași ai stăpânului, având ca atribuții păstrarea și completarea registrelor de venituri și cheltuieli, a celor cu obligațiile țăranilor ori cu propria gospodărie și oamenii acesteia. Ele conțin atât un inventar al alimentelor cât și al armamentului aflat în cetate.

Alături de inventare, instrucțiunile stăpânilor pentru provizori (administratori) sunt esențiale precum și registrele de ieșiri în care se poate observa consumul proviziilor. Instrucțiunile principilor sunt o sursă de primă mână pentru evidențierea rezervelor alimentare în cetăți. Pe lângă turme, cirezi de vite, crâșmărit, stupi ori măierști, cămările au ocupat un loc distinct în instrucțiuni. Gabriel Bethlen îi amintea administratorului său că la Comăna, pe domeniul cetății Făgărașului, ar trebui refăcută magazia de bucate⁷. Administrarea veniturilor din cele 690 de sate care se constituiau drept domeniu aflat în stăpânirea lui Gh. Rakoczi I, l-a determinat să fie prevăzător. Veniturile anuale ale moșiilor Rakoczi erau evaluate la peste o jumătate de milion de florini. Instrucțiunile sale către administratorul cetății Făgărașului redactate în 54 de puncte, acoperă o varietate foarte mare de probleme, printre care și aceea a cămărilor de bucate. „Cetatea trebuia să fie prevăzută din belșug cu unt, brânză, caș, slănină, făină, mazăre, linte, păsat, miere, oțet, ulei de în, de cânepă, legume și cu tot felul de bucate... cheltuind pentru nevoile de toate zilele pe cele vechi și punând în loc altele noi.”⁸ Se observă așadar, dorința principelui de a avea din belșug, de toate, să nu fie nevoit să cumpere. Cu toate acestea, în cazul mai multor cetăți sumele care ies pentru cumpărături, uneori chiar pentru alimente, sunt adesea foarte mari.

Locuri de depozitare:

Este deosebit de interesant de observat faptul că în materie de locație, alimentele se regăsesc atât în zone în care ne-am aștepta să le regăsim dar și în locuri insolite. După parcurgerea mai multor inventare, chiar din ani diferiți, se observă că la capitolul acesta al rezervelor, se regăsesc doar alimente uzuale. Presupunem că acelea provenite din cumpărare (cum ar fi

piparul sau șofranul) nu au făcut obiectul inventarierii tocmai din acest motiv. Pe de altă parte, bucătăriile, ca locuri în care se aflau alimente, sunt destul de rar menționate în documentele consultate.

Principesa Ana Bornemisza indica în 1675 ca locuri principale de depozitare a diverselor cereale, a făinului și a altor nutrețuri, șurile și ariile lor⁹. Pe de altă parte, grădinile de legume trebuiau să fie parte integrantă a economiei curții, ele fiind „folositoare și prilej de desfătare. Legumele să se producă și pentru iarnă, castraveți, tarhon, varză. Să poată servi toamna, primăvara, vara, iarna salată de ridichi și alte trufandale”.

Regăsim de altfel la Făgăraș, o modalitate de conservare a rădăcinoaselor direct în stratul în care au fost cultivate. În iarna anului 1677 se găseau în grădina cetății 100 de straturi de pătrunjel nescos, pe lângă cele 100 de gălete de pătrunjel rădăcină scos.

În fapt, dacă vizualizăm inventarele, cetatea pare a fi o enormă magazie în care, parcă de-a valma și în funcție de necesitate și timpul avut la dispoziție, s-au depozitat diferite alimente împreună cu vase, oale, butoaie, frânghii și arme. Singur oțetul are cămara proprie. Astfel, oțetul îl regăsim în așa numita casă a oțeturilor, *eczetes haza*, la Satu-Mare; la Făgăraș în casa oțeturilor se puteau și afla și pâinici (ori făina pentru ele?) pentru rația zilnică (*prebenda*) a lucrătorilor pe domeniu, miere și mied. În podul acestei case, probabil întinse la uscat scribul notează că a găsit piei de bou, de oaie și de junc. La Gurghiu, oțetul se afla și în casa drabanților¹⁰.

În hambarul „de din jos”, ridicat din scândură, la Satu-Mare erau adăpostite laolaltă făina, cerealele, carne de vită, unt, miere, brânză. În așa-numita casa de plăți, *terhes haza*, stăteau iarăși împreună făina și slăcina, linte, mazăre și mei dar și fructe uscate: prune, nuci, alune, coarne și castane. Tot la Satu-Mare, la finalul veacului al XVI-lea, regăsim la așa-numita casă a bucatelor (adică magazia militară), de unde se administrează de către magistrul victualiilor, un amalgam de alimente, de la grâu, hamei, buți cu vin, ovăz, făină, grâu și până la slămini și seu. Este cunoscut faptul că în magazia militară ajungeau de regulă dijmele adunate de pe domeniul cetății.

⁶ David Prodan, *Iobăgia în Transilvania în secolul al XVII-lea*, II, București, 1986.

⁷ *Ibidem*, p. 6.

⁸ *Ibidem*, p. 10.

⁹ D. Prodan, *Urbariul Țării Făgărașului*.

¹⁰ Liviu Ursuțiu, *Domeniul Gurghiu*.

La Ineu, la 1605 hrana era păstrată în mai multe locuri diferite: în bolta lungă (*az hoszu boltban*), în bastionul dinspre Criș (*az Keoreos felul walo Bastia alatt*), la casa judei curții¹¹. Provizii de grâu, uruială și alac, 3 butoaie de vin, 2 căzi, o puțină, 7 ciubere, mai multe bucăți de osânză, miere de tescovină, 2 mierțe de prune și o ladă ruptă, grupate laolaltă în aceeași încăpăre. În bolta lungă, o câblă de Kosice și 16,5 mierțe de uruială. Sub bastionul exterior s-au găsit 19 mierțe de făină, 5 de uruială și o ladă de grâne.

În casa de bucate, în loc de alimente, conscriptorul menționează existența unor instrumente de măsurat din cupru și ceva veselă tot din cupru dar și bolovani de sare depozitați împreună cu lăzi rupte.

Butoaiele (*tunella*) de vin se țineau în pivnița casei noi la Satu-Mare. În cetatea Făgărașului vinul era depozitat în pivnița casei de oțeturi (42 de vase cu vin, adică 1399 urne) dar și în pivnița bastionului Tomori (31 de vase).

Tot la Făgăraș alimente se regăseau în cele două case de bucate, unde împreună se aflau la 1632 depozitate grâu, secară, ovăz, orz, slăd/maț de orz pentru bere dar și linte, măcinătură, făină și in. În șură, cereale și ghindă pentru porci. Brânzeturile se aflau în diferite încăperi și la 1637 și în anii următori.

La Aghireș, pivnița este principalul loc de depozitare, chiar dacă impropriu pentru cereale. La cetatea Șimleu spre finele secolului al XVI-lea, numeroase locuri în care s-au putut depozita rezerve: grânare, hambare, o casă a ovăzului, două case pentru făină (*liztes haz*), dintre care una era pentru făina albă; o cămară pentru provizii unde se aflau depozitate nuci, funii de usturoi, de ceapă, varză, mazăre, prune uscate. O „casă întunecoasă” și nelipsita casă a oțetului încheie șirul camerelor folosite pentru depozitat.¹² De menționat că la una dintre măieristile domeniului funcționează și două ghețării.

Și din punct de vedere arheologic s-a identificat în mai multe locații o altă modalitate de depozitare, și anume gropile de provizii: pe Dealul Cetățuia din Brașov¹³, sau

în Piața Mare din Sibiu¹⁴ (23 de asemenea gropi), dar și la Tăuș și Chelmac¹⁵. În general în aceste gropi s-au depozitat fructe uscate, piersici, prune, și grâne.

Cantitățile de alimente:

Trebuie spus faptul că cerealele sunt principala provizie care trebuie asigurată, treierate sau în stoguri, de diferite calități, din ani diferiți. Se regăsesc atât grâu, în oricare inventar, cât și secară (în amestec), orz și arpacaș, ovăz, mei. Dintre lichide, vinul este cel care se pretează a fi depozitat. În toate inventarele, mai ales în cele realizate toamna, se regăsesc cantități de vin, provenit fie din dijme, fie din producția viilor proprii. Berea, cu toate că se producea, era consumată, astfel că nu apare în depozit, în schimb la Făgăraș se regăsește mațul. Un ingredient nelipsit, și probabil foarte utilizat, este oțetul. Acesta poate fi regăsit, fără excepție, în toate inventarele: oțet de mere, de vin și chiar de trandafiri. Similar, nelipsită este și slănina: din anul curent ori chiar din urmă cu câțiva ani. Folosită atât la gătit cât și la gresarea armelor și a obiectelor de metal, slănina a fost păstrată împreună cu alte părți din porc la casa slăninilor. În cantități mai mici și destul de rar, apar mazărea, linte ori fructele uscate. La fel nici murăturile, în special varza, atât de cultivată în Transilvania, nu le regăsim decât în cazul Făgărașului: varză, castraveți, aguridă (struguri necopti) și tarhon. Produsele lactate, precum untul, brânza, cașul se regăsesc adesea în rezerve.

Acest fapt este vizibil atât pe domeniile cetăților fiscale cât și pe ale celor de graniță, diferențele sunt însă majore: în cetățile de graniță sau în cele mai mici, Ineu, Adrian, Cheresig, Aghireș, se regăsesc cu titlul de provizii în special cereale și făină tocmai pentru a se asigura pâinea pentru garnizoană:

¹¹ A. Magina, *Conscripția cetății Ineu*, p. 91.

¹² David Prodan, *Iobagia în Transilvania în secolul al XVI-lea*, București, 1968, II, p. 609.

¹³ Daniela Marcu Istrate, *Rezultate privind investigațiile arheologice de pe Dealul Cetățuia din Brașov*, în *Forschungen zur volks- und landeskunde*, Band 59/ 2016, p. 7-29.

¹⁴ Zeno Pinter, Claudia Urduzia, *Vechi piese de mobilier urban din Piața Mare din Sibiu*, în *Brukenenthal. Acta Musei*, III. 1, 2008, p. 243-262.

¹⁵ Informație furnizată de către dr. Florin Mărginean.

Rezerve	Cheresig 1602	Adrian 1602	Ineu 1605	Aghireș 1644
Tritici seu frugum	17 câble	15 câble	38,5 mierțe	14 câble
Făină		6 câble		
Ovăz	15 câble			
Mei	12 câble			
Vin		64 buți	3 buți	

La Aghireș, de pildă, în 1644, cetatea avea în dependențele sale (cel puțin așa lasă să se înțeleagă inventarul acelui an), atât cereale și derivatele lor, cât și fructe și proteine animale. Astfel, în pivnițe se regăseau 134 câble de grâu; oțet: 32 de măsuri; făină albă (*liszt feher*) tot în pivniță: 1 măsură; un alt tip de făină: 6 măsuri; făină pentru pituști: 7 măsuri; unt (depozitat de asemenea în pivniță)- 3 urne; semințe de in (*lenmag*) inventariate în locuința administratorului (a *safarhazban*), o câblă (*cubulis majoris I*); semințe de cânepă (*kendermag*) 5 m.; mei; la casa pustie s-au găsit 16 măsuri de fructe, probabil uscate (fără a se specifica ce fel); slănină: 4 bucăți; brânză la măieriește: 75.

Din măierieștea găinilor s-au declarat 60 de găini, 1 cocoș (!), pui de un an 25; găste: 14; 3 curcani și 6 rațe. Animale mari, la măierieștea vacilor, 12, precum și viței, 2 tauri și 2 boi; la curtea oilor: 216 oi; 8 berbeci batrani; miei noateni 30; 110 miei; o capră cu lapte; 2 țapi bătrâni. Porcii, a căror număr este pe toate domeniile destul de ridicat, nu lipsesc nici aici, însă declarați sunt 12 mascuri bătrâni, mascuri tineri dar după ce a scris, scribul a revenit și a tăiat informația.

Contrastant din punctul de vedere al cifrelor, sunt cantitățile de provizii de la cetățile fiscale, evident cu domenii de dimensiuni mult mai mari, dar și diversitatea lor. Alimente vechi și noi, adică din producția anului în curs ori care au fost produse de doi, trei sau chiar cinci ani: cereale, măcinături din diverse cereale, carne de porc, slănină, oase, oțet.

Timpul lung de păstrare, de la un an până la cinci, dar și condițiile de depozitare au afectat calitatea alimentelor depozitate. Astfel, în socotelile domeniului Hunedoara din anul

1517, se evidențiază faptul că, din cauza locului în care au fost depozitate, 90 de câble de grâu au fost mâncate de viermi¹⁶. La cetatea Gherlei, proviziile se aflau în 1553 distribuite în cinci hambare. Paradoxal, toate cele înregistrate par să fi fost de nefolosit: 500 de găleți de făină veche, plină de viermi, 200 de găleți de tărâțe, 300 de găleți de grâu stricat precum și 25 de buți de vin stricat¹⁷.

Scopul rezervelor:

Într-o economie închisă cum este aceea transilvăneană în secolul al XVII-lea, rezervele de alimente au fost destinate în primul rând consumului cu angajații cetății și ai curții, pentru plata retribuțiilor lor, și, într-o măsură mai redusă au fost destinate comerțului. Din aceste provizii, garnizoana permanentă trebuia hrănită împreună cu animalele aferente, garnizoană care includea, spre exemplu la Făgăraș, cu mici oscilații, aproximativ 200 de persoane. Tot din rezerva de provizii s-a făcut și plata retribuțiilor angajaților de la cetate, începând de la vicecăpitan și până la vizitiu sau țiganii zilieri. Alături de sumele în bani peșin, o mulțime diversă de slujbași avea în învoiala anuală și plata în natură: făină, vin, brânză, berbeci ori carne de porc. Câteva exemple pot fi edificatoare: Szakmari Ștefan, vicecăpitanul cetății Făgăraș, în 1662, urma să primească, pe lângă cei 100 de florini bani peșin, și alimente: 100 de urne de vin, făină 32 câble, slănină-4 bucăți, carne de vită 3 bucăți, dar și unt, oțet, fân și ovăz pentru cai. Socotitorul curții, *rationista*, primea pe an doar 12 florini bani în mână, însă ar fi trebuit să primească prin

¹⁶ Iosif Pataki, *Domeniul Hunedoarei la începutul secolului al XVI-lea. Studiu și documente*, București, 1973, p. LXXXVI.

¹⁷ D. Prodău, *Iobagia în XVI*, p. 138.

convenția cu stăpânul, 15 câble de făină, 10 de ovăz, brânză, mazăre, vin, mei, 6 pietre de sare și un porc.

Pe domeniul Hunedoarei la începutul secolului al XVI-lea, cei doi castelani primeau împreună, anual, pe lângă cei 400 de florini drept salariu, și 20 de butoaie de vin a câte 80 de urne (adică 16.289 litri), 300 de câble de grâu, 300 de câble de ovăz, 50 de porci îngrășați, 100 de oi de tăiat¹⁸.

Un scop clar evidențiat al rezervelor era pentru perioada din an în care principele și principesa

urmau să locuiască în cetate, bineînțeles fiind vorba despre cetățile fiscale. Sfatul principelui Gheorghe Rakoczi II pentru administratorul său, exprimă unul dintre scopurile acumulării rezervelor de alimente. ”Să fie totdeauna atâta belșug de bucate pe la casele princiare ca dacă s-ar abate pe acolo principele sau principesa cu curtea lor, să nu ducă lipsă de nimic.” Un exemplu în acest sens este anul 1675 când, între ianuarie și mai, principele și principesa, împreună cu toată curtea, au rezidat la Făgăraș. Consumul, numai pentru curte, în această perioadă arată astfel:

ALIMENT	CANTITATE
Făină pentru pituști la masa principelui	804 câble
Făină pt. pituști pentru oamenii de rând	1696 câble
Mazăre	38 c.
Semințe de in	31c
Canepă	10c
Măcinătură de hriscă, Mei, ovăz	8+30+15+6810c
Slănină	73 bucăți
Brânză	27 buc
Brânză de vaci (moale)	2149 livre
Unt	24 urne
Miere	20 urne
Vin	93 vase:2166 urne
Oțet de vin (szin eczet)	281 urne
Oțet de trandafiri	2/4 urne
Oțet de mere	182 urne
Boi și vite	214
Berbeci și oi	897
Carne de porc	10 bucăți
Porci	177

¹⁸ Iosif Pataki, *Domeniul Hunedoarei la începutul secolului al XVI-lea. Studiu și documente*, București, 1973, p. XLVII.

De asemenea, tot pentru consumul stăpânului, se solicita să fie duse la Alba-Iulia și Blaj, de exemplu în 1672, următoarele: 20 de bucăți de spinări de porc cu carne, 20 de bucăți de spinări, 21 de iepuri, mușchiuleț, coaste de porc, ficat, șuncă, cârnați, burdufuri de urdă și brânză de vară, slănină 4 livre.

Așadar, rezerva de hrană din cadrul cetăților prezintă o serie caracteristici majore:

1. Nu este destinată comerțului (lucru care caracterizează economia domnenială închisă) ci consumului propriu, local și nici nu putem determina dacă este rezervă strategică, destinată trupelor în caz de conflict armat. Totuși, se poate observa că majoritatea rezervelor este destinată consumului cu soldații, în special carne și vin;

2. Se observă diferențe majore între rezervele de alimente din cetățile de pe frontiera vestică a Principatului, ale căror domenii, de mici dimensiuni, sunt aproape constant denumite ca puste fapt datorat amenințării otomane, și rezervele din cetățile fiscale ori de interior care puteau acumula rezerve în cantități apreciabile;

3. Conform cu uzanțele epocii din aceeași rezervă o parte însemnată era destinată plății în natură a salariilor anuale, începând de la provizor și până la porcar.

Pe de altă parte, faptul că din rezerva de grâu o parte era destinată pentru rația zilnică de pâine a celor din cetate mă determină să identific existența unei relații sociale între stăpân și locuitorii de pe domeniu, chiar dacă ea nu este vizibilă concret din documente.

În ceea ce privește rezervele de sursă de proteină se observă un excedent de slănină și unt chiar pentru masa principelui, lipsa legumelor, cu excepția fabaceelor (mazăre, și linte și doar singular fasole) și, uneori, a rădăcinoaselor.

Mai trebuie spus că sursele folosite aici corelate cu altele, cum ar fi cărțile de bucate ori memoriile, pot evidenția relația directă dintre tipul alimentelor stocate, dieta populației dar mai ales a celor care serveau în cetate și bucătăria zonei.

REFERENCES / BIBLIOGRAFIE

- ***, *Domeniul Gurghiu (1652-1706). Urbarii, inventare și socoteli economice*. Studiu introductiv și ediție îngrijită de Liviu Ursuțiu, Cluj-Napoca, 2007.
- ***, *Food, Drink and Identity. Cooking, eating and drinking in Europe since the Middle Ages*, Oxford, New-York, 2001.
- ***, MNL OL, Koloszmónostori konvent országos leveltára, *F 27 Urbaria*, f. 982-985.
- ***, *Urbările Țării Făgărașului*, II (1651-1680), ed. David Prodan, București 1976.
- A. Magina, *Conscripția și inventarul bunurilor cetății Ineu în anul 1605 în Banatica* 21/2011, p. 89-104.
- D. Marcu Istrate, *Rezultate privind investigațiile arheologice de pe Dealul Cetățuiei din Brașov*, în *Forschungen zur volks- und landeskunde*, Band 59/ 2016, p. 7-29.
- I. Pataki, *Domeniul Hunedoarei la începutul secolului al XVI-lea. Studiu și documente*, București, 1973.
- Z.K. Pinter, C. Urduzia, *Vechi piese de mobilier urban din Piața Mare din Sibiu*, în *Brukenthal. Acta Musei*, III. 1, 2008, p. 243-262.
- D. Prodan, *Iobăgia în Transilvania în secolul al XVII-lea*, II, București, 1986.
- D. Prodan, *Iobăgia în Transilvania în secolul al XVI-lea*, II, București, 1968.

**CONSIDERAȚII PRIVIND FORTIFICAREA UNUI ORAȘ MEDIEVAL DIN
TRANSILVANIA. BĂLȚILE SIBIULUI CA PARTE A SISTEMULUI DE APĂRARE**

Răzvan C. POP*, Zeno Karl PINTER, Claudia URDUZIA*****

Abstract: *The current considerations follow an archaeological diagnosis carried out in April 2018 on Lector Street, no. 1, 1-3, 3A from Sibiu (Sibiu County, Romania) and on field and bibliographic observations made on this occasion. The archaeological diagnosis brought to light only contemporary materials and a stratigraphy where contemporary layers directly follow a yellow sterile soil or black swamp soil. On field observations together with written and cartographical sources led to the conclusion that the terrain was occupied for a long time by a swamp or a pond. Following this punctual example, the paper presents a general view on ponds and lakes surrounding Sibiu set up with the primary purpose of part of the medieval fortification system of the town. Besides defence purposes, many of these water surfaces had various other purposes: urban facilities, economic / agricultural and justice instruments. These ponds and lakes lost their importance and were drain after the middle of the 18th century to make room for the new quarters of the town. The paper includes a complete list of lakes and ponds surrounding Sibiu, as they appear on Morando Visconti's map from 1699, related to the present day's plan of the city.*

Keywords: *historical maps, fortification system, lake, pond, Late Middle Ages, Transylvania, Sibiu / Hermannstadt.*

Rezumat: *Prezentele considerații sunt urmarea unui diagnostic arheologic efectuat în aprilie 2018 pe strada Lector, nr. 1, 1-3, 3A din Sibiu (jud. Sibiu) și a observațiilor din teren și bibliografice făcute cu această ocazie. Diagnosticul arheologic a scos la lumină doar materiale contemporane și o stratigrafie în care straturile contemporane suprapun direct un strat galben steril sau pământ negru de mlaștină. Observațiile din teren, alături de izvoarele scrise și cartografice au dus spre concluzia că terenul a fost ocupat o perioadă lungă de timp de mlaștină sau baltă. Pornind de la acest exemplu punctual, prezenta lucrare prezintă o privire generală asupra bălților și lacurilor din jurul Sibiului, amenajate cu scopul primar de parte a sistemului medieval de apărare al orașului. Pe lângă acest scop, multe dintre ele au avut diverse alte scopuri: edilitare, economice / agricole și justițiare. Aceste bălți și-au pierdut importanța și au fost secate după mijlocul secolului al XVIII-lea, pentru a face loc noilor cartiere ale orașului. Lucrarea include o listă completă a lacurilor și bălților din jurul Sibiului, așa cum sunt ele înregistrate pe harta din 1699 de Morando Visconti, raportate la planul actual al orașului.*

Cuvinte cheie: *hărți istorice, sistem de fortificare, lac, baltă, ev mediu târziu, Transilvania, Sibiu / Hermannstadt.*

Prezentele considerații sunt urmarea unui diagnostic arheologic efectuat în aprilie 2018 pe strada Lector, nr. 1, 1-3, 3A și a observațiilor din teren și bibliografice făcute cu această ocazie.

În luna aprilie a anului 2018, Muzeul Național Brukenthal a fost solicitat pentru evaluarea potențialului arheologic a zonei cuprinse între bulevardul Corneliu Coposu și străzile Lector, Fabricii și Socului din municipiul Sibiu. (Fig. 1) Zona vizată se află în municipiul Sibiu, care se află la rândul său în partea de sud a Transilvaniei, la nord de Carpații Meridionali, în Podișul Transilvaniei. Pe harta Sibiului zona poate fi identificată în apropierea gării, în imediata

apropiere a pâraului (astăzi canalizat și parțial acoperit) Trinkbach. (Fig. 2)

Perimetrul plasat astăzi între străzile Coposu, Socului, Lector și Fabricii, s-a aflat mult timp în extravilanul municipiului Sibiu, fiind utilizat fie drept izlaz cu grădini sporadice, fie drept spațiu inundat sau inundabil în diferite momente ale istoriei.

Evaluarea de teren de pe strada Lector, numerele 1, 1-3 și 3A

În urma solicitării de evaluare de teren, pe întreaga suprafață ce urma să fie afectată au fost executate mecanic 14 secțiuni stratigrafice

(unități de săpătură), cu un utilaj de tip buldoexcavator cu lamă de taluz. Densitatea, lungimea și orientarea unităților de săpătură au fost determinate de particularitățile zonei și de amenajările existente pe teren (șape, bazine și fundații din beton și beton armat). Scopul secțiunilor stratigrafice a fost stabilirea stratigrafiei generale a zonei vizate de lucrări. Pentru toate unitățile de săpătură executate cu mijloace mecanice s-a realizat curățarea manuală a profilelor relevante, în vederea fotografierii și desenării acestora. Planul general cu dispunerea unităților de săpătură a fost realizat digital, pe baza punctelor topografice înregistrate de către firma de topografie. (Fig. 3)

Încă de la începutul cercetării s-a observat că întregul teren prezintă la suprafață numeroase materiale de construcție contemporane (beton armat, cărămidă, țigle, conducte, cabluri), ca și alte deșeuri contemporane. O parte a terenului este de asemenea acoperită de fundații din beton armat de mari dimensiuni. După începerea diagnosticului s-a putut constata că stratigrafia generală este alcătuită, până la steril, din straturi de umplutură contemporană (cu pământ negru sau nisipuri), nivelate, deranjate adesea de alte intervenții contemporane (turnare șape beton, pozare cabluri și conducte). Toate straturile sunt presărate cu material contemporan, acoperind o vastă varietate de materiale și utilități: fragmente de beton, cabluri, conducte, cărămizi, țigle, gresie, faianță, ambalaje, recipiente din plastic și sticlă, țesături, jucării din plastic, oase de animale. Ele pot fi legate fie de construcția și folosirea fabricii existente aici până în 2007, fie de relativa abandonare a terenului în ultimii 10 ani (după demolarea fabricii). Așa cum s-a putut constata în timpul diagnosticului, amenajarea și funcționarea fabricii a afectat întreaga suprafață, până la steril. Stratul de steril a fost atins la adâncimi care variază între -1,05 și -2,00 m. El este reprezentat de pământ galben-cenușiu, lutos, surprins în sondajele 05 (Fig. 4), 06, 07, 09, 10 (Fig. 5) și pământ negru de mlaștină, surprins în sondajele 02, 03, 11 (Fig. 6), 12 (Fig. 7), 13 (Fig. 8), 14 (Fig. 9). Prezența acestuia din urmă indică existența aici a unei zone mlăștinoase ori acoperită de apă.

Diagnosticul arheologic nu a localizat nici un fel de materiale sau complexe aparținând altor perioade istorice, în afara celor din ultimul secol.

Strada Lector înainte de strada Lector

Consultând *Repertoriul arheologic* putem constata că zona este lipsită de descoperiri

anterioare sau mențiuni de materiale arheologice. Există o singură mențiune ce se referă la o zonă largă, în care s-ar putea încadra și terenul supus analizei, respectiv „între Sibiu și Gușterița” unde mai mulți autori fac referire la 15 denari republicani și imperiali romani.¹ Descoperirea făcută ocazional și fără certitudine în arealul menționat, a intrat totuși în literatura de specialitate consacrandu-se ca atare,² și constituind motiv pentru reluarea discuțiilor legate de o eventuală așezare romană în apropierea Sibiului.³ Această discuție este destul de veche și rezultă din interpretarea pe Tabula Peutingeriana, a localității „Cedonia” între Caput Stenarum (Boița) și Apvlum (Alba Iulia) (Fig. 10), drept o locație de pe teritoriul orașului Sibiu sau din imediata vecinătate.⁴ La această opinie se adaugă asocierea etimologică a hidronimului „Cibin” și a mențiunilor vechi ale orașului sub forma „Cibinium” cu „Cedonia”.⁵ Numeroasele intervenții edilitare desfășurate în Sibiu în ultimii ani, majoritatea beneficiind de asistență arheologică, au demonstrat însă că în vatra actuală a orașului nu a existat o așezare sau un obiectiv arheologic de epocă romană.⁶ Cel mai probabil, o așezare rurală, un „Vicus” roman, eventual „Cedonia”, a existat în vatra satului Gușterița⁷ (Hammersdorf), unde încă în secolul XIX, C. Goos⁸ și M. J. Ackner⁹, menționează importante descoperiri arheologice din antichitatea greco-romană. În ogoarele de la nord de sat, au fost identificate segmente din drumul

* Primăria Municipiului Sibiu, Sibiu, Romania; razvan_c_pop@yahoo.com.

** Academia Română – Institutul de Cercetări Socio-Umane din Sibiu, Universitatea “Lucian Blaga”, Sibiu, Romania; zenopinter@yahoo.de.

*** Muzeul Național Brukenthal, Sibiu, Romania; claudiaurduzia@yahoo.com.

¹ Luca, S. A., Pinter, Z. K., Georgescu, A., *Repertoriul arheologic al Județului Sibiu. Situri, monumente arheologice și istorice*, Sibiu, 2003, p. 195.

² Mitrea, B., *Ephemeris Dacoromana*, X/1945, p. 107.

³ Winkler, I., *Studii și Cercetări Științifice*, Cluj, 6/1955, p. 148.

⁴ Ackner, M.J., *Römisch-dakische Alterthümer*, in *Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde*, IV-1/1859, pp. 104-134.

⁵ Kisch, G., *Siebenbürgen im Lichte der Sprache*, in *Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde*, XL-1-2/1929, p.33 sqq.

⁶ Luca, S.A., Pinter, Z.K., Georgescu, A., *Repertoriul arheologic al Județului Sibiu. Situri, monumente arheologice și istorice*, Sibiu, 2003, p. 195.

⁷ Popa, D., *Viața rurală în Transilvania romană*, Sibiu, 2000, pp. 170-189.

⁸ Goos, C., *Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde*, XIII-1/1876, p. 25; Ackner, J.M.,

⁹ Ackner, M. J., *Die römischen Altertümer u. Deutsche Burgen in Siemenbürgen*, Wien, 1856.

roman¹⁰, iar în zona cimitirului evanghelic au apărut materiale de construcție și chiar fragmente de zidărie și structuri din piatră de perioadă romană¹¹ care alături de celelalte descoperiri menționate par să indice în această zonă o locuire intensă, poate identificabilă cu locația numită „Cedonia”.¹²

Perimetrul diagnosticat arheologic dintre străzile Coposu, Socului, Lector și Fabricii, nu apare deci în repertoriile arheologice întocmite pentru Sibiu și împrejurimi. În identificarea unor eventuale amenajări umane în acest perimetru, de mare folos este însă cartografia istorică, hărțile militare și civile, planurile orașului întocmite de-a lungul timpului.

Planul lui Morando Visconti, executat în anul 1699 și păstrat în Biblioteca Brukenthal este cea mai veche reprezentare cartografică a zonei. (Fig. 11) Aici se poate observa destul de clar că spațiul era în mare parte ocupat de bălți și canale, intercalate de zone de pășune mlăștinoasă. Aceste bălți, precum și canalele ce le aprovizionau cu apă, erau de fapt parte componentă a sistemului de fortificații bastionare și aveau menirea de a proteja bastioanele, în acest caz bastionul Haller, de tir de artilerie direct, de la scurtă distanță. Atât iazurile cât și bălțile, canalele și mlaștinile aveau rolul de a împiedica tractarea pieselor grele de artilerie până în apropierea fortificațiilor. În perioadele de pace, bălțile erau folosite pentru pescuit sau pentru grădinărit. Din acest motiv, sunt figurate parcelări pătrate de grădini în mijlocul bălților. Grădinile plasate în aceste bălți erau arvunit de cetățeni sau uneori chiar de breslele din oraș, iar faptul că erau accesibile doar cu luntrea, le ferea de devastarea din partea animalelor sau de furtul uman.¹³ Pe plan sunt figurate în zonă cinci bălți cu șase grădini, cu două șanțuri inundate, toate aprovizionate din Trinkbach, pârau care curge și astăzi la limita proprietății studiate cu strada Fabricii.

Din anul 1739 se păstrează un proiect de modificare și modernizare a fortificațiilor orașului Sibiu, în care se prevedea construirea unei citadele puternice și a unor tranșamente de

artilerie în zonele cele mai sensibile ale vechilor fortificații. (Fig. 12) Zona cercetată de noi nu este însă cuprinsă în aceste planuri și ca atare nici afectată de acest proiect realizat doar parțial. Se pare că bălțile și mlaștinile din această zonă reprezentau încă un sistem de fortificare eficient, motiv pentru care modificările sunt minore.

Următorul plan al orașului ce cuprinde și zona abordată a fost realizat în 1748 de către locotenent-colonelul Jakob Ludwig Suly, iar documentul păstrat în arhiva de război de la Viena ne-a fost accesibil doar în fotocopie alb-negru. (Fig. 13) Aici se observă aceeași destinație dată zonei, cu ușoare modificări de planimetrie a bălților, a canalelor și a islazurilor. Respectiv, se observă amenajarea unei bălți mari în zona apropiată zidurilor (actualmente Parcul Tineretului), iar zona noastră de interes este parcelată pentru grădini, despărțite de canale.

După numai 3 ani în 1751, a mai fost realizat un plan al Sibiului, preluat de la Ludwig Reissenberger în lucrarea sa despre fortificațiile Sibiului.¹⁴ (Fig. 14) Acest plan reprezintă de altfel ca și cel din 1739, un proiect de fortificare, probabil același cu anumite modificări, abandonat la fel ca cel anterior datorită schimbărilor politico-militare de la mijlocul secolului al XVIII-lea. În zona studiată aproape că nu există modificări. Se mențin bălțile mari din apropierea zidurilor și parcelările de grădini, respectiv traseele canalelor.

La sfârșitul secolului al XVIII-lea din dispoziția împăratului Iosif al II-lea, se întocmește prima hartă militară a Imperiului Habsburgic. Folia ce redă orașul Sibiu (Fig. 15) a fost ridicată topografic între 1763-1786 și redă o situație de tranziție între planul din 1761 și planurile ulterioare. În continuare zona este una de grădini și islaz cu câteva construcții sporadice. De asemenea se observă în continuare lipsa unui drum de acces spre Gușterița prin această zonă. Canalele cu apă și bălțile au dispărut iar pe fostul lor traiect au apărut căi de acces spre grădini, căi ce vor da viitoarea configurație a străzilor din zonă.

Harta militară Franciscană (Fig. 16), sau a doua cartare militară habsburgică, realizată între 1806 și 1869, redă deja parcela cercetată aproximativ în configurația și încadrarea stradală de astăzi, fără însă a se specifica numele străzilor ce o

¹⁰ Goos, C., *Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde*, XIII-1/1876, p. 43.

¹¹ Popa, D., *Viața rurală în Transilvania romană*, Sibiu, 2000, p. 170, 189.

¹² Luca, S.A., Pinter, Z.K., Georgescu, A., *Repertoriul arheologic al Județului Sibiu. Situri, monumente arheologice și istorice*, Sibiu, 2003, p. 112.

¹³ Sigerus, E., *Von alten Hermannstadt*, p. 87.

¹⁴ Reissenberger, L., *Über die ehemaligen Befestigungen von Hermannstadt*, in *Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde*, XXIX-2/1900, pp. 315-417.

flanchează. În continuare zona este de grădini, cu două construcții mici, posibile case - pavilion de grădină.

Abia peste mai bine de 10 de ani, în zonă vor apare modificări notabile, vizibile pentru prima dată pe planul original al Sibiului de la 1875 ce se păstrează în colecția Muzeului Brukenthal. (Fig. 17) Aici este deja figurat corpul vechi al spitalului „Franz Joseph” și câteva clădiri în zona numită astăzi „Trei Stejari”. Este evident că fortificațiile își pierduseră cu totul semnificația militară; din punct de vedere politic Transilvania și Sibiul erau integrate Imperiului Habsburgic și scutite de atacuri militare sau asedii precum cele din foarte nesigura perioadă a secolelor XVII-XVIII. Ca atare mare parte a bălților este desecată, locul fiind ocupat de noul spital, de zone de promenadă și de zone industriale. În 1875, deja avem un plan topografic de mare acuratețe. Pe acesta se poate deja observa, pe lângă spital, noua clădire a gării, precum și liniile triajului feroviar. În arealul cercetat apare pentru prima dată o organizare stradală, fiind figurată „strada Lector” cu un traseu ușor diferit față de cel de astăzi. Bulevardul Coposu de astăzi, încă nu traversează calea ferată ci deservește doar depoul feroviar, motiv pentru care poartă și numele „Last Strasse” adică „strada Poverilor”. Către strada Fabricii de astăzi sunt figurate câteva corpuri de clădire dispersate, probabil anexe ale fabricii de bere figurată pe strada ce poartă deja numele „Drei Eichen Strasse” (strada „Trei Stejari”).

Pe ridicare militară Francesco-Iozefină, din 1869-1887, se observă definitivarea traseului străzii Lector, care are în continuare bifurcația spre strada Socului dar în același timp se prelungește până la canalul Trinkbach.

Pe planul realizat în 1880 (Fig. 18), schimbările în zonă sunt nesemnificative, iar zona, încă neinteresantă, nici măcar nu este cuprinsă în întregime în harta orașului, teritoriul urban fiind încheiat de gară și spital.

După încă trei ani, în 1883, se realizează un nou plan, de data aceasta cuprinzând inclusiv cartierul Lazaret (Fig. 19), dar în zona noastră se mențin exact aceleași clădiri figurate și pe planul din 1875.

La începutul secolului al XX-lea, mai apar două planuri ce ar putea avea relevanță pentru zona analizată. În anul 1911, situația este neschimbată, în continuare strada Lector are doar jumătate din lungimea de astăzi și cotește spre stânga prin mijlocul actualei parcele până la calea ferată.

Grupajul de clădiri este același și din nou fără explicitarea apartenenței acestora.

În schimb în 1914 (Fig. 20), pentru întâia oară clădirile ce se grupează pe colțul de sud și pe latura de sud-est a parcelei, sunt explicit numite „Spiritus Fabrik”, deci „Fabrica de spirt”, ansamblu ce a dat și numele următorului aliniament stradal: strada Fabricii.

La Sibiu, prima fabrică de băuturi alcoolice este înființată în anul 1863, ca furnizor principal al primului comerciant en gros de băuturi, Ludwig Fronius. Ea producea distilat din vin (coniac), rom, dar și oțet, și era localizată în strada Rotarilor¹⁵, prin urmare nu poate fi identificată cu clădirea figurată pe harta istorică. Mai probabilă ar fi atribuirea respectivelor clădiri unei firme asociate fabricii de bere „Trei Stejari” (plasată în apropiere, pe strada Hermann Oberth), care în 1892 fuzionează cu fabrica de bere „Thomas Binder și Fiii” și din 1917 și cu fabrica de bere Habermann.¹⁶

Ultima hartă ce ar putea fi considerată „istorică”, este harta militară sovietică, dar care este foarte sumară și nu prezintă construcțiile industriale, care deja ar fi trebuit să existe la data publicării hărții, în 1952.

În zona vizată de diagnosticul arheologic a luat ființă în anul 1920 Fabrica de mașini și turnătorie de fier Benker & Jickeli S.I.N.C. După naționalizare ea a devenit Uzina Mecanică Sibiu, iar după 1990 și-a schimbat denumirea în Simerom. În anul 2006 au fost scoși în șomaj 2200 de muncitori ai fabricii, iar clădirile din această locație au fost demolate în 2008.

Simerom Sibiu a fost o companie producătoare de utilaje și mașini-unelte pentru prelucrarea metalului din România. Compania era deținută de Agenția de Dezvoltare Sibiu, care a cumpărat în aprilie 2009 pachetul de 90,70% din acțiuni de la președintele societății Ioan Baltag. De această fabrică se leagă un proiect social și artistic foarte interesant cu numele Very Important Chair. Proiectul a pornit de la faptul că muncitorii nu aveau pe ce să stea în pauza de masă. Ei au creat un scaun cu un singur picior, simplu de folosit, montat și ascuns de maestru. De la primul scaun au apărut o serie de astfel de scaune, diferite ca design, material, etc. ca o formă de a răspunde absurdității regulilor comuniste, absurde și rigide. Doar un scaun a mai putut fi recuperat. Un artist

¹⁵ Wollmann, V., *Patrimoniul preindustrial și industrial în România*, vol III, Sibiu, 2012, p.368.

¹⁶ Ibidem.

român stabilit în Franța l-a reprodus în număr de 2200, ca simbol pentru numărul muncitorilor concediați în anul 2006.

O baltă într-un sistem

Bălți, mlaștini și lacuri au existat în mod natural în jurul vetrei sau vetrelor viitorului oraș Sibiu, încă din primele vârste ale acestei localități. Probabil că ele au fost una dintre cauzele alegerii acestui teren pentru edificarea viitoarei localități. Arhitectul Ioan Bucur¹⁷ chiar remarcă acest fapt. Știm din lucrările de specialitate că în Orașul de Jos în interiorul viitoarei incinte de fortificare, a existat un lac de mărimi considerabile între străzile Conrad Haas, Moș Ion Roată, Victor Tordășanu, Rimski Korsakov și Turnului, umplut târziu, la mijlocul secolului al XIV-lea.¹⁸ Știm de asemenea că pâraie secundare ale Cibinului curgeau și în interiorul cetății, cum este cel de pe strada Vopsitorilor sau cel de pe strada Valea Mare.¹⁹ Putem presupune astfel că lacuri naturale au existat și în exteriorul fortificațiilor. Acestea au fost primele care au ajutat la mai buna apărare a localității. De altfel Paul Niedermaier²⁰ observă că aceste bălți fortificante ale Sibiului, acolo unde a fost cazul, au ținut cont de forma vechilor forme acvatice.

Amenajarea efectivă a acestor bălți cu scop militar și infrastructural militar vine în perioada renașcentistă, adusă de inginerii italieni, inovatori la nivel european. Teoria fortificării renașcentiste de tip italian este simplă: realizarea unui parapet necesar tirului de foc și care poate rezista asediului, conjugat cu un spațiu amenajat în fața fortificației menit a nu lăsa spații prielnice pentru asediator.²¹ Aceștia observă că tirul de foc de mari dimensiuni era greoi și lipsit de mobilitate, pe când tirul de mici dimensiuni, executat de arcebuze și muschete, pentru a fi eficient, trebuia executat la o distanță de câteva sute de metri. Tirul unui proiectil era de 300 metri/secundă, a unui proiectil de traiect de 600 metri/secundă iar a unui proiectil de distrugere de 50 metri/secundă.²² Astfel soluția propusă este aceea a creării unui spațiu de mare suprafață, care

putea ține la distanță considerabilă focul arcebuzelor și muschetelor, dar în același timp fixa în unghiuri aproape moarte artileria asediatorului.²³ Tranșeele și bălțile mlaștinoase, folosite la scară diferite de la caz la caz, a fost soluția pentru amenajarea unui astfel de spațiu. (Fig. 21) În Sibiu, hărțile de specialitate ne arată că s-au folosit ambele metode constructive cu un accent pe bălțile mlaștinoase. Asemeni altor cetăți, nici Sibiul la mijlocul secolului al XVI-lea nu era gândit pentru asedii de foc. Eforturile sibienilor au fost considerabile și se pot vedea și astăzi.

O primă atestare a unui lac din jurul Sibiului este din anul 1465²⁴ când contele sau comitele Nikolaus din Ocna Sibiului oferă parohiei Sibiului un lac, o casă și mai multe bijuterii. Nu știm dacă acest lac era în vecinătatea Sibiului sau era un lac dintr-o altă zonă, dar putem presupune că ar fi putut fi vorba despre o baltă aflată în apropierea fortificațiilor. Prima atestare care are legătură sigură cu bălțile din jurul Sibiului vine aproape un secol mai târziu, în 1543²⁵, când Magistratul vinde, ca parte a măsurilor de secularizare a mănăstirilor catolice, iazul de pești al mănăstirii dominicane. Nu știm dacă era vorba de o baltă naturală sau de una amenajată. De altfel date despre aceste bălți nu ne parvin din folosirea lor ca elemente de fortificare a cetății ci mai degrabă din alte folosințe. Putem presupune că aceste amenajări s-au realizat în marea lor majoritate în paralel cu desăvârșirea fortificațiilor medievale și renașcentiste ale Sibiului, prin amenajarea celor cinci bastioane începând cu anul 1551²⁶, a Turnului Gros și a zidurilor de conectare a acestora.

Odată cu integrarea Transilvaniei în Imperiul Habsburgic și alegerea cetății Sibiului drept capitală a Marelui Principat, rolul militar al acestor bălți a scăzut considerabil. Știm din referințele medievale că un scop secundar imediat al acestor bălți a fost cel economic, acestea fiind folosite în timp de pace drept grădini de zarzavaturi, iazuri de pește sau chiar livezi și alte folosiri de tip agricol, călătorii remarcând aceste „grădini minunate”²⁷ în

¹⁷ BUCUR I., *Cetea necucerită*, în BOTA, S., *Poveștile orașului Sibiu*, Sibiu, 2012, p. 13.

¹⁸ NIEDERMAIER, P., *Geneza orașelor medievale din Transilvania*, București, 2016, p. 461.

¹⁹ Ibidem.

²⁰ Idem, p. 550.

²¹ DUFFY, C., *Siege Warfare. The Fortress in the Early Modern World, 1494 – 1660*, Londra, 1979, p. 2.

²² FAUCHERRE, N., *Places Fortes. Bastions du Pouvoir*, Paris, 2008, p. 21.

²³ BATTISTA de gli ALBERTI, L., *I Dieci Libri de l'Architettura*, vol. IV, Veneția, 1546, p. 80.

²⁴ SIGERUS, E., *Cronica orașului Sibiu. 1100 – 1929*, Sibiu, 2011, p. 13.

²⁵ Idem, p. 16.

²⁶ Ibidem.

²⁷ NIEDERMAIER, P., *Geneza orașelor medievale din Transilvania*, București, 2016, p. 550.

secolele al XVI-lea și XVII-lea. De altfel hărțile pe care le avem la dispoziție ne oferă permanent acest indiciu, multe dintre bălți fiind fie fărâmițate, fie intens folosite din acest scop, lucru care a dus la o mai mare suprafață de pământ în interiorul iazului sau chiar secarea parțială a acestora.

Un scop important sau care a suscitât multe reverberații istorice, în folosirea acestor bălți, a fost cel justițiar, direct legat de actele de judecată ale presupuselor vrăjitoare. Metoda înecării este mai veche de procesele „vrăjitoarelor”, cazul Katharinei Gotzmeister, acuzată de pruncucidere și înecată în Cibin în a doua zi a Crăciunului din 1645²⁸, fiind elocvent. De altfel următoarea atestare a unei bălți, după cele de ordin economic sau infrastructural, vine din anul 1677²⁹, din perioada Principatului deci, când la intrarea în postul Crăciunului, adică în 15 noiembrie, avem prima atestare de înecare a unei presupuse vrăjitoare în lacul Croitorilor. De altfel tot acest proces de înecare sau încercare a acestor femei are legătură doar cu această baltă. În acest scop de tip juridic, nu vorbim de o folosire a tuturor bălților, instituțiile de judecată uzitând doar balta menționată. În aceeași baltă sunt înecate alte șase femei „vrăjitoare” în 18 iunie 1703³⁰, acesta fiind cel mai important moment de menționat.

Începând cu mijlocul secolului al XVIII-lea și până la finalul acestuia, rând pe rând, bălțile Sibiului sunt secate pentru a face loc noilor amenajări edilitare și mai ales noilor cartiere ale Sibiului. Lunga perioadă de pace așezată în Transilvania odată cu integrarea în Imperiul Habsburgic, a permis regândirea acestor spații. Astfel în 1740³¹ Magistratul sibian permite breslei Pantofarilor să își sece iazul propriu. Din informații vernaculare știm că această breaslă avea lacurile în zona porții Ocnei, deci în zona fostului complex industrial dintre strada Ocnei și a Cibinului. În 1781³², prin decizie a aceluiași Magistrat local, se decide secarea ultimelor iazuri și bălți, care mai înconjurau vechiul aliniament al fortificațiilor sibiene. Ca o dovadă că aceste lacuri își pierduseră rolul și poate chiar că o mare parte din acestea fuseseră reciclate din punct de vedere urban, ne stă Martin Hochmeister. Acesta punctează existența la 1790³³ a unei băi private,

probabil amenajată în zona unei foste bălți din apropierea Porții Morților, deci în zona bulevardului Corneliu Coposu și a străzii Independenței. În harta de la 1829³⁴ putem observa cum aceste bălți dispar complet, locul lor fiind luat de grădini sau drumuri sau chiar parcelări.

Un studiu și o încercare de localizare completă a bălților Sibiului, până în acest moment nu a existat. Unii istorici și cercetători care s-au aplecat asupra acestei tematici, au punctat sau localizat câteva dintre cele mai mari bălți. Ne propunem în acest studiu de a localiza nu doar cele mai importante bălți ci pe toate, așa cum reies din hărțile istorice. Am ales harta realizată de locotenent-colonelul Morando Visconti, adică prima hartă a Sibiului. Acesta în 1699³⁵ împreună cu Johann Conrad Predtscheiner și Stefan Welzer vor realiza nouă hărți și patru gravuri ale Transilvaniei. Gravura și harta Sibiului remarcă aspectul orașului așa cum îl găsește administrația habsburgică în momentul instalării acesteia aici. Am considerat a fi cea mai completă hartă a cetății Sibiului în momentul de surprindere cea mai cuprinzătoare a imaginii medievale a orașului. Posibil să fi existat și alte bălți, mai departe de suprafața surprinsă de inginerii habsburgi sau chiar în interiorul suprafeței surprinse.

Metoda folosită pentru o localizare cât mai fidelă pe coordonatele prezente ale Sibiului a fost aceea a georeferențierii. (Fig. 22) Planul lui Visconti a primit opt până la zece coordonate topografice moderne, în diferite puncte a hărții și apoi a fost încărcată în Stereo 70³⁶ suprapusă fiind pe harta actuală a Sibiului. Astfel putem propune o localizare a acestor bălți, așa cum sunt ele reprezentate pe harta lui Visconti (Anexa 01).

Concluzii

Analizând aceste bălți ne permitem câteva concluzii. Sistemul de proprietate a fost mixt și foarte diversificat. Aceste bălți au aparținut comunității, reprezentată de Magistrat, au aparținut lăcașelor de cult și parohiei Sibiului, au aparținut patricienilor sibiieni, au aparținut unor persoane străine de orașul Sibiu (amintim cazul

²⁸ SIGERUS, E., *Cronica orașului Sibiu. 1100 – 1929*, Sibiu, 2011, p. 23.

²⁹ Idem, p. 25.

³⁰ Idem, p. 28.

³¹ Idem, p. 35.

³² Idem, p. 40.

³³ HOCHMEISTER, M., *Sibiul în anul 1790*, Sibiu, 2005, p.

147.

³⁴ DERER, H., *Sibiu. Arhitectura în epoca barocă*, București, 2003, p. 64.

³⁵ SIGERUS, E., *Cronica orașului Sibiu. 1100 – 1929*, Sibiu, p. 27.

³⁶ Pe această cale dorim a îi mulțumi domnului Cosmin Cioviță pentru ajutorul oferit în procesul de suprapunere a celor două hărți.

comitelui din Ocna Sibiului, prezentat mai sus), au aparținut vecinătăților și mai ales breslelor. Am lăsat la urmă breslele, deoarece cele mai mari lacuri au fost direct administrate de breslele orașului. Putem presupune că acestea au acționat întocmai și sub aceeași legislație locală prezentă și în cazul preluării în îngrijire a fortificațiilor.

O altă concluzie este că unele bălți nu au legătură cu sistemul de fortificație. Mai mult ca sigur unele dintre bălțile de mici dimensiuni, fie au fost „rupte” din corpul principal al unei bălți apropiate, de mari dimensiuni, de repetatele amenajări agricole, fie au fost direct amenajate cu acest scop. Unele bălți au avut o origine naturală, alte, majoritatea, au fost artificiale. Cele cu origine naturală au fost de asemenea reamenajate și regândite ca și traieci.

Bălțile Sibiului au avut un scop militar, edilitar, economic/ agricol și justițiar. Sistemul a fost gândit militar, scopul agricol și cel edilitar fiind adăugate ulterior și nu pentru toate bălțile. Scopul justițiar a existat numai în cazul bălții Croitorilor, această justiție, menită a prizoni „vrăjitoria”, nu includea și alte bălți.

Poate cea mai importantă concluzie este că aceste bălți nu au fost la originea viitoarelor organizări edilitare. Sunt cazuri, pe care ne permitem a le menționa, dar viitoarele cartiere și țesutul acestora nu au legătură cu existența acestor bălți. Așa cum remarcă și Paul Niedermaier³⁷, suburbiile Sibiului, deja existente, se dezvoltă pe traseul drumurilor preexistente și al acestor bălți, dar viitoarele cartiere se structurează pe aceste suburbii și nu pe bălțile Sibiului, în sine. Putem afirma că în cazul unor străzi, aliniamentul acestora și țesutul parcellar al acestora s-a dezvoltat pornind de la traieciul bălților, dar acestea sunt cazuri și nu un proiect general. Astfel putem afirma că străzile Uzinei, Pescarilor, Ana Ipătescu (fragmentar), Andrei Șaguna, Banatului, Berăriei sunt cazurile care își datorează dezvoltarea ulterioară în cea mai mare măsură existenței anterioare a bălților. Traiectul lor se încadrează în liniile traiectelor lacurilor care au existat înainte. Liniilor zidurilor de fortificație, râul Cibin și pâraiele secundare ale acestuia precum și lucrările majore de infrastructură ale Sibiului secolului al XVIII-lea și mai ales al XIX-lea sunt determinate pentru cum s-a trasat Sibiul în acea perioadă și chiar și în secolul al XX-lea.

Anexa 1. Traseele bălților Sibiului din 1699 (Fig. 23) pe harta actuală a orașului

LACUL 01 – în mare parte terenul este ocupat de liniile ferate. Strada Lacului trece prin mijlocul fostei bălți iar strada Dorobanților o flanchează în zona de sud-est.

LACUL 02 – liniile ferate trec prin mijlocul fostei bălți. Corpul principal al bălții este pe terenul viitorului centru comercial de pe strada Fabricii.

LACUL 03 – balta de mici dimensiuni se desfășoară pe terenul viitorului centru comercial, în apropiere de strada Fabricii și de strada Lector.

LACUL 04 – balta se desfășoară pe terenul viitorului centru comercial, în apropiere de strada Fabricii și de strada Lector. În harta lui Mirando Visconti apar două grădini amenajate în interiorul bălții.

LACUL 05 – balta de mici dimensiuni, terenul este traversat astăzi de strada Lector. Restul terenului se desfășoară între străzile Fabricii și Simion Mehedinți.

LACUL 06 – balta se desfășoară pe terenul viitorului centru comercial, în apropiere de strada Fabricii, de bulevardul Corneliu Coposu și de strada Lector.

LACUL 07 – balta se desfășoară, atât cât este reprezentantă pe harta de la 1699, pe insula dintre calea Gușteriței și străzile Dorobanților, Nicovalei și Topitorilor, mai apropiată de parcele primei străzi menționate.

LACUL 08 – balta este traversată de liniile ferate pe mai mult din jumătatea suprafeței sale. În partea de sud-est, balta este traversată de linia străzii Dorobanților.

LACUL 09 – balta de mici dimensiuni este cuprinsă total de insula dintre calea Gușteriței și străzile Dorobanților, Nicovalei și Topitorilor, în apropiere de întâlnirea căii Gușteriței cu strada Gării.

LACUL 10 – balta se desfășoară la intersecția străzii Dorobanților cu calea Gușteriței precum și sub liniile ferate.

LACUL 11 – balta cu un corp alungit se desfășoară pe terenul rezultat de intersectarea străzilor Dorobanților și Gării cu calea Gușteriței.

LACUL 12 – balta se desfășoară între strada Gării și strada Șerpuită, închizându-se cu calea

³⁷ NIEDERMAIER, P., *Geneza orașelor medievale din Transilvania*, București, 2016, p. 560.

Gușteriței. Harta lui Mirando Visconti nu ne permite a fi puncta malurile complet.

LACUL 13 – o baltă de dimensiuni mai mari, ea se desfășoară între străzile Gării și Ana Ipătescu. Strada Șerpuită traversează balta în partea de sud a ei. Harta lui Mirando Visconti nu ne permite a fi puncta malurile din partea superioară.

LACUL 14 – balta cu o formă alungită de la nord la sud-est este astăzi acoperită în mare măsură de liniile ferate.

LACUL 15 – balta este astăzi acoperită în mare măsură de liniile ferate, una dintre acestea, linia Mocăniței mai precis, traversând vertical fosta baltă pe sub traseul bulevardului Corneliu Coposu.

LACUL 16 – baltă de mici dimensiuni, desfășurată pe traseul liniilor ferate în zona peronului principal al gării din Sibiu.

LACUL 17 – baltă de mici dimensiuni, terenul astăzi se desfășoară sub liniile ferate, în dreptul clădirii principale a gării din Sibiu.

LACUL 18 – balta se întinde pe o zonă complexă, sub liniile ferate în zona autogării. De asemenea traseul de astăzi al străzilor Gării și Șerpuită străbat fosta baltă împreună cu casele din insula urbană ce o formează. Linia străzii Ana Ipătescu trece în imediata apropiere.

LACUL 19 – baltă de mari dimensiuni, umplută ulterior pe o suprafață întinsă, pentru a fi amenajate grădini, astăzi traseul său se întinde sub insula urbană formată de liniile ferate, de străzile Lector și Fabricii și de bulevardul Corneliu Coposu, bulevard care traversează balta în zona de gâtuire a sa. Balta se desfășoară în marea sa măsură sub terenul ocupat în prezent de societatea electrică, terenul fiind limitat de strada Uzinei. Partea de nord-est se desfășoară sub actualul teren ocupat de piața 1 decembrie 1918 și de clădirea gării.

LACUL 20 – o baltă de mari dimensiuni, străbătută pe mijloc de traseul străzii Lector ce se întâlnește perpendicular cu o porțiune a bulevardului Corneliu Coposu. Mai mult de jumătate din baltă se desfășoară sub insula urbană dintre compania electrică, strada Uzinei și străzile mai sus amintite.

LACUL 21 – balta se încadrează între bulevardul Corneliu Coposu și strada Simion Mehedinți.

LACUL 22 – balta este flancată pe latura de sud de traseul străzii Fabricii. Strada Simon Mehedinți împunge perpendicular corpul pe latura de nord a sa, iar strada Hermann Oberth o

flanchează.

LACUL 23 – baltă cu formă alungită de la vest la est, de mici dimensiuni. Traseul ei începe în actualul teren al autogării, traversează liniile ferate și se intersectează cu strada Ana Ipătescu, tăind strada Șerpuită.

LACUL 24 – baltă cu formă alungită de la sud-vest la nord-est, se intersectează cu străzile Șerpuită și Muncii.

LACUL 25 – balta se află pe teritoriul actual al insulei urbane formată de străzile Lupeni, Gării și Șerpuită, aceasta din urmă flancând balta pe malurile de sud, est și nord-est.

LACUL 26 – balta se întindea de pe terenul actual al autogării spre strada Gării, străda ce o traversează alături de liniile ferate. Colțul de nord-est se desfășura pe teritoriul actual al insulei urbane formată de străzile Lupeni, Gării și Șerpuită.

LACUL 27 – baltă de mici dimensiuni, se desfășoară aproape integral sub traseul străzilor Lupeni și Cugir.

LACUL 28 – balta, în zona ce se poate vedea pe harta lui Visconti se desfășura sub aliniamentul străzii Cugir.

LACUL 29 – balta de dimensiuni mijlocii este flancată la capetele de nord și sud de străzile Teilor respectiv Decebal. Din păcate, harta realizată de Visconti nu reține decât o mică parte din acest lac artificial.

LACUL 30 – baltă de mici dimensiuni, este traversată astăzi aproape integral de aliniamentul străzii Lupeni.

LACUL 31 – o baltă de mici dimensiuni, este localizată în insula urbană formată de străzile Moara de Scoarță, Lupeni, Cugir și Decebal, putând fi localizată în apropierea străzii Lupeni.

LACUL 32 – balta poate fi localizată la intersecția străzilor Gării cu Lupeni, în interiorul insulei urbane formate de acestea două cu strada Șerpuită.

LACUL 33 – baltă de mici dimensiuni, este traversată astăzi aproape integral de aliniamentul străzii Lupeni.

LACUL 34 – balta este traversată de traseul străzii Moara de Scoarță, care o împarte în două. O treime se află în apropierea liniilor ferate iar alte două treimi în interiorul insulei urbane

LACUL 35 – balta este traversată astăzi în zona sa mediană de strada Decebal, în punctul în care aceasta se întâlnește perpendicular cu strada

Moara de Scoarță.

LACUL 36 – lacul de formă alungită și cu un traseu încovoiat, este traversat în prezent de liniile ferate. Partea alungită de vest, împărțită în două de un podet, probabil, se organizează în interiorul insulei urbane flancată de strada Regele Ferdinand.

LACUL 37 – balta este flancată pe latura de nord-est de strada Moara de Scoarță iar pe latura de vest și sud-vest de liniile ferate.

LACUL 38 – pe terenul acestei foste bălți se întâlnesc perpendicular străzile Moara de Scoarță și Teilor. Restul terenului se desfășoară pe insula urbană formată de liniile ferate și de străzile Moara de Scoarță, Lupeni și Călan.

LACUL 39 – balta alungită de la nord la sud este aproape complet acoperită de liniile ferate.

LACUL 40 – baltă de mici dimensiuni, flancată de alte două bălți mai mari ca suprafață, este localizată între strada Abatorului, alea Țesătorilor și liniile ferate.

LACUL 41 – baltă de dimensiuni mai mari, poate fi localizată între străzile Abatorului și Regele Ferdinand și liniile ferate. De asemenea, traseul actual al aleii Țesătorilor se finalizează în terenul fostului corp acvatic.

LACUL 42 – baltă de formă alungită de la nord-vest la sud-est se desfășoară paralel aproape complet cu traiectul străzii Abatorului, înspre zona sensului giratoriu, finalizându-se în strada Regele Ferdinand. În două puncte balta și strada de astăzi, se intersectează.

LACUL 43 – latura de sud a bălții se întâlnește cu aliniamentul sensului giratoriu, restul corpului desfășurându-se în interiorul insulei urbane formate de străzile Abatorului, Nicolae Teclu și Târgu Fânului, în partea de sud a acesteia.

LACUL 44 – baltă de mici dimensiuni, se desfășoară în interiorul insulei urbane formate de străzile Abatorului, Nicolae Teclu și Târgu Fânului, finalizându-se în apropierea străpunerii străzii Săpunarilor.

LACUL 45 – baltă de mari dimensiuni, organizată în imediata apropiere a bastionului Haller. Terenul este astăzi acoperit de bulevardul Corneliu Coposu și de sensul giratoriu ce îl formează. Bucata de sud se desfășoară în interiorul Spitalului Județean dar și în spațiul verde amenajat la intersecția străzii Hermann Oberth cu bulevardul mai sus amintit. Bucata de nord este cuprinsă de parcul Tineretului.

LACUL 46 – o baltă reprezentativă, este traversată de strada Uzinei pe latura sud-est și de strada Constituției pe mijlocul corpului. Blocurile cu fațada spre sensul giratoriu format de bulevardul Corneliu Coposu și strada Constituției au fost amenajate pe vechiul teren al acestei bălți. O altă parte a bălții se desfășoară în parcul Tineretului de astăzi dar și a clădirii eclesiastice din vecinătate.

LACUL 47 – Marele Lac al Cojocarilor³⁸ a fost una dintre cele mai mari bălți ce înconjurau cetatea Sibiului, își pornește desfășurarea din zona parcurii de pe strada Constituției și a clădirii vecine. Traversează strada Constituției și este apoi flancată pe laturile sale de străzile Pescarilor și Uzinei. Majoritatea terenului este inclus în insula rubană organizată de cele două străzi amintite alături de General Magheru, bulevardul Corneliu Coposu și piața 1 Decembrie 1918. O altă bucată se regăsește în interiorul insulei urbane formate de străzile 9 Mai, General Magheru, Blănarilor și piața amintită. Bucăți din vechea baltă sunt traversate de traiectul străzilor Constituției, General Magheru și a pieții deja menționate.

LACUL 48 – baltă alungită de la vest la est, de mici dimensiuni, este traversată de corpul străzii Constituției, desfășurându-se pe cele două părți ale acesteia.

LACUL 49 – baltă alungită de la nord spre sud-vest, este aproape integral integrată insulei urbane formate în principal de străzile Blănarilor și Pescarilor (din zona din care acestea cotesc spre nord-est) împreună cu străzile Constituției și General Magheru. De altfel, aceasta din urmă, taie traseul lacului la mijlocul acestuia. O altă stradă care taie același traseu, este 9 Mai, lucru care era înfăptuit încă din perioada Principatului, fapt evidențiat de harta lui Morando Visconti, în fața porții Elisabeta, unde exista un podet peste baltă. Capul de nord se întâlnește cu strada Regele Ferdinand.

LACUL 50 – baltă mare traversată în malul de vest de strada regele Ferdinand, în locul de intersectare cu strada 9 Mai. Restul terenului se află între prima stradă amintită și liniile ferate. Balta este cunoscută drept Micul Lac al Cojocarilor.

LACUL 51 – baltă alungită care urmărește linia fortificațiilor medievale. Este traversată aproape

³⁸ DERER, H., *Sibiu. Arhitectura în epoca barocă*, București, 2003, p. 63.

integral de traseul străzilor Nicolae Teclu și Regele Ferdinand.

LACUL 52 – baltă alungită care urmărește linia fortificațiilor medievale. În mijlocul terenului, este traversată de strada Constituției. Partea de nord-vest se desfășoară paralel cu strada Rotarilor, la nord de aceasta. Partea de sud-est se desfășoară paralel cu strada Regele Ferdinand, la sud de aceasta.

LACUL 53 – baltă de mici dimensiuni desfășurată în interiorul complexului Spitalului Județean, la întâlnirea străzilor Izvorului cu Hermann Oberth.

LACUL 54 – baltă de mici dimensiuni desfășurată în interiorul complexului Spitalului Județean.

LACUL 55 – baltă de mici dimensiuni desfășurată în interiorul complexului Spitalului Județean

LACUL 56 – baltă de mici dimensiuni desfășurată în interiorul complexului Spitalului Județean. Latura de vest se desfășoară pe aliniamentul fostei străzi Strausenburg.

LACUL 57 – baltă de mici dimensiuni desfășurată în interiorul complexului Spitalului Județean. Latura de vest se desfășoară pe aliniamentul fostei străzi Strausenburg.

LACUL 58 – Lacul Croitorilor³⁹, baltă de mari dimensiuni cu o formă alungită. Traseul este tăiat perpendicular de strada Independenței. Astfel aproximativ o treime din teren se află în zona Clubului Sportiv și a complexului Spitalului Județean. Restul terenului se află flancat de străzile Gimnasticii și Lucian Blaga, ocupând aproape în toatălitate insula urbană formată de cele trei străzi împreună cu strada Berăriei. În această zonă merită a observa multitudinea de forme de fortificare. Pe rând se desfășoară panta naturală a colinei din fața cetății Sibiului (colină pe care se organizează la finalul secolului XIX cartierul Trei Stejari), balta Croitorilor, valul de pământ amenajat în fața zidurilor celei de a cincea linii de fortificare, zidurile propriu-zise, zvinger-ul și în cele din urmă linia fortificației Orașului de Sus. Latura cea mai expusă necesită o fortificare complexă.

LACUL 59 – baltă de mici dimensiuni, este traversată de traseul străzii Lucian Blaga.

LACUL 60 – baltă de mici dimensiuni, este desfășurată în apropierea străzii Berăriei, în

interiorul insulei urbane pe care această stradă o formează împreună cu străzile Lucian Blaga, Gimnasticii și Independenței.

LACUL 61 – baltă de mari dimensiuni, cuprinde traseul aproape complet al străzii Radu Stâncă. De asemenea, în interiorul său sunt cuprinse bucăți importante din complexul sportiv, cel teatral precum și din piața Teatrului ce le organizează. Balta este cuprinsă în insula urbană formată de piața Unirii, bulevardul Corneliu Coposu, strada Berăriei și strada Dobrun. Complexul comercial precum și esplanada din fața acestuia sunt cuprinse în interiorul bălții.

LACUL 62 – baltă de mari dimensiuni în formă alungită, pornește din latura de vest a pieței Unirii și este flancată de străzile Emil Cioran împreună cu Zaharia Boiu respectiv Someșului împreună cu Școala de Înot. Străzile dr. Stâncă și Justiției și Rennes o traversează.

LACUL 63 – despărțită de un podeț de balta alăturată, această baltă nu se poate analiza complet deoarece harta lui Visconti surprinde doar latura de est a acesteia. Localizarea se face în zona complexului hotelier de la intrarea în parcul Sub Arini dinspre strada Școala de Înot. Nu știm dacă această baltă are legătură cu viitorul bazin de a dat ulterior numele străzii menționate.

LACUL 64 – baltă de mici dimensiuni desfășurată în interiorul insulei urbane formată de piața Unirii împreună cu străzile Emil Cioran, Someșului și dr. Stâncă.

LACUL 65 – baltă de mici dimensiuni, este traversată de traseul străzii Emil Cioran.

LACUL 66 – baltă de mici dimensiuni desfășurată în interiorul insulei urbane formată de piața Unirii împreună cu străzile Emil Cioran, Ilie Măcelariu și bulevardul Victoriei.

LACUL 67 – balta este traversată pe malul de sud-est de strada Emil Cioran. Restul terenului se află în interiorul insulei urbane formată de piața Unirii împreună cu străzile Emil Cioran, Ilie Măcelariu și bulevardul Victoriei.

LACUL 68 – balta este traversată pe colțul de sud-est de strada Emil Cioran. Locul de întâlnire a străzii amintite cu strada dr. Stâncă se face în zona fostului mal al acestei bălți. Restul terenului se află în interiorul insulei urbane formată de piața Unirii împreună cu străzile Emil Cioran, Ilie Măcelariu și bulevardul Victoriei.

LACUL 69 – baltă de mici dimensiuni, este traversată de traseul străzii Ilie Măcelariu pe linie perpendiculară. Terenul se află în marea sa

³⁹ Idem, p. 63.

majoritate între străzile Zaharia Boiu, Justiției, bulevardul Victoriei și cea deja amintită.

LACUL 70 – baltă de mici dimensiuni desfășurată în interiorul insulei urbane formată de bulevardul Victoriei împreună cu străzile Zaharia Boiu, Ilie Măcelariu și Justiției.

LACUL 71 – baltă de mici dimensiuni traversată de traiectul străzii Justiției, în apropiere de strada Zaharia Boiu.

LACUL 72 – baltă cu formă alungită de la vest la est, cuprinsă în teritoriul insulei urbane formate de bulevardul Victoriei împreună cu străzile Zaharia Boiu, Justiției și Rennes, ultima flankând malul de sud-vest al bălții.

LACUL 73 – baltă cuprinsă în teritoriul insulei urbane formate de bulevardul Victoriei împreună cu străzile Zaharia Boiu, Justiției și Rennes, ultima flankând malul de vest al bălții.

LACUL 74 – baltă de mici dimensiuni, este desfășurată în interiorul insulei urbane formată de piața Unirii împreună cu străzile Emil Cioran, Ilie Măcelariu și bulevardul Victoriei.

LACUL 75 – baltă de mici dimensiuni, este desfășurată în interiorul insulei urbane formată de piața Unirii împreună cu străzile Emil Cioran, Ilie Măcelariu și bulevardul Victoriei. Localizarea mai exactă poate fi făcută în zona Casei Armatei.

LACUL 76 – baltă de mici dimensiuni, este desfășurată în interiorul insulei urbane formată de piața Unirii împreună cu străzile Emil Cioran, Ilie Măcelariu și bulevardul Victoriei. Localizarea mai exactă poate fi făcută în zona complexului universitar.

LACUL 77 – baltă de mici dimensiuni, este desfășurată în interiorul insulei urbane formată de piața Unirii împreună cu străzile Emil Cioran, Ilie Măcelariu și bulevardul Victoriei. Localizarea mai exactă poate fi făcută în zona complexului universitar.

LACUL 78 – baltă de mici dimensiuni traversată de traiectul străzii Justiției.

LACUL 79 – baltă de dimensiuni mari, organizată pe terenul insulei urbane formate de piața Unirii, cu străzile George Barițiu, Andrei Șaguna și Mitropoliei, cu aproximare în zona Băii Populare. Latura de sud-vest este tăiată de traseul actual al străzii Andrei Șaguna. Nu putem aprecia cât de strânsă este legătura între acest corp acvatic și viitoare stație de decantare a apei precum și apele care au stat la originea băilor

publice ale Sibiului. Este doar o presupunere, dar această baltă ar putea fi cea cumpărată de Magistratul sibian în 1584⁴⁰ pentru a fi folosit la limpezirea apei potabile ce va servi fântâna amenajată în același an în Piața Mare.

LACUL 80 – baltă de mari dimensiuni desfășurată între liniile bastionului Soldisch pe strada Bastionului și malul lacului mai precedent, de care este despărțită doar de un podeț. Strada Mitropoliei străbate balta aproximativ la jumătatea suprafeței. Forma este alungită paralel cu străzile George Barițiu, Ioan Lupaș și mai ales Andrei Șaguna dar și cu zidul cele de a cincea incinte de fortificare a Sibiului. O localizare aproximativă ar cuprinde în totalitate complexul școlar.

LACUL 81 – baltă desfășurată în interiorul insulei urbane formate de bulevardul Victoriei împreună cu străzile Andrei Șaguna, Dealului și Banatului. Balta este în planul inferior al insulei, în apropierea bulevardului, aproximativ în zona casei Jauering.

LACUL 82 – baltă de mari dimensiuni, probabil de o suprafață mai mare decât apare pe harta lui Visconti, unde este aproape în totalitate acoperită de grădini, se desfășoară pe laterala cea mai mare pe linia străzii Banatului. Un cap al bălții atinge strada Dealului. Laterala de est și sud-est se desfășoară paralel cu strada Andrei Șaguna.

LACUL 83 – baltă de mici dimensiuni, o posibilă despărțire de balta mare din vecinătate, se organizează în colțul de nord al insulei urbane formate de bulevardul Victoriei împreună cu străzile Andrei Șaguna, Dealului și Banatului, în colțul de întâlnire a străzilor Dealului și Andrei Șaguna.

LACUL 84 – baltă de mici dimensiuni traversată de traiectul bulevardului Victoriei în locul de întâlnire perpendiculară cu strada Banatului.

LACUL 85 – baltă de mari dimensiuni ce se desfășoară între străzile Banatului, Dealului și bulevardul Victoriei. Latura de nord-est este paralelă cu strada Banatului. Punctul de nord se împune cu strada Dealului, iar restul laturei de nord merge paralel cu această stradă. Bulevardul Victoriei flanchează latura de Sud. Strada George Coșbuc și strada Ion Rațiu taie în cruce balta, aproape de mijlocul acesteia. O altă stradă, strada Crișanei, împune perpendicular balta pe mijlocul colțului format de întâlnirea ultimelor

⁴⁰ SIGERUS, E., *Cronica orașului Sibiu. 1100 – 1929*, Sibiu, 2011, p. 19.

două străzi menționate. Latura de vest și sud-vest nu este flancată de nici o stradă modernă. Pentru a ne face o idee aproximativă a locului unde am putea trasa acest mal, putem încerca a trage o linie imaginară între capătul străzii Justiției și complexul universitar de pe strada George Coșbuc.

LACUL 86 – lac de mari dimensiuni, cu o formă romboidală, se desfășoară în mare parte sub aliniamentele străzilor Moara de Scoarță, Călan, Traian și Moreni, fără a o flanca. Liniile ferate o sugrumă în zona de sud-vest. Restul de baltă se desfășoară între liniile ferate și strada Abatorului.

LACUL 87 – baltă de mari dimensiuni, este astăzi traversată prin mijloc de traseul străzii Abatorului. Partea de sud se organizează între strada amintită și strada Nicolae Teclu. Partea superioară, de nord, se organizează între strada Abatorului și strada Viitorului. Probabil această baltă a fost cea a Țesătorilor sau a Arămarilor⁴¹.

LACUL 88 – o baltă de mici dimensiuni ce exista la intersecția străzilor Nicolae Teclu cu Blănarilor, în imediata vecinătate a zidurilor de fortificație e celei de a patra incinte ce înconjura Orașul de Jos.

LACUL 89 – baltă alungită care urmărește linia fortificațiilor medievale. Strada se desfășoară paralel cu strada Nicolae Teclu, al cărei traseu îl suprapune. Limita de vest este aproximativ la intersecția străzii menționate cu strada Pielarilor.

LACUL 90 – baltă de mici dimensiuni traversată de traseul străzii Rotarilor la mijlocul distanței dintre străzile ce cad perpendicular, Pielarilor și Săpunarilor.

LACUL 91 – baltă de mici dimensiuni traversată de traseul străzii Nicolae Teclu în apropiere de intersecția acesteia cu strada Ocnei și sensul giratoriu ce îl formează.

LACUL 92 – baltă de formă alungită ce urmează linia fortificațiilor în punctul de întâlnire ale acestora cu structura de fortificație a porții Ocnei. Capătul de sud-est pornește dinspre strada Nicolae Teclu iar capătul de nord-vest pornește din strada Târgu Fânului.

LACUL 93 – baltă de mari dimensiuni, este astăzi traversată aproximativ. Baltă se apropie de colțul format de străzile Târgu Fânului și Nicole Teclu. Partea de sud se organizează între strada amintită și strada Nicolae Teclu. Partea superioară, de nord, se organizează între strada

Abatorului și strada Viitorului. În interiorul terenului are loc ramificația în Y a străzii ce taie baltă. Probabil această baltă a fost cea a Țesătorilor sau a Arămarilor⁴².

LACUL 94 – baltă de formă alungită, este retezată în partea superioară de strada Viitorului. Prin mijlocul corpului acvatic trece o linie ferată secundară cu caracter industrial. Partea superioară se organizează în jurul liniile ferate. Cea inferioară se organizează între strada Viitorului și strada Abatorului.

LACUL 95 – baltă de mici dimensiuni și cu forma alungită, se organizează în interiorul insulei urbane formate de străzile Abatorului, Viitorului, Târgu Fânului și liniile ferate. Baltă se află pe terenul complexului industrial existent în secolul trecut.

LACUL 96 – baltă de mici dimensiuni traversată de traseul liniilor ferate. Strada dna Elena Cuza se finalizează în prezent, în limita lacului de nord-vest.

LACUL 97 – baltă de mici dimensiuni în formă patrulateră, este traversată de strada viitorului, organizându-se în partea superioară și cea inferioară a acesteia. Din zona de est a bălții pornește o linie ferată secundară cu caracter industrial.

LACUL 98 – baltă de mici dimensiuni în formă patrulateră, este aproape în totalitate acoperită de traseul străzii Târgu Fânului, în locul unde aceasta se întâlnește cu străzile Cîbinului și Viitorului.

LACUL 99 – baltă de mici dimensiuni în formă patrulateră, este aproape în totalitate acoperită de sensul giratoriu format de străzile Târgu Fânului, Cîbinului și Viitorului în fața podului de peste râul Cîbin.

LACUL 100 – baltă de mari dimensiuni aranjată pentru a flanca bastionul Ocnei cu care se învecinează și îl protejează. Baltă se desfășoară în insula urbană reprezentată astăzi de ansamblul de case de pe strada Cîbinului dar mai ales de fostul complex industrial cunoscut sibienilor drept Independența. Insula urbană, și ea de mari dimensiuni este structurată de străzile Cîbinului, Târgu Fânului, Ocnei, Zidului, Pulberăriei și Turnului. Baltă este paralelă pe latura de est cu strada Târgu Fânului. Latura de sud este de asemenea paralelă cu linia bastionului amintit, acestea fiind cele două importante coordonate. Această baltă aparține breslei Cizmarilor.

⁴¹ DERER, H., *Sibiu. Arhitectura în epoca barocă*, București, 2003, p. 63.

⁴² Idem, p. 63.

LACUL 101 – baltă de mari dimensiuni, este traversată în partea superioară de aliniamentul de astăzi al străzii Cîbinului. Balta se desfășoară în insula urbană reprezentată astăzi de ansamblul de case de pe strada Cîbinului dar mai ales de fostul complex industrial cunoscut sibienilor drept Independența. Insula urbană, și ea de mari dimensiuni este structurată de străzile Cîbinului, Târgu Fânului, Ocnei, Zidului, Pulberăriei și Turnului. Balta este paralelă pe latura de est cu strada Târgu Fânului și cu sensul giratoriu format de aceste două strazi împreună cu strada Viitorului.

LACUL 102 – baltă de mari dimensiuni aranjată pentru a flanca bastionul Ocnei cu care se învecinează și îl protejează. Balta se desfășoară în insula urbană reprezentată astăzi de ansamblul de case de pe strada Cîbinului dar mai ales de fostul complex industrial cunoscut sibienilor drept Independența. Insula urbană, și ea de mari dimensiuni este structurată de străzile Cîbinului, Târgu Fânului, Ocnei, Zidului, Pulberăriei și Turnului. Latura de sud este cu linia bastionului amintit. Această baltă aparține breslei Cizmarilor.

LACUL 103 – baltă cu formă alungită de la vest la est, urmărește practic aliniamentul zidurilor de fortificație din această zonă, de la bastionul Ocnei spre cel al Turnului, adică de la strada Ocnei, de-a lungul străzilor Zidului și Pulberăriei, prin dreptul turnului Pielarilor spre piața Cîbin. Balta practic se așează pe viitorul traseu al unei străzi dispărute astăzi sau mai corect spus ascunse, denumită în trecut pasajul Școlarilor.

LACUL 104 – baltă cu formă alungită de la vest la est, urmărește practic aliniamentul zidurilor de fortificație din această zonă, de la bastionul Ocnei spre cel al Turnului, adică de la strada Ocnei spre piața Cîbin. Ea se află în interiorul insulei urbane reprezentată astăzi de ansamblul de case de pe strada Cîbinului dar mai ales de fostul complex industrial cunoscut sibienilor drept Independența.

LACUL 105 – baltă aflată în interiorul insulei urbane reprezentată astăzi de ansamblul de case de pe strada Cîbinului dar mai ales de fostul complex industrial cunoscut sibienilor drept Independența. Dacă strada Rimski Korsakov ar fi prelungită până în strada Cîbinului, ar flanca balta pe latura de vest.

LACUL 106 – baltă de mici dimensiuni și în formă de L, se desfășoară în interiorul insulei urbane reprezentată astăzi de ansamblul de case

de pe strada Cîbinului dar mai ales de fostul complex industrial cunoscut sibienilor drept Independența. Este posibil ca la un moment istoric diferit, ultimele două bălți menționate să fi format un corp comun.

LACUL 107 – baltă de mici dimensiuni și de formă alungită, aranjată pentru a flanca bastionul Ocnei cu care se învecinează și îl protejează. Balta se desfășoară în insula urbană reprezentată astăzi de ansamblul de case de pe strada Cîbinului dar mai ales de fostul complex industrial cunoscut sibienilor drept Independența. Capătul de nord-vest împunge intersecția străzilor Turnului, Malului și Cîbinului.

LACUL 108 – baltă cu o formă iregulară, formată din trei corpuri de mici dimensiuni alungite pe linia fortificațiilor din această zonă. Astăzi linia de sud a pieței Cîbin se așează aproximativ paralel cu această baltă. Linia de vest și strada Măsarilor vin perpendicular pe ea, rețevând-o în zona mediană. Părți din străzile Morilor și Dârstelor, de asemenea taie balta.

LACUL 109 – baltă cu o formă iregulară, formată din trei corpuri de mici dimensiuni și unul mai mare alungite pe linia fortificațiilor din această zonă. Balta pornește dinspre bastionul Turnului din zona străzii Croitorilor în intersecție cu strada Turnului spre linia străzii Pânzarilor cu care este paralelă. Balta se desfășoară în interiorul insulei urbane formate de străzile Turnului, Croitorilor, Pânzarilor, Dârstelor împreună cu alea Filozofilor și piața Cîbin, strada Măsarilor tăind insula în două.

LACUL 110 – baltă de mici dimensiuni, desfășurată în interiorul insulei urbane formată de piața Cîbin și străzile Malului, Morilor, Ion Neculce și Turismului. Capătul de nord-vest se împunge cu strada Malului.

LACUL 111 – baltă de mari dimensiuni, este traversată de traiectul străzii Dârstelor. Mare parte a bălții se desfășoară între strada menționată și strada Morilor.

LACUL 112 – baltă de mari dimensiuni, probabil chiar mai mare dar redusă ca teren prin repetatele amenajări agricole care se pot observa inclusiv pe harta de la 1699, se desfășoară în interiorul insulei urbane formată de piața Cîbin și străzile Malului, Morilor, Ion Neculce și Turismului. Latura de nord se intersectează cu linia străzii Morilor.

LACUL 113 – balta se desfășoară în linia bastionului Soldisch dar în josul pantei acestui

corp de fortificație. Balta se desfășoară în interiorul insulei urbane formată de alea Filozofilor cu șoseaua Albă Iulia, bastionul Soldisch, și piața Armelor. Putem localiza balta în interiorul complexul spitalicesc din această zonă.

LACUL 114 – baltă de mici dimensiuni, desfășurată în interiorul insulei urbane formată de piața Cibin și străzile Măsarilor, Dârstelor, Morilor și alea Filozofilor. Latura de sud se lipește de linia aleii Filozofilor.

LACUL 115 – baltă de mici dimensiuni traversată de traiectul străzii Morilor înspre intersecția acesteia cu șoseaua Albă Iulia.

LACUL 116 – balta se desfășoară în interiorul insulei urbane formată în principal de străzile Onisifor Ghibu și Turismului, împreună cu strada Charles Darwin și șoseaua Albă Iulia. Balta se desfășoară în colțul inferior al acestei insule la întâlnirea șoselei amintite cu principalele două străzi.

LACUL 117 – baltă de mari dimensiuni, este traversată în aproximativ zona mediană a sa de traseul străzii Turismului. Partea de sud-vest se desfășoară în interiorul insulei urbane formată în principal de străzile Onisifor Ghibu și Turismului, împreună cu strada Charles Darwin și șoseaua Albă Iulia. Partea de nord-est se desfășoară în interiorul insulei urbane formată de străzile Lânii, Ion Neculce și Turismului. Strada 16 Februarie trece la nord de baltă.

LACUL 118 – baltă ce se desfășoară în interiorul insulei urbane formată de piața Cibin și străzile Malului, Morilor, Ion Neculce și Turismului. Latura de vest este perpendiculară cu strada Ion Neculce.

LACUL 119 – baltă de mari dimensiuni, desfășurată în interiorul insulei urbane formată de piața Cibin și străzile Malului, Morilor, Ion Neculce și Turismului. Strada Fuiorului se finalizează în interiorul bălții. Fostul complex industria alimentară s-a construit pe terenul fostei bălți.

LACUL 120 – baltă de mici dimensiuni traversată de traiectul străzii Ion Neculce înspre intersecția acesteia cu strada Fuiorului.

LACUL 121 – baltă de mici dimensiuni desfășurată în interiorul insulei urbane formată de străzile Ion Neculce, Turismului și Lânii. Balta este paralelă cu linia străzii Ion Neculce, înspre intersecția sa cu strada Turismului.

LACUL 122 – baltă de mici dimensiuni

desfășurată în interiorul insulei urbane formată de străzile Ion Neculce, Turismului și Lânii. Strada 16 Februarie se finalizează în vechiul teren al bălții.

LACUL 123 – baltă desfășurată în interiorul insulei urbane formată de străzile Ion Neculce, Turismului și Lânii. Linia de nord a bălții se suprapune cu strada Lânii.

LACUL 124 – baltă de mari dimensiuni, intersectată în cruce de străzile Ion Neculce și Malului, care se întâlnesc perpendicular pe malul de nord-vest. O bucată considerabilă din fosta baltă se desfășoară în interiorul insulei urbane formată de piața Cibin și străzile Malului, Morilor, Ion Neculce și Turismului. Stația de benzină din această zonă este amenajată pe fostul teren al bălții. O mică parte se desfășura în interiorul insulei urbane formate de străzile Malului, Ion Neculce, Lânii, Alpinismului și șoseaua Albă Iulia.

LACUL 125 – baltă de mari dimensiuni, alungită spre sud-est în formă de L, este intersectată în cruce de străzile Ion Neculce și Malului, care se întâlnesc perpendicular pe malul de nord. O bucată considerabilă din fosta baltă se desfășoară în interiorul insulei urbane formată de piața Cibin și străzile Malului, Morilor, Ion Neculce și Turismului. O mică parte se desfășura în interiorul insulei urbane formate de străzile Malului, Ion Neculce, Lânii, Alpinismului și șoseaua Albă Iulia, mai precis în zona de case.

LACUL 126 – baltă de mici dimensiuni în interiorul bastionului Cisnădiei (Heltauer), localizată astăzi pe terenul parării amenajate la intrarea în Centrul Istoric, în fața parcului Astra.

LACUL 127 – baltă de mici dimensiuni localizată în zwingerul dintre a treia și a cincea linie de fortificații a Sibiului, recunoscută astăzi drept parcul Astra, între străzile George Barițiu și Ioan Lupaș, în dreptul sediului central al bibliotecii ASTRA.

LACUL 128 – baltă de mici dimensiuni localizată în zwingerul dintre a treia și a cincea linie de fortificații a Sibiului. Balta este traversată de strada Mitropoliei. Partea de nord se poate localiza în interiorul complexului muzeal din această zonă.

LACUL 129 – baltă de mici dimensiuni în formă alungită localizată în zwingerul dintre a treia și a cincea linie de fortificații a Sibiului. Balta se desfășoară pe terenul actual al complexului sportiv.

REFERENCES / BIBLIOGRAFIE

- ACKNER, M. J., *Die römischen Altertümer u. Deutsche Burgen in Siemenbürgen*, Wien, 1856.
- ACKNER, M.J., *Römisch-dakische Alterthümer*, în *Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde*, IV-1/1859.
- AVRAM, A., BUCUR, I., *Topografia monumentelor din Transilvania. Municipiul Sibiu*, Köln, 1999.
- BATTISTA de gli ALBERTI, L., *I Dieco Libri de l' Architettura*, vol. IV, Veneția, 1546.
- BUCUR I., *Cetatea necucerită*, în BOTA, S., *Poveștile orașului Sibiu*, Sibiu, 2012.
- DERER, H., *Sibiu. Arhitectura în epoca barocă*, București, 2003.
- DUFFY, C., *Siege Warfare. The Fortress in the Early Modern World, 1494 – 1660*, Londra, 1979.
- FAUCHERRE, N., *Places Fortes. Bastions du Pouvoir*, Paris, 2008.
- GOOS, C., *Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde*, XIII-1/1876.
- HOCHMEISTER, M., *Sibiul în anul 1790*, Sibiu, 2005.
- KISCH, G., *Siebenbürgen im Lichte der Sprache*, în *Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde*, XL-1-2/1929.
- LUCA, S. A., PINTER, Z. K., GEORGESCU, A., *Repertoriul arheologic al județului Sibiu. Situri. monumente arheologice și istorice*, Sibiu, 2003.
- MITREA, B., *Ephemeris Dacoromana*, X / 1945.
- NIEDERMAIER, P., *Geneza orașelor medievale din Transilvania*, București, 2016.
- POPA, D., *Viața rurală în Transilvania romană*, Sibiu, 2000.
- REISSENBERGER, L., *Über die ehemaligen Befestigungen von Hermannstadt*, în *Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde*, XXIX-2/1900.
- SIGERUS, E., *Cronica orașului Sibiu. 1100 – 1929*, Sibiu, 2011.
- SIGERUS, E., *Vom alten Hermannsdtadt*.
- WINKLER, I., *Studii și Cercetări Științifice*, Cluj, 6 / 1955.
- WOLLMANN, V., *Patrimoniul preindustrial și industrial în România*, vol III, Sibiu, 2012.

LIST OF ILLUSTRATIONS / LISTA ILUSTRĂȚIILOR

- Fig. 1. Localizarea străzii Lector pe imaginea satelitară a orașului
- Fig. 2. Strada Lector, nr. 1, 1-3, 3A, Sibiu pe fotografie satelitară
- Fig. 3. Planul străzii Lector, nr. 1, 1-3, 3A, Sibiu, cu marcarea sondajelor realizate în aprilie 2018
- Fig. 4. Strada Lector, nr. 1, 1-3, 3A, Sibiu, diagnosticul din anul 2018 - Sondajul S 05
- Fig. 5. Strada Lector, nr. 1, 1-3, 3A, Sibiu, diagnosticul din anul 2018 - Sondajul S 10
- Fig. 6. Strada Lector, nr. 1, 1-3, 3A, Sibiu, diagnosticul din anul 2018 - Sondajul S 11
- Fig. 7. Strada Lector, nr. 1, 1-3, 3A, Sibiu, diagnosticul din anul 2018 - Sondajul S 12
- Fig. 8. Strada Lector, nr. 1, 1-3, 3A, Sibiu, diagnosticul din anul 2018 - Sondajul S 13
- Fig. 9. Strada Lector, nr. 1, 1-3, 3A, Sibiu, diagnosticul din anul 2018 - Sondajul S 14
- Fig. 10. Cedonia pe Tabula Peutingeriana
- Fig. 11. Zona străzii Lector, nr. 1, 1-3, 3A din Sibiu pe harta Sibiului din 1699 a lui Morando Visconti
- Fig. 12. Zona străzii Lector, nr. 1, 1-3, 3A din Sibiu pe harta Sibiului din 1739;
- Fig. 13. Zona străzii Lector, nr. 1, 1-3, 3A din Sibiu pe harta Sibiului din 1748 (Suly)
- Fig. 14. Zona străzii Lector, nr. 1, 1-3, 3A din Sibiu pe harta Sibiului din 1751
- Fig. 15. Zona străzii Lector, nr. 1, 1-3, 3A din Sibiu pe harta Sibiului din 1763-1787 (Cartarea Iozefină)
- Fig. 16. Zona străzii Lector, nr. 1, 1-3, 3A din Sibiu pe Ridicarea Francescană din 1806-1869
- Fig. 17. Zona străzii Lector, nr. 1, 1-3, 3A din Sibiu pe harta Sibiului din 1875
- Fig. 18. Zona străzii Lector, nr. 1, 1-3, 3A din Sibiu pe harta Sibiului din 1880
- Fig. 19. Sibiu, str. Lector, nr. 1, 1-3, 3A pe hartă istorică din 1883 și detaliu
- Fig. 20. Zona străzii Lector, nr. 1, 1-3, 3A din Sibiu pe harta Sibiului din 1914
- Fig. 21. Secțiune transversală a sistemului de fortificații al Sibiului în zona B-dul Coposu⁴³
- Fig. 22. Sibiu – georeferențiere 1699 vs 2018
- Fig. 23. Harta Sibiului a lui Morando Visconti (1699) cu numerotarea lacurilor descrise în text

⁴³ Dorim să îi mulțumim și pe această cale d-nei arhitect Ioana Rusu pentru realizarea schiței.

Relații Interetnice în Transilvania. Militaria Mediaevalia în Europa centrală și de sud-est
Considerații privind fortificarea unui oraș medieval din Transilvania.
Bălțile Sibiului ca parte a sistemului de apărare

Fig. 1

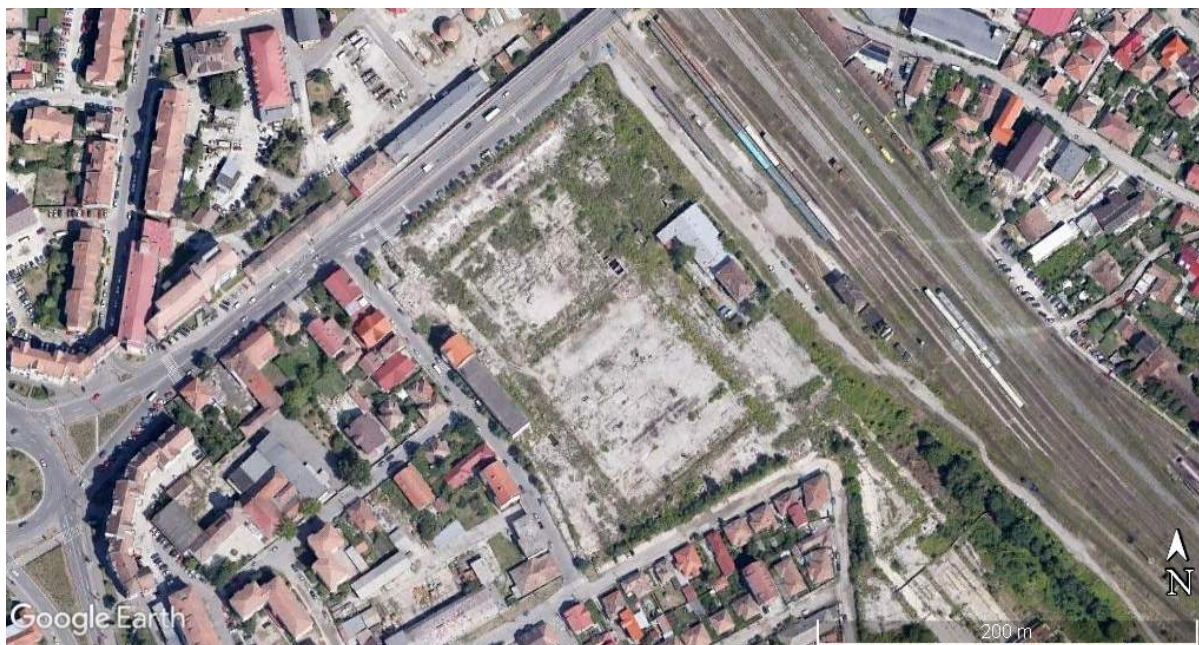

Fig. 2

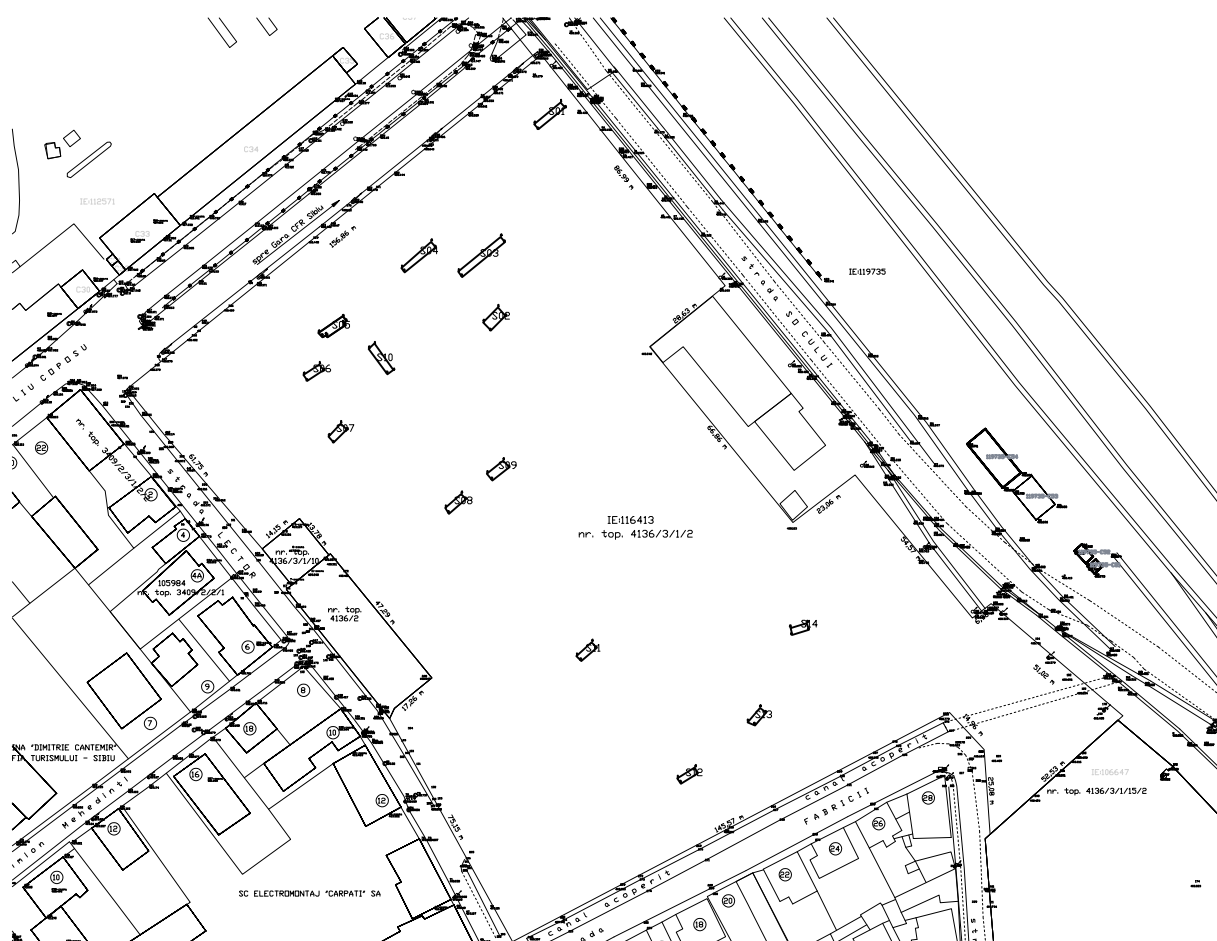

Fig. 3

Fig. 4

Fig. 5

Fig. 6

Fig. 7

Fig. 8

Fig. 9

Fig. 10

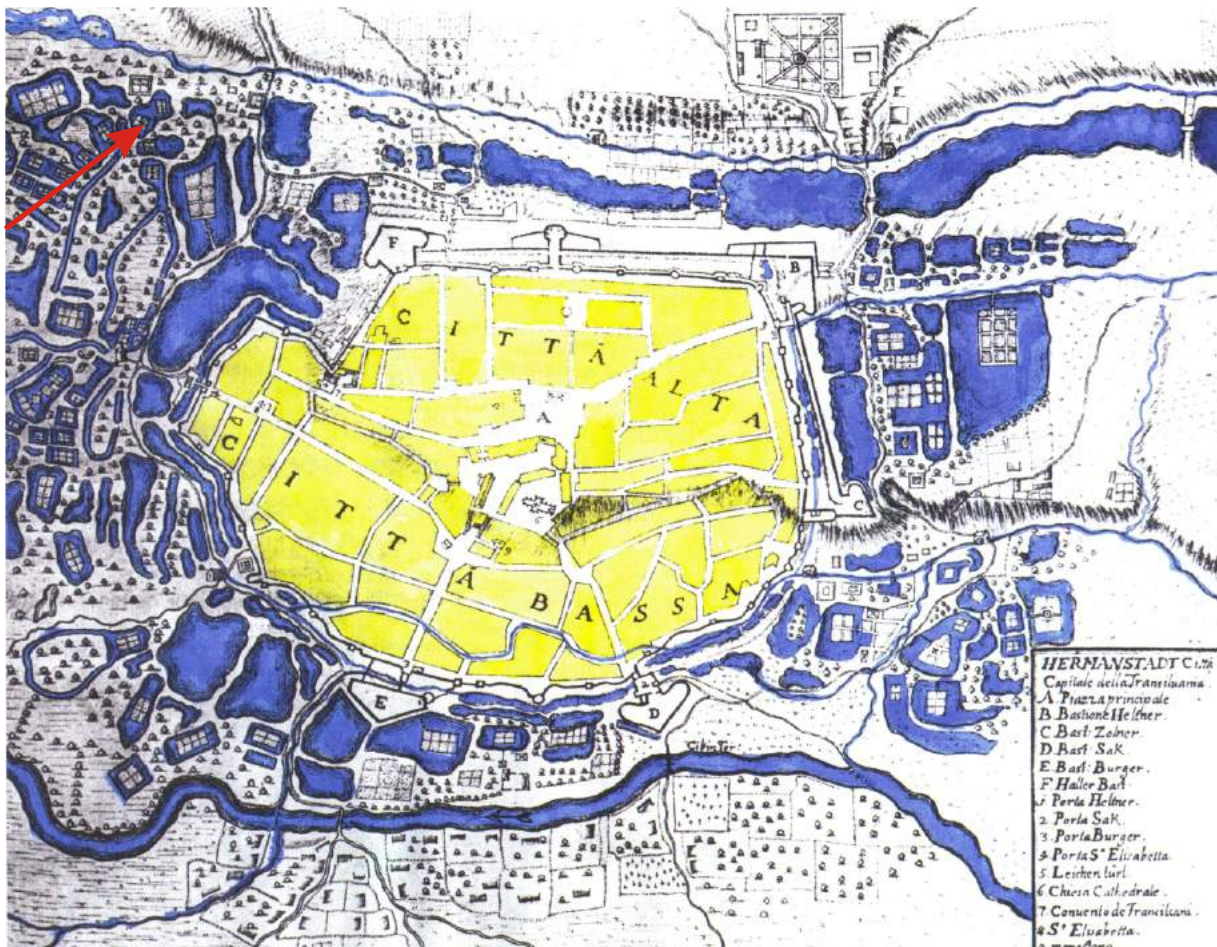

Fig. 11

Relații Interetnice în Transilvania. Militaria Mediaevalia în Europa centrală și de sud-est
Considerații privind fortificarea unui oraș medieval din Transilvania.
Băile Sibiului ca parte a sistemului de apărare

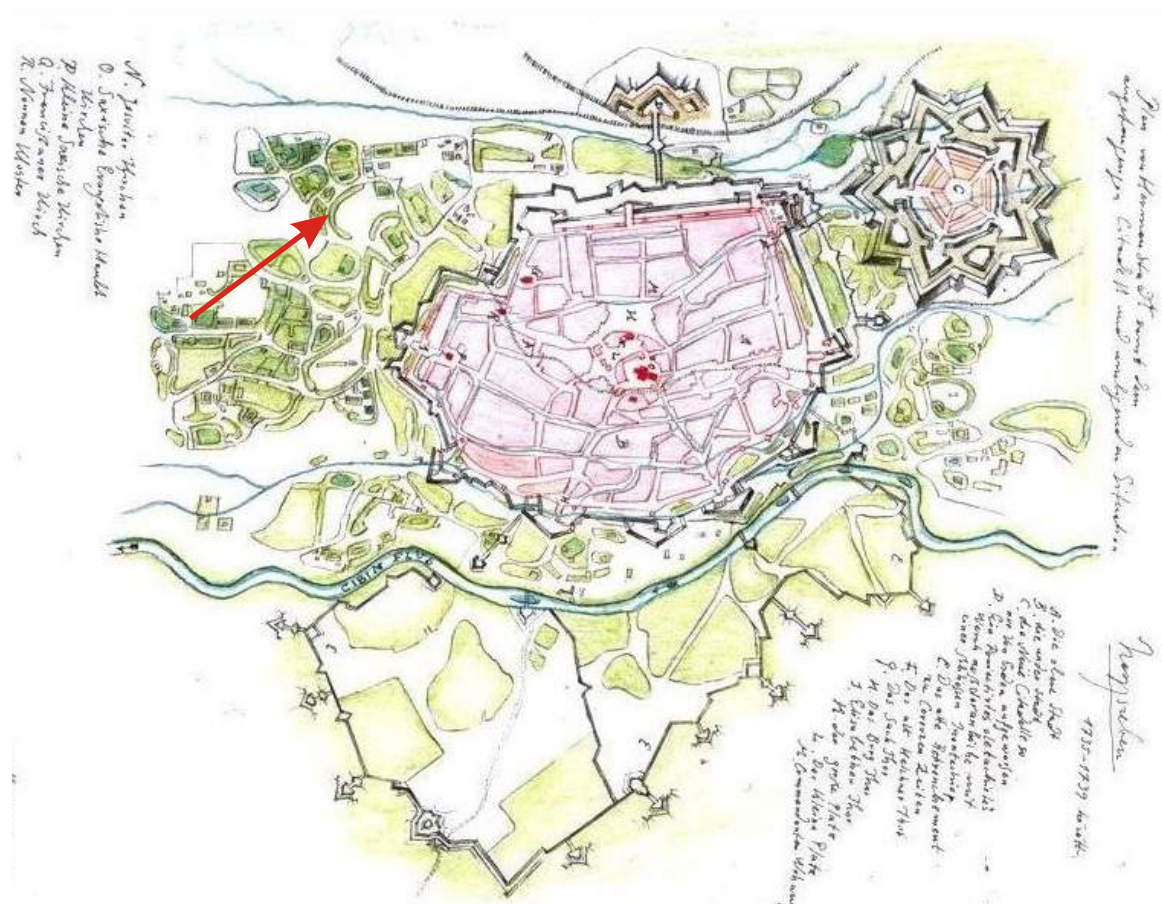

Fig. 12

Fig. 13

Fig. 14

Fig. 15

Fig. 16

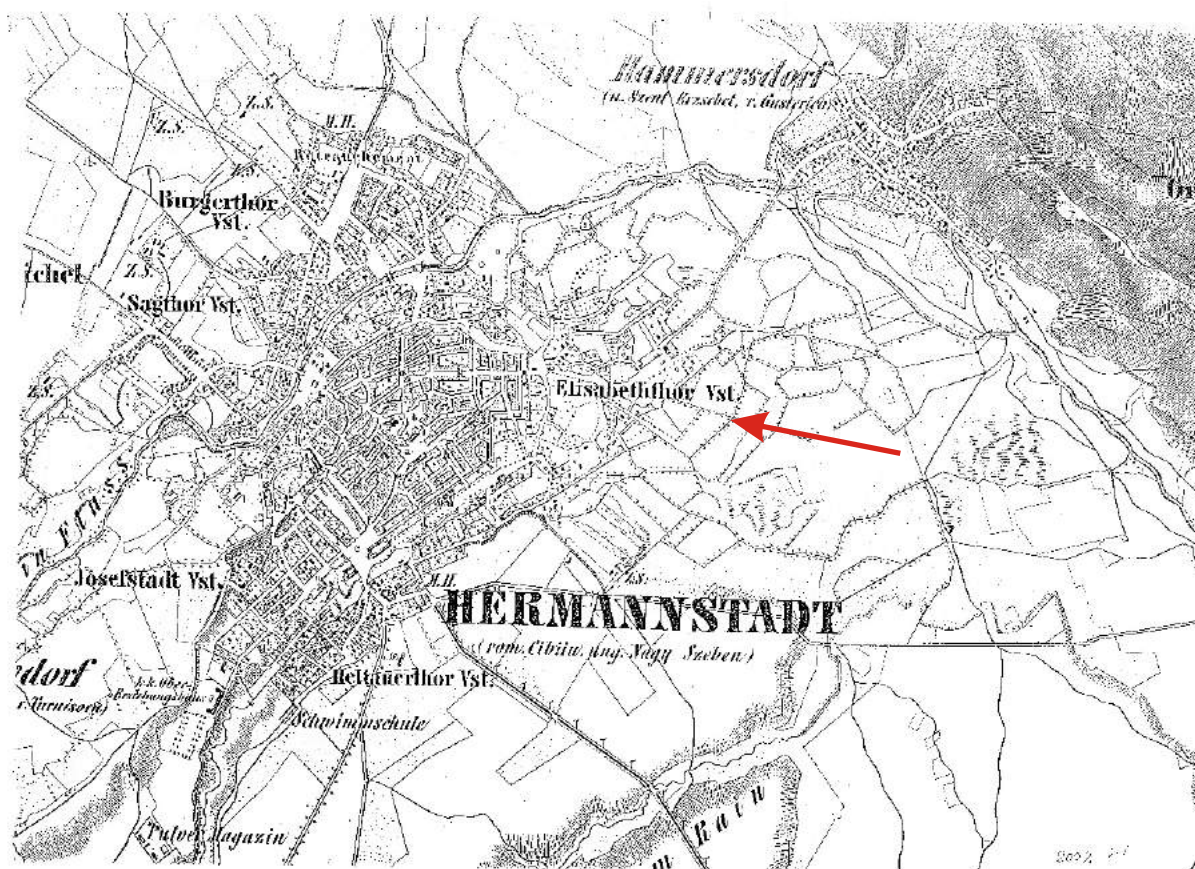

Fig. 17

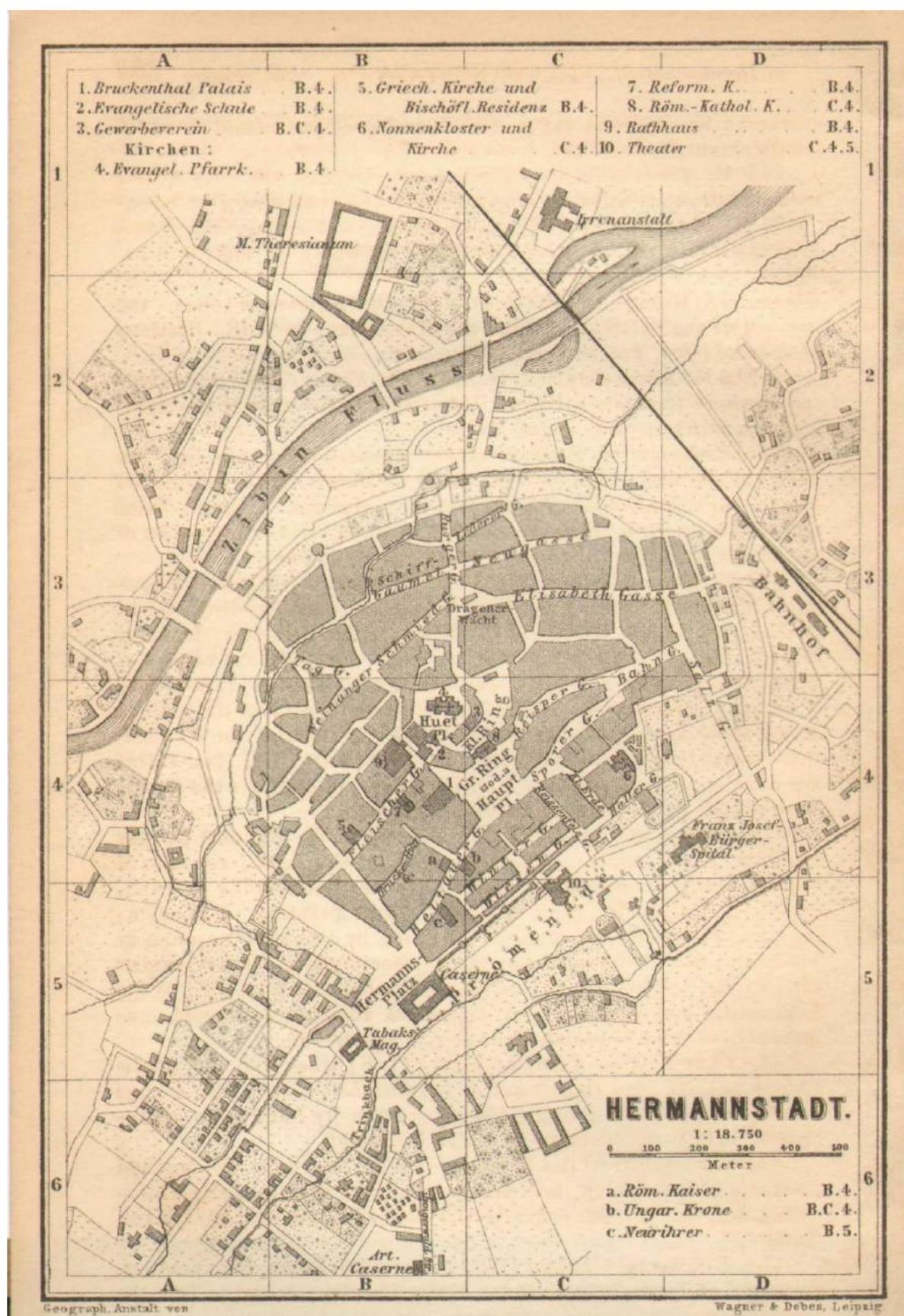

Fig. 18

Relații Interetnice în Transilvania. Militaria Mediaevalia în Europa centrală și de sud-est
Considerații privind fortificarea unui oraș medieval din Transilvania.
Băile Sibiului ca parte a sistemului de apărare

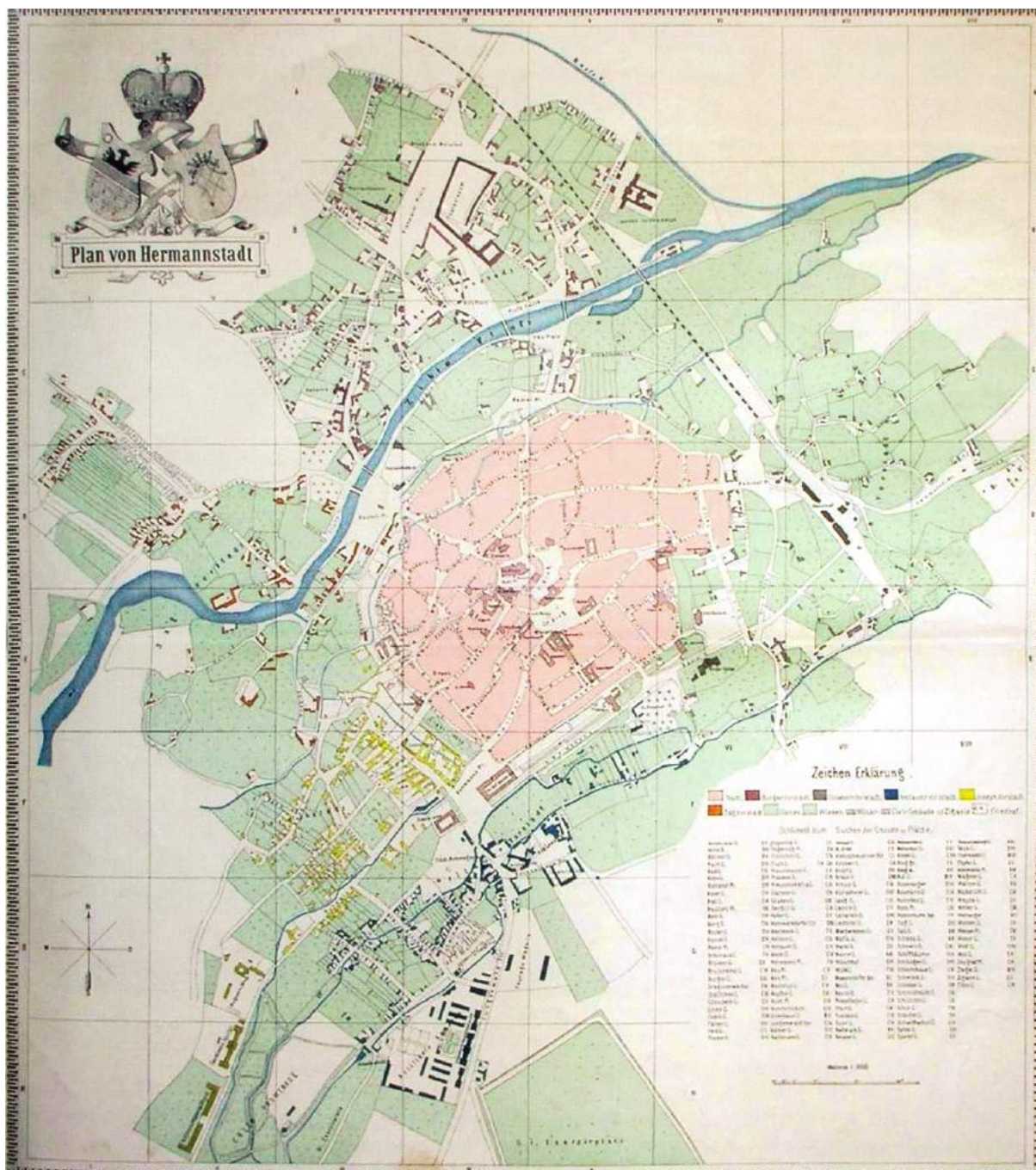

Fig. 19

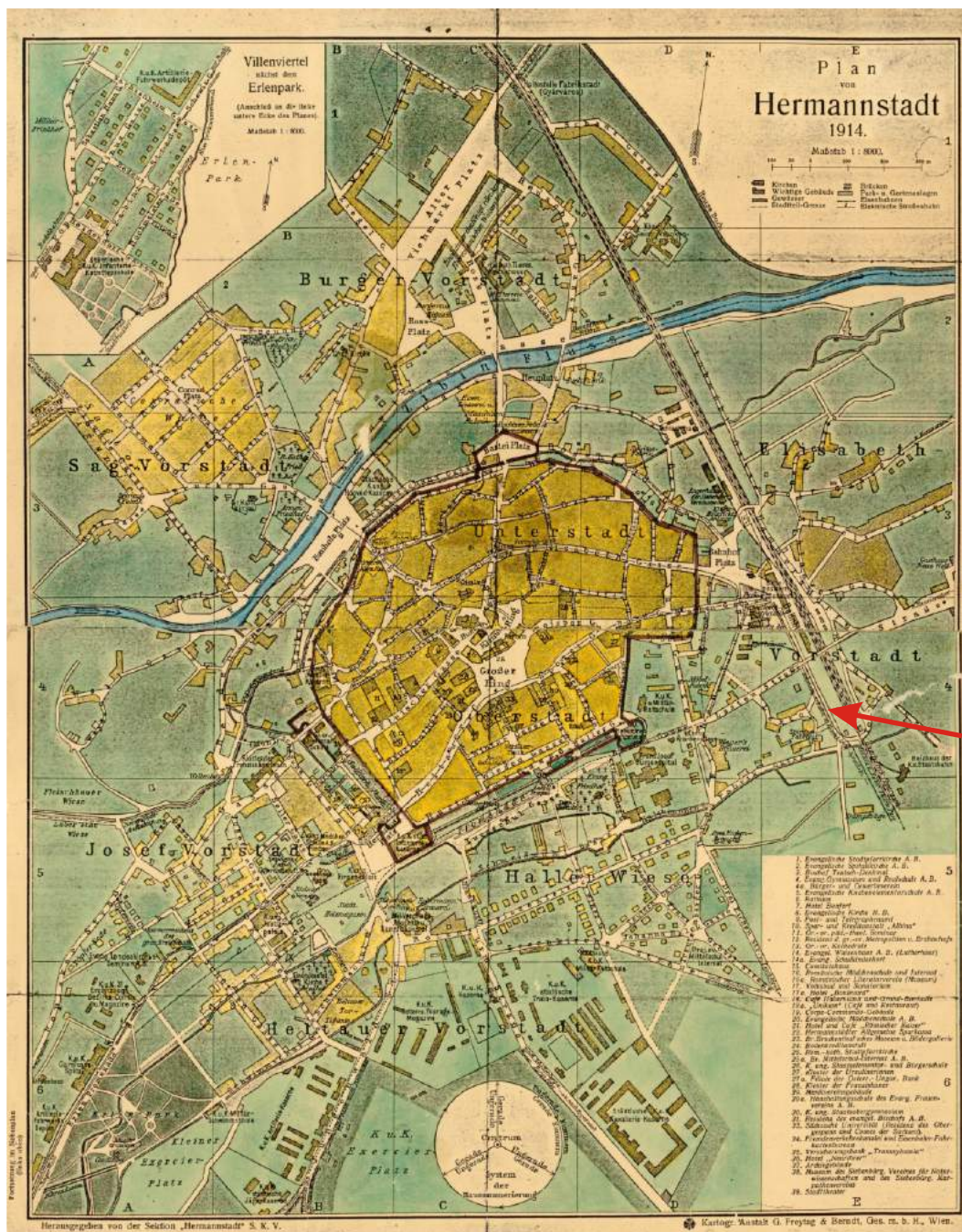

Fig. 20

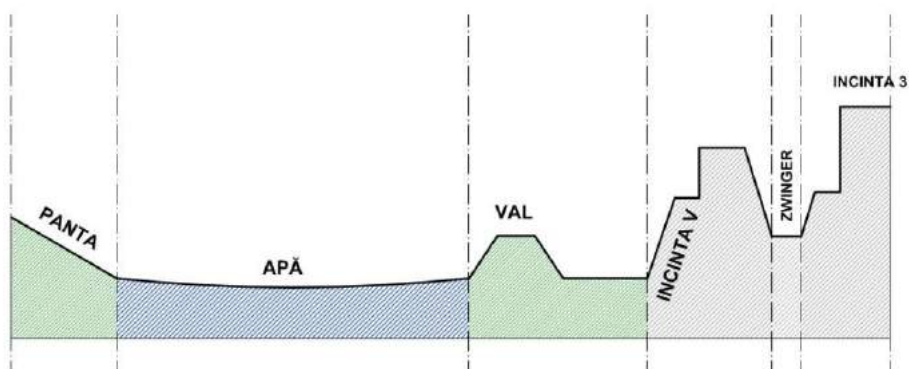

Fig. 21

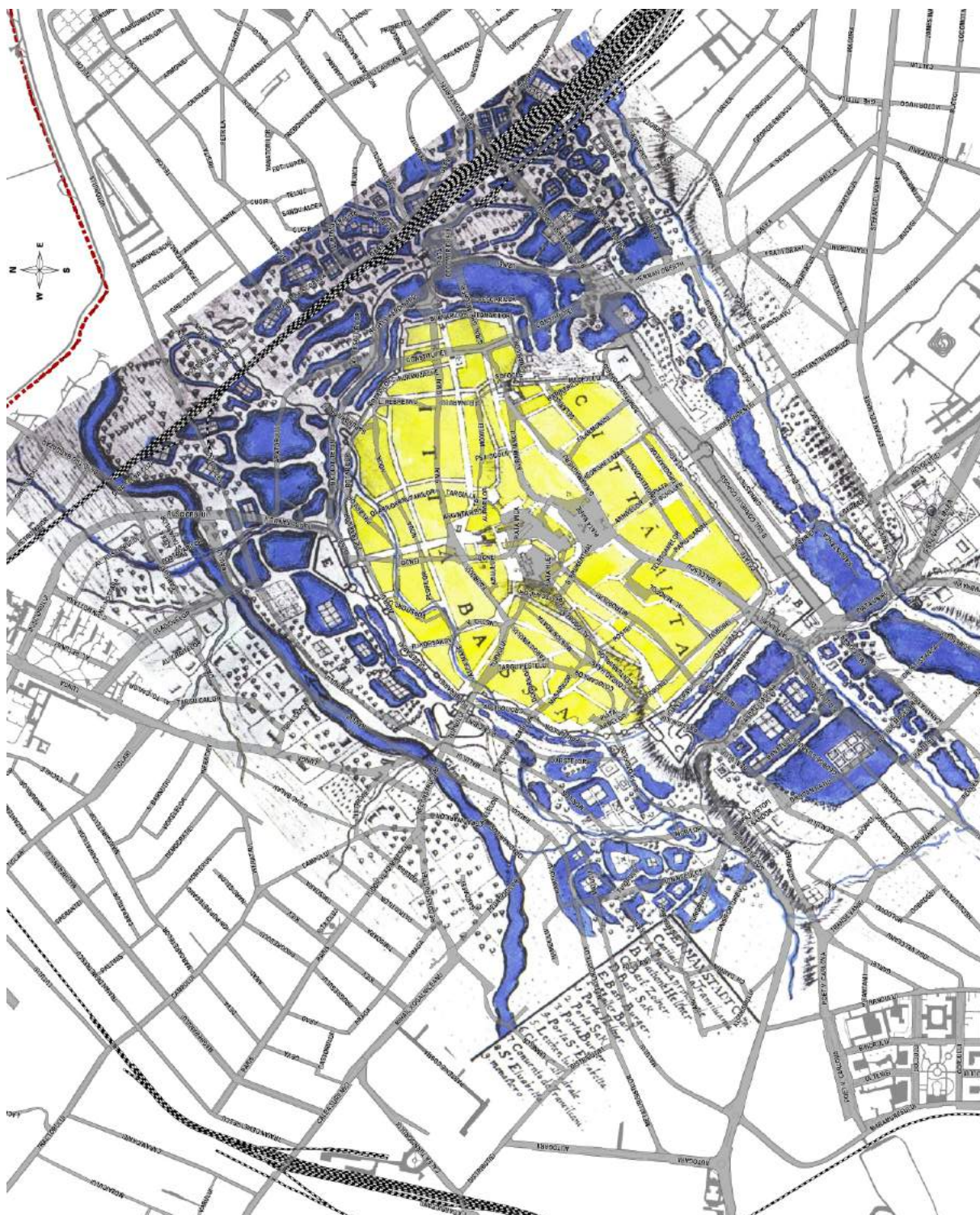

Fig. 22

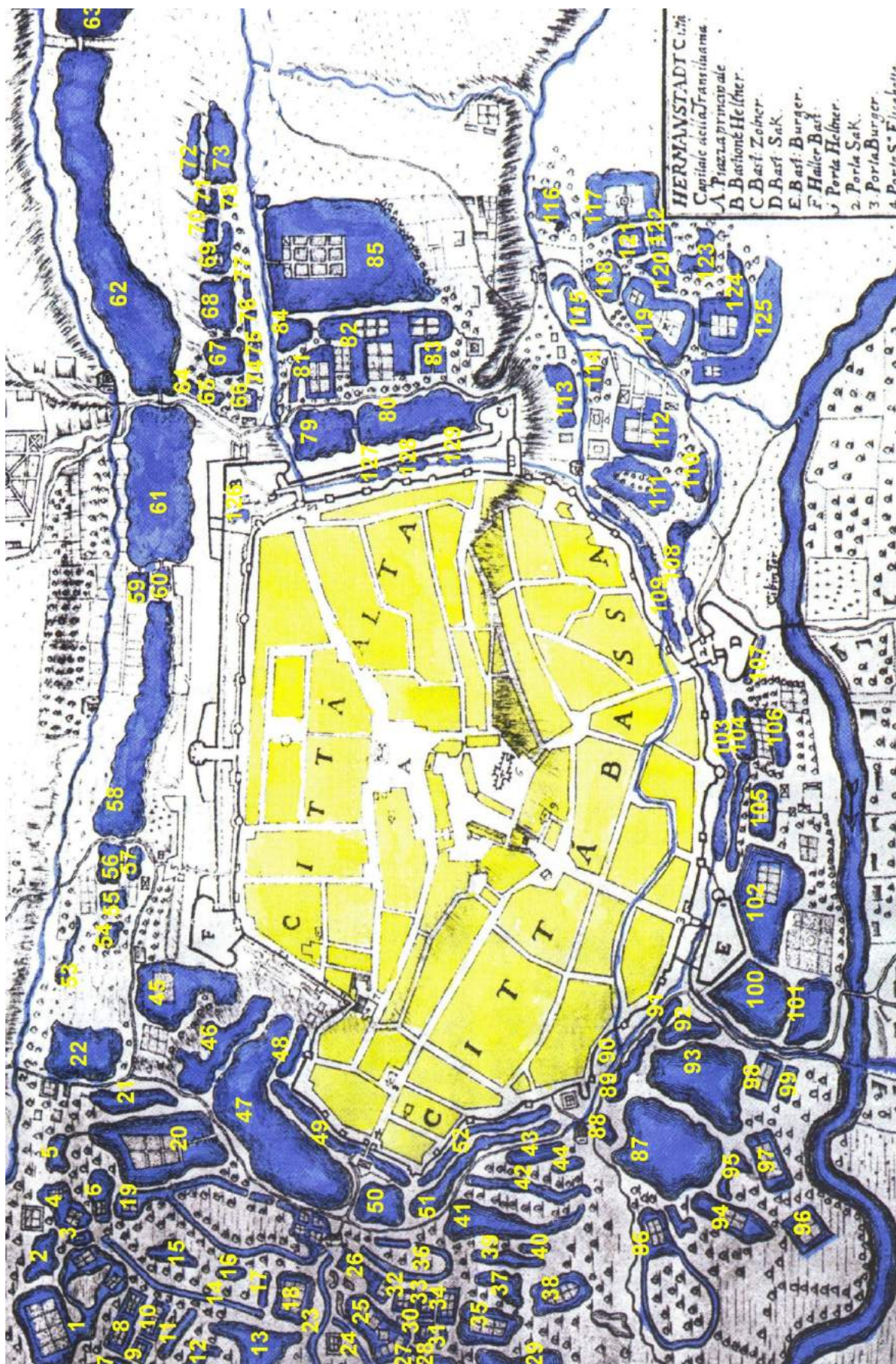

Fig. 23

A SIEGE PLAN OF MEDIAȘ MADE DURING FRANCIS II RÁKÓCZI'S WAR OF INDEPENDENCE (1705)

Andrei NACU*

Abstract: *Mediaș was an important fortified city in the Austrian-ruled Principality of Transylvania at the beginning of the 18th century. In 1705, two years after Francis II Rákóczi started a major anti-Habsburg uprising that spread to Hungary and Transylvania, Mediaș became the target of the rebel armies operating in the province. During the subsequent military engagement, a siege plan illustrating the city was produced by a foreign specialist associated with the insurgent forces.*

Keywords: *Mediaș, Rákóczi's War of Independence, siege plan, military history, Transylvania, cartography.*

Rezumat: *La începutul secolului al XVIII-lea, Principatul Transilvaniei se afla în componența monarhiei austriece, iar Mediaș era unul dintre cele mai importante orașe fortificate din provincie. În 1705, la doi ani după ce Francisc Rákóczi al II-lea a pornit o rebeliune antihabsburgică care s-a extins în Ungaria și Transilvania, orașul a fost luat cu asalt de armatele curuților. Cu această ocazie, un specialist străin din tabăra insurenților a întocmit un plan de asediu ce ilustrează Mediașul și teritoriile învecinate.*

Cuvinte cheie: *Mediaș, războiul curuților, plan de asediu, istorie militară, Transilvania, cartografie.*

Mediaș (also called Mediasch in German and Medgyes in Hungarian) is located in the historical region of Transylvania (central Romania) and was founded by German settlers (known as the Transylvanian Saxons) in the 13th century. It was granted city status in the mid-16th century and became the permanent residence of the Two Chairs or the Mediaș Chair (*Zwei Stühle / Mediascher Stuhl*), which was one of the Saxon administrative subdivisions established in southern Transylvania. An important event in the history of Mediaș occurred in 1576, when the Transylvanian voivode Stephen Báthory welcomed a Polish delegation in the city and accepted his election as King of Poland and Grand Duke of Lithuania¹.

The subject of our analysis – a 1705 siege plan of Mediaș² – is preserved in the National

Archives of Hungary and was never investigated before. As far as we can tell, this is the third oldest known plan showing the city. The military engagement that fostered the creation of the document was triggered by the start of Rákóczi's uprising in 1703. In this article, the plan will be examined, and the cartographic information will be interpreted using the written accounts of the siege. The possible identity of the author of the plan will also be disclosed.

Rákóczi's War of Independence and the events leading to the siege of Mediaș

At the end of the 17th century, the Principality of Transylvania, a vassal of the Ottoman Empire for most of the period that followed the fall and partition of the medieval Kingdom of Hungary, was conquered by the Imperial Austrian armies and was added to the Habsburg dominions. The Ottomans were forced to renounce their claims to Hungary and Transylvania by the Treaty of Karlowitz (1699). However, the Habsburg takeover and the increased fiscal and military burdens were resented by a large segment of the population, including the free peasants and serfs, townspeople and lower nobility. The political, economic and religious measures implemented by the Viennese Court also alienated members

* Institutul de Cercetări Socio-Umane, Sibiu, Romania; andreinacu1@yahoo.com.

¹ For further details regarding the history of Mediaș, see Hansotto Drotloff and Günther E. Schuster, eds., *Mediasch. Ein historischer Streifzug durch die siebenbürgisch-sächsische Stadt an der Kokel* (Hermannstadt-Bonn: Schiller, 2009).

² The plan can be viewed on the Hungarian Cultural Heritage Portal at the following address: <https://maps.hungaricana.hu/en/MOLTerkeptar/9593/?list=eyJxdWVyeSI6ICJtZWZlbn0> (accessed July 24, 2018).

of the aristocracy³. Led by Francis II Rákóczi, a preeminent landlord from Upper Hungary and son of Francis I Rákóczi (who was Prince Elect of Transylvania between 1652–1660), the opposition movement attempted to topple the Habsburg rule at the beginning of the 18th century, taking advantage of the Austrian involvement in the War of the Spanish Succession and the prospects of gaining French military support. The uprising, also known as Rákóczi's War of Independence, started in 1703 and attracted a socially and ethnically diverse following⁴. The rebels supporting Rákóczi were commonly known as the *kuruc*. This name was originally applied to the crusaders who joined the peasant insurgency of György Dózsa in 1514 but came to designate the rebels fighting against the Habsburgs in the second half of the 17th century⁵.

In 1703 and 1704, the uprising spread from Upper Hungary (nowadays Slovakia and Carpatho-Ukraine) and the Tisza Plain to Transdanubia and parts of Transylvania. In July 1704, Rákóczi was elected prince of Transylvania by an ad hoc Diet held in Alba Iulia⁶. Most of Transylvania fell to the *kuruc* armies and the depleted Habsburg troops led by field marshal Jean-Louis de Bussy-Rabutin maintained a significant foothold only in the southern part of the province⁷. By the end of 1704, the Imperial army was completely cut off from Vienna and was confined to the strongholds of Sibiu, Brașov, Deva, Mediaș

and Gherla⁸. General Simon Forgács, Rákóczi's new plenipotentiary in the region, brought reinforcements from Hungary in early 1705 and rallied the local rebels for a final assault against the remaining Habsburg units in Transylvania⁹. On the way to Sibiu, Rabutin's main base of operations, Forgács had to occupy the Saxon city of Mediaș. After holding out for over two months, the heavily outnumbered Imperial garrison defending Mediaș eventually capitulated.

City plans of Mediaș made before the siege

The first cartographic representation of Mediaș was made by Giovanni Morando Visconti, an Italian-born engineer who came to oversee the military fortifications in Transylvania after the province was annexed by the Habsburg Empire¹⁰. In 1699, Visconti published the first map of the Principality of Transylvania based on topographic measurements (*Mappa della Transilvania e Provintie contigue...*)¹¹. The printed document also incorporated detailed plans of the main settlements and fortifications in the province. Following the completion of this major project, the military engineer received his colonelcy¹².

The plan of Mediaș from Visconti's map of Transylvania (*Pianta di Medies* – Figure 1) was made at a scale of about 1: 8,000 as is oriented to the north. The street network, the three churches of Mediaș (the Church of St. Margaret, the Franciscan church and the Church of St. Nicholas' – the latter demolished in the second half of the 18th century¹³), as well as the walls, towers and bastions protecting the

³ András Magyari, "Războiul curuților și Pacea de la Satu Mare" [The Kuruc War and the Peace of Satu Mare], in *Istoria Transilvaniei. Vol. II (de la 1541 la 1711)* [History of Transylvania. Volume II (from 1541 to 1711)], eds. Ioan-Aurel Pop, Thomas Năgler and András Magyari, 2nd ed. (Cluj-Napoca: Editura Academiei Române; Centrul de Studii Transilvane, 2008), 393–395.

⁴ Ágnes R. Várkonyi, "The Last Decades of the Independent Principality (1606–1711)", in *History of Transylvania. Volume II: From 1606 to 1830*, ed. László Makkai and Zoltán Szász (Boulder: Social Science Monographs; Highland Lakes: Atlantic Research and Publications; New York: Columbia University Press, 2002), 398–400.

⁵ Piotr S. Wandycz, *The Price of Freedom: A History of East Central Europe from the Middle Ages to the Present*, 2nd ed. (London–New York: Routledge, 2017), 87.

⁶ Várkonyi, "The Last Decades", 405.

⁷ "Kriegs-Chronik Österreich-Ungarns. Militärischer Führer auf den Kriegsschauplätzen der Monarchie. III. Theil: Der südöstliche Kriegsschauplatz in den Ländern der ungarischen Krone, in Dalmatien und Bosnien", *Mittheilungen des k.u.k. Kriegsarchivs*, Neue Folge 4 (1889): 192–193.

⁸ "Kriegs-Chronik Österreich-Ungarns", 193; Carl A. Schweigerd, *Oesterreichs Helden und Heerführer: von Maximilian I. bis auf die neueste Zeit in Biographien und Charakterskizzen*, Zweiter Band (Grimma: Verlags-Comptoir, 1853), 887.

⁹ Ferdinand von Zieglauer, *Drei Jahre aus der Geschichte der Rákóczy'schen Revolution in Siebenbürgen. Vom Ausbruche der Bewegung bis zur Schlacht von Sibó*. Separatabdruck aus dem Archiv des Vereines für siebenbürgische Landeskunde, Neue Folge 8, II. Heft (Kronstadt: J. Gött & Sohn, 1868), 229.

¹⁰ Katalin Plihal, "G. M. Visconti Erdély térképe 1699-ből" [G. M. Visconti's map of Transylvania from 1699], *Cartographica Hungarica* 7 (2000): 19–21.

¹¹ Copies of this map are preserved in the Brukenthal National Museum Library (Sibiu), National Széchényi Library (Budapest), Military History Institute and Museum (Budapest), Austrian State Archives – War Archive (Vienna) and the University Library of Bologna.

¹² Plihal, "G. M. Visconti Erdély térképe", 21.

¹³ Drotloff and Schuster, *Mediasch. Ein historischer Streifzug*, 139–140.

city can be observed. The main fortifications enclosed an area of about 37 hectares and have been partially preserved. The system was built after 1490 and was upgraded in the 17th century, when several new bastions were added¹⁴.

In 1705, after the start of Rákóczi's War of Independence, Visconti made a manuscript plan showing the central Market Square and the adjacent fortified Church of St. Margaret¹⁵. The church was protected by a double wall, towers and a massive gate tower (the Bell Tower). The whole complex is known as the Castle of Mediaș and was attested for the first time in 1452¹⁶.

The 1705 plan (Figure 2) was made at a scale of 1: 2,000 and indicates a series of defensive works devised by colonel Visconti to strengthen the inner defenses of Mediaș. According to the manuscript, the castle is partially surrounded by a ditch filled with water, there is an advanced wall added to the south side and numerous buildings are transformed into redoubts, including the former Commercial Hall situated in the middle of the Market Square. The authors who analyzed this plan consider that the project was not completed¹⁷. However, the surviving accounts of the siege as well as the details from the siege plan suggest that the defenses of the castle area were at least partially upgraded.

The siege of 1705 in written sources

The most widely-known record of the battle was written shortly after the events by Thomas Scharsius, the Lutheran parish priest of Șeica Mare (or Marktschelken in German, a small town situated some 20 km southwest of

Mediaș)¹⁸. Scharsius was serving as archdeacon of Mediaș at the time of the siege. A copy of another account was discovered in the archive of the Honterus Lutheran parish in Brașov and was published in 2015¹⁹. This chronicle was written by an anonymous Transylvanian Saxon eye-witness of the military events, possibly a distinguished member of the local community²⁰. Other contemporary short descriptions of the siege were written by Samuel von Heydendorf²¹ (notary and chair judge of Mediaș), Daniel Wolff²² and Johann Schobel²³. Additional information regarding the disposition of the rebel troops around Mediaș was provided by Andreas Hann, the magistrate's secretary in 1705²⁴. Of all these accounts, the anonymous description is by far the most detailed and complete.

According to the written sources, the siege lasted between April 7 and June 13, 1705²⁵. Mediaș was defended by a small Imperial force consisting of 400 infantrymen and 150

¹⁸ "Belagerung und Einnahme von Medwisch-Verwüstung und Einäscherung von Marktschelken durch die Kuruzen", *Blätter für Geist, Gemüth und Vaterlandskunde* 3 (1839): 330–332 and Martin Müller, "Aufzeichnung des Marktschelker Pfarrers Thomas Scharsius", *Kirchliche Blätter* 7 (1915): 230–232.

¹⁹ Hansotto Drotloff and Liviu Câmpeanu, "Kuruzen gegen Kaiserlichen: die Schlacht um Mediasch. Die Belagerung der Stadt im Jahre 1705, beschrieben von einem anonymen/Curuți vs. imperiali: bătălia pentru Mediaș. Asediul orașului din 1705, descris de un contemporan anonim", in *Mediaș-750. Studii [Mediaș-750. Studies]*, vol. 1, eds. Vasile Mărculeț and Helmuth Julius Knall (Mediaș: Crisserv, 2015), 62–72.

²⁰ Drotloff and Câmpeanu, "Kuruzen gegen Kaiserlichen", 48–49.

²¹ Andreas Gräser, "Historisches Miniaturgemälde: 1. Die Belagerung von Mediasch während der Rakotzischen Unruhen im Jahre 1705", *Blätter für Geist, Gemüth und Vaterlandskunde* 7 (1843): 295–296.

²² Daniel Wolff, *Hydra Transylvanica. Das ist: Die durch den Rakotzischen Aufstand in Siebenbürgen entstandene und von dem Teutschen Hercules, d[as] i[st] Ihre Keyserl[ichen] und Königl[ichen] Majestät gedämpfte Vielköpfige Landverderbl[iche] Rebellions-Schlange. Mit schlechter Feder entworfen Anno 1708. Von Daniele Wolfio, Fillatelkensi, Pastore Ecclesiae Nadasdiensis*. Manuscript. From the Archive of the Honterus Lutheran parish in Brașov, IV F 1, Tq 121/1. Online on the British Library website, EAP040/1/3/82, <https://eap.bl.uk/archive-file/EAP040-1-3-82> (accessed August 3, 2018).

²³ Published in Drotloff and Câmpeanu, "Kuruzen gegen Kaiserlichen", 82–84.

²⁴ Published in Gräser, "Historisches Miniaturgemälde", 295.

²⁵ Müller, "Aufzeichnung des Marktschelker Pfarrers", 230.

¹⁴ Drotloff and Schuster, *Mediasch. Ein historischer Streifzug*, 84–99.

¹⁵ Kálmán Eperjesy, *A Bécsi hadilevéltár magyar vonatkozású térképeinek jegyzéke* [List of Hungarian-related maps of the Vienna War Archive] (Szeged: Szeged Városi Nyomda és Könyvkiadó, 1929), 151; Alexandru Avram and Christoph Machat, *Denkmaltopographie Siebenbürgen 5.7.1. Stadt Mediasch. Altstadt/Topografia monumentelor din Transilvania 5.7.1. Municipiul Mediaș. Centrul Istoric* (Heidelberg: Arbeitskreis für Siebenbürgische Landeskunde, 2011), 15.

¹⁶ Drotloff and Schuster, *Mediasch. Ein historischer Streifzug*, 308.

¹⁷ Eugenia Greceanu, *Monumente medievale din Mediaș [Medieval monuments from Mediaș]* (București: Meridiane, 1968), 22–23; Avram and Machat, *Denkmaltopographie Mediasch*, 15.

cavalrymen²⁶ (the anonymous chronicle gives a figure of 700 troops, infantry and cavalry), commanded by a certain captain Gerz²⁷. Notably, the garrison also included a Serbian detachment which distinguished itself in combat²⁸. Halfway through the siege, Gerz was mortally wounded and was subsequently succeeded by the second most senior officer, captain Schleuss (or Schleiss)²⁹.

The besieging army under Simon Forgács had a strength of about 25,000 men³⁰ and was mostly made of Hungarians, Germans and local Transylvanians of all ethnicities³¹. Other sources put the size of the rebel army at 15,000³² or 20,000 troops³³. In comparison, the whole city had a population of about 2,500–3,000 inhabitants at the beginning of the 18th century³⁴. According to field marshal Rabutin, the artillery mustered by Simon Forgács at the start of the battle consisted of 16 cannons and 2 mortars³⁵.

The most intense fighting occurred in the south, where a breach in the city walls was made in the initial phases of the battle, and along the south bank of the Târnava Mare river. During the siege, Mediaș was heavily bombarded by the enemy artillery and the central area around the castle and the Market Square was particularly damaged³⁶. On June 13, an agreement was reached and Mediaș was surrendered to the rebels. The Imperial garrison was allowed to retreat from Transylvania³⁷, but Johann Schobel indicates that most of the remaining troops either switched sides or were massacred after departing³⁸. The city was forced to pay a large

ransom to general Forgács (8,000 florins according to Thomas Scharsius³⁹) to be spared from devastation.

The siege plan of Mediaș⁴⁰

The 1705 siege plan (Figure 3) is preserved in the holdings of the National Archives of Hungary in Budapest (*Magyar Nemzeti Levéltár*) and is part of a map fond formerly belonging to the Forgács family⁴¹. This fond also comprises a plan of the battle of Trnava (Nagyszombat), fought in present-day Slovakia in December 1704⁴² and a sketch of a fortified position established in early November 1705 at Creaca (Karika) in northwestern Transylvania, just before the battle of Jibou (Zsibó)⁴³.

The title of the document is *Plan de Medieiche avec les attaques* ("Plan of Mediaș with the attacks"). *Medieiche* is a French orthographic transcription of the Hungarian name of the city – Medgyes. The size of the plan is 39 cm (in width) X 32 cm (in height). A label placed near the scale bar indicates that the *toise* was the measuring unit used to map the terrain. The *toise* was the standard unit of length in the Kingdom of France and was adopted in the Habsburg Empire as the *Fortifikationsklafter* later in the 18th century⁴⁴. Whereas a (Viennese) *klafter* was equal to 1.896 m⁴⁵, a *Fortifikationsklafter* and a *toise* corresponded to 1.949 m⁴⁶. Based on the measurement of the

³⁹ Müller, "Aufzeichnung des Marktschelker Pfarrers", 230.

⁴⁰ I wish to express my gratitude to Hansotto Drotloff, who observed some interesting details on the siege plan and provided me access to several sources used for the present research.

⁴¹ MNL, S – Térképtár, S Családi fondokból kiemelt térképek (17. sz.-20. sz.), S 35 Forgách család (18. sz.), nr. 2.

⁴² MNL, S – Térképtár, S Családi fondokból kiemelt térképek (17. sz.-20. sz.), S 35 Forgách család (18. sz.), nr. 1.

⁴³ MNL, S – Térképtár, S Családi fondokból kiemelt térképek (17. sz.-20. sz.), S 35 Forgách család (18. sz.), nr. 3. At the battle of Jibou (November 11, 1705), Forgács commanded the left wing of the rebel army.

⁴⁴ Johannes Dörflinger, "Vom Aufstieg der Militärkartographie bis zum Wiener Kongress (1684 bis 1815)", in *Österreichische Kartographie: von den Anfängen im 15. Jahrhundert bis zum 21. Jahrhundert*, eds. Ingrid Kretschmer and Karel Kriz (Wien: Institut für Geographie und Regionalforschung der Universität Wien, 2004), 76–77.

⁴⁵ François Cardarelli, *Encyclopaedia of Scientific Units, Weights, and Measures: Their SI Equivalences and Origins*, trans. M. J. Shields (London: Springer, 2003), 99.

⁴⁶ Dörflinger, "Vom Aufstieg der Militärkartographie", 76.

²⁶ Zieglauer, *Drei Jahre aus der Geschichte*, 231.

²⁷ Drotloff and Câmpeanu, "Kuruzen gegen Kaiserlichen", 68, 82.

²⁸ Drotloff and Câmpeanu, "Kuruzen gegen Kaiserlichen", 68–69.

²⁹ Gräser, "Historisches Miniaturgemälde", 296; Drotloff and Câmpeanu, "Kuruzen gegen Kaiserlichen", 83.

³⁰ Drotloff and Câmpeanu, 62, 82, Gräser, "Historisches Miniaturgemälde", 295.

³¹ Gräser, "Historisches Miniaturgemälde", 295; Müller, "Aufzeichnung des Marktschelker Pfarrers", 230.

³² Zieglauer, *Drei Jahre aus der Geschichte*, 230.

³³ Müller, "Aufzeichnung des Marktschelker Pfarrers", 230.

³⁴ Drotloff and Câmpeanu, "Kuruzen gegen Kaiserlichen", 48.

³⁵ Zieglauer, *Drei Jahre aus der Geschichte*, 230.

³⁶ Drotloff and Câmpeanu, "Kuruzen gegen Kaiserlichen", 63–67.

³⁷ Gräser, "Historisches Miniaturgemälde", 296.

³⁸ Drotloff and Câmpeanu, "Kuruzen gegen Kaiserlichen", 83.

scale bar units, the scale of the manuscript can be approximated to 1: 46,000.

The most obvious landscape feature of the plan is the Târnava Mare river. The course of the river changed at the northwestern periphery of Mediaș in 1730 and the bend formed near the city walls disappeared (Figure 4)⁴⁷. Another major watercourse is the Moșna stream, which discharges into the Târnava Mare to the east. Several ponds and marshes, also represented in the 1699 city plan made by Visconti, are covering a large area at the western edge of the city. The hills represented north of the Târnava Mare are known in German as the *Burgberg* ("Fortress Hill") and the *Hunsrück* ("High Ridge"). Similarly, the *Vogelstange* ("Birds Peak") and the *Buser Berg* ("Buzd Hill", named after the nearby village of Buzd – or Buszd in German) can be recognized south of the city. The road network comprises the main routes linking Mediaș to Sibiu, Sighișoara and the nearby villages of Bazna and Moșna. The bridge over the Târnava Mare, on the road to Bazna (a wooden bridge at that time), is represented as well. A preeminent building displayed outside the city walls is the mill on the Târnava Mare river (**Figure 6**)⁴⁸. The mill, considered to be one of the most beautiful in Transylvania before 1705, appears to have a single hydraulic wheel, whereas the later structure figured in the same place on the 1736 and 1750 city plans has three wheels⁴⁹. Inside Mediaș, the only features depicted in the plan are the castle complex and a branch of the Moșna stream.

If we turn our attention to the extensive field fortifications sketched in the plan, we can easily observe the rebel trenches dug at the start of the siege, on April 9, at the base of the *Vogelstange* (Figure 5). This place, now covered by the municipal cemetery, has a revealing local name: *Die Kuruzenschanze* ("The Kuruc trenches")⁵⁰. Immediately to the north, we find the breached wall near the Tailors' Bastion and the counter-trench built

by the defenders inside the city (April 12)⁵¹. This is where the garrison commander, captain Gerz, was killed on May 13⁵². Near the former Târnava Mare bend adjacent to the northwestern city walls, the plan features several buildings and trenches. This area is known as the *Baderau* (or *Bădăraua* in Romanian) and witnessed some fierce engagements on April 26 and 29⁵³. North of the river, close to the northern end of the wooden bridge, the secondary rebel trenches and artillery positions built at the end of April are displayed⁵⁴. The positions outlined around the mill were the scene of intense fighting on May 13. On that day, the rebels launched a determined attack and burned the mill. As a result, the Imperial troops abandoned their entrenchments and retreated towards the main walls⁵⁵. On the same day, a powerful assault threatening the Forkesch Gate (figured on the south side of the city) was successfully repulsed by the Serbs⁵⁶.

The four tiny silhouettes represented in the lower left corner of the document (Figure 7) correspond to the three captured Imperial scouts who were impaled by the rebels on May 4 and a fourth prisoner executed on May 7⁵⁷. The anonymous description of the siege mentions that the unfortunate victims were placed in a single row, a fact confirmed by the arrangement depicted in the plan.

While the gates, bastions and towers of Mediaș are positioned in the correct sequence (Figure 8), there are some major distortions regarding the length and orientation of the wall sections. For example, the wall west of the Stony Street Gate (which is located on the road leading to the bridge) should have exhibited a 90-degree turn to the south.

In the castle area, we can observe two buildings apparently converted into redoubts. One of the structures is situated towards the

⁴⁷ Drotloff and Schuster, *Mediasch. Ein historischer Streifzug*, 28.

⁴⁸ Drotloff and Câmpeanu, "Kuruzen gegen Kaiserlichen", 69.

⁴⁹ These two plans were reproduced in Greceanu, *Monumente medievale*, 24–25 and Avram and Machat, *Denkmaltopographie Mediasch*, 22–23. A color version of the 1750 plan was published in Drotloff and Schuster, *Mediasch. Ein historischer Streifzug*, 51.

⁵⁰ Drotloff and Schuster, *Mediasch. Ein historischer Streifzug*, 15.

⁵¹ Drotloff and Câmpeanu, "Kuruzen gegen Kaiserlichen", 63.

⁵² Drotloff and Câmpeanu, "Kuruzen gegen Kaiserlichen", 68, 82.

⁵³ Drotloff and Câmpeanu, "Kuruzen gegen Kaiserlichen", 65–66.

⁵⁴ Drotloff and Câmpeanu, "Kuruzen gegen Kaiserlichen", 66–67.

⁵⁵ Drotloff and Câmpeanu, "Kuruzen gegen Kaiserlichen", 69.

⁵⁶ Drotloff and Câmpeanu, "Kuruzen gegen Kaiserlichen", 69.

⁵⁷ Drotloff and Câmpeanu, "Kuruzen gegen Kaiserlichen", 67–68.

Market Square and the other is located north of the castle. A ditch is figured immediately to the south and west of the walls surrounding the church. Thomas Scharsius recounts that the Church of St. Margaret was turned into a storehouse during the siege and the gymnasium and parish house buildings, also located within the castle, were fortified and “transformed into bastions” [sic]⁵⁸.

The presumed author of the plan

The title and the use of a standard French unit of length (the *toise*) indicate that the author of the plan was a foreign specialist. In our opinion, the cartographer was most likely François Damoiseau, a military engineer who accompanied the *kuruc* army to Mediaș.

In early 1705, a team of French officers under the command of Marquis Pierre Puchot Des Alleurs entered Hungary through Ottoman territory. The military mission was dispatched by King Louis XIV to assist Francis II Rákóczi in his struggle against their common Habsburg enemy⁵⁹. Brigadier François Damoiseau, one of the engineers who came with Des Alleurs, was assigned to serve under Simon Forgács in Transylvania⁶⁰. Damoiseau was present at the siege of Mediaș and disagreed with the tactics employed by general Forgács. Against the better advice of the French engineer, Forgács repositioned the artillery batteries, thus prolonging the siege and raising the number of casualties among the attackers⁶¹. After the Mediaș episode, brigadier Damoiseau was charged with the fortification of the city of Mukachevo (Munkács)⁶². Towards the end of the rebellion, assisted by another French military engineer, brigadier Louis Lemaire, he restored the defenses of Uzhhorod (Ungvár). In 1710, Damoiseau was rewarded for his

services by Francis II Rákóczi and returned to France⁶³.

The war in Transylvania after the siege of Mediaș

Despite the success at Mediaș, Forgács' forces were unable to take Sibiu, a much larger and better fortified city. Nevertheless, the supply line between Sibiu and Wallachia was severed at the Turnu Roșu Pass and the city was blockaded for several months⁶⁴.

In the fall of 1705, field marshal Ludwig von Herbeville, who was dispatched from Vienna at the head of a powerful army, was progressing towards the northwestern border of Transylvania. Forgács joined Rákóczi's main army and the rebels attempted to block the advance of the Imperial host near the Someș river. Herbeville decisively defeated Rákóczi at Jibou (Zsibó) on November 11 and the ensuing operations almost ended the insurrection in the province⁶⁵.

The gains made after the battle of Jibou were short-lived, however. Field marshal Rabutin's corps was transferred to Hungary in the summer of 1706 and the rebels recaptured large areas of Transylvania⁶⁶. Mediaș was occupied by the *kuruc* soldiers for a second time and Rákóczi's partisans even convened a Diet in the city in October 1706⁶⁷. In the following years, the repeated defeats suffered in Hungary and Transylvania against the better-equipped and better-trained Austrian armies led to the ultimate failure of the insurgency. Transylvania itself was entirely lost after Rabutin returned with reinforcements in the fall of 1707 and a counter-offensive led by general Sándor Károlyi was repulsed in 1708⁶⁸. Moreover, the setbacks suffered by France during the War of the Spanish Succession deterred King Louis XIV from providing substantial assistance to the insurgents⁶⁹.

In early 1711, negotiations were conducted in the absence of Rákóczi, who was in Poland at

⁵⁸ Müller, “Aufzeichnung des Marktschelker Pfarrers”, 230.

⁵⁹ Árpád Markó, „Les soldats français dans la guerre d'indépendance du prince François II Rákóczi”, *Revue des études hongroises* 8–11 (1933): 269, 273; Anne Blanchard, “Ingénieurs de Sa Majesté Très Chrétienne à l'étranger, ou l'école française de fortifications”, *Revue d'histoire moderne et contemporaine* 20, nr. 1 (1973): 32.

⁶⁰ Markó, “Les soldats français”, 273.

⁶¹ Domokos Brenner, *Histoire des révolutions de Hongrie, où l'on donne une idée juste de son légitime gouvernement: avec les mémoires du prince François Rakoczy sur la guerre de Hongrie, Depuis 1703, jusqu'à sa fin et ceux du comte Betlem Niklos sur les affaires de Transilvanie* (La Haye: Jean Neaulme, 1739), 2:70.

⁶² Markó, “Les soldats français”, 278.

⁶³ Markó, “Les soldats français”, 278.

⁶⁴ Zieglauer, *Drei Jahre aus der Geschichte*, 236–237; Brenner, *Histoire des révolutions*, 2:70.

⁶⁵ “Kriegs-Chronik Österreich-Ungarns”, 196–198.

⁶⁶ Várkonyi, “The Last Decades”, 419; “Kriegs-Chronik Österreich-Ungarns”, 207–208.

⁶⁷ Várkonyi, “The Last Decades”, 420.

⁶⁸ Várkonyi, “The Last Decades”, 427–428; “Kriegs-Chronik Österreich-Ungarns”, 218, 226.

⁶⁹ Magyari, “Războiul curuților”, 399.

that time, and a peace treaty was eventually concluded at Satu Mare (Szatmár) on April 29, 1711⁷⁰. Refusing the general amnesty granted by the Habsburgs following the end of the war, Francis II Rákóczi, accompanied by a few loyal supporters, lived in exile in Poland, France and the Ottoman Empire for the rest of his life.

Conclusion

Rákóczi's War of Independence engulfed the eastern part of the Austrian monarchy between 1703 and 1711 and was the most significant anti-Habsburg uprising in Hungary and Transylvania before the Revolutions of 1848–1849. By the end of 1704, Mediaș was one of the last remaining strongpoints of the Imperial army in Transylvania and the city was invested by a large *kuruc* force in April 1705. The besieging army, numbering up to 25,000 men, was commanded by general Simon Forgács. After defeating several powerful assaults, the small garrison capitulated in June 1705.

The siege plan of Mediaș created during this confrontation is part of a map collection formerly belonging to the Forgács family. It is currently preserved in the National Archives of Hungary in Budapest. The title of the manuscript is *Plan de Medieiche avec les attaques* and the author is most likely brigadier François Damoiseau, a French military engineer who assisted the *kuruc* army in Transylvania in 1705.

The cartographic document is of great importance for the study of the military engagement as well as the topography of the city and its surroundings at the beginning of the 18th century. As demonstrated in the present research, the information contained in the plan can be confronted with the written accounts of the siege, especially with the anonymous description discovered only a few years ago in the archive of the Honterus parish in Brașov.

⁷⁰ Várkonyi, “The Last Decades”, 432–433.

REFERENCES / BIBLIOGRAFIE

- “Belagerung und Einnahme von Medwisch—Verwüstung und Einäscherung von Markschelken durch die Kuruzen”, *Blätter für Geist, Gemüth und Vaterlandskunde* 3 (1839): 330–332.
- “Kriegs-Chronik Österreich-Ungarns. Militärischer Führer auf den Kriegsschauplätzen der Monarchie. III. Theil: Der südöstliche Kriegsschauplatz in den Ländern der ungarischen Krone, in Dalmatien und Bosnien”, *Mittheilungen des k.u.k. Kriegsarchivs*, Neue Folge 4 (1889): 143–226.
- A. Avram, and C., Machat, *Denkmaltopographie Siebenbürgen 5.7.1. Stadt Mediasch. Altstadt/Topografia monumentelor din Transilvania 5.7.1. Municipiul Mediaș. Centrul Istoric*. Heidelberg: Arbeitskreis für Siebenbürgische Landeskunde, 2011.
- A., Blanchard, “Ingénieurs de Sa Majesté Très Chrétienne à l'étranger, ou l'école française de fortifications”, *Revue d'histoire moderne et contemporaine* 20, nr. 1 (1973): 25–36.
- D., Brenner, *Histoire des revolutions de Hongrie, où l'on donne une idée juste de son légitime gouvernement: avec les memoires du prince François Rakoczy sur la guerre de Hongrie, Depuis 1703, jusqu'à sa fin et ceux du comte Betlem Niklos sur les affaires de Transilvanie*. La Haye: Jean Neaulme, 1739.
- F., Cardarelli, *Encyclopaedia of Scientific Units, Weights, and Measures: Their SI Equivalences and Origins*, trans. M. J. Shields. London: Springer, 2003.
- J., Dörflinger, “Vom Aufstieg der Militärkartographie bis zum Wiener Kongress (1684 bis 1815)”, in *Österreichische Kartographie: von den Anfängen im 15. Jahrhundert bis zum 21. Jahrhundert*, eds. Ingrid Kretschmer and Karel Kriz, 75–167. Wien: Institut für Geographie und Regionalforschung der Universität Wien, 2004.
- H. Drotloff, and L., Câmpeanu, “Kuruzen gegen Kaiserlichen: die Schlacht um Mediasch. Die Belagerung der Stadt im Jahre 1705, beschrieben von einem anonymen/Curuți vs. imperiali: bătălia pentru Mediaș. Asediul orașului din 1705, descris de un contemporan anonim”, in *Mediaș–750. Studii [Mediaș–750. Studies]*, vol. 1, eds. Vasile Mărculeț and Helmuth Julius Knall, 47–93. Mediaș: Crisserv, 2015.
- H. Drotloff, and G. E., Schuster, eds., *Mediasch. Ein historischer Streifzug durch die siebenbürgisch-sächsische Stadt an der Kokel*. Hermannstadt–Bonn: Schiller, 2009.
- K., Eperjesy, *A Bécsi hadilevéltár magyar vonatkozású térképeinek jegyzéke* [List of Hungarian-related maps of the Vienna War Archive]. Szeged: Szeged Városi Nyomda és Könyvkiadó, 1929.
- A., Gräser, “Historisches Miniaturgemälde: 1. Die Belagerung von Mediasch während der Rakotzischen Unruhen im Jahre 1705”, *Blätter für Geist, Gemüth und Vaterlandskunde* 7 (1843): 294–296.
- E., Greceanu, *Monumente medievale din Mediaș [Medieval monuments from Mediaș]*. București: Meridiane, 1968, 22–23.
- A., Magyari, “Războiul curuților și Pacea de la Satu Mare” [The Kuruc War and the Peace of Satu Mare], in *Istoria Transilvaniei. Vol. II (de la 1541 la 1711) [History of Transylvania. Volume II (from 1541 to 1711)]*, eds. Ioan-Aurel Pop, Thomas Nágler and András Magyari, 2nd ed., 393–401. Cluj-Napoca: Editura Academiei Române; Centrul de Studii Transilvane, 2008.
- Á., Markó, „Les soldats français dans la guerre d'indépendance du prince François II Rákóczi”, *Revue des études hongroises* 8–11 (1933): 266–287.
- M., Müller, “Aufzeichnung des Marktschelker Pfarrers Thomas Scharsius”, *Kirchliche Blätter* 7 (1915): 230–232.
- K., Plihál, “G. M. Visconti Erdély térképe 1699-ből” [G. M. Visconti's map of Transylvania from 1699], *Cartographica Hungarica* 7 (2000): 1–24.
- C. A., Schweigerd, *Oesterreichs Helden und Heerführer: von Maximilian I. bis auf die neueste Zeit in Biographien und Charakterskizzen*, Zweiter Band. Grimma: Verlags-Comptoir, 1853.
- Á. R., Várkonyi, “The Last Decades of the Independent Principality (1606–1711)”, in *History of Transylvania. Volume II: From 1606 to 1830*, ed. László Makkai and Zoltán Szász, 231–512.

- Boulder: Social Science Monographs; Highland Lakes: Atlantic Research and Publications; New York: Columbia University Press, 2002.
- P. S., Wandycz, *The Price of Freedom: A History of East Central Europe from the Middle Ages to the Present*, 2nd ed.. London–New York: Routledge, 2017.
- D., Wolff, *Hydra Transylvanica. Das ist: Die durch den Rakotzischen Auffstand in Siebenbürgen entstandene und von dem Teutschen Hercules, d[as] i[st] Ihro Keyserl[ichen] und Königl[ichen] Majestät gedämpfte Vielköpfigte Landverderbl[iche] Rebellions-Schlange. Mit schlechter Feder entworfen Anno 1708. Von Daniele Wolfio, Fillatelkensi, Pastore Ecclesiae Nadasdiensis*. Manuscript. From the Archive of the Honterus Lutheran parish in Brașov, IV F 1, Tq 121/1. Online on the British Library website, EAP040/1/3/82, <https://eap.bl.uk/archive-file/EAP040-1-3-82> (accessed August 3, 2018).
- F. von, Zieglauer, *Drei Jahre aus der Geschichte der Rákóczy'schen Revolution in Siebenbürgen. Vom Ausbruche der Bewegung bis zur Schlacht von Sibó*. Separatabdruck aus dem Archiv des Vereines für siebenbürgische Landeskunde, Neue Folge 8, II. Heft. Kronstadt: J. Gött & Sohn, 1868.

Archival sources (National Archives of Hungary, Budapest – MNL):

S – Térképtár, S Családi fondokból kiemelt térképek (17. sz.-20. sz.), S 35 Forgách család (18. sz.), nr. 1, 2 and 3.

LIST OF ILLUSTRATIONS / LISTA ILUSTRĂȚILOR

- Figure 1. Giovanni Morando Visconti, Pianta di Medies (1699). After Avram and Machat, *Denkmaltopographie Mediasch/Topografia monumentelor din Mediaș*, 18.
- Figure 2. Giovanni Morando Visconti, plan of central Mediaș (1705). The defensive works devised by Visconti are labelled from M to R. After Greceanu, *Monumente medievale*, 22.
- Figure 3. The 1705 siege plan of Mediaș, *Plan de Medieiche avec les attaques*. Reproduced with permission of the National Archives of Hungary, Budapest.
- Figure 4. The road network and the main landscape features depicted in the plan
- Figure 5. Cartographic details related to the military operations.
- Figure 6. The mill on the Târnava Mare river.
- Figure 7. The four prisoners impaled by the rebels.
- Figure 8. The identification of the gates, towers and bastions of Mediaș on the siege plan

Fig. 1

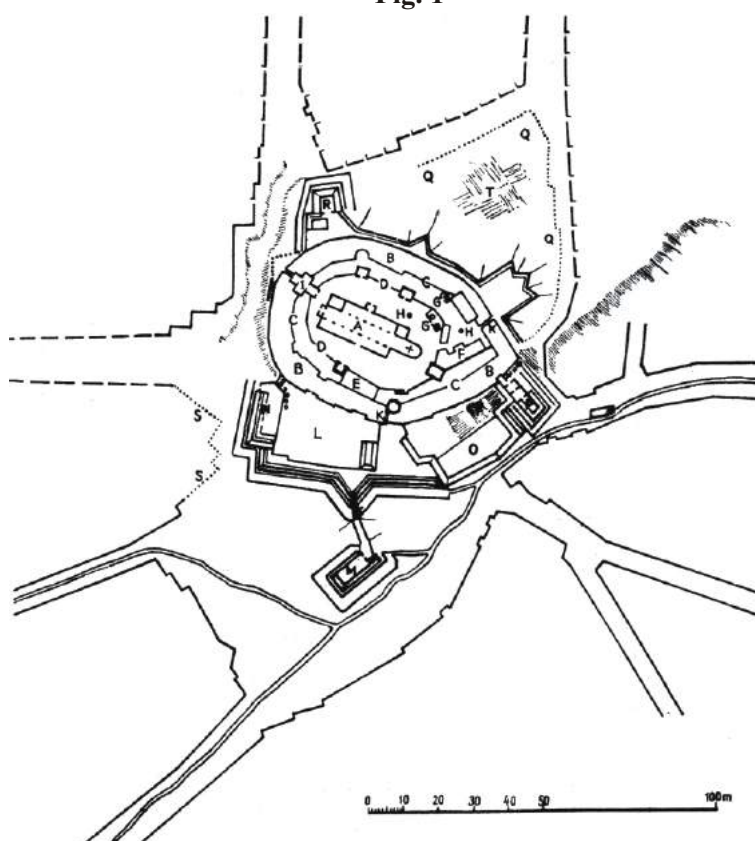

Fig. 2

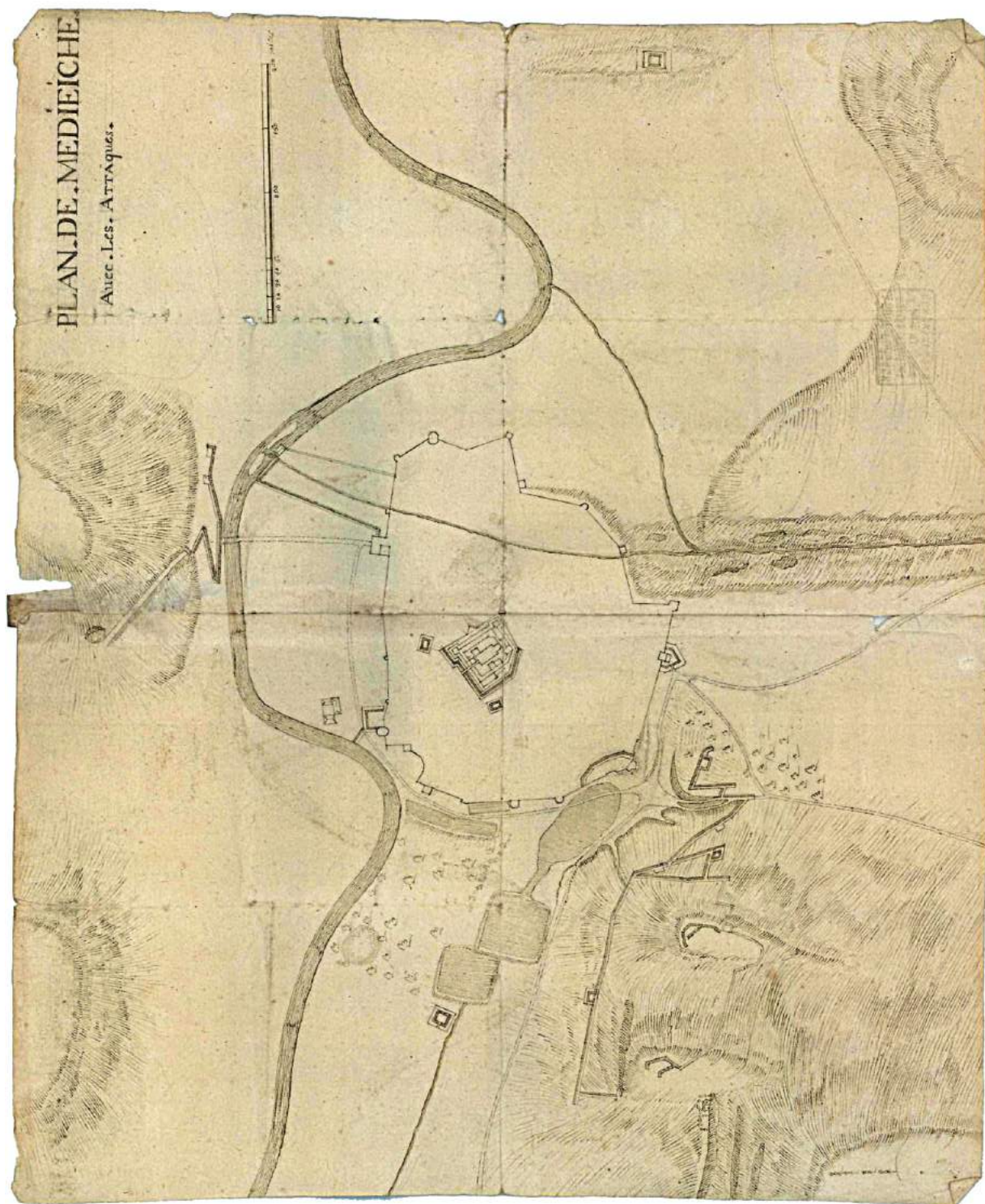

Fig. 3

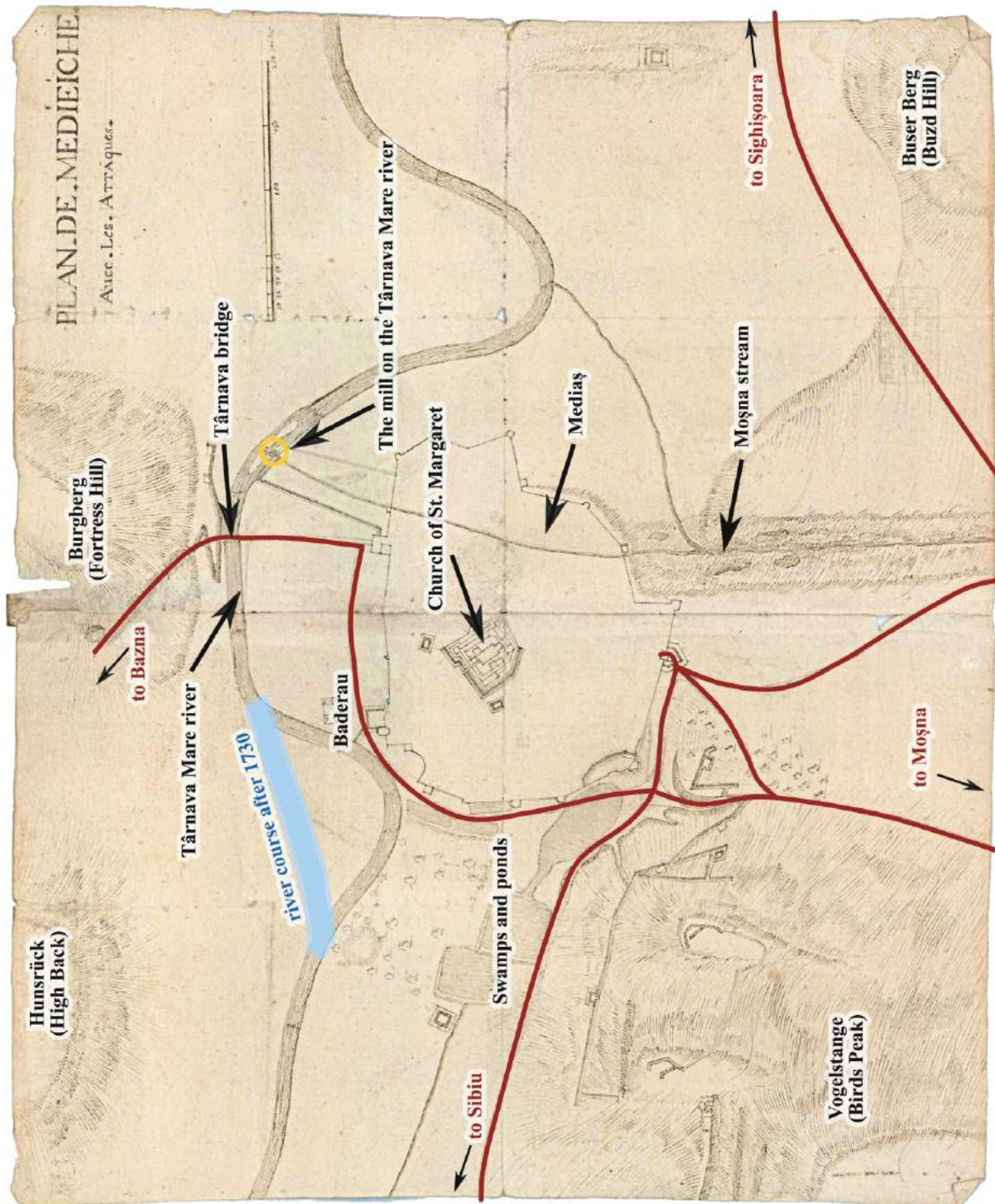

Fig. 4

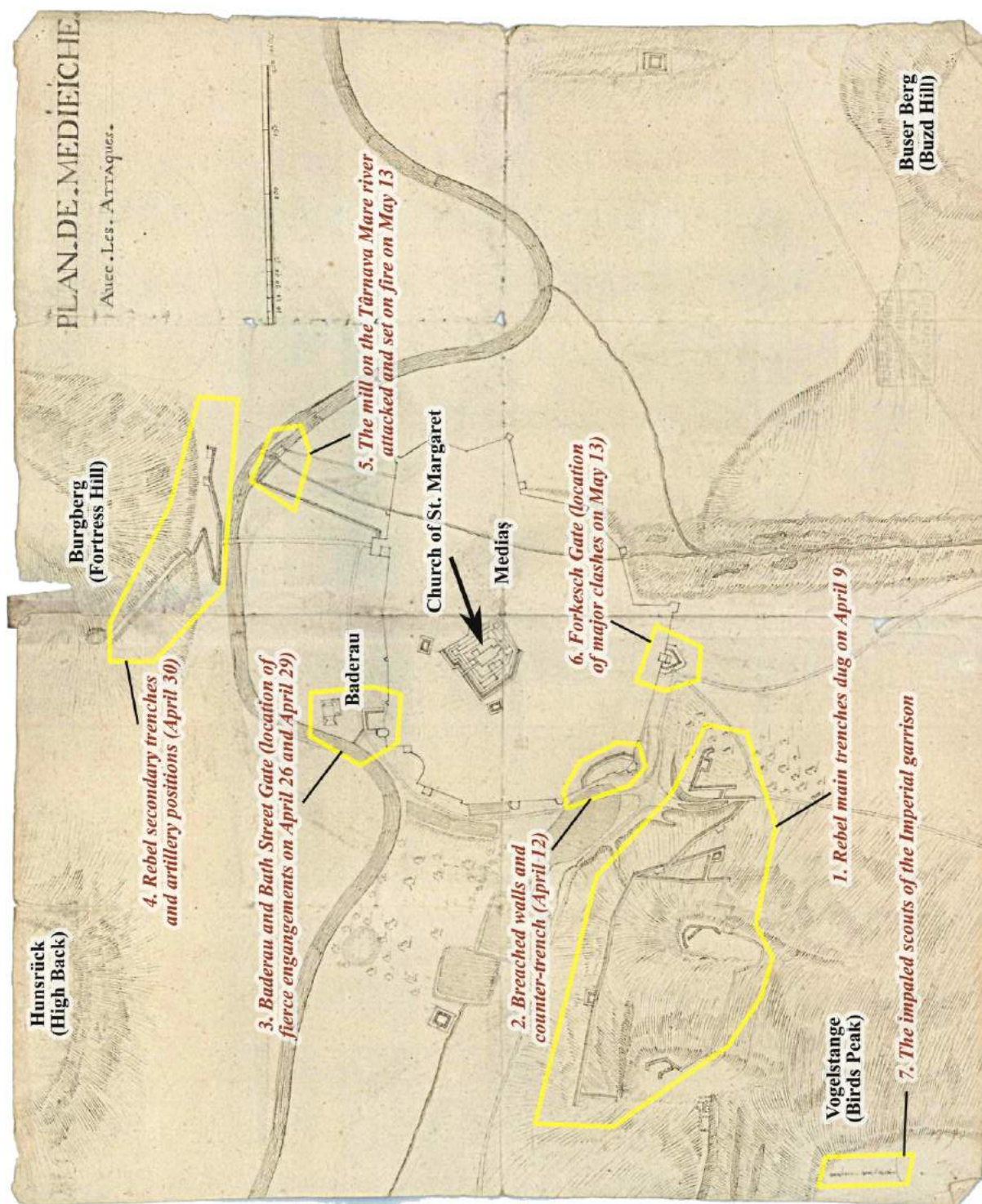

Fig. 5

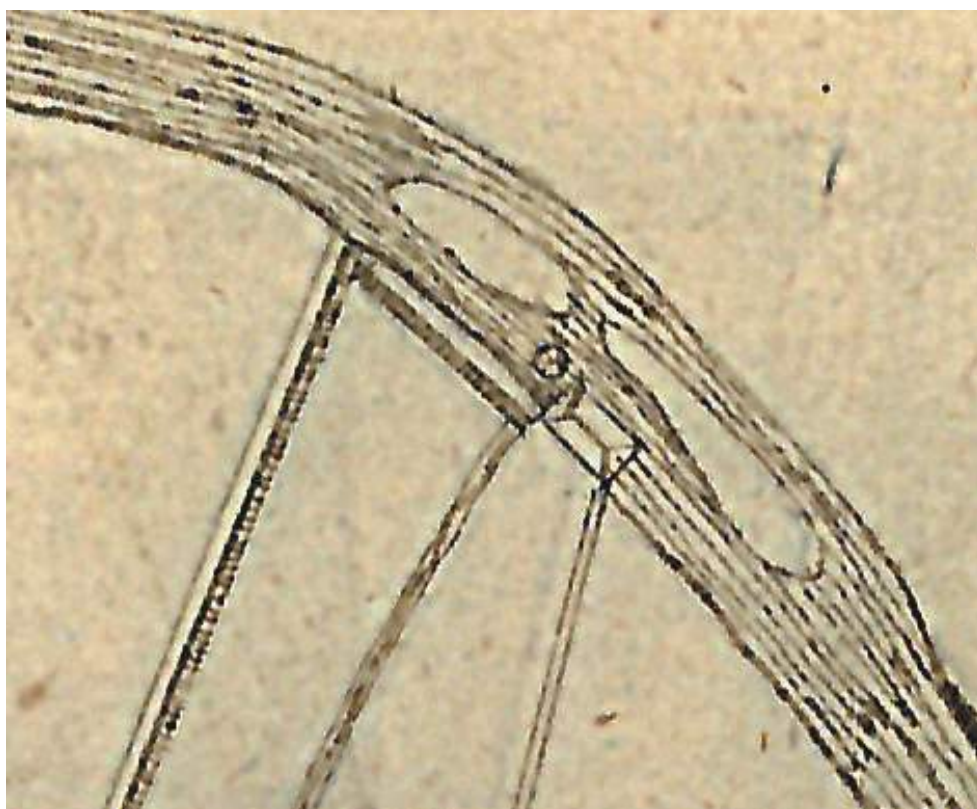

Fig. 6

Fig. 7

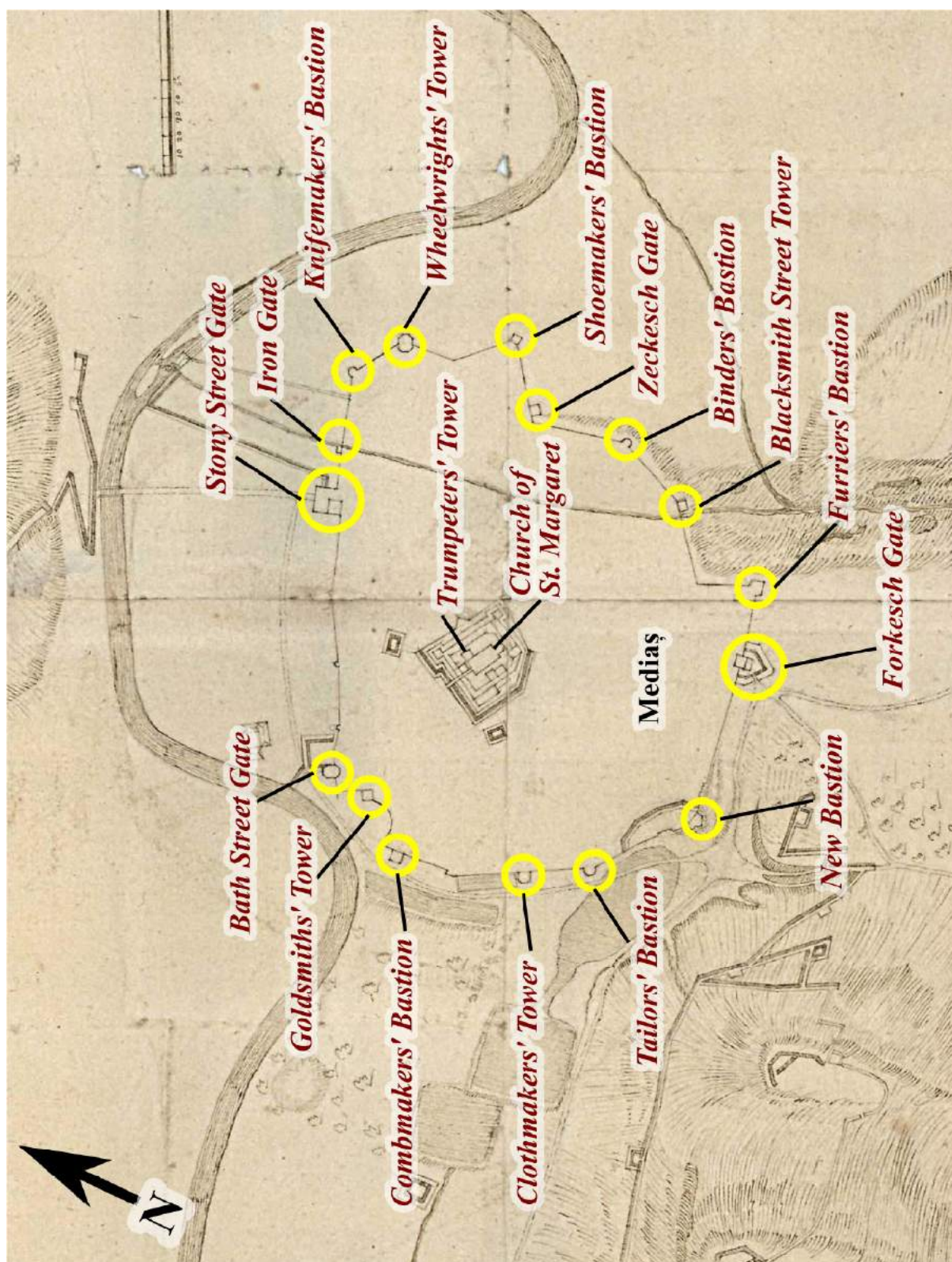

Fig. 8

**PROGRAM OF THE INTERNATIONAL CONFERENCE
INTERETHNIC RELATIONS IN TRANSYLVANIA.
MILITARIA MEDIAEVALIA IN CENTRAL AND SOUTH-EASTERN EUROPE"**
SIBIU, OCTOBER 15TH - 18TH, 2015

Section I: Archaeological Weapons, Collections, Depictions of arms and armours

Chair: Prof. Ioan Marian Țiplic PhD, Cristina Paraschiv-Talmatchi PhD

- 10³⁰-10⁵⁰ *Military Evidences of Great Migrations in Eastern Europe (The Desna Region)*, **SHINAKOV Evgeny, FEDOSOV A.** (Bryansk State University, Russia)
- 10⁵⁰-11¹⁰ *A 7th century warrior house at Iernut / Sfântu Gheorghe (Mureș County)*, **Călin COSMA** (Romanian Academy of Sciences, Institute of Archaeology and History of Art Cluj-Napoca, Romania)
- 11¹⁰-11³⁰ *Early Medieval Findings Of Lances And Javelins From The Waters Of The Carpathian Basin*, **Martin HUSÁR** (Constantine the Philosopher University in Nitra, Institute for Research of Constantine and Methodius Cultural Heritage, Nitra, Slovakia)
- 11³⁰-11⁵⁰ *Art parallels of "Garabonc" type of Byzantine swords (9th Century)*, **Valeri YOTOV** (Museum of History, Department of Archaeology, Varna, Bulgaria)
- 12⁰⁰-12²⁰ *Funerary inventory from warrior graves in Orăștie-Dealul Pemilor X2*, **Ioan Marian ȚIPLIC** („Lucian Blaga” University, Sibiu, Romania)
- 12²⁰-12⁴⁰ *Early Medieval weaponry discovered in the south-west of Dobrudja*, **Cristina PARASCHIV-TALMAȚCHI, Gabriel TALMAȚCHI** (Museum of National History and Archaeology Constanța, Romania)
- 12⁴⁰-13⁰⁰ *Late nomad ranged weaponry in the area of today's Slovakia*, **Michal HOLEŠČÁK** (Slovak Academy of Sciences, Nitra, Slovakia)

Section I: Archaeological Weapons, Collections, Depictions of arms and armours – part 2

Chair : Valeri Yotov PhD, Răzvan Pop

- 15⁴⁰-16⁰⁰ *Maces From The National Institute Of Archaeology With Museum In Sofia, Bulgaria*, **Stoyan POPOV** (University "Paisii Hilendarski", Plovdiv, Bulgaria)
- 16⁰⁰-16²⁰ *Weaponry Representations Depicted in the Chronicon Pictum Vidobonense*, **Alexandru-Florin CIOLTEI** („Lucian Blaga” University, Sibiu, Romania)
- 16²⁰-16⁴⁰ *From The Cudgel To The Spear. An Iconographic Interpretation Of Several Bas-Reliefs Of The Cathedral St. Michael, Alba Iulia*, **Sebastian CORNEANU** („Lucian Blaga” University, Sibiu, Romania)
- 16⁵⁰-17¹⁰ *Battle Knives From The Collection Of National Museum Of History, Romania*, **Silviu OȚA, Andra SAMSON** (National Museum of Romanian History, Bucharest, Romania)
- 17¹⁰-17³⁰ *Medieval Military Items discovered in Sibiu County*, **Anca NIȚOI** (Brukenthal National Museum, Sibiu, Romania), **Răzvan POP** (Sibiu County Office For Heritage, Romania)
- 17³⁰-17⁵⁰ *Arms Manufacturers of Sibiu in the First Half of the Sixteenth Century*, **Toma-Cosmin ROMAN** („Nicolae Bălcescu” Land Forces Academy, Sibiu, Romania)
- 18⁰⁰-18²⁰ *Oriental Weapons from the Collection of King Carol I of Romania: a 16th Century Yathagan*, **Mihail Ion GORGOL, Daniela VOITESCU, Liviu STOICA** (Peleș National Museum, Sinaia, Romania)

- 18²⁰-18⁴⁰ *A Late Medieval Execution Sword from Brașov (Romania)*, **Rozalinda POSEA** (Brașov County Museum, Brașov, Romania), **Anca NIȚOI** (Brukenthal National Museum, Sibiu, Romania)

War and crisis reflected in the analysis of human remains

- 18⁴⁰-19⁰⁰ *Diagnosis of malaria in historical populations. Can it be done?*, **Ioana MIHALACHE** (Babeș-Bolyai University, Cluj-Napoca, Romania), **Adriana VULPOI**, **Cătălin DOBRINESCU** (National History and Archaeology Museum, Constanța, Romania), **Vitalie BODOLICĂ**, **Beatrice KELEMEN** (Babeș-Bolyai University, Cluj-Napoca, Romania)
- 19⁰⁰-19²⁰ *Considerations on the analysis of medieval human oral microbiome*, **Cristina MIRCEA** (Babeș-Bolyai University, Cluj-Napoca, Romania), **Bogdan CIUPERCĂ**, **Marcel PÂRVU**, **Beatrice KELEMEN** (Babeș-Bolyai University, Cluj-Napoca, Romania)
- 19²⁰-19⁴⁰ *Genetics of a medieval population from Capidava, Constanța*, **Ioana RUSU** (Babeș-Bolyai University, Cluj-Napoca, Romania), **Claudia URDUZIA**, **Cătălin DOBRINESCU** (National History and Archaeology Museum, Constanța, Romania), **Beatrice KELEMEN** (Babeș-Bolyai University, Cluj-Napoca, Romania)

Section II: Archaeology of Fortifications, Military History

Chair: Adrian Ioniță PhD, Dan Băcuț-Crișan PhD

Archaeology of Fortifications

- 10³⁰-10⁵⁰ *Byzantine Fortifications at the Coast of Thessaly*, **Stavroula SDROLIA**, **Sophia DIDIOUMI** (Ephorate of Archaeological Antiquities, Larissa, Greece)
- 10⁵⁰-11¹⁰ *The Late Fortlet From Capidava (End Of The 6th – Beginning Of The 7th C. AD)*, **Dr. Ioan Carol OPRIS** (University of Bucharest, Romania), **Dr. Alexandru RAȚIU** (National Museum of Romanian History, Bucharest, Romania)
- 11¹⁰-11³⁰ *Early Medieval Fortifications on the Peaks of Meseș Mountains. A Short Insight Into the Results of Archaeological Research*, **Dan BĂCUȚ-CRIȘAN** (The History and Art County Museum, Zalău, Romania)
- 11³⁰-11⁵⁰ *„Tartaria Transsylvanica?...” A possible fortification from the time of the Tatar-Mongol invasion*, **Zeno Karl PINTER** („Lucian Blaga” University, Sibiu, Romania & Institute for Research in Social Sciences and Humanities from Sibiu - Romanian Academy), **Sabin Adrian LUCA** (Brukenthal National Museum, Sibiu, Romania)
- 12⁰⁰-12²⁰ *Recent archaeological investigations at Feldioara / Marienburg. New information about the citadel*, **Daniela MARCU ISTRATE** (Hieronymus Cultural Association, Brașov, Romania) **Adrian IONIȚĂ** („Vasile Pârvan” Institute of Archaeology, București)
- 12²⁰-12⁴⁰ *The medieval fort of Bologa / Sebesvár*, **CSOK Zsolt** (National Museum of Transylvanian History, Cluj-Napoca, Romania)
- 12⁴⁰-13⁰⁰ *From fortress to a fortified town. The evolution of defense system of Lipova in the Middle Ages*, **Florin MĂRGINEAN** (The Museum Arad, Romania)

Section II: Archaeology of Fortifications, Military History – part 2

Chair: Prof. Shinakov Evgeny PhD, Prof. Ioan Albu PhD

- 15⁴⁰-16⁰⁰ *The „Broken” Tower*, **Claudia URDUZIA** (Brukenthal National Museum, Sibiu, Romania)
- 16⁰⁰-16²⁰ *Tours de défense des monastères de Thessalie*, **Dimitrios KOUTSOGIANNIS** (Larissa, Greece)

Military History

- 16²⁰-16⁴⁰ *Military Conflicts in Foundation of State in the east and west of Europe (by the Examples of Rus and Anglo- Saxons)*, **Alexander EROKHIN**, **Evgeny SHINAKOV** (Bryansk State University, Russia)
- 16⁵⁰-17¹⁰ *The Great Battles Of The Bulgarian Middle Ages Through The Prism Of Fear Factor. Part One: Early Medieval Battles (7th – 11th C.)*, **Dimitar DIMITROV**, **Stoyan POPOV** (University "Paisii Hilendarski", Plovdiv, Bulgaria)
- 17¹⁰-17³⁰ *Cast aside. Discussing the osteobiographical profiles of ten individuals identified in a single pit from the necropolis of Capidava*, **Claudia RADU** (Babeș-Bolyai University, Cluj-Napoca, Romania), **Cătălin DOBRINESCU** (National History and Archaeology Museum, Constanța, Romania), **Vitalie BODOLICĂ** (National History and Archaeology Museum, Constanța, Romania), **Beatrice KELEMEN** (Babeș-Bolyai University, Cluj-Napoca, Romania)
- 17³⁰-17⁵⁰ *The Southern Transylvania in the 13th Century - a Border between Catholic Space and Non-catholic Space*, **Maria CRINGACI TIPLIC** (Institute for Research in Social Sciences and Humanities from Sibiu - Romanian Academy)
- 18⁰⁰-18²⁰ *The Army of the Teutonic Order during king Jan Olbracht's polish campaign in Moldavia (1497)*, **Liviu CÎMPEANU**
- 18²⁰-18⁴⁰ *The Epigraphy Of War – Mors Gloriosa*, **Ioan ALBU** („Lucian Blaga” University, Sibiu, Romania)
- 18⁴⁰-19⁰⁰ *Military Ideology of Medieval Bulgaria Illustrated in Archangel Images*, **Totka GRIGOROVA** („Paisii Hilendarski” University of Plovdiv, Bulgaria)
- 19⁰⁰-19²⁰ *The insecure country: The effects of attrition war in southern part of medieval kingdom of Hungary*, **Adrian MAGINA** (Museum of the Highland Banat, Reșița, Romania)
- 19²⁰-19⁴⁰ *Man in arms: privileged peasants in 17th century Transylvania*, **Livia MAGINA** (Museum of the Highland Banat, Reșița, Romania)
- 19⁴⁰-20⁰⁰ *Preliminary data concerning the roman necropolis and the late medieval fortification discovered in the preventive research of 2014 from A. Iancu 25, Cluj-Napoca*, **Sorin COCIȘ**, **Cosmin ONOFREI**, **D. BLAGA**, **Sz. FERENCZ**, **V. LĂZĂRESCU**.

**PROGRAM OF THE INTERNATIONAL CONFERENCE
INTERETHNIC RELATIONS IN TRANSYLVANIA.
POPULATIONS AND ETHNIC GROUPS IN CENTRAL AND SOUTH EASTERN EUROPE
– TESTIMONIES OF MATERIAL AND SPIRITUAL CULTURE IN MEDIEVAL TIMES
SIBIU, OCTOBER 13TH - 15TH, 2016**

Section I: Weaponry and fortifications

Chair: Dan BĂCUEȚ-CRIȘAN

- 10³⁰-10⁴⁵ *A 7th century warrior house at Iernut / Sfântu Gheorghe (Mureș county),* **Călin COSMA** (Romanian Academy - Institute of Archaeology and History of Art Cluj-Napoca, Romania)
- 10⁴⁵-11⁰⁰ *About a system of defensive fortifications from Dobrudja. Case Study: the stone wave,* **Cristina PARASCHIV-TALMAȚCHI, Constantin ȘOVA** (Museum of National History and Archaeology Constanța, Romania)
- 11⁰⁰-11¹⁵ *New Data About The Character And The Chronology Of The Archaeological Vestiges From Jac „Cămnin” („Cămnin” Hill), Sălaj County,* **Dan BĂCUEȚ-CRIȘAN** (The History and Art County Museum, Zalău, Romania)
- 11¹⁵-11³⁰ *Medieval Flanged Maces Preserved at Georgian National Museum,* **Irakli BAKRADZE**, (Georgian National Museum, Georgia)
- 11⁴⁰-11⁵⁵ *The military role of Temesvár / Timișoara and the count of Temes / Timiș in the Middle Ages,* **István PETROVICS** (University of Szeged, Hungary)
- 11⁵⁵-12¹⁰ *The inscriptions of the southern tower of Bran castle (cca. 1580-1678),* **Ioan ALBU** („Lucian Blaga” University, Sibiu, Romania), **Iulian OLTEANU**
- 12¹⁰-12²⁵ *Preliminary Archaeological Data about Ineu Fortress,* **Florin MĂRGINEAN** (The Museum, Arad, Romania), **Zsolt CSÓK** (National Museum of Transylvanian History, Cluj-Napoca, Romania), **LÁSZLÓ Keve** (Mureș County Museum, Târgu Mureș, Romania)
- 12²⁵-12⁴⁰ *An inventory of the castle Aghireșu in the 17th Century,* **Livia MAGINA** (Museum of the Highland Banat, Reșița, Romania).
- 12⁴⁰-12⁵⁵ *The fortress of Caransebeș in the 17th Century,* **Adrian MAGINA** (Museum of the Highland Banat, Reșița, Romania).

Section II: Churches and funerary rituals

Chair: Florin MĂRGINEAN

- 16⁰⁰-16¹⁵ *The issue of biritual graves from the Carpatian Basin,* **George TOMEGEA** (The Astra National Museum Complex, Sibiu, Romania)
- 16¹⁵-16³⁰ *Archaeological notes on the medieval necropolis from Capidava (Constanța County),* **Zeno Karl PINTER** („Lucian Blaga” University, Sibiu, Romania & Institute for Research in Social Sciences and Humanities from Sibiu - Romanian Academy), **Claudia URDUZIA** (Brukenthal National Museum, Sibiu, Romania)
- 16³⁰-16⁴⁵ *Anthropological notes on the medieval necropolis from Capidava (Constanța County),* **Beatrice KELEMEN** (Babeș-Bolyai University, Cluj-Napoca, Romania)
- 16⁴⁵-17⁰⁰ *The site of the “Church on the Hill” in Sighișoara: a debate about the oldest buildings,* **Daniela MARCU** (associate researcher, „Vasile Pârvan” Institute of Archaeology, București, Romania)

- 17¹⁰-17²⁵ *At the border between the Middle Ages and Modernity. The painter Urs Broină and the church from Cubleșu, Sălaj County*, **Sebastian CORNEANU** („Lucian Blaga” University, Sibiu, Romania)

Section III: Archaeological testimonies of daily life

Chairs: Zeno Karl PINTER

- 17²⁵-17⁴⁰ *Considerations on technique form and incised sandy pottery decoration from Capidava (9th - 11th Centuries)*, **Simona Maria CURSARU HERLEA** („Lucian Blaga” University, Sibiu, Romania)
- 17⁴⁰-17⁵⁵ *Medieval inhabiting features from Sighișoara Dealul Viilor – site Necropolis*, **Adrian IONIȚĂ** („Vasile Pârvan” Institute of Archaeology, București, Romania)
- 17⁵⁵-18¹⁰ *Jewellery Items Discovered in Metal Detection in Southern Transylvania (14th – 15th centuries)*, **Anca NIȚOI** (Brukenthal National Museum, Sibiu, Romania), **Răzvan POP** (Sibiu City Hall, Romania)
- 18¹⁰-18²⁵ *From the medieval to the neoclassical Athens: The ideological transformation of the new city*, **Sophia DIDIOUMI** (Aristotele University of Thessaloniki - Department of History and Archaeology), **Maria DANIIL** (Building Project Department in the Municipality of Athens, Athens, Greece).

PROGRAM OF THE INTERNATIONAL CONFERENCE
INTERETHNIC RELATIONS IN TRANSYLVANIA.
WAR AND PEACE SHAPING THE MEDIEVAL LIFE OF CENTRAL AND SOUTH-EASTERN
EUROPE
SIBIU, OCTOBER 19TH - 22TH, 2017

Section I: Patrimonial Traces of Wars

Chairs: **prof. habil. Călin COSMA, PhD; Dan BĂCUEȚ-CRIȘAN, PhD**

- 10⁰⁰-10²⁰ *Axes of 7th – 8th Centuries Discovered on the Territory of Transylvania*, **Călin COSMA** (Romanian Academy - Institute of Archaeology and History of Art, Cluj-Napoca, Romania)
- 10²⁰-10⁴⁰ *"Bulgarian Type" Sabers from Vatevi Collection in City of Plovdiv, Bulgaria*, **Stoyan POPOV** (Plovdiv University „Paissii Hilendarski“, Plovdiv, Bulgaria)
- 10⁴⁰-11⁰⁰ *About an Early Mediaeval Battle Axe with Rare Formal Characteristics Found in Sălaj County*, **Dan BĂCUEȚ-CRIȘAN** (History and Art Museum, Zalău, Romania)
- 11⁰⁰-11²⁰ *Dealul Sânpetru – Hunedoara. An Early Medieval Fortification and its Surroundings*, **CSÓK Zsolt** (National Museum of Transylvanian History, Cluj-Napoca, Romania), **Diana IEGĂR** (County Museum Satu Mare, Romania)
- 11³⁰-11⁵⁰ *A few observations concerning the fortifications from Slon, Prahova County*, **Bogdan CIUPERCĂ** (History and Archaeology Museum of Prahova County, Ploiești, Romania), **Andrei MĂGUREANU** (Romanian Academy – “Vasile Pârvan” Institute of Archaeology, Bucharest Romania)
- 11⁵⁰-12¹⁰ *Archaeological Highlights Regarding the Early Medieval Fortified Settlement from Hârșova (Constanța County)*, **Cristina PARASCHIV-TALMAȚCHI** (Museum of National History and Archaeology Constanța, Romania)
- 12¹⁰-12³⁰ *About the Defensive System of the Early Medieval Settlement from Oltina and other Military Character Proofs*, **Constantin ȘOVA** (Museum of National History and Archaeology Constanța, Romania)
- 12⁴⁰-13⁰⁰ *The Main Tendencies of the 10th–13th Centuries Arms and Armour Development on the Territory of Belarus*, **Mikalai PLAVINSKI** (International Sakharov Environmental Institute of Belarusian State University, Minsk, Belarus)
- 13⁰⁰-13²⁰ *Initial Fortification of Minsk Castle in the Context of Medieval Eastern European Fortification Development*, **Vadzim KOSHMAN, Mikalai PLAVINSKI** (Institute of History of the National Academy of Sciences of Belarus / International Sakharov Environmental Institute of Belarusian State University, Minsk, Belarus)
- 13²⁰-13⁴⁰ *Some Archaeological and Historical Ideas about the Fortified Church from Cisnădie / Sibiu*, **Maria Emilia ȚIPLIC** (Romanian Academy – The Institute of Socio-Human Research, Sibiu, Romania), **Ioan Marian ȚIPLIC** (“Lucian Blaga” University of Sibiu – Department of History, Patrimony and Protestant Theology, Sibiu, Romania)
- 15²⁰-15⁴⁰ *Archaeological data concerning the beginnings of the fortified church from Alma Vii, Sibiu County*, **Andrei MĂGUREANU, Despina MĂGUREANU, Cătălin CONSTANTIN, Sebastian MATEI** (Romanian Academy – “Vasile Pârvan” Institute of Archaeology, Bucharest Romania)
- 15⁴⁰-16⁰⁰ *Hand-held firearms in Central Europe in the 14th-15th c.*, **Piotr STRZYŻ** (Institute of Archaeology and Ethnology of the Polish Academy of Sciences, Łódź, Poland)

- 16⁰⁰-16²⁰ *The Rhodope fortification system and its role in the military conflicts between Mediaeval Bulgaria, Byzantium, the Latin empire and the Ottomans*, **Stoyan POPOV**, **Dimitar DIMITROV** (Plovdiv University „Paissii Hilendarski“, Plovdiv, Bulgaria)
- 16³⁰-16⁵⁰ *Attributes of the warriors from the Galician-Volyn lands*, **TERSKY Sviatoslav** (National University "Lviv Polytechnic", Lviv, Ukraine)
- 16⁵⁰-17¹⁰ *Hungarian Mercenary Hussars at the Jagellonian Court In Cracow in the End of 15th – First Third 16th Centuries: Arms, Armour and Tactics*, **Volodymyr HUTSUL** (Uzhorod National University, Ukraine)
- 17¹⁰-17³⁰ *Two Iron Forged 16th Century Guns from the Collection of Lviv Historical Museum*, **Mariana VERKHOTUROVA** (National University "Lviv Polytechnic", Lviv, Ukraine)
- 17³⁰-17⁵⁰ *Rise and Fall. The Story of a Border Fortification between Wallachia and Transylvania*, **Claudia URDUZIA** (Brukenthal National Museum, Sibiu, Romania)

Section II: Teachings of War and Peace

Chairs: prof. habil. Ioan Marian ȚIPLIC, PhD; Piotr N. KOTOWICZ, PhD

- 10⁰⁰-10²⁰ *The Roman Defense Strategy on the Danube Limes in Late Antiquity, according to Historical Sources of Antiquity*, **Stanislav Nikolov BOYANOV** (University of Plovdiv "Paisii Hilendarski", Department of History and Archeology, Plovdiv, Bulgaria)
- 10²⁰-10⁴⁰ *The Funeral Rites in Transylvania in 8th to 10th Century: the Cremation Necropolis from Păuca / Sibiu*, **Ioan Marian ȚIPLIC** ("Lucian Blaga" University of Sibiu – Department of History, Patrimony and Protestant Theology, Sibiu, Romania), **Maria Emilia ȚIPLIC** (Romanian Academy – The Institute of Socio-Human Research, Sibiu, Romania), **George TOMEGEA** (The Astra National Museum Complex, Sibiu, Romania)
- 10⁴⁰-11⁰⁰ *Genetic structures in the medieval necropolis from Capidava. Results of 2011-2017 campaigns*, **Beatrice KELEMEN** (Institute for Interdisciplinary Research in Bio-Nano-Sciences, Molecular Biology Center, Babeș-Bolyai University, Cluj-Napoca, Romania)
- 11⁰⁰-11²⁰ *The Woman-warrior in the West Slavonic World? Between Myth and Reality*, **Tomasz KURASINSKI**, **Kalina SKORA** (Institute of Archaeology and Ethnology Polish Academy of Sciences, Lodz, Polonia)
- 11³⁰-11⁵⁰ *The Saxon Clergy, Warfare and Military Obligation in Twelfth-Thirteenth-Century Transylvania. Preliminary Considerations*, **Cosmin IGNAT** ("ASTRA" National Museum Complex, Sibiu, Romania)
- 11⁵⁰-12¹⁰ *Siege techniques applied by the army of Johannitsa, the emperor of Romanians and Bulgarians, between 1201 and 1207*, **Alexandru MADGEARU** (Institute for Defence Studies and Military History – București, Romania)
- 12¹⁰-12³⁰ *The beginnings of Feldioara fortress in terms of traditional dating and radiocarbon dating*, **Adrian IONIȚĂ** (Romanian Academy – "Vasile Pârvan" Institute of Archaeology, Bucharest, Romania), **Daniela MARCU ISTRATE** (Romanian Academy – "Vasile Pârvan" Institute of Archaeology, Bucharest, Romania), **Sebastian DOBROTĂ**, **Corina SIMION**, **Iuliana STANCIU**, **Tiberiu SAVA**
- 12⁴⁰-13⁰⁰ *War and Religious Conversions in the Fourteenth-Century Romanian Principality of Wallachia*, **Ioan ALBU** ("Lucian Blaga" University of Sibiu, Romania)
- 13⁰⁰-13²⁰ *Between East and West. Arms and Armour depicted on Orthodox Frescoes of the First Jagiellonians in Lesser Poland*, **P. GROTOWSKI** (The Pontifical University of John Paul II in Cracow – Poland), **Piotr N. KOTOWICZ** (Historical Museum in Sanok - Poland), **Arkadiusz MICHALAK** (The Archaeological Museum of the Middle Odra River Area in Zielona Góra - Poland)

- 13²⁰-13⁴⁰ *Military Aspects of Dracula's Activity According to the Russian Source of the end of the Fifteenth Century*, **Evgeny A. SHINAKOV, Andrey V. FEDOSOV** (Bryansk State University, Russia)
- 15²⁰-15⁴⁰ *Houses, Residences, Castles. The Living Space in Medieval Daily Life of Southern Hungary*, **Adi MAGINA** (Museum of the Highland Banat, Reșița, Romania)
- 15⁴⁰-16⁰⁰ *Food Reserves from the Fortresses of the Principality of Transylvania*, **Livia MAGINA** (Museum of the Highland Banat, Reșița, Romania)
- 16⁰⁰-16²⁰ *Lipova in the Twilight of the Middle Ages. Archaeological Testimonies and Some Aspects of the Daily Life*, **Florin MĂRGINEAN** (The Museum Arad, Romania)
- 16³⁰-16⁵⁰ *Geopolitical conception „Pietas Austriaca“ in the Ottoman–Habsburg wars in XVI-XVIII century*, **Simeon KACAROV** (Plovdiv University „Paissii Hilendarski“, Plovdiv, Bulgaria)
- 16⁵⁰-17¹⁰ *A Battle Plan Depicting the Siege of Mediaș from 1705*, **Andrei NACU** („Lucian Blaga” University of Sibiu, Romanian Academy - Institute for Social Sciences and Humanities in Sibiu, Romania)
- 17¹⁰-17³⁰ *Shaping a City: How the Civil War from Transylvania changed the City of Sibiu*, **Răzvan POP** (Sibiu City Hall, Romania)
- 17³⁰-17⁵⁰ *Die alte Kirche aus Băuțar und das Lehensgut "Pala"*, **Zeno Karl PINTER** (Romanian Academy – The Institute of Socio-Human Research – Sibiu; "Lucian Blaga" University of Sibiu – Department of History, Patrimony and Protestant Theology, Romania)

2015

2015

2015

2016

2017

2017

2017

